

2026. 28. évfolyam, Különszám – Special Issue

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

KÜLÖNSZÁM –
SPECIAL ISSUE

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének kiadványa

Támogatta
ELTE BTK Egyetemi Kiválósági Alap

Alapító főszerkesztő
KLAUDY KINGA
(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztők
ROBIN EDINA
(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

SEIDL-PÉCH OLÍVIA
(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztőbizottság
Bakti Mária (Szegedi Tudományegyetem)
Eszenyi Réka (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
Fóris Ágota (Károli Gáspár Református Egyetem)
Károly Krisztina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
Kóbor Márta (Pécsi Tudományegyetem)
Lesznyák Márta (Szegedi Tudományegyetem)
Seresi Márta (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
Szabó Csilla (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem)
Zachar Viktor (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Tanácsadó testület
Benő Attila (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Románia)
Dróth Júlia (Károli Gáspár Református Egyetem)
Heltai Pál (Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár)
Lehocki-Samardžić Ana (Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem, Eszék, Horvátország)
Prószték Gábor (Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest)
Sárosi-Márdirosz Krisztina (Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Kar, Románia)
Szabó Mihály Gizella (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Korrektor
XXXXXXXXXXXXXX

2026. 28. évfolyam, Különszám – Special Issue

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

**Professzionális és nem professzionális nyelvi
közvetítés a mesterséges intelligencia korában**

Vendégszerkesztők

Robin Edina, Seidl-Péché Olívia, Sereg Judit

**Professional and Non-Professional Language Mediation
in the Age of Artificial Intelligence**

Guest Edited by

Edina Robin, Olívia Seidl-Péché and Judit Sereg

*ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:
Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: (+36 1) 411 6500/5894
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat elérhető:
<https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud>

A folyóiratot indexálja:
<https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/indexalas>

*EDIT Intézményi Repozitórium, MTAK REAL, Dimensions, Erih Plus, EPA,
Humanus, CrossrefDOI, MTMT, MATARKA, DOAJ, Sherpa Romeo
MTA Bizottsági listák: Pedagógia Bizottság, Nyelvtudományi Bizottság*

A korábbi nyomtatott évfolyamok kötetei megszerezhetők:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: (+36 1) 411 6500/5894
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)
ISSN 2732 1924 (online)
DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.28.SI>

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tartalom

Vendégszerkesztői előszó

<i>Professzionális és nem professzionális nyelvi közvetítés a mesterséges intelligencia korában.....</i>	9
--	---

<i>Professional and Non-Professional Language Mediation in the Age of Artificial Intelligence</i>	11
---	----

Áttekintő szakcikk

Klaudy Kinga <i>Sorsszerű véletlenek. Hogyan lesz valakiből fordításkutató?</i>	13
--	----

Patricck Zabalbeascoa <i>AI, an opportunity to reappraise translation theories?</i>	28
--	----

Gys-Walt van Egdom <i>Rethinking Sustainability Research in Translation and Interpreting Studies in the roaring 2020s</i>	43
--	----

Empirikus kutatások – Fordítás

Alexandra Krause <i>ELIS 2025 – Implications of the results for translational didactics. Paradigmatic changes in the language industry</i>	63
---	----

Emília Perez, Romana Jurigová <i>Beyond compliance: Inviting audience insights to drive participatory accessibility in film media</i>	88
--	----

Noémi Fazakas, Krisztina Sárosi-Márdirosz <i>Professional Translators' Attitudes towards MT and AI Translation Tools in Romania</i>	102
--	-----

Márta Lesznyák, Eszter Sermann, Mária Bakti <i>Overview of the major findings of the Szeged post-editing research project.....</i>	124
---	-----

Empirikus kutatások – Tolmácsolás

Eszenyi Réka, Lakos Renáta, Bányai Borbála

Kommunikációs akadálymentesítés hangzó nyelvek közt, jelnyelven és grafikus rögzítéssel hat esettanulmány alapján 140

Bakó Balázs

A magyar menekültügyi tolmácsolás a szakirodalom tükrében 162

Tóth Boglárka Fanni, Móricz Kristóf András

Technológiai kompetencia a tolmácsképzésben 184

Summaries in English – A magyar cikkek angol összefoglalói 203

Útmutató szerzőinknek 209

Contents

Guest Editors' Foreword

<i>Professzionális és nem professzionális nyelvi közvetítés a mesterséges intelligencia korában.....</i>	9
--	---

<i>Professional and Non-Professional Language Mediation in the Age of Artificial Intelligence</i>	11
---	----

Review Articles

Kinga Klaudy

<i>Fateful Coincidences. How does Someone Become a Translation Studies Scholar? (in Hungarian).....</i>	13
---	----

Patrick Zabalbeascoa

<i>AI, an Opportunity to Reappraise Translation Theories?</i>	28
---	----

Gys-Walt van Egdom

<i>Rethinking Sustainability Research in Translation and Interpreting Studies in the Roaring 2020s</i>	43
--	----

Research Papers – Translation

Alexandra Krause

<i>ELIS 2025 – Implications of the Results for Translational Didactics. Paradigm shifts in the language industry</i>	63
--	----

Emília Perez, Romana Jurigová

<i>Beyond Compliance: Inviting Audience Insights to Drive Participatory Accessibility in Film Media</i>	88
---	----

Noémi Fazakas, Krisztina Sárosi-Márdirosz

<i>Professional Translators' Attitudes towards MT and AI Translation Tools in Romania</i>	102
---	-----

Márta Lesznyák, Eszter Sermann, Mária Bakti

<i>Overview of the Major findings of the Szeged Post-Editing Research Project.....</i>	124
--	-----

Research Papers – Interpreting

Réka Eszenyi, Renáta Lakos, Borbála Bányai

Accessible Communication across Spoken Languages, Sign Language, and Graphic Recording through Six Case Studies (In Hungarian) 140

Balázs Bakó

Asylum Interpreting in Hungary: Insights from the Academic Literature (In Hungarian) 162

Boglárka Fanni Tóth, Kristóf András Móricz

Technological Competence in Interpreter Training (In Hungarian) 184

English Summaries of Papers in Hungarian 203

Guidelines for Authors 209

Előszó a különszámhoz

Professzionális és nem professzionális nyelvi közvetítés a mesterséges intelligencia korában

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke (ELTE FTT) 2025. március 19–21. között immár huszonhetedik alkalommal rendezte meg hagyományos fordítástudományi konferenciáját, a TransELTE-t. A 2025-ös konferencia középpontjában a mesterséges intelligencia nyelvi közvetítésben betöltött szerepe állt. A három konferencianap során tizenkét ország kutatóinak harminc előadásából kaphattak átfogó képet a résztvevők a nyelvi közvetítés legújabb kutatási eredményeiről és szakmai fejleményeiről. A kötet e sokszínű program válogatott tanulmányait adja közre, betekintést nyújtva a fordítástudomány és a tolmácsoláskutatás jelenlegi kérdéseibe, valamint a szakma előtt álló kihívásokba.

A TransELTE konferenciasorozat megalakulása óta arra törekszik, hogy összekapcsolja az elméletet, a képzést és a gyakorlatot. A konferencia rendszeresen fórumot biztosít a fordítás és tolmácsolás területén dolgozó kutatók, oktatók és gyakorlati szakemberek számára, hogy megosszák egymással eredményeiket, tapasztalataikat és közösen gondolkodjanak a szakma jövőjéről. Erre napjainkban különösen nagy szükség van, hiszen a nyelvi közvetítés területét alapvetően formálja át a technológiai fejlődés. A mesterséges intelligencia megjelenése nem csupán új eszközöket kínál a szakemberek számára, hanem a fordításról, a tolmácsolásról és magáról a nyelvi közvetítésről alkotott fogalmainkat és elméleteinket is újragondolásra készteti.

Mindazonáltal a mesterséges intelligencia csupán egy – bár kétségtelenül meghatározó – eleme azoknak a változásoknak, amelyekkel a szakmának szembe kell néznie. A konferencia előadásai ennek megfelelően jóval szélesebb témaspektrumot öleltek fel: a mesterséges intelligencia alkalmazási lehetőségei és kockázatai mellett szó esett a fordítás minőségéről, a nyelvi közvetítők változó szerepéről, az audiovizuális fordítás új irányairól, a kríziskommunikációról, a menekültügyi tolmácsolásról, valamint a nyelvi szolgáltatások jövőjét egyre inkább meghatározó technológiai és etikai kérdésekről is.

A konferencián elhangzott előadások közös tanulsága, hogy a mesterséges intelligencia jelentős lehetőségeket kínál a munkafolyamatok hatékonyabbá tételére, a produktivitás növelésére és a nyelvi szolgáltatások hozzáférhetőségének bővítésére. Ugyanakkor olyan szakmai, etikai és társadalmi kérdéseket is felvet, amelyek

megfontolt válaszokat igényelnek. Miközben a nyelvi közvetítés szereplői igyekeznek integrálni a technológiai innovációkat mindennapi gyakorlatukba, nem feledkezhetünk meg arról, hogy a fordítás és a tolmácsolás középpontjában továbbra is az ember áll: a nyelvi szakember, aki tudásával, döntéseivel, felelősségvállalásával és kreativitásával értelmet ad a technológiai eszközök alkalmazásának.

A nyelvi közvetítői szakma mindig is folyamatos változásban volt. A mai kihívások kétségtelenül újak, de a szakma története során a fordítók és tolmácsok újra és újra alkalmazkodtak a technológiai, társadalmi és gazdasági változásokhoz. A jövőben is alapvető szakmai kompetenciáikra támaszkodva kell megtalálniuk az egyensúlyt az emberi szakértelem és az új technológiák között, miközben felkészítik a nyelvi közvetítők következő generációit is erre a gyorsan változó környezetre. Ennek előfeltétele a kutatás, a képzés és a szakmai gyakorlat folyamatos együttműködése, amelynek immár közel három évtizede biztosít fórumot a TransELTE konferenciasorozat.

Bízunk benne, hogy a konferencia előadásaiból készült tanulmányokat tartalmazó különszám – a fordításelméletek újragondolásáról, fordítói életpályáról, kommunikációs akadálymentesítésről, fenntarthatóságról, a technológia és a fordításpedagógia kapcsolatáról –, nem csupán hűen tükrözi a konferencián kibontakozó szakmai diskurzust, hanem hozzájárulnak a nyelvi közvetítés jövőjéről folytatott nemzetközi tudományos párbeszédhez is, és új gondolatokat, kutatási irányokat, valamint szakmai együttműködéseket inspirálnak.

Vendégszerkesztők

*A különszám megjelenését
az ELTE Egyetemi Kiválósági Alap támogatta.*

Foreword to the Special Issue

Professional and Non-Professional Language Mediation in the Age of Artificial Intelligence

Between 19 and 21 March 2025, the Department of Translation and Interpreting of the Faculty of Humanities at Eötvös Loránd University (ELTE FTT) hosted the twenty-seventh edition of its long-established TransELTE conference on Translation Studies. The central theme of the 2025 conference was the role of artificial intelligence in language mediation. Over the course of the three-day event, participants attended thirty presentations by researchers from twelve countries, offering a comprehensive overview of the latest research findings and professional developments in translation and interpreting. This volume brings together a selection of papers presented at the conference, providing insights into current issues in Translation and Interpreting Studies as well as the challenges facing the profession.

Since its inception, the TransELTE conference series has sought to build bridges between research, education, and professional practice. It has consistently provided a forum where researchers, educators, translators, interpreters, and other language professionals can share their findings and experiences while engaging in dialogue about the future of the profession. Such dialogue is particularly important today, as rapid technological advances are fundamentally reshaping the field of language mediation. The emergence of artificial intelligence has not only introduced new tools into professional practice but has also prompted us to rethink our concepts and theories of translation, interpreting, and language mediation itself.

Artificial intelligence, however, is only one—albeit a highly influential—aspect of the profound transformations currently affecting the profession. Accordingly, the conference programme addressed a much broader range of topics. In addition to exploring the opportunities and risks associated with AI, presentations examined issues such as translation quality, the evolving role of language professionals, new developments in audiovisual translation, crisis communication, asylum interpreting, and the technological and ethical challenges that are shaping the future of language services.

A common conclusion emerging from the presentations is that artificial intelligence offers significant opportunities to streamline workflows, enhance productivity, and improve the accessibility of language services. At the same time, it raises

professional, ethical, and societal questions that require careful consideration. While embracing technological innovation, we must not lose sight of the fact that translation and interpreting remain fundamentally human activities. At the heart of every translation process stands the language professional, whose expertise, judgement, responsibility, and creativity give meaning and value to the use of technological tools.

The language professions have always been characterised by continuous change. Although today's challenges are unprecedented in many respects, translators and interpreters have repeatedly adapted to technological, social, and economic transformations throughout the history of the profession. The challenge now, as in the past, is to build on their core competences while finding an appropriate balance between human expertise and emerging technologies, and to prepare future generations of language professionals for an increasingly dynamic environment. Achieving this requires continuous interaction between research, education, and professional practice—something the TransELTE conference series has fostered for nearly three decades.

We hope that this special issue, featuring selected papers based on presentations delivered at the conference and covering topics ranging from the rethinking of translation theories to translators' career paths, communication accessibility, sustainability, and the interplay between technology and translator/interpreter education, not only captures the richness of the scholarly discussions that unfolded during the conference but also contributes to the international academic dialogue on the future of language mediation, fostering new ideas, research agendas, and professional collaborations.

Guest Editors

*The publication of this Special Issue was supported
by the University Excellence Fund of Eötvös Loránd University*

Sorsszerű véletlenek. Hogyan lesz valakiből fordításkutató?

Klaudy Kinga

ELTE BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Kivonat: A fordításkutatás Magyarországon a 20. század 70-es éveiben még nem létezett önálló tudományterületként: tartottak előadásokat, írtak tanulmányokat a fordításról, de nem folyt tudományos kutatómunka, nem történt rendszeres adatgyűjtés és elemzés. Saját pályám fordításkutatóként nyolc sorsszerű véletlennek köszönhetően alakult, amelyek fokozatosan ebbe az irányba tereltek. A tanulmány első része ezt a nyolc sorsszerű véletlent mutatja be. Az első három véletlen: fordítói megbízások a Gondolat Kiadónak, ösztöndíj, hogy forduljak a nyelvészeti kutatás irányába, könyvtárosi munkám a Központi Kémiai Kutatóintézetben, ahol közelről figyelhettem meg a tudományos kutatás folyamatát. A tudományos kutatás szervezéséhez vitt közelebb következő munkahelyem, az MTA Tudományszervezési Tájékoztatójának szerkesztősége. Végül felvettek a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Nyelvi Intézetébe tudományos munkatársnak, és véletlenül rám osztották Revzin és Rozencvejg (1964) fordításelméleti művének ismertetését, amelyből megtudtam, hogy a fordításnak nemcsak gyakorlata, hanem elmélete is van. A Nyelvi Intézetben bekövetkezett további véletlen események eredményeként kaptam meghívást orosz–magyar fordítástechnikát oktató egyetemi adjunktusnak az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Csoportjába, és a tanárok toborzása során találkoztam néhai Bart István műfordítóval. Ez a nyolcadik találkozás, mely házassággal végződött, döntő hatással volt pályám alakulására, mert 47 éven keresztül tanulmányozhattam egy zseniális műfordító fordítási kompetenciáját. A tanulmány második része arról szól, hogy három legfontosabb tudományos eredményemben milyen szerepet játszottak a véletlenek: a fordított szövegek kvázi-helyességének leírásában, az dinamikus kontrasztok és az indoeurópai–magyar, valamint a magyar–indoeurópai irányban végzett átváltási műveletek rendszerének leírásában, és végül az aszimmetria hipotézis felállításában.

Kulcsszavak: fordításkutatás, sorsszerű véletlenek, kvázi-helyesség, dinamikus kontrasztok, aszimmetria hipotézis

1. Bevezetés

Hogyan lesz valakiből fordításkutató a 20. század 70-es éveiben, amikor a fordítástudomány (*Translation Studies*) nemzetközileg is csak a kezdeti lépéseket teszi, Magyarországon pedig senki sem műveli? Tanulmányomban arról fogok írni, milyen – később sorsszerűnek bizonyuló – véletlen események vezettek odáig, hogy elkezdtem a fordítások szisztematikus kutatásával foglalkozni. A múlt század 70-es éveiben is sokan tartottak előadásokat, sokan írtak a fordításról, de ezek általában már elkészített fordítások alapján egy-egy mű vagy egy-egy műfaj fordításával kapcsolatos élménybeszámolók voltak. Fordításkutatásról pedig csak akkor beszélhetünk, ha valaki előre megfontolt szándékkal, vagy kevésbé bűnügyi zsargont használva, előre megfogalmazott kutatási céllal új adatokat gyűjt a fordítás valóságából, azokat rendszerezi, elemzi, magyarázza, és új megállapításokat tesz a fordításnak mint jelenségnek a természetéről.

Fordításkutatónak az nevezhető, akinek kutatási eredményei gyarapítják tudásunkat a fordításról mint a kommunikáció sajátos formájáról, azaz a kétnyelvű kommunikációról, amelyben az üzenet eljutását az adótól a vevőig még az is nehezíti, hogy közben nyelvet (és sokszor kultúrát is) kell váltani. Fordításkutató az, akinek kutatási eredményei a saját nevéhez köthetők, amely eredményekre lehet hivatkozni, amelyeket lehet tovább kutatni, lehet igazolni vagy cáfolni. A fordításkutató tehát munkásságával folyamatosan hozzájárul ahhoz, hogy egyre többet tudjunk meg a kutatás tárgyáról, a fordításról. Amikor fordításról beszélek, akkor természetesen a nyelvi közvetítés összes válfajára gondolok.

Mona Baker *In Other Words* (1992) című művének előszavában leírja, milyen különböző módokon válhat valaki fordítóvá vagy tolmáccsá. Különbséget tesz a *vocational training* (gyakorlati szakképzés) és a *professional training* (felsőfokú szakmai képzés) között. A formális képzés nélküli tolmácsolétpályák illusztrálására Lanna Castellanót idézi (1988), aki leírja, milyen életpályát kell befutni ahhoz, hogy valaki formális képzés nélkül negyven éves korára elkezdhesse tolmácsolási pályafutását. Castellanónak egy mondata különösen tetszett nekem: „Never marry into your own nationality” (1988: 133). Ezek szerint a magánéletnek is szerepe lehet a nyelvi közvetítői pályára való felkészülésben. Ennek, mint később látni fogjuk, az én pályafutásomban is nagy szerepe lett.

A 21. század elején Andrew Chesterman irányította rá a figyelmet a fordítók és a tolmácsok személyiségére *The Name and Nature of Translator Studies* című tanulmányában (2009). Parafrázálva James Holmes (1972/1988) híres cikkének címét egyenesen a fordítástudományt javasolta létrehozni. Ennek a tanulmánynak a témaválasztásakor arra gondoltam, talán az is érdekes lehet, hogyan válhat valaki fordításkutatóvá. Ha nem is lesz belőle egy új kutatási irány *The Name and Nature of Translation Scholar Studies* címmel, de tanulságos lehet.

2. Hogyan lesz valaki fordításkutató napjainkban, a 21. század elején?

Manapság, a 21. század elején sokkal könnyebb fordításkutatóvá válni. Most csak a magyar helyzetre utalok, de az egész világban működnek fordítástudományi doktori programok. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájában 2003 óta van Fordítástudományi Doktori Program kifejezetten azzal a céllal, hogy fordításkutatókat neveljen. A programra jelentkezők olyan témavezetők között választhatnak, akik a tanulmányozni kívánt területen már komoly eredményeket értek el. A témavezető öt évig foglalkozik a hallgatókkal. A Fordító- és Tolmácsképző Tanszéken olyan könyvtár áll rendelkezésre, amely több mint ezer fordítástudományi művet tartalmaz.

Könyvtárunkban elérhető az összes fontos nemzetközi fordítástudományi folyóirat: *Across Languages and Cultures*, *Babel*, *Interpreting*, *Meta*, *Perspectives*, *Target*, *The Translator*. A tanszéknek saját fordítástudományi folyóirata van, a *Fordítástudomány (Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, oktatása és gyakorlata témaköréből)*, ahol a doktoranduszoknak van lehetőségük publikálni. A tanszék minden évben szervez nemzetközi fordítástudományos konferenciát (TransELTE¹) és minden májusban társszervezőként rendez online konferenciát kimondottan a fordításkutatók számára (MANYE Fordítástudományi Kutatások²), ahol a doktoranduszoknak van alkalmuk előadást tartani.

A jó szakmai körülményeknek köszönhetően az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjában 2003 és 2024 között 62 hallgató szerzett doktori fokozatot fordítástudományból. Az értekezések nyilvánosan hozzáférhetők az Országos Doktori Tanács honlapján vagy az ELTE Digitális Tudástárában (EDIT). Nemrég, 2023-ban az addigi összes értekezés összefoglalója megjelent Robin Edina, Malaczkov Szilvia és Kovalik-Deák Szilvia szerkesztésében: *Így született a magyar fordítástudomány. Doktori kutatások 2003–2023* címmel. Ez a kötet különösen hasznos segítséget nyújt az új jelentkezők témaválasztásában.

3. Mi volt a helyzet a múlt század 70-es éveiben Magyarországon és a világban?

Magyarországon nemcsak Fordítástudományi Doktori Program nem volt, de a fordítástudomány/fordításelmélet sem létezett. Legalábbis abban az értelemben nem, mint ahogy ma értelmezzük, amikor a fordítástudomány feladatának a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés eredményének, folyamatának és funkciójának vizsgálatát tartjuk. Születtek tanulmányok, tartottak konferenciákat, de ezek tárgya csak a mű-

¹ <https://languages.elte.hu/fttkonferenciak>

² <https://forditastudomany.hu/esemenyek>

fordítás volt, és nem a tágabb értelemben vett fordítástudomány, amelybe a tolmácsolástól kezdve az audiovizuális fordításig a nyelvi közvetítés minden válfaja beletartozik, és ezek tanulmányozásához a nyelvészettől kezdve a neurolingisztikán keresztül a szociológiáig a legkülönbözőbb tudományterületekkel való együttműködés szükséges.

De nem tehetünk szemrehányást magunknak, mert a nyelvészeti megközelítésű művek az egész világon csak a 60-as években kezdtek megjelenni: Mounin (1963), Nida (1964), Catford (1965). Egyetlen magyar szerző volt, Tarnóczi Lóránt, aki az OFFI munkatársaként megpróbálta az említett műveket a magyar közönséggel megismertetni, de *Fordítókalausz* című műve nagyon kis példányszámban jelent meg (1966), és semmi visszhangja nem lett. A fordítók túl elméletinek tartották ahhoz, hogy segítse mindennapi munkájukat, a nyelvészek pedig nem érdeklődtek a fordítás iránt, még nem látták meg benne a lehetséges kutatási tárgyat.

4. Hogyan lettem én mégis fordításkutató a 70-es években?

Fordításkutatóvá válásom szempontjából két fontos eseményt kell megemlítenem: 1973 szeptember 21-én délelőtt lezajlott az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Csoportjának első évnyitója az ELTE Ménesi úti kollégiumában, délután pedig lezajlott esküvőm néhai Bart István (†2019) műfordítóval, az Európa Könyvkiadó szerkesztőjével.

Ha valaki azt gondolná, hogy ilyen egyszerű a recept: be kell lépni egy fordítóképző intézménybe, és házasságot kell kötni egy fordítóval, akkor meg kell mondanom, hogy nem volt ilyen egyszerű. Mindkét eseményhez sorsszerű véletlenek sorozata vezetett 1968 és 1973 között. Pontosabban nyolc sorsszerű véletlen. Ezekről fogok beszámolni a következőkben.

4.1. Az első sorsszerű véletlen: Dolmányos István professzor kérdése

1968-ban végeztem az ELTE Bölcsészettudományi Karán történelem–orosz szakon. Történésznek készültem, és ebben nagy szerepet játszottak Dolmányos István professzor kitűnő újkori történelemmel foglalkozó előadásai és szemináriumai. Mivel tudta, hogy japán nyelvet is tanulok, azt ajánlotta, hogy diplomamunkámban a japán–magyar kapcsolatok két világháború közötti alakulását vizsgáljam. A kutatást az Országos Levéltárban kellett végeznem, ahol a Külügyminisztérium Gazdasági Osztályának és Politikai Osztályának titkos iratait és titkos követi jelentéseit tanulmányozhattam témavezetői ajánlással. Akkor fogott el először a kutatás izgalma, hogy olyan iratokba tekinthetek bele, amelyekből összeáll egy kép Magyarország két világháború közötti külpolitikájáról.

Témavezetőmnek nagyon tetszett a dolgozat, de történeti állást nem tudott ajánlani, ezért megkérdezte, nem lenne-e kedvem a Gondolat Kiadónak fordítani. Volt kedvem. Ő éppen az *Orosz forradalmárok a XIX. században* című sorozatot szerkesztette, és rám bízta Herzen leveleinek fordítását. Hogy jó volt-e a fordításom, nem tudom, mert semmilyen visszajelzést nem kaptam rá, de ezután rendszeresen kaptam fordításokat a Gondolat Kiadótól és az Európa Könyvkiadótól. Általában irodalomtudományi szövegeket fordítottam, például Borisz Eichenbaum (1974), Viktor Percov (1976) tanulmányait.

4.2. A második sorsszerű véletlen: Dezső László professzor kérdése

Közben nyelvtanárként is dolgoztam, a TIT József Attila Szabadegyetemének Budapesti Nyelviskolájában tartottam orosz felsőfokú állami nyelvvizsgára előkészítő tanfolyamokat (az angol szakot csak később végeztem el). Akkoriban a TIT állandóan szervezett továbbképzéseket a nyelvtanároknak általános és alkalmazott nyelvészetből. Az egyetemen főleg leíró nyelvészetet tanítottak, ami nem volt nagyon izgalmas, de ezeken a továbbképzéseken megismerkedhettem a nyelvészet legújabb irányzataival. Kitűnőek voltak az előadók – Kiefer Ferenc, Szépe György, Dezső László, Papp Ferenc, Hell György, Hegedűs József –, és hatásukra elkezdett érdekelni a nyelvészet.

Az egyik esti nyelvórát meglátogatta Dezső László professzor, és utána megkérdezte: nem lenne-e kedvem kontrasztív nyelvészettel foglalkozni? Volt kedvem, és be is kapcsolódtam két kontrasztív nyelvészeti kutatócsoport munkájába, az egyiknek az volt a címe, hogy *Szituatív dialógusok és nyelvi szerkezetek*, a másikban az állami nyelvvizsga fordítási feladatainak hibáit elemeztük. Mindkét kutatást érdekesnek találtam, a zárójelentést élvezettel írtam meg. Ezekből nem lett publikáció, de a tudományos művek fordítása mellett elkezdtem gyakorlatot szerezni az önálló tudományos írásban is.

4.3. A harmadik sorsszerű véletlen: az MTA Központi Kémiai Kutatóintézete

Olyan munkahelyet próbáltam keresni, ahol napközben legalább valamennyi időt a fordításnak szentelhetek, és így jutottam el az MTA Központi Kémiai Kutatóintézetébe könyvtárosnak. A Központi Kémiai Kutatóintézet a múlt század 70-es éveiben a Pusztaszeri úton volt egy frissen épült, hipermodern, technikailag kitűnően felszerelt épületben, ahol nemzetközileg is elismert kutatások folytak. A kutatók rendszeresen jártak külföldre, féléves-egyéves ösztöndíjakat kaptak, angolul publikáltak a legjobb nemzetközi folyóiratokban. Ezek a nemzetközi folyóiratok a könyvtár olvasótermében szabadpolcon voltak kirakva, és a kutatók napi rendszerességgel jártak le a könyvtár olvasótermébe „irodalmazni”, hogy nyomon követhessék a legfrissebb kutatási eredmé-

nyeket. Valójában itt láttam életemben először tudományos kutatást működés közben, mert a bölcsészettudományok területén ilyen lehetőségek nem voltak. Ezt az életformát nagyon vonzónak találtam, és arra gondoltam, hogy én is így szeretnék élni valamikor.

Közben azért a fordításra is jutott időm, és a nyelvészeti továbbképzésen javasolt könyveket is szorgalmasan olvastam. Éppen a *Nyelvtudományi Értekezések* 76. számát olvastam, amelyet Dezső László írt, és az volt a címe, hogy *A jelzős „főnévi csoport” kérdései a magyarban* (1971), amikor olvasás közben szinte villámcsapás-szerűen jött a felismerés, hogy ez a könyv nyelvészetileg magyarázza az én fordítási problémáimat.

4.4. A negyedik sorsszerű véletlen: egy új munkahely

Egy véletlen találkozás alkalmával az egyik ismerősöm megkérdezte, meddig akarok még fent maradni a „Varázshegyen”, azaz a Pusztaszeri úti kutatóintézetben, ahol eléggé el voltam zárva a világtól, és mivel nem voltam vegyész, semmiféle fejlődési lehetőséget nem kaptam. Ezen akkor már én is sokat gondolkodtam, és amikor felajánlottak egy másik állást szintén a Magyar Tudományos Akadémián, de a Központi Könyvtárban, örömmel elfogadtam. Itt nem könyvtárosi feladataim voltak, hanem a *Tudományszervezési Tájékoztató* szerkesztőségébe kerültem. Az volt a feladatunk, hogy kutatási-fejlesztési (K+F) cikkeket szemlézzünk idegen nyelvű folyóiratokból, és rövid magyar nyelvű összefoglalást készítsünk belőlük. Nem volt nagyon izgalmas munka, de sok mindent megtudtam a tudományszervezésről, és ez újabb lépés volt a tudományos kutatás felé.

4.5. Az ötödik sorsszerű véletlen: egy könyvismertetés az MKKE Nyelvi Intézetében

A TIT Budapesti Nyelviskolájában végzett munkám során figyelt fel rám Hegedüs József, az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (MKKE) Nyelvi Intézetének munkatársa, aki akkor kapott megbízást, hogy hozzon létre egy Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéket az Intézetben belül. Megkérdezte, nem lenne-e kedvem eljönni tudományos segédmunkatársnak az új tanszékre. Nagy örömmel fogadtam ezt a meghívást, és 1972-től már ott kezdtem az új tanévet. A Nyelvi Intézetben pezsgő szakmai élet folyt, a nyelvtanárok hittek abban, hogy a modern nyelvészeti eredmények megismerése növelni fogja a nyelvoktatás hatékonyságát. Havonta rendeztünk olyan szemináriumokat, ahol az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék tagjai bemutattak egy-egy nyelvtudományi művet, és nekem Revzin és Rozencvejg, *Osznovi obscsevo i masinnovo perevoda* (1964) című műve jutott. Itt megint ki kell emelnem a véletlen szerepét. Véletlenül osztották rám ezt a művet, de nagy szerepet játszott szakmai pályafutásomban. Ebből a könyvből tudtam meg, hogy a fordításnak nemcsak gyakorlati, hanem elmélete is van.

4.6. A hatodik sorsszerű véletlen: egy korrektúra

A Nyelvi Intézetben lett kollégám Ferenczy Gyula, aki éppen akkor fejezte be új könyvét *Rendszerező-gyakorló orosz nyelvtan 25 blokkban* címmel. Mielőtt leadta volna a kéziratot a kiadónak, megkért, hogy nézzek bele, nem találok-e benne valami hibát. Ez nem hivatalos korrektori felkérés volt, és nem is nagyon hitte, hogy bármilyen hibát találnék. Én viszont komolyan vettem a feladatot. A könyv nagyon tetszett, alaposan átnéztem, sok mindent javítottam, és nyelvoktatási tapasztalataim alapján sok jó tanácsot adtam, még új példamondatokat is javasoltam, amelyek bele is kerültek a könyvbe (Ferenczy 1973). Ő ezt nem kritikának fogta fel, hanem hálás volt érte, és látta, hogy megbízhatóan dolgozom.

4.7. A hetedik sorsszerű véletlen: egy hozzászólás

A hetedik sorsszerű véletlen szintén Ferenczy Gyulához fűződik. Ugyanebben az időben, 1972-ben volt *A többtagú nominális szerkezetek szintagmatikája az orosz nyelvben* című kandidátusi értekezésének munkahelyi vitája (az értekezés nyilvános vitájára 1973-ban került sor). A munkahelyi vita az MKKE Nyelvi Intézetében zajlott, nagyszámú résztvevővel. Nem voltam opponens, ahhoz még nagyon kezdőnek számítottam, de a dolgozatot alaposan elolvastam, és hozzászóltam a vitához. Ferenczy Gyula az akkori nyelvtudományi divat szerint nagyon sok rövidítést, képletet és ágrajzot használt a disszertációjában, nekem pedig, aki nemrég még a Kémiai Kutatóintézetben dolgoztam, határozott elképzelésem volt arról, mi a különbség a természettudományi és a bölcsészettudományi művek között a rövidítések és a képletek hasznosságában. Úgy gondoltam, hogy egy nyelvtudományi műhöz semmit nem tesz hozzá, ha telezsúfolják képletekkel. Csak nehezíti a megértést. Ez kritikai megjegyzés volt, de Ferenczy Gyula nem sértődött meg, sőt, mivel tudta, hogy fordítok a Gondolat Kiadónak, és emlékezett a Revzin és Rozencvejg könyvéről szóló beszámolómról, meghívott az ELTE BTK akkor alakuló Fordító- és Tolmácsképző Csoportjába fordítástechnikát oktató egyetemi adjunktusnak.

4.8. A nyolcadik sorsszerű véletlen: találkozásom egy műfordítóval

Az eddig felsorolt hét sorsszerű véletlen vezetett el életem nagy napjához. Amint már említettem, 1973. szeptember 21-én délelőtt lezajlott az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Csoportjának első évnyitója az ELTE Ménesi úti kollégiumában, és délután lezajlott az esküvőm néhai Bart István (†2019) műfordítóval, az Európa Könyvkiadó szerkesztőjével.

Bart Istvánnal való találkozásom volt a legfontosabb sorsszerű véletlen az életemben, és tényleg a véletlennek volt köszönhető. Az 1973-as év nyara a Fordító- és Tolmácsképző Csoport (később Központ, majd Tanszék) működésének előkészítésével telt. Az alapító csapat csak öt tagból állt, tehát volt lehetőségünk megbízott oktatókat felkérni. Leendő főnököm megkért, hogy keressék egy olyan gyakorló műfordítót, akit meghívhatnánk óraadónak az angol csoporthoz. Meg is szereztem Bart Istvánnak, az Európa Kiadó szerkesztőjének a telefonszámát, akiről azt mondták, hogy nagyon tehetséges fiatal műfordító. Felhívtam, megbeszéltük a találkozót a Szófia Étteremben, amely akkor az Európa Kiadó épületének földszintjén volt. Leültünk, rendeltünk, majd én mindjárt rátértem a lényegre, hogy lenne-e kedve nálunk fordítási szemináriumokat tartani. Mire ő mindjárt azt felelte, hogy nem, mert fordítani szeret, de tanítani nem. Ez kissé kínos helyzet volt, mert a rendelést már feladtuk, valamiről csak beszélgetni kellett. Végül ez a beszélgetés olyan jól sikerült, hogy 1973. szeptember 21-én összeházasodtunk.

Fordításkutatóvá válásomban nagy szerepet játszott, hogy ezután 47 évet éltem együtt egy igazi műfordítóval, akinek óriási fordítói életműve van. Azért írom jelen időben, mert a fordításait újra és újra kiadják. Az angol és az amerikai irodalom legnagyobb műveit fordította Walter Scott-tól Jonathan Franzénig. Több mint 250 mű szerepel a fordítói életművében. Ez az együttélés igazi fordítókutatás (*Translator Study*) volt. 47 éven keresztül tanulmányozhattam egy jelentős fordító fordítási kompetenciáját. Ő kissé szkeptikusan, de jóindulattal figyelte a törekvéseimet, tisztában volt vele, hogy amit ő tud, azt nem lehet mikroszkóp alatt tanulmányozni. Illetve lehet, de nem érdemes. Ennek ellenére több közös fordítástechnikai könyvet írtunk, amelyekben ő készítette a fordításokat, és én magyaráztam az ő átváltási műveleteit (Bart, Klaudy és Szöllösy 1996, Bart és Klaudy 2003). Nemrég írtam egy tanulmányt egy Bart István által fordított mondatról (Klaudy 2021), és még a jövőben is tervezek kutatásokat végezni az ő fordítói életműve alapján.

5. A fordításkutatás előzményei a fordítóképzésben

Tehát eljutottunk a Fordító- és Tolmácsképző Csoport megalakulásáig 1973. szeptember 21-én, de tévedés lenne azt gondolni, hogy ez azonnal a fordítástudományi kutatómunka megindulását jelentette. Ehhez meg kellett teremteni azt a tudományos kontextust, ahol van értelme fordítástudományi kutatásokat végezni, és ez nem ment egyik napról a másikra.

A tanszéki viták kezdetben a gyakorlat és az elmélet arányáról folytak. Kétféle elképzelés harcolt egymással a tanárok körében. Amint ezt már más helyütt megírtam (Klaudy 2019), a tanszék minden tanárának volt fordítási és/vagy tolmácsolási gyakorlata. Az első, a többségi vélemény az volt, hogy gyakorlat először, gyakorlat másodszor és gyakorlat harmadszor. Az elmélet fölösleges, és csak időt vesz el. A má-

sodik, a kisebbségi vélemény az volt, hogy a gyakorlat mellett szükség van elméleti tudatosításra is. Én természetesen a második véleményt képviseltem.

A következő kérdés az volt, hogy milyen elméletre van szükség a fordítóképzésben. Irodalomtudományra? Nyelvtudományra? Országismeretre? Gondoljunk arra, hogy a fordítás nyelvészeti megközelítése a 70-es években még nagyon friss. Az első fordítástudományi művek – Mounin (1963), Nida (1964), Catford (1965) – még el sem jutottak hozzánk. A fordítástudomány (*Translation Studies*) terminus sem létezik még, mert Holmes 1972-es AILA konferencián tartott előadása (*The Name and Nature of Translation Studies*) csak jóval később jelenik meg (1988). Empirikus kutatásokról pedig csak a 80-as évek végén kezdenek beszélni nemzetközi konferenciákon, például Gile 1986-ban Triesztben, vagy Toury 1989-ben Savonlinnában. Mindkét előadás jóval később jelent csak meg nyomtatásban (Gile 1990, Toury 1991).

Ezen a helyzeten próbáltunk Bart Istvánnal közösen segíteni, amikor szerkesztettünk egy fordításelméleti szöveggyűjteményt, amely kétszer is megjelent a 80-as években. Célunk az volt, hogy megismertessük a nemzetközi fordításelméleti szakirodalmat magyar fordításban. Az 1980-ban megjelent kötet szerzőinek listája ma is vállalható: Barhudarov, Catford, Jakobson, Kade, Komisszarov, Neubert, Nida, Mounin, Popovic, Reiss, Revzin és Rozencvejk, Svejcer. Ha pedig megnézzük az alfejezetek címét, látható, hogy abból szépen kirajzolódik egy féléves kurzus anyaga: (1) A fordítás elmélete, (2) A fordítás folyamata, (3) Az ekvivalencia, (4) Transzformációk, (5) A fordítás címzettje, (6) Gépi fordítás.

6. A véletlen szerepe kutatási eredményeimben

Ha kutatási eredményeimről kérdeznék, hármat szoktam említeni: az első a fordított szövegek kvázi-helyességének leírása, (1987, 2004) a második a dinamikus kontrasztok elméletének és az átváltási műveletek rendszerének kidolgozása (1994, 1999b, 2003, 2018), a harmadik az aszimmetria hipotézis felállítása (2001, 2009). Bár itt már nem beszélhetünk sorsfordító véletlenekről, azért a véletleneknek itt is szerepük volt abban, ahogyan a kutatási témáim rám találtak.

Engem kezdetben a fordítástechnika oktatásának problémái vezettek a kutatási kérdéseimhez. Tanácstalan voltam a fordítások javításában. Mivel volt már némi fordítási tapasztalatom, ki tudtam javítani a hallgatói fordításokat, de abban voltam tanácstalan, hogyan indokoljam a javításaimat. Mindenképpen el akartam kerülni az olyan típusú általános indoklásokat, hogy „*Ez így nem szép.*”, „*Ez így nem magyaros.*”, „*Ez így magyartalan.*”. Itt megint a véletlen segített. Bart István révén megismerkedtem az Európa Kiadóban dolgozó kontrollszerkesztők, belső szerkesztők, kéziratelőkészítők munkájával. Elkértem a kontrollszerkesztett fordításokat, és kijegyzeteltem a lektori javításokat. Láttam, hogy itt mindenki nagyon határozottan követ egy bizonyos kiadói normát, amelyet senki sem írt le, csak szájhagyomány

útján adja át az egyik nemzedék a másiknak. Akkor határoztam el, hogy megpróbálom ezt a szerkesztői szájhagyományt nyelvészetileg megmagyarázni, leírni és rendszerbe foglalni, azaz oktathatóvá tenni.

Mivel a javítások minden kezdő fordító munkájában nagyon egyformák voltak, arra is gondoltam, hogy le kellene írni általánosságban a kezdő fordítók fordításainak jellegzetességeit. Majd egy lépéssel tovább lépve, arra gondoltam, jellemezni kellene általában a fordítók által előállított magyar szöveget. Miben különböznek a fordított magyar szövegek a nem fordított magyar szövegektől? Akkor került a kezembe – megint csak véletlenül – Papp Ferenc tanulmánya a kvázi-helyességről (1972). Ő az oroszul tanuló magyarok dolgozataiban mutatta ki a kvázi-helyességet, amelynek az volt a lényege, hogy egyenként minden orosz mondatuk grammatikailag helyes, az egész orosz szövegük mégis idegenszerű. Ez az, gondoltam, ez az, amit kerestem, ilyenek az én hallgatóim fordításai is. Azt is Papp Ferencnek köszönhetem, hogy már a 70-es években találkoztam a korpuszépítés fogalmával, és kandidátusi értekezésemben 20 orosz, 20 fordított magyar és 20 eredeti magyar műből kiválasztott részlet elemzése alapján számszerűen is ki tudtam mutatni, hogy az oroszból fordított magyar szövegek mind a grammatikai tagolás, mind az aktuális tagolás (téma-réma tagolás) típusainak tekintetében különböznek az eredeti magyar szövegektől. A kandidátusi értekezésemet 1981-ben védtem meg, de csak 1987-ben jelent meg könyvalakban. A téma-réma viszonyok eltolódása a fordításban később is gyakori kutatási témám lett, kidolgoztam angol–magyar vonatkozásban is (2004).

Ugyancsak a fordítástechnika oktatásának hatékonyabbá tételét szolgálta következő kutatási eredményem: a dinamikus kontrasztok elméletének és az indoeurópai nyelvek és a magyar nyelv közötti átváltási műveletek rendszerének kidolgozása. Itt a véletlennek csak annyi szerepe volt, hogy a 90-es évektől kezdve a Fordító és Tolmácsképző Csoportban én tartottam a fordításelméleti előadást az összes nyelvi csoportnak, és a teljesítés feltételeként a német és francia csoportnak is kellett példatárat készítenie az átváltási műveletekből, amit az orosz és az angol nyelvi csoporttal már korábban elkezdtem. Amikor a német és a francia példatárakat is megkaptam, akkor láttam, hogy mind a négy nyelv (angol, német, francia, orosz) hasonlóan áll szemben a magyarral, és hasonló átváltási műveletekre kényszerítik a fordítókat. Akkor határoztam el, hogy leírom és rendszerbe foglalom az indoeurópai–magyar fordítás folyamatában életre kelő kontrasztokat, ezeket neveztem dinamikus kontrasztoknak, és azokat az átváltási műveleteket, amelyeket a fordítók rendszeresen végeznek ezeknek a kontrasztoknak a leküzdésére. Ez lett a nagydoktori disszertációm, és később több könyvem, tanulmányom témája (1994, 1999b, 2018), majd angolul is megjelent 2003-ban és 2007-ben.

A harmadik kutatási eredményem már nem az oktatás igényeiből fakadt, de arra is egy véletlen vezetett. A 90-es évektől foglalkoztam az explicitációval, először egy belgrádi FIT konferencián tartottam róla előadást 1990-ben, aztán Bécsben 1992-ben, majd Szombathelyen szintén 1992-ben, és amikor a szombathelyi konferencia

előadásainak kötetébe megírtam az explicitációról szóló tanulmányt (1993), a vége felé leírtam azt a kifejezést, hogy „vice versa”, mert az addigi adataim azt mutatták, hogy ahol egy nyelvpárban explicitáció van az egyik irányban, ott implicitáció van a másik irányban. Például, ha magyarra fordításban a hosszú indoeurópai nominális szerkezetek balra helyezéséhez szemantikailag üres melléknévi igenévre van szükség (*való, lévő, történő* stb.), akkor az indoeurópai nyelvekre való fordításban ezek biztosan kimaradnak. Vagy ha a magyarra fordításban konkretizáljuk az idéző igét, akkor az indoeurópai nyelvekre való fordításban biztos generalizálni fogunk, azaz általánosabb jelentésű igét fogunk választani.

Amikor leírtam, hogy „vice versa”, ránéztem erre a kifejezésre, és elgondolkodtam: biztos, hogy ez így van? Biztos, hogy ezek szimmetrikus műveletek? Később több empirikus kutatással is kimutattam, hogy az implicitáció és az explicitáció nem szimmetrikus művelet, mert a fordítók sokszor elmulasztják az implicitációt akkor is, amikor erre lehetőségük lenne (pl. Klaudy és Károly 2005). Ha az aszimmetria hipotézist bizonyítani lehetne, akkor ez igazolná, hogy az explicitáció univerzális fordítási művelet. Az aszimmetria hipotézisről külföldön egy koppenhágai EST (*European Society for Translation Studies*) konferencián tartottam előadást 2001-ben, de csak 2009-ben írtam meg a Eugene Nida 90 éves születésnapjára készült emlékkönyv számára. Azóta az aszimmetria hipotézist több nyelvpárban is vizsgálták kisebb és nagyobb korpuszokon több-kevesebb eredménnyel: Denturck (2012), Becher (2011), Konšalová (2007). Ezeket a nemzetközi kutatásokat részletesen bemutattam 2014-ben, de azóta is többen próbálkoztak az aszimmetria hipotézis bizonyításával vagy cáfolatával. A lényeg az, hogy az aszimmetria hipotézis vizsgálata bekerült a fordítástudomány nemzetközi vérkeringésébe.

7. Sorsfordító találkozások

A sorsszerű véletlenek mellett szeretnék megemlékezni néhány sorsfordító találkozásról is, bár ennél sokkal több volt, most csak négyről fogok beszélni.

Sorsfordító volt a találkozásom Papp Ferenc akadémikussal, a témavezetőmmel. Huszonöt évig minden évben részt vettem az általa rendezett ruszisztikai konferenciákon, ott ismerkedtem meg a számítógépes nyelvészet eredményeivel. Nagy támogatója volt az empirikus kutatásoknak, ő tette lehetővé, hogy az egyik ruszisztikai konferencián az egész nagylétszámú konferenciával elvégeztethessem a fordított és nem fordított magyar szövegek felismerésével kapcsolatos kísérletet, amelynek eredményeit beépítettem kandidátusi értekezésembbe. Amikor különböző fordítástudományi szekciókat és szakosztályokat hoztam létre a 80-as években, mindig számíthattam rá, hogy az akadémián belül támogatni fog.

Fontos szerepet játszott a pályafutásomban Mona Baker, akivel 1992-ben találkoztam a Brightonban rendezett FIT (*International Federation of Translators*) kon-

ferencián. Véletlenül beült az előadásomra, majd utána felkért a *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* „Explicitation” szócikkének megírására (1998). Ez az enciklopédia azóta is alaplűnek számít a fordítástudományban, nagy megtiszteltetés szerepelni benne.

Nemzetközi kapcsolataimban sokat köszönhetek Anthony Pymnek, aki az 1990-es évek végén nemzetközi hírnű, világhírű fordításkutatóként egyszer csak megjelent a tanszékünkön (nem is mertük volna meghívni), majd pártfogásába vett minket, és rendszeres plenáris előadója lett a tavaszi konferenciáinknak. Mindig izgalmas, vitákat kiváltó előadásokat tartott. 2000-ben alapítottuk az *Across Languages and Cultures* című nemzetközi fordítástudományi folyóiratot az Akadémiai Kiadónál az én főszerkesztésemmel. Ő akkor éppen itt volt Budapesten, máig emlékszem konzultációinkra és hasznos tanácsaira. Azóta is tagja a szerkesztőbizottságnak, és mindig számíthatunk szakszerű és azonnal küldött bírálataira.

Sokat köszönhetek Károly Krisztina és Fóris Ágota barátságának és a velük való szoros szakmai együttműködésnek. Károly Krisztinának témavezetője voltam, Fóris Ágotával az alkalmazott nyelvészeti konferenciák szervezésében dolgozunk együtt. Károly Krisztinától rengeteget segítséget kapok folyamatosan a Fordítástudományi Doktori Programban. Mindkettőjükre jellemző, hogy folyamatosan, minden viszonzás nélkül bármennyi időt hajlandók befektetni a tudományos munkába és a tudományszervezésbe. Először a 60-ik születésnapomra szerkesztettek egy nemzetközi köszöntőkötetet *New Trends in Translation Studies* címmel (2005), majd ezt az ajándékot megismételték még kétszer a 65-ik és a 70-ik születésnapomon *Nyelvek találkozása a fordításban* (2010), valamint *A fordítás titkos ösvényein* (2015) címmel.

Befejezésül: a fordításnak és a fordításkutatásnak köszönhetem, hogy egész életemben izgalmas kutatási kérdések álltak előttem. A kutatást most sem hagytam abba, erről tanúskodik az új tanulmánygyűjteményem a *Fordítástudományi dilemmák a 21. század elején* (2024), amely az utóbbi öt évben írt tanulmányaimból állt össze. Köszönetet szeretnék mondani az összes kollégámnak, a PhD-tanítványaimnak, az MA-hallgatóknak, hogy része lehetek ennek a nagy közösségnek, és azt kívánom, hogy ők is hasonlóan izgalmas dolgokkal foglalkozzanak egész életükben, és annyira élvezzék ezt a kimeríthetetlen témát, mint ahogy én élveztem az elmúlt években.

Irodalom

- Baker, M. 1992. *In Other Words*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203133590>
- Bart I., Klaudy K. 1980. *Fordításelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bart I., Klaudy K. 1986. *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bart I., Klaudy K., Szöllősy J. 1996. *Angol fordítóiskola*. Budapest: Corvina.

- Bart I., Klaudy K. 2003. *EU-fordítóiskola. Európai uniós szövegek fordítása angolról magyarra*. Budapest: Corvina.
- Becher, V. 2011. When and why translators add connectives? *Target* Vol. 23. No. 1. 26–47. <https://doi.org/10.1075/target.23.1.02bec>
- Castellano, L. 1988. ‘Get rich – but slow’. In: Picken, C. (ed.) *ITI Conference 2. Translators and Interpreters Mean Business*. London: Aslib.
- Catford, J. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. London: OUP.
- Chesterman, A. 2009. The Name and Nature of Translator Studies. *HERMES – Journal of Language and Communication in Business* Vol. 22. No. 42. 13–22. <https://doi.org/10.7146/hjlc.v22i42.96844>
- Denturck, K. 2012. Explicitation vs. Implication: a Bidirectional Corpus-based Analysis of Causal Connectives in French and Dutch Translations. *Across Languages and Cultures* Vol. 13. No. 2. 211–229. <https://doi.org/10.1556/acr.13.2012.2.5>
- Dezső L. 1971. A jelzős „főnévi csoport” kérdései a magyarban. *Nyelvtudományi Értekezések* 76. szám. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Dolmányos I. (szerk.) 1970. *Orosz forradalmárok a XIX. században. Herzen levelei*. Fordította: Klaudy Kinga. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Eichenbaum, B. 1974. Puskin útja a prózához, Korfestés díszletekkel, Puskin és Tolsztoj, Csehov. In: Eichenbaum, B. *Az irodalmi elemzés*. Tanulmánykötet. 105–122., 175–178., 212–230., 306–320. Fordította: Klaudy Kinga. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Ferenczy Gy. 1973. *A többtagú nominális szerkezetek szintagmatikája az orosz nyelvben*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest: Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Nyelvi Intézete.
- Ferenczy Gy. 1972. *Rendszerező-gyakorló orosz nyelvtan 25 blokkban*. Budapest: A TIT Idegennyelv-oktatási Központjának kiadványa.
- Gile, D. 1990. Scientific research vs. personal theories in the investigation of interpretation. In: Gran, L., Taylor Ch. (eds) *Aspects of applied and experimental research on conference interpretation*. Udine: Campanotte Editore. 28–41.
- Holmes, J. 1972. The Name and Nature of Translation Studies. 1st. ed. *APPTS Series of the Translation Studies Section, Dept. of General Literary Studies*. Amsterdam: University Press. 2nd. ed. In: Holmes, J. 1988. *Translated!* Amsterdam: Rodopi. 67–80.
- Károly, K., Fóris, Á. (eds) 2005. *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K., Fóris Á. (szerk.) 2010. *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Károly K., Fóris Á. (szerk.) 2015. *A fordítás titkos ösvényein. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Klaudy K. 1981. *Fordítás és aktuális tagolás*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK Fordító és Tolmacsképző Csoport.
- Klaudy K. 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi értekezések* 123. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy, K. 1993. On explicitation hypothesis. In: Kohn J., Klaudy K. et al. (eds) *Transférer ne cesse est... Current Issues of Translation Theory*. In honour of György Radó on his 80th birthday. Szombathely: Dániel Berzsényi College. 69–77.

- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárrel.* Budapest: Scholastica. <https://mek.oszk.hu/22600/22623>
- Klaudy, K. 1998. Explication. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies.* London: Routledge. 80–84. <https://doi.org/10.4324/9780203359792-32>
- Klaudy K. 1999a. *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest: Scholastica. (ötödik átdolgozott kiadás). <https://doi.org/10.1556/9789634541936>
- Klaudy K. 1999b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol, német és orosz fordítástechnikai példatárrel.* Budapest: Scholastica. (ötödik átdolgozott kiadás). <https://doi.org/10.1556/9789634541943>
- Klaudy K. 2001. Az aszimmetria hipotézis. In: Bartha M. (szerk.) *A X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásai.* Székesfehérvár: KJF. 371–378. <https://mek.oszk.hu/23300/23380>
- Klaudy, K. 2003, 2007. *Languages in Translation. Lectures on theory, teaching and practice of translation. With illustrations in English, French, German Russian and Hungarian.* Budapest: Scholastica. <https://mek.oszk.hu/21900/21993>
- Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám: 389–407. <http://nyelvor.c3.hu/period/1284>
- Klaudy, K. 2009. The Asymmetry Hypothesis in Translation Research. In: Dimitriu, R., Shlesinger, M. (eds) *Translators and their readers. In Homage to Eugene A. Nida.* Brussels: Les Editions du Hazard. 283–303.
- Klaudy K. 2014. Újabb kutatások az aszimmetria hipotézis bizonyítására. In: Bárdosi V. (szerk.) *Szövegalkotó gyakorlatok, nyelvteremtő praktikák.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 113–121.
- Klaudy K. 2018. Az átváltási műveletek rendszere. *Modern Nyelvoktatás* 24. évf. 2-3. szám 5–16. <https://ojs.elte.hu/modernnyelvok/issue/view/145>
- Klaudy K. 2019. A társadalmi megrendelés szerepe a fordítástudomány fejlődésében: az OFFI és a fordítóképzés kapcsolatának kezdetei. In: Szoták Sz. (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve.* Budapest: OFFI. 47-61.
- Klaudy K. 2021. A fordításspecifikus explicitációról húsz év után. In: Fata I., Fischer M., (szerk.) *Tudományterületek találkozása. Köszöntő kötet Muráth Judit tiszteletére.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. 202–216.
- Klaudy K. 2024. *Fordítástudományi dilemmák a 21. század elején.* Válogatott fordítástudományi tanulmányok. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy, K., Károly, K. 2005. Implication in Translation: Empirical Evidence for Operational Asymmetry in Translation. *Across Languages and Cultures.* Vol. 6. No. 1. 13–29. <https://doi.org/10.1556/Acr.6.2005.1.2>
- Konšalová, P. 2007. Explication as a universal in syntactic de/condensation. *Across Languages and Cultures* Vol. 8. No. 1. 16–31. <https://doi.org/10.1556/Acr.8.2007.1.2>
- Mounin, G. 1963. *Les problèmes théoriques de la traduction.* Paris: Gallimard.
- Nida, E. 1964. *Toward a Science of Translating: with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating.* Leiden: Brill.
- Papp, F. 1972. Okocsatyelnaja redakcija tyeksztovih jegyinyic dlinnee predlozseniya ili kvazi pravilnoszty recsi lic oszvoivsih russzkij jazik. *Slavica* Vol. XII. 27-41.

- Percov, V. 1976. A művészi sokféleségről. In: Percov, V. *Nagy idők mesterei*. Tanulmánykötet. 48-92. Fordította: Klaudy Kinga. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Robin E., Malaczkov Sz., Kovalik-Deák Sz. 2023. *Így született a magyar fordítástudomány. Doktori kutatások 2003–2023*. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program. https://www.eltereader.hu/kiadvanyok/https-www-eltereader-hu-media-2023-03-igy-szzuletett-a-magyar-forditastudomany_robin_malaczkov_kovalik-deak-pdf
- Revzin, I.I., Rozenecvejg, V. Ju. 1964. *Osznovi obscssevo i masinnovo perevoda*. Moszkva: Viszsaja skola.
- Tarnóczy L. 1966. *Fordítókatalauz*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Toury, G. 1991. Experimentation in Translation Studies: Achievements, Prospects and Some Pitfalls. In: Tirkkonen-Condit, S. (ed.) *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies*. Tübingen: Gunter Narr. 45-66.

AI, an Opportunity to Reappraise Translation Theories?

Patrick Zabalbeascoa

Universitat Pompeu Fabra

Abstract: The paper problematises the use of AI tools in translation practices but their apparent absence from translation theory. The main argument of the paper is that we should explore how AI can be applied in validating new and old translation theories. AI is seen as an opportunity to reappraise concepts and statements about translation, to determine which ones should not be forgotten, and which ones might need to be modified or discarded due to inconsistencies or insufficient empirical evidence. To this end, the paper focuses on the work of two prestigious authors, Jakobson (1959) and Holmes (1988), while also referring to others, such as Vermeer (1978) and Toury (1995). Presented as an example of what the author is calling for, this study includes a critical review of Jakobson's claim that there are three types of translation: intralingual, interlingual and intersemiotic. The implications are more far-reaching than might be expected, showing how different approaches to Jakobson's typology depend on different notions of what translation is. The paper proposes updating or finding alternatives to Jakobson's three types. Finally, the author revisits his own theoretical model from several decades ago, to compare his original idea of a model based on priorities and restrictions with the present-day notion of prompting for AI.

Keywords: AI, translation theory, intersemiotic translation, prompts, multimodality

1. A general introductory note

AI has dominated discussions and debates across numerous academic and professional areas over the last few years and is doing so ever more intensely. Translation in particular has been affected and targeted. AI can be seen as an existential threat or a shackle-freeing opportunity for machines to take over jobs no human ever wanted to do in the first place or would be willing to exchange for a more fulfilling job or a more meaningful lifestyle.

Some people are comforted by the hope that machines will never perform as well as human beings, especially in non-mechanical jobs that require some degree

of creativity or human touch. This begs the question, what if machines eventually outperform humans in every activity, including work, play and entertainment, just as they did in the game of chess? We may be happy to accept that machines are not good enough, but what if we accept for a moment that they might become plausible alternatives in every walk of life? What would/will happen if/when we are no longer in a scenario where people communicate with machines and ask them to do tasks, but where the human being is often cut out of the equation altogether, and chatbots can talk to each other, give instructions and carry out tasks without human intervention?

One argument often put forward is that it is no longer necessary to know or learn a lot of things that used to be taught in school, for example, because why bother if you can simply ask AI whenever you want to access certain data?

This trend, which some people find worrying, and these existential questions also come at a time of increasing doubt in and even suspicion towards experts and scientists, and more broadly, anyone with a solid educational background. A growing ideology supports the notion that science is to be distrusted and, by extension, so is anyone with access to unbiased, fact-based evidence and an ability for logical reasoning and critical thinking. This ideology promotes the notion that anyone's opinion on any subject is as valid as anyone else's, regardless of training or expertise, with opinions formed and evaluated by variables that have nothing to do with the issue at hand, such as church membership, birthplace, and parents' affiliations.

I, for one, am particularly worried that AI could stand simultaneously for artificial intelligence and anti-intellectualism, as two sides of the same coin. So, with regard to the notion that machines will do everything for us, to the extent that we will not need to know anything (including general knowledge), gain specialised training or acquire certain basic skills, then the following question arises: if or when, one day, AI can produce and translate great literature (and other art forms), and stage and screenplay scripts and productions, how would humans be able to recognise their merit, enjoy them and otherwise respond to the overall stimulus of works of art, philosophy and instruction, if they lack the intellectual means of doing so, the necessary literacy and appreciation skills, such as sufficient background in reading, debating and writing? Without these skills, they would not be able to recognise intertextual references, allusions, cultural elements, symbolism, irony, parody and so on. They would therefore be deprived of the enjoyable and enriching experiences of challenging art forms, essays, and debates, and in the end would only respond to short videos of kittens or dance routines. They would also miss out on the richness of interpersonal relationships cultivated through real-world experiences—such as travel rather than virtual substitutes, face-to-face conversations, and gatherings for cultural events, recitals, and other shared activities.

2. AI in Translation Studies

If we leave aside for a moment all of the ethical, moral, social and existential issues involved (and I realise that is a lot to set aside), we might agree that if AI does a better job of translating or in some way helps deliver better (or cheaper?) or somehow more efficient translation processes or products, then it seems natural to embrace this as a positive development. A lot of time, effort and resources are being put into AI-driven or AI-assisted translation. On the academic front, a lot of research and proposals are also being published, posted, and debated (Jiménez Crespo 2025; Moorkens and Guerberof Arenas 2024). One area that has not enjoyed the same amount of attention is translation theory, and by this, I mean reflections on how AI might shed light on the validity and scope of each translation theory, if such an endeavour is even possible. I say this not so much to endorse AI, but because given the times we now live in, we could suppose that people may find any debate more attractive if it can be seen through the lens of AI. This might therefore be a way of rekindling interest in the core theoretical questions surrounding translation studies and practices.

There has been a trend within translation studies (TS) to move on from topics that seem stale or to have stalled onto new research questions before we have found satisfactory answers to the previous ones or at least answers that enjoy a broad consensus. It could even be argued that some of these questions are core issues that define the field. Questions like: What is translation? What is its nature? What are its boundaries? What are its variables? What are its alternatives? Why, how, when, where, for/by whom are translations produced and for what purpose(s)? Rather than sticking to these questions until they are answered, many scholars have turned their attention to new areas of inquiry, such as the implications of postcolonialism, feminism, accessibility, and related issues for translation—much like a biologist taking an interest in a new subspecies before sufficient understanding and consensus have been reached regarding the species category to which all the subspecies belong. This is deflecting the question or delaying the answer by opening a new line of questioning. While it must be said that all of these trends have shed some light and provided some insight given that they are within the domain of TS, it is also true that the core issues still need to be addressed, and they cannot be fully answered by allowing one trend to dominate.

The point is that with the advent of AI, we may wish to return to the core questions of translation, without in any way abandoning all the new ones that are now open, to see if certain theories and tenets withstand probing from AI. The hypothesis here is that if a theoretical concept or model is to be proven relevant and useful, it must somehow be demonstrable by probing questions put to the test in AI, assuming, that is, that both the theory and the AI tools work the way we expect them to and produce reliable results. We might add that if AI throws up positive feedback for any theory, it would also be advisable to obtain further confirmation by other means.

Firstly, we could ask AI tools and technologies to list and compare theoretical positions regarding translation versus adaptation (i.e. to test theoretical definitions and boundaries of translation), to see which ones are more consistent from a terminological and theoretical point of view. Alternatively, in a manner more closely aligned with the “applied studies” branch proposed by Holmes (1988), we could provide AI with prompts such as “translate this text according to [...],” where the blank is filled with theoretical concepts such as domestication or intersemiotic translation. This would thereby test the validity of Lawrence Venuti’s (1995) and Roman Jakobson’s (1959) theories, respectively.

If more metatheory and theory criticism were undertaken (as encouraged by Holmes), we could rank certain theories according to their coherence and scope, with regard to the internal logic or flaws therein, or to how they reflect or account for real-life translation assignments, either as a whole or in certain ways or passages, or their usefulness in applied areas, such as training, policy-making, criticism, and the design of tools and resources.

In this paper, I would like to take a critical look at three cases and propose that projects involving AI might be legitimate ways of validating certain hypotheses or claims about these cases. They are the hypotheses of Holmes (1988) and Jakobson (1959), as well as my own theoretical proposal of Priorities and Restrictions (Zabalbeascoa 1999).

I believe that Holmes is underrated, underquoted and often misrepresented or misunderstood with respect to his famous (and much quoted, though probably not enough) paper written in 1972 and published in 1988, “The name and nature of translation studies”. By contrast, I would venture to say that Jakobson has been overquoted, abused if you will, and is just as misunderstood or misrepresented as Holmes, but with the opposite effect. Whereas the figure of Jakobson has been elevated within translation studies almost to founder or at least cornerstone status, Holmes was discovered too late by translation scholars, and through indirect routes via other publications that explained his work. This is ironic because Holmes writes clearly and coherently. While I would argue that Jakobson is not without merit, judging by his output, translation was never his primary focus of attention and he has a very particular understanding of it (Zabalbeascoa 2025): he sees it as a means of gauging meaning from one language to another or across semiotic sign systems, not as a motivated sociohistorical activity with an ever-changing agenda and many dimensions (historical, political, labour, technological, stylistic, etc.).

In his now famous “map”, Holmes mentions and allows for machine translation in opposition to or in combination with (assisted) human translation. He states that no general theory of translation can properly be called “general” unless it takes into account the two poles of machine and human translation and every possible combination in between, and theory that only accounts for human or machine (MT or AI) translation is “restricted to one of those two media” (Holmes 1988: 74). Holmes is also aware that *translation* can be used in opposition to (oral) *interpreting*, but that

there is also an all-encompassing meaning of the word *translation* to include both written and spoken translation. It is this broader meaning that he attributes to the term translation studies (TS), to include all translation phenomena, practices and means of research and theory building.

By contrast, Jakobson sees himself as a linguist and philosopher. He sees translation as a component of linguistic science, not an independent field of research in need of its own theory. Thus, translation is viewed as a means of getting to and accounting for lexical meaning and semantic equivalence across languages. From the same perspective, *intralingual translation* (Table 1, $L1 \mapsto L1$) is basically just another way of referring to synonymy, and *intersemiotic translation* (Table 1, $S1 \mapsto S2$) is seen as a way of adapting a message or meaning from one sign system to another (e.g. written instructions to wordless graphic or cartoon-like pictures and symbols). Neither intralingual nor intersemiotic translation is given “translation proper” status and this is only granted to *interlingual translation* ($L1 \mapsto L2$). Jakobson’s claims—which as far as TS theory goes, are little more than terminological proposals—suffer from two problems: one is their internal logic, which emerges if we take a critical look at the various claims and proposals made within his essay. The other is by trying to measure his proposal’s applicability up against the reality of the increasingly multimodal and multilingual translation landscape, including a range of dimensions, such as professional practices, social motivations and constraints, historical developments, communicative goals, entertainment and sensorial values, accessibility, cultural dynamics, to mention a few.

Due to limitations of space, I can simply note here that Jakobson’s terms are not ideal for explaining the landscape’s rich reality and associated TS. The reason is that this was not really his intention and it is here that the main misunderstanding lies. When he says “poetry by definition is untranslatable” (Jakobson, 1959: 238), he means that poetry has a different agenda to ascribing a single universally accepted denotational meaning to each word and phrase, which is the level on which his three types of translation are meant to operate. He implies that lexico-semantic equivalence is the standard by which to assess translation quality. For him, any deviation from literal translation entails moving away from “translation proper” towards something else he prefers to call *transposition* or adaptation. If we were to see translation through his lens, we could certainly conclude that machine translation (MT) was already producing satisfactory results within those parameters. Even AI has moved beyond Jakobson’s notions and is branding itself as being able to translate “creatively”. If nothing else, this kind of claim is an admission that translation is more than lexical equivalents.

3. Updating three types of translation: across, within, mix

Considering the variety of translation modes and specialisations—such as literary translation (including poetry), audiovisual translation, legal translation, scientific

translation, interpreting, accessibility-related translation, instructional texts, and song lyrics—and attempts to provide descriptive or theoretical accounts of translation realities that are the result of translators' work and society's reaction to it, translations can be classified, in the broadest terms, as *textual operations* ($T1 \mapsto T2$), purposefully changing one text into another. In this process, all textual features and functions—verbal, paraverbal, non-verbal, rhetorical, stylistic, and discursive—may be taken into consideration. By *text*, we mean any act of communication between humans (while conceding that AI can mimic or replicate it) using a composition of conventional sign systems—such as words, pictograms, mime—along with compositional rules (grammar and discourse) whereby meaning-making is negotiated between at least two parties, through authoring/uttering and receiving/interpreting. This is very much in line with de Beaugrande and Dressler's (1981) concept of text (with essential conditions of *textuality*), with the added clarification that multimodal and audiovisual texts need to be included, along with their distinctive grammars and discourses (e.g. the language of film). Fortunately, their approach to text linguistics does not exclude the possibility of non-verbal signs being used in text composition even if they do not develop this notion.

Jakobson's starting point is systemic comparative linguistics, which involves comparing languages, essentially through their lexicons and grammars by the standard of equivalence. He contrasts *interlingual translation* ($L1 \mapsto L2$) with *intralingual translation* ($L1 \mapsto L1$) to distinguish between comparing the meanings of words across languages and within the same language. But the reality of translated texts (including poems and films, among others) forces us to admit that real-life texts (spoken, written, audiovisual or otherwise multimodal) often include a *mix* (see Table 1) of different languages—or language variations—even if we only consider the lexical plane of verbal communication (by stripping away any contextual, material or paraverbal factors, as Jakobson's style of lexical semantics does). If $L1$ is the main or sole source language and $L2$ is the main or sole target language, then $L3$ is a label for the presence of any other language(s) in a message or text or its translation. Because $L3$ just means “not $L1$ in $T1$, and not $L2$ in $T2$ ”, then $L3$ (in $T1$) and $L3$ (in $T2$) may or may not be the same language. Having established what $L1$, $L2$ and $L3$ are, a multilingual text is any source text with a $L1+L3$ combination (also $L1a+L1b$ if two languages are equally “main”), or $L2+L3$ in the case of translations ($T2$). $L1(+L3) \mapsto L2(+L3)$, which expresses only the verbal dimension of the textual operation, uses parentheses to indicate scenarios where there is $L3$ potentially in $T1$ or $T2$, or both (Corrius and Zabalbeascoa 2011; Zabalbeascoa 2025). As an alternative notation, *multi-L* is short for multilingual combinations (two or more languages), and *(multi-)-L* for a message or text that is monolingual or multilingual, such that $(multi-)-L \mapsto (multi-)-L$ represents the potential presence of multilingualism on either side of a translation operation ($\mapsto$). The question remains about the applicability in today's world of Jakobson's *intersemiotic translation* ($S1 \mapsto S2$) between semiotic sign systems, and whether it can include or be surpassed by modern day terms and realities, like *transmedia*.

As first proposed, *intralingual translation*—i.e. $L1 \mapsto L1$, as an exercise in synonymy or paraphrase—does not work as a basis for a full account of real-life projects (e.g. closed captions, live subtitles), because it ignores user and use variation (sociolects, dialects, chronolects, jargon), bias (prejudices), history, accessibility factors and other influences that determine word selection and turns of phrase.

In its original formulation, *interlingual translation* ($L1 \mapsto L2$) does not encompass all foreign-language translations, especially written and audiovisual fiction, because it ignores or excludes multilingual combinations—*(multi-)L* $\mapsto$ *(multi-)L*—of words in texts (novels or films with invented languages, gibberish or words selected and arranged in one language to mimic another just to name a few examples of this very rich phenomenon), pragmatics and culture (Ranzato and Zabalbeascoa 2024). Jakobson was likely not considering multilingual texts, since his point of departure was not the text itself, but rather the comparison of individual language systems.

Intersemiotic translation ($S1 \mapsto S2$ in Table 1) has limitations when its unstated notion of language (L in Table 1) is a poor representation of interpersonal verbal communication, given that the linguistic sign does not—and cannot—appear interpersonally without material support, a mode, a medium, a context or a performance. A text consisting exclusively of verbal elements, without any accompanying paraverbal features, is not possible, because words are abstractions and communication requires that words be given shape (paraverbal features), and the shapes of words (ways of writing, speaking, performing and displaying) can often convey their own meaning and be interpreted as textual elements or affect the interpretation of the words they carry. Additionally, we must consider texts that combine signs from different sign systems, often referred to as multimodal (multi-M, in Table 1). For these reasons, the borders between the terms *intralingual* – *interlingual* – *intersemiotic* are far from clear-cut for practical purposes or a fully satisfactory theoretical account. Terminology as proposed by Jakobson and other scholars should help to improve the way we understand and talk about translation and its variables, and it must be updated accordingly as more efficient alternative terms are developed.

Table 1.
Inter-, intra-, and multi- translation operations at various levels

Operation ($\mapsto$): Level	Inter- / across	Intra- / within	Multi- / mix
Language	$L1 \mapsto L2^*$	$L1 \mapsto L1^*$	$(\text{multi-})L \mapsto (\text{multi-})L$
Mode	$M1 \mapsto M2$	$M1 \mapsto M1$	$(\text{multi-})M \mapsto (\text{multi-})M$
Sign system	$S1 \mapsto S2^*$	$S1 \mapsto S1$ isosemiotic	$(\text{complex})S \mapsto (\text{complex})S$ potentially isosemiotic
Texts	$T1 \mapsto T2$	$T1 \mapsto T1$	$\text{multi-}T (T1+T3) \mapsto T2$
* From Jakobson's three-type proposal (1959)			

If we bring in the modality factor, we can presume the existence of *monomodality* in opposition to *multimodality*, just as a monolingual (L1 or L2) text stands in opposition to a multilingual (multi-L) text. Moreover, if we now apply the *inter-*, *intra-*, *multi-* possibilities, we can propose *intramodal* translation $M1 \mapsto M1$, i.e. solutions that stay within the same mode of expression. An example could be courtroom interpreting (L1speech $\mapsto$ L2speech) or a translated subpoena (L1writing $\mapsto$ L2writing).

Intermodal translation is also proposed, in which translation solutions in one mode respond to problems posed in a different mode, $M1 \mapsto M2$. Here, we might suggest intonation in speech expressed by means of punctuation in writing, as we may see in subtitling.

Multimodal translation, (multi-)M $\mapsto$ (multi-)M, is proposed here as a combination of more than one mode in either T1 or T2. An example of this might be to combine dubbing and subtitling in T2 in response to a given T1 problem (like multilingualism or humour).

In summary, we can expand upon the original claim by Jakobson (1959) just to show its coherence problems, and by following the initial proposal to its logical conclusion. We are thus not necessarily endorsing it until it proves its applicability, but its internal logic gains coherence and consistency with these additional observations.

From the considerations summed up in Table 1, *translation* is a textual operation involving one source text (T1), or more than one (multi-T or T1+T3), and resulting in a target text or translation (T2). An update of Jakobson's *interlingual* claim is to say that prototypical, real-life, foreign-language translation, as performed by translators (human, computer-assisted or otherwise) is a $T1 \mapsto T2$ textual operation, largely characterised by L1 and L2, where other textual levels and features must also be considered to provide a full account. A modern-day example of T1+T3 dynamics (Zabalbeascoa 2024, *Chapter 1*) can be seen in audiovisual translation practices involving pivot languages, enabling or forcing the translator to depend on two sources, to varying degrees. Operations involving changing, adapting or maintaining languages, modes or semiotic systems are understood to occur within the textual dimension. An important dimension of verbal expression (for the purpose of translation or its analysis) is its paraverbal dimension and its associated factors (the aural or visual impact of words uttered or written). If language (including intralingual and interlingual) is only meant to refer to the semantics and morphosyntax of words, then we are missing an important dimension of operations, problems and solutions that needs to be accounted for: the paraverbal or paralinguistic features of those words for each text, how they are selected and used with the words they express, and how they combine with any non-verbal elements within a multimodal text.

We might conclude this section by claiming that as textual communication, translations may involve many dimensions and features, the semiotic dimension being one of them. Some texts and translation projects are more *semiotically complex* (Zabalbeascoa 2025) than others and we would do well to explore theoretical alterna-

tives, or more refined approaches, to the notion of intersemiotic translation, including the potential advantages of a term like *isosemiotic translation* (Gottlieb 2005) for many cases of dubbing, at least, where AVT involves $AV \mapsto AV$, and to recognise that some texts are *semiotically complex* (e.g. cinematography) whereas others are not (most traffic signs).

4. Updating priorities and restrictions for AI prompts

A model of priorities and restrictions (P-R model) to account for translation phenomena was presented in the 1990s (e.g. Zabalbeascoa 1999). Its potential theoretical relevance today is the way it relates to the notion of AI “prompts”. Prompts, understood as a means of requesting information or other results from AI chatbots, are similar in many respects to certain ways of verbalising the priorities and restrictions of a given translation project. So, the degree to which this may be true would validate the P-R model in today’s world and its practical application could be to provide suggestions on how to prompt AI systems like ChatGPT. Here, we outline the key features of this model and let the readers decide for themselves.

Briefly stated, translation is regarded by the P-R model as a multidimensional operation involving an indeterminate number of variables or factors. Because of their unpredictability (in number and nature), they must be established anew for each translation project. Some of the factors can be expressed as priorities, some as restrictions. Most priorities can also be considered restrictions, to the extent that they “get in the way” of finding T2 solutions for lower-ranking priorities. Each priority is restricted by all higher-ranking priorities. Priorities are the intended goals and features (formal and functional) expected or aimed for as properties of the resulting translation project. Restrictions are any and all of the obstacles and constraints that make it difficult or impossible to reflect one or more of the priorities. Priorities reflect the hopes and expectations of what the translation will look like and what it will be able to achieve. Some priorities can be very specific and concrete (e.g. counting characters, syllables, lines or words, rhymes, strategic or accidental use of homonyms, terms to be used or avoided, format, layout, display), while others might be more general, vague or abstract (e.g. originality, creativity, impact, popularity, symbolism, bias, appeal, being engaging, evocative or provocative, or having hidden agendas). For a full recent account of the P-R model, see Zabalbeascoa (2024, *Chapter 5*). In general, we might want a translation to be funny, or more specifically, we might ask for a certain type of joke, including certain traits and features.

ChatGPT prompts are input or queries given to the model to generate a response. They serve as the guiding questions or instructions that shape the content of the texts to be generated. A good prompt is expected to be clear, concise and provide sufficient context to elicit the desired response from ChatGPT. An initial input is the Call to

Action; the prompt starts with an action word like “Write”, “Create” or “Summarise”. A further refinement involves “Add Context”, i.e. adding specific and relevant context to the task. “Add Expectations” further sets clear and direct expectations for the content, like how long it should be and what to include. The similarities with the P-R model are unequivocal.

Sometimes the best way to use ChatGPT for translation is not necessarily to go straight to a “Translate” prompt. First, the human user should have a clear idea of what sort of translation they want or the nature of the translation project. If an overall effect or feature of a translation is to be funny, the user can ask for a funny text, along with other specifications (also expressed as priorities), with no direct reference to the source text until required. They could prompt AI to write a text with features A, B, C, D, and even ask for these features to be prioritised in that order; let’s say a text explaining a certain recipe for paella in a friendly, engaging, even entertaining way, in an informal register, but also using cookery terms that are accurately and clearly explained, sometimes with analogies, and so on. The user could then go into more detail about certain steps and ingredients, following items of the source, until all the relevant features of the source text (T1) that they wish to keep in the target text (T2) are included.

Once the human translator takes over, in what we might call the final draft or post-editing stage, depending on the degree of dependency on the AI system, decisions can then be made as to which solutions offered by the AI system can be kept, which ones left out or substituted by something the human could come up with after being inspired by the AI suggestions, and which parts or features need to be put through AI again or otherwise researched or consulted in order to produce a satisfactory version or translation. Alternatively, or additionally, questions can be asked about equivalence, i.e. directly asking if certain parts of the text can be regarded as equivalents or translations.

For a text producer (writer, speaker, translator), priorities are the intended formal and functional characteristics of a text (including AI prompts). What makes a translation stand out from other forms of text production (which might also be considered as priority-driven) is that its priorities will additionally reflect the way in which one text (T2) is to be regarded as a version of another text (T1).

In the P-R model, a certain number of priorities can be stated as features of the T2, such as the following, which could also be used as AI prompts:

- Be grammatically correct
- Use British English
- Be politically correct
- Write as an expert addressing a layperson
- Do not use dated or old-fashioned forms of expression
- Write in the manner of a quality newspaper
- Avoid puns and other forms of ambiguity

None of these priorities/prompts say anything about equivalence. Nevertheless, they are required features of the T2. When relevant, we can add the information of equivalence as needed. For example, “be grammatically correct” may be a priority/prompt that comes from the fact that T1 also uses normative grammar, so there is a causal relationship of grammatical correctness between T1 and its translation. If T1 were not grammatically correct, this priority might still be present for T2 “despite” it not being a feature of T1, so equivalence on this point would be deliberately avoided. A third possibility, still operating within a framework focused on T2, is that grammatical correctness may constitute an explicit goal irrespective of the degree of grammaticality or ungrammaticality of T1. In such cases, certain translation priorities are maintained without any corresponding notion of equivalence on the relevant features. This typically occurs when strong social norms in the target-culture environment determine the acceptability of T2 as a text. Examples include expectations relating to political correctness, the avoidance of blasphemy and other taboos, as well as prevailing trends, traditions, and established practices. Of course, if T1 is in Italian and T2 in British English, then the specification “use British English” is not a priority to be found in T1 but only in T2, even when the more general prompt of “be grammatically correct” is regarded as a feature of equivalence. When no solution can be found that will simultaneously account for all goals initially established for T2, the translator can decide which characteristics have priority over which others. In other words, P-sets are organised as hierarchies, to justify and account for what is lost, gained, omitted, added, substituted, and compensated for.

A further feature that the P–R model shares with AI prompting concerns the extent to which a given textual element is intended to influence the text as a whole. The P–R model originally envisioned a distinction between local and global priorities, such that a translator could want or plan for a given feature (e.g. humour) only at the beginning or end of the text (i.e. local), or as a general recurrent trait (i.e. global).

T2 sets of priorities do not always mirror T1 priorities. There may be differences in nature (not the same ones), number (more or fewer), or rank. *Ambition* and *subjectivity* are concepts arising from this observation. *Ambition* focuses on how many priorities there are, while *subjectivity* focuses on the differences between T1 and T2 sets of priorities.

Table 2 provides a summary of the parameters of priorities, raising important questions about the nature of each priority, individually and taken all together as a set.

Table 2.
Parameters of priorities, separately and as a set

Source	e.g. client, employer, laws, community
Rank	importance: e.g. high—low—bottom—banned
Level	verbal, paraverbal, semiotic, discursive, textual
Range	local (in parts) or global (throughout the text)
Function	e.g. pragmatic, stylistic, aesthetic, norm-defying
Form	e.g. layout, rhyme, word count, to aid sensorial perception, to aid intellectual comprehension
T1→T2 Equivalence	intended (as in T1), to be avoided (unlike T1), indifferent (regardless of T1)
Appropriateness	feasibility and suitability to context

5. Examples of areas for establishing priorities

(1) Information load

- (i) amount and type. Density and distribution
- (ii) explicit vs implicit
- (iii) ranking position of information and content on the hierarchy vs other Ps
- (iv) new vs known information

(2) Decoding and text-processing

How important is it that the text be immediately understandable and unambiguous in its intention and/or in its meaning (e.g. road signs vs metaphysical poetry)?

(3) Text-user response. General or specific public

Is it meant to be immediate or delayed? What is the degree of coaxing and hoaxing?

(4) Aesthetic elements (related to text-user response)

Is the text, or any part of it, artistic, or are the aesthetic elements aimed at achieving other priorities, e.g. alliteration in terminology?

(5) Formal aspects, genre, discourse, register

Text-type membership traits. What aspects are involved and how are they related to the text's functions (rhyme, repetition, word count, letter size, use of colours, etc.), including paraverbal and non-verbal features and items?

As for *difficulty*, a T1→T2 translation project becomes more difficult if there are more priorities. Higher ranking, i.e. *ambition*, as defined above, is a measure of difficulty. Additionally, the greater the number and force of the restrictions, the more difficult it will be for translators to fully satisfy expectations (including the translator's own limitations as restrictions). And for *quality*, a T2 is better the more it meets its evaluation criteria, which are variable and contingent. It all depends on the expectations

for the T2. Evaluative criteria may (or may not) include *ambition* and *subjectivity*. An important point is that a T2 product can be evaluated by criteria such as performance, execution, and excellence, but it is also possible—and often desirable and necessary—to evaluate the set of priorities chosen. I may think the jokes in a translation (product) are good in their own right, but I may also consider that jokes should not have been included in the set of priorities. Conversely, I may commend a trainee translator for being aware of the need to include the use of slang in a translation, but I may frown upon the solutions found to reflect this priority. This also means that translators, particularly highly skilled literary translators, may be unfairly criticised for their work if critics disagree with the priorities underlying the translation project rather than with the translator's success in implementing those priorities.

6. Concluding remarks

The hope expressed in this paper is for AI to be a testing ground for the validity of theoretical proposals, models or, more narrowly, terms or concepts. The challenge lies in thinking of a series of prompts that could further validate theories that have been around for a while or explore ways of improving their internal logic or updating them considering more recent discoveries, or to see how they can complement other theoretical proposals. Such theories could be Vermeer's (1978) *skopos* theory, which seems like a particularly suitable candidate, given its close relationship to the P-R model. Toury's (1995) norm theory is also highly compatible and likely to do well, with the possible exception of some of its least well-argued points, such as the distinction between adequate and acceptable. In general, we could hypothesise that straightforward dichotomies would probably struggle. This kind of reappraisal would provide validation for some theories, suggestions for improvement or development for others, while some would be invalidated.

Furthermore, people who are enthusiastic about the "new dawn" of the AI era may be brought to realise that some of the things they have just discovered about the complexities of translation (i.e. that it is much more than just matching lexical equivalents across languages) are not new and nor are they dependent upon the existence of AI. Many are issues that have been addressed and, in some cases, quite satisfactorily answered by scholars whose contributions should be acknowledged. This is just as important for TS scholars like Vermeer (1978) and Toury (1995) as for productive theoretical contributions from other areas and disciplines, like de Beaugrande (1981) in text linguistics, or many of the findings in discourse analysis, accessibility, media studies and so on. From a theoretical perspective, we must be on the lookout for new terms that may quickly become popular and affect the core questions of translation, its definition or nature, its boundaries, its classifications, its alternatives. After all, any theory has core terminology made up of interrelated terms

and definitions. Either that or we need to acknowledge that we have significant holes in the system and work from that basis.

This is the way Toury (1995) worked, for example, by stating that research into translation should start from “assumed translations”, i.e. researchers assume that a text is a translation based on what society accepts or at some point accepted as translation products or processes. From such empirical evidence, scholars can gradually develop a definition that will eventually cover all translation phenomena. One advantage of AI prompting is that the person doing the prompting has no obligation to ask for a “translation”. Because translations often respond to specific practical needs or interests, an alternative to getting AI to do a translation for you is to feed it with all the specifications (features) for the type of text you want, as in “I want a text in this language, with this kind of design, for this kind of audience, for this purpose, and I want it be like this other text according to features X, Y, Z (and maybe even *unlike* the text for features A, B, C)”. Whether that amounts to asking for a translation or an adaptation, transcreation or localisation should not worry practitioners (whether they consider themselves translators, transcreators, writers or something else) as much as the exact nature of the specifications of the project, a bit like giving all of the specifications of a whale (size, habitat, behaviour) as the target of what you wish to photograph, without knowing or worrying about whether or not it is a fish.

What is worrying is that certain terminological trends may foster a narrow, “caricatured” definition of translation that harms professional translators’ legitimate aspirations for respect and recognition, their agency, and their authorship, and does not contribute to a serious academic discussion. In this sense, we must reject (from academia or from the industry) weak arguments for translation versus transposition, or ill-defined distinctions between translation and adaptation when we know that historically and empirically, translation has regularly embraced many different kinds of creativity and manipulation in adjusting to personal or social needs and agendas (Lefevere 1992). I would argue that definitions of translation must encompass the whole range of different processes, strategies and products attributed to translators, what they are instructed and expected to do, and have done over the years, unless and until a narrower definition can be sustained with strong, convincing and well-documented arguments. In academia, we should also remain mindful of vested interests and of the limited critical attention sometimes paid to the terminology scholars employ.

References

- Corrius, M., Zabalbeascoa, P. 2011. Language Variation in Source Texts and their Translations. The Case of L3 in Film Translation. *Target* Vol. 23. No. 1. 113–130. <https://doi.org/10.1075/target.23.1.07zab>
- de Beaugrande, R., Dressler, W. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.

- Gottlieb, H. 2005. Multidimensional Translation: Semantics Turned Semiotics. *MuTra 2005 – Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings*. Saarbrücken: Saarland University. http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Gottlieb_Henrik.pdf
- Holmes, J. S. 1988. The Name and Nature of Translation Studies. In: Holmes, J. S. (ed.) *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi. 67–80.
- Jakobson, R. 1959. On Linguistic Aspects of Translation. In: Brower, R. (ed.) *On Translation*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 232–239. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674731615.c18>
- Jiménez Crespo, M. 2025. Human-Centered AI and the Future of Translation Technologies: What Professionals Think About Control and Autonomy in the AI Era. *Information* Vol. 16. No. 5. 1–19. <https://doi.org/10.3390/info16050387>
- Lefevere, A. 1992. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315458496>
- Moorkens, J., Guerberof Arenas, A. 2024. Artificial Intelligence, Automation and the Language Industry. In: Massey, G., Ehrensberger-Dow, M. (eds) *Handbook of the Language Industry: Contexts, Resources and Profiles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton. 71–97. <https://doi.org/10.1515/9783110716047-005>
- Ranzato, I., Zabalbeascoa, P. (eds) 2024. *The Palgrave Handbook of Multilingualism and Language Varieties on Screen*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-61621-1>
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.4>
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203360064>
- Vermeer, H. J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen* Vol. 23 No. 1. 99–102. <https://doi.org/10.1515/les.1978.23.3.99>
- Zabalbeascoa, P. 1999. Priorities and Restrictions in Translation. In: Vandaele, J. (ed) *Translation and the (Re)Location of Meaning: Selected Papers of the CETRA Research Seminars in Translation Studies*. Leuven: CETRA. 159–167. https://www.academia.edu/download/31592945/1999_PR_Model_for_CETRA.pdf
- Zabalbeascoa, P. 2024. *Audiovisual Translation*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003433439>
- Zabalbeascoa, P. 2025. Intersemiotic Translation: Another Terminological Problem within Translation Studies. *Między Oryginałem a Przekładem* Vol. 31. No. 3(69): *La Traduction Intersémiotique: Sa Nature, Ses Formes, Ses Acteurs*. 101–119. <https://doi.org/10.12797/MOaP.31.2025.69.06>

Rethinking Sustainability Research in Translation and Interpreting Studies in the Roaring 2020s

Gys-Walt van Egdom

Utrecht University

Abstract: This article examines sustainability in the language industry, particularly in the light of recent advancements in generative AI. It critically analyses how the rise of generative AI has exacerbated existing challenges across three key dimensions (economic, psychological and ecological). The analysis shows that there is a relatively narrow focus on unsustainable practices within current discourse. Instead of providing professionals with the tools to navigate change, much of the debate is characterised by either narratives of decline or uncritical optimism, both of which contribute to the disempowerment of language professionals. The article concludes by advocating for a re-evaluation of professional values and calling on researchers and practitioners to pursue a more engaged, activist-oriented approach to building practices that prioritise sustainability. It points out that sustainability is not merely an engaging research theme or a sectoral trend. It is, or ought to be, a strategic imperative in academic discourse.

Keywords: ecological sustainability, psychological sustainability, environmental sustainability, ergonomics

1. Introduction

In recent years, conversations about sustainability have moved far beyond their traditional focus on the environment and corporate responsibility (see Panigrahi et al. 2019; Upadhyay et al. 2021; Tang et al. 2022). Today, sustainability is high on the agenda across a wide range of professions. The ushering in of computerisation and automation, including the recent surge in generative artificial intelligence (GenAI), has played a central role in the sudden popularity of the term across domains.

Within the language industry itself, the sector's susceptibility to technological change has long been noted in practice as well as in research. Perhaps it can even be assumed that the effects of computerisation in the language industry foreshadow developments on the labour market in general. Past discussions in the industry often revolved around adaptability, efficiency and the evolving nature of language ser-

vices (Olohan 2011; Risku, 2014; Massey et al. 2023a; parallel discussions are now unfolding in a broader context: Ridsdale et al. 2015; Long and Magerko 2020; Ng et al. 2021). Currently, however, language professionals are finding themselves in the midst of an unprecedented shift, raising questions about the remaining “added” value of human expertise (Massey and Ehrensberger-Dow 2017; Massey et al. 2023b; Penet 2024). Lately, there has been an increasing number of discussions, reports and conference panels exploring all things 'sustainable', with two well-attended panels and a round-table discussion at the EST Conference and the 8th IATIS Conference on sustainable translation in the age of knowledge extraction, generation and recreation as illustrative examples.

But even though sustainability feels like a new buzzword, it is something many scholars in Translation and Interpreting Studies (TIS) and practitioners in the language industry have been thinking about for quite a while, without making use of the term itself. Issues like fair pay (Baumgarten and Cornella-Detrell 2017; Olohan 2017; Sadek 2018; Courtney and Phelan 2019; Moorkens 2020), mental health (Ehrensberger-Dow et al. 2016; Peñalver and Santamaria-Urbieta 2020; Hubscher-Davidson 2022) and adapting to new tech (Angelone et al. 2019; Massey et al. 2023b) have long been on the radar.

What has actually changed is that GenAI has made language professionals and scholars more acutely aware of the dangers of unsustainable practices. This paper takes a closer look at what sustainability means today for the language profession, taking stock of a number of central concepts in sustainability research, and inviting scholars, especially those with a more activist orientation, to move beyond armchair philosophy or detached empirical analysis.

2. Spearheading sustainability research

As noted, long before sustainability became a ubiquitous concept, many scholars in TIS were already thinking seriously about what it means to build a profession that is attuned to present needs, without compromising those of our future selves and future generations of language professionals (WCED 1987; Gursoy and Cai 2024). Early conversations may not have used the term “sustainability”, but they certainly dealt with its core questions: how can translators and interpreters work well, stay well and keep doing what they do in the long run?

One of the earliest and most consistent areas of attention was ergonomics (see Ehrensberger-Dow 2017, 2020; Ehrensberger-Dow and Hunziker Heeb 2025). Research in this domain was spearheaded by Elisabeth Lavault-Olléon (2011; 2016), who rolled out the first initiatives to conduct research on ergonomics at the University of Grenoble; Sharon O’Brien (2012; Moorkens and O’Brien 2013), who, with her colleagues at Dublin City University, was the first to tap into translation as a form of

human-computer interaction (HCI); and Maureen Ehrensberger-Dow (Ehrensberger-Dow et al. 2016), who, with her team at Zurich University of Applied Sciences (ZHAW), took on the challenge of understanding the everyday realities of freelance and LSP translation: they covered everything from mental fatigue to screen layout to the invisible toll of multitasking.

Awareness of the susceptibility of translation to automation trickled down to ergonomic research with the rise of machine translation post-editing (MTPE) (see Olohan 2011). Ever since the launch of Google's statistical machine translation (SMT) model, the translation industry has seen a steady uptake in MTPE workflows. Early studies of MTPE tasks revealed that translators often found the activity tedious, describing the experience as one of constantly correcting "stupid" errors, errors that humans simply did not make (spelling errors, awkward grammar) and that required repetitive, mechanical fixes (O'Brien 2012; Cadwell et al. 2016). With the arrival of neural machine translation (NMT), some of these issues changed, but new ones emerged. While the quality of output had improved and surface-level fluency increased significantly, research found that post-editing NMT output was more cognitively demanding (see Nitzke and Hansen-Schirra 2021). The fluency of NMT often lulled translators into a false sense of correctness, making it harder to detect subtle yet serious errors. Paradoxically, translators had to correct fewer surface mistakes, but they were required to pay closer attention to catch more insidious problems, thus increasing MTPE effort rather than decreasing it (Terribile 2024). These insights underscore one key point: progress in language technology does not automatically go hand in hand with progress in working conditions.

Among the wealth of research conducted in the domain of ergonomics, the ErgoTrans Project (2013–2015), led by the ZHAW team, stands out as a real benchmark, offering one of the most comprehensive approaches to understanding language professionals' well-being (Ehrensberger-Dow and Massey 2014; Ehrensberger-Dow 2015). These efforts went beyond surface-level concerns to address the full range of physical, cognitive and environmental demands placed on language professionals, while also considering how digital tools and workplace design could be harnessed to create more supportive, sustainable working conditions. While not explicitly framed in terms of "sustainability", these studies clearly laid an essential foundation for today's broader conversations.

Around the same time ergonomic research was gaining traction in TIS, others outside of academia were already thinking even more pragmatically and holistically. One particularly forward-looking initiative emerged from within the language industry itself. In 2013, the Hungarian Translation Industry Cooperation Agreement (*Fordítóipari együttműködési megállapodás*, see MFTE et al. 2023¹) was launched on the back of a long and fruitful collaboration among a broad coalition of stakehold-

¹ The updated version can be found on the Proford website (in English): https://proford.hu/wp-content/uploads/2025/06/Translation_alairt.pdf

ers from the industry. The memorandum was not a narrow response to new tools or the physical and cognitive strain put on language service providers, but formulated as a call for fair and durable conditions for translators, interpreters and LSPs alike. Long before “sustainability” was on everyone’s lips, this initiative made the case for economic stability, ethical use of data and technology, and long-term viability of the profession through shared beliefs and goals.

The Hungarian memorandum had ripple effects throughout the European continent. In 2018, while serving on the board of the Dutch *Tolk- en Vertaalcongres* (Translation and Interpreting Congress), the author had the pleasure of welcoming Miklós Bán, one of the driving forces behind the Hungarian initiative. His presence sparked meaningful conversations that would eventually lead to a Dutch covenant on sustainability in translation. That covenant was signed at the following *Tolk- en Vertaalcongres*, a few years later (VVIN et al. 2022).²

These early efforts—from ergonomic research projects to policy meetings and roundtables in the industry—should be considered more than historical footnotes. They are part of the profession’s living memory: they shape how we think about the future of the profession, reminding us that if we aim to build sustainable practices for language professionals today, we are doing so on foundations laid by those who had recognised the need long before it became widely acknowledged.

3. Enter GenAI

As we move further into the ‘roaring’ 2020s, the language industry is undergoing significant transformation. The rapid spread and wide availability of tools based on large language models (LLMs) has pushed the topic of sustainability to the forefront. What used to be a peripheral concern has now become a central topic in conversations about the future of the language profession.

When casting a quick look at what has already been published on the topic, a striking pattern becomes apparent: the discourse around GenAI and sustainability is sharply divided. On the one hand, industry analysts seem to speak in optimistic terms, predicting steady growth, improved efficiency and rising demand for language services (Nimdzi 2024; CSA 2024; Steurs 2024). According to this upbeat view, the industry is seen by some as entering a new phase of opportunity and expansion. This outlook aligns with the long-standing belief that the industry will continue to adapt to changing technological landscapes.

² Mainstreaming sustainability proved far from straightforward: ahead of the 2021 conference, proposals to centre it were met with hesitation. Ultimately, the conference adopted the theme “Fair Play,” a safer and more familiar framing. Nonetheless, the momentum towards deeper engagement with sustainability was unmistakable.

On the other hand, there is evidence of growing concern about what the so-called AI revolution means for human translators and interpreters: job losses, shifting roles and growing precarity (e.g. Olohan 2017; Moorkens 2017, 2022; Ruokonen and Mäkisalo 2018; Kenny et al. 2020; Firat 2021; Moorkens and Rocchi 2021; Ruokonen and Svahn 2022; Carreira 2023; Firat et al. 2024; Van Egdom 2024). The concern is not merely that these tools will change how translators work (as technology has done in the past), but that LLMs may eventually displace significant parts of the profession altogether.

There is, of course, some validity to both perspectives, yet neither fully capture the complexities involved. The arrival of GenAI has certainly intensified the sustainability debate, but it has also narrowed its scope. What we are witnessing is not simply a clash of predictions, but, in some respects, a simple divergence in values. The current discussion tends to pit optimism against alarmism, sidelining the more textured accounts that could help us come to terms with the true stakes. The absence of solid evidence-based reflection is perhaps to be expected: scholarly research often lags behind technological innovation and it requires time and effort to gather and analyse the data needed to assess the true capacity of GenAI. In the meantime, public and even academic discourse is largely driven by anecdotal or short-term findings, offering little methodological rigour and contributing further to the polarisation.

What remains insufficiently explored are the many nuances situated between these polarised perspectives. Many of the earlier contributions in the field are limited in scope and often fail to fully delineate the interrelated economic, psychological and ecological dimensions at stake. This contribution takes a step back to critically engage with these dimensions. To help structure this broader reflection, we briefly return to the Brundtland Report's foundational definition of sustainable development: "development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs." (WCED 1987: 43) This widely cited definition laid the groundwork for what would later be conceptualised through the interlocking concerns of environmental, social and economic viability. A practice is considered sustainable when it is not only viable (economic + environmental), but also equitable (social + economic) and bearable (social + environmental) (*ibid.*). This tripartite lens helps us to understand sustainability as a balancing act, one that must encompass material conditions, human well-being and ecological limits. Rather than proposing ready-made solutions, the aim here is to open up new avenues for reflection, grounded in methodologically sound inquiry and oriented towards the future of the field.

4. Economic sustainability

The arrival of GenAI in the translation and interpreting professions has ushered in not only new tools, but also profound changes in how economic value is distributed and

perceived, both within and outside the industry. While claims of increased productivity and reduced turnaround times continue to dominate industry discourse, these are often framed within familiar tech rhetorics that present language technology as a means of removing the drudgery of routine tasks (see Van Egdom et al. 2020; Massey et al. 2023a). The promise is one of streamlined workflows and increased output, with expectations of either stabilisation in the economic value of translation or a modest decline offset by productivity gains (Moorkens 2017, 2020). Despite this optimistic framing, concern has been mounting about the long-term implications for translators' livelihoods.

Several recurring challenges have emerged regarding the economic value of translation. Chief among them are wage stagnation, gradually intensifying pricing pressures—especially for freelancers—and the incremental but persistent shift towards efficiency-driven metrics that prioritise speed over quality (Kenny et al. 2020; Moorkens 2022; Lambert and Walker 2022; Hanson et al. 2025; Firat and Şahin 2025). What much of the language technology discourse has failed to acknowledge is the complex issue of commodification (Petrovic 2019; Petrovic and Yazan 2021): while automation may indeed enhance productivity in certain contexts, it also tends to reinforce the perception that translation can be partly automated, thereby dampening its perceived value. These trends have, over time, deepened the divide between well-compensated, high-end human translation and low-paid MTPE (or “bulk” translation work) (Van Egdom 2025). This reflects a shift towards disinvestment in human translation, a systemic development in which translation is increasingly viewed as a cost to be minimised rather than a form of specialised expertise. AI seems to have accelerated this process of economic devaluation, intensifying already existing pressures and further eroding the perceived worth of human linguistic labour (see ELIS 2025; Sakamoto et al. 2024, 2025). The economic consequences are not incidental; they are indicative of a larger shift in how linguistic labour is commodified and evaluated (“everyone/anything can *do* language”).

Although there is now a growing body of research documenting these developments, much of the discussion remains confined to quantifiable effects—income trends, job-loss projections and automation rates. Translators are increasingly caught in what can be described as a structural double bind: they are expected to uphold high standards of quality, even as they are required to work under conditions of reduced rates and compressed deadlines. This tension is further exacerbated by the way translation work is increasingly embedded in “expert-in-the-loop” or “human-in-the-loop” systems, where the translator's contribution often becomes obfuscated, their efforts hidden from view. These frameworks tend to present human intervention as auxiliary, thus making the translator's labour less visible and, by extension, less valued. This shift invites a broader reflection on what counts as value in translation today, and how such value is recognised—or overlooked—in an increasingly automated environment. While current studies offer invaluable descriptions of how the professional field is evolving, they also run the risk of reinforcing certain dominant value frame-

works. By predominantly tracing and measuring shifts, research may inadvertently solidify prevailing assumptions of value rather than critically examining or challenging them. What seems to fall by the wayside in inquiries into the economic sustainability of language services are thus deeper explorations of concrete mechanisms of rate negotiation, the perception and reality of power dynamics between clients and language professionals—be they freelance translators/interpreters or LSPs—and the strategies available to language professionals to assert their true value. This also means that sustainability research should perhaps step up its efforts to “deconstruct” the human-in-the-loop rhetorics and propose effective strategies that will help language professionals take control.

In other words, to counter the prevailing “race-to-the-bottom” narrative, there is a need not just to highlight the issue itself, but also to foreground those professional practices that resist commodification. This includes emphasising translators' roles as skilled experts rather than interchangeable service providers, and creating and upholding working conditions that reflect this status. This shift in attention may require a redefinition of sustainability itself in terms of agency, authorship and autonomy. Economic sustainability, in this sense, is not merely a matter of surviving technological disruption (as seems to be the case now); it is about ensuring that language professionals retain the ability to shape their roles and set the terms of the work they take pride in. Such an approach demands a fundamental revaluation of what constitutes expertise and value in this day and age (see also Petrovic 2019).

5. Psychological sustainability

Language professions are undergoing not only structural and economic change, but also a shift in how translators relate to their work and to their professional (and even personal) identity. While the economic challenges facing the translation and interpreting professions are increasingly well documented, the psychological implications must be considered as closely intertwined, rather than as a separate domain (Moorkens 2020; Lambert and Walker 2024). Financial insecurity, devaluation of labour and shifting professional identities are not only economic in nature, but they also have profound emotional and cognitive consequences (see also Van Egdom 2024; Sakamoto et al. 2024, 2025). While often sidelined in discussions focused on productivity and efficiency, the human cost—manifesting in stress, loss of purpose and emotional exhaustion—cannot be ignored (see Hubscher-Davidson 2020; Hubscher-Davidson and Lehr 2021; Hubscher-Davidson and Panichelli-Batalla 2025).

Concerns about the mental and cognitive aspects of translation and interpreting are not entirely new. They have been part of ergonomic research for some time, especially in studies focusing on cognitive load, attention and work pace (Ehrensberger-Dow et al. 2016; Ehrensberger-Dow and Hunziker-Heeb 2025). However,

with the increased integration of GenAI into translation workflows, these concerns have become significantly more pronounced, shifting from a primary focus on optimising workflows towards broader questions of professional well-being, including emotional engagement, a sense of purpose and fulfilment (Bednárová-Gibová and Madoš 2019; Bednárová-Gibová 2020).

Both cognitive and emotional strain is increasingly reported across the sector, particularly among those working in high-tech environments. Over time, this strain often manifests as mental fatigue, as the cumulative pressures of digital workflows and the constant emphasis on productivity take their toll (see Bednárová-Gibová and Madoš 2019; Moorkens 2020; Hubscher-Davidson and Lehr 2021; Lambert and Walker 2024):

- repetitive correction tasks (post-editing and other forms of synthetic text editing);
- compressed deadlines;
- constant turnaround from one project to the next;
- limited room for personal engagement with the text or topic;
- ever-present demands for efficiency

Together, these conditions contribute to cognitive strain and emotional wear. As a result, many professionals describe a diminished sense of creative ownership, as their work increasingly centres on supervising and amending machine-generated output (see also O'Brien 2012). This shift in task profile does not only erode job satisfaction, it also touches the core of the professional identity of translators and their ilk. When expertise is undervalued and translators feel more like “fixer-uppers” than authors, the psychological sustainability of the language professional begins to falter (Van Egdom 2024).

At the same time, a more diffuse form of professional disenchantment is emerging, a form closely tied to the economic devaluation discussed earlier. In speed-oriented workflows, human insight is routinely sidelined in favour of models built around availability, cost-efficiency and fit-for-purpose logics (Firat és Şahin 2025). As a result, the translator's work becomes not only commodified, but also harder to see, easier to dismiss and increasingly conflated with cheap machine labour. This contributes to a form of emotional undervaluation, in which language professionals sense a growing disconnect between the expertise they bring to the table and the symbolic and material recognition they receive in return. Whereas in the past, linguistic expertise was relatively high in demand and rewarded accordingly, the current trend sees translation work increasingly outsourced to those who are simply willing to do the job (or 'the dirty work', see Van Egdom 2024; Sakamoto et al. 2025).

To date, much of the research on psychological sustainability has focused on immediate stressors, and the type of work in relation to job fulfilment. Still, longitudinal and fine-grained analyses remain limited. We still know too little about how

these pressures accumulate over time or how they affect career longevity and well-being (Lambert and Walker, 2024; Sakamoto et al., 2025). Moreover, demographic and professional differences play a crucial role. Evidence from other fields points towards an uneven distribution of adaptability across demographic groups. Younger professionals are likely to adapt more easily to new tools and workflows. At the same time, highly specialised translators have also been reported to feel less replaceable. These patterns suggest that psychological sustainability is not evenly distributed but is shaped by factors such as age, expertise, language pair and personality type (Van Egdom 2025).

Another underexplored area is the role of professional communities in mitigating psychological strain. Psychological sustainability is often framed as an individual concern (coping mechanisms, resilience and adaptability) (see Hubscher-Davidson 2020), but as language professionals find themselves caught in the wayward play of technological change, a sense of isolation and detachment is also looming large. This isolation can feed into feelings of professional inferiority and diminished fulfilment. Professional communities, both formal and informal, can serve as a counterbalance. Networks of colleagues offer more than just camaraderie: they enable the exchange of coping strategies, peer learning and collective reassurance. Importantly, such communities help professionals reframe their work in terms of shared expertise and mutual recognition. By creating a sense of belonging and reasserting the value of their contributions, these networks (ideally) play a critical role in helping language professionals overcome challenges of technological change with more confidence and less emotional toll.

Future research might ask: what psychological and professional profiles seem to be most resilient in this context? What strategies do language professionals who report fewer concerns adopt in their daily practice? And how can professional communities be leveraged more systematically to support not just well-being, but also agency and self-worth without undermining the competition element?

Finally, the conversation on psychological sustainability must take a critical look at human–computer interaction. While most research has focused on optimising interfaces for efficiency, less attention has been paid to how these tools might actually support translator well-being. Perhaps it is time to ask: what would "humane" language technology look like in this context? What forms of GenAI integration would not only make workflows faster but also bring a smile to translators' faces? Research in HCI has suggested that digital tools hold enormous potential to support user satisfaction, creativity and even well-being (Van Egdom 2022). Sadly, current language technologies often appear to function more as a restrictive straitjacket, limiting rather than enhancing or augmenting the translator's experience.

Addressing these questions requires rethinking the conditions under which people can thrive in their work, not just endure it. Psychological sustainability should thus be a central criterion in shaping the future of the profession.

6. Ecological sustainability

Whereas the former two pillars are typically perceived in anthropocentric terms—that is, centred on the effects of (un)sustainable practices on economic security, human welfare and well-being—ecological sustainability may seem more detached from these concerns, at least at first glance. After all, ecological sustainability is commonly defined as the protection and preservation of the diversity and functioning of natural ecosystems. It is also associated with maintaining the climate system's capacity for self-regulation and with recognising that stable environmental conditions are foundational to all life on Earth (WCED 1987). Yet even these definitions, although framed in terms of environmental preservation, reveal an underlying anthropocentric orientation.

This tension becomes particularly relevant in our current epoch, the so-called "Anthropocene", which is marked by the extent to which human activity shapes and alters the biosphere (Crutzen and Stoermer 2000). It is within this broader ecological and ethical context that the urgency of ecologically sustainable practices becomes most apparent. For decades, the environmental toll of human activity (including the overexploitation of resources and the ensuing environmental degradation) has been central to global concerns. Not coincidentally, the increasing ecological footprint of human activity has gone hand in hand with technological progress—some have even proposed the term "*Technocene*" to describe the current era (Lemmens and Hui 2017)—as each new wave of innovation brings with it greater demands on resources and environmental pressures (Sloterdijk 2017).

In response to these developments, a range of initiatives has emerged in recent years: some aim to limit or reduce digital technologies, others focus on how technology can be put to use to serve sustainability goals, for instance through "green computing" and responsible innovation. Within language technology, however, ecological sustainability has not appeared particularly high on the academic agenda (see Cronin 2020). Not even with the advent of cloud computing did this issue attract much attention: most of the debate revolved around notions of "fair" and "efficient" use, but few papers addressed the responsible use of CAT tools or MT engines from an ecological perspective. This began to change with the rise of LLMs (e.g. De Vries 2023; Moniz and Escartin 2023).

When looking at the data, the growing concern is unsurprising. The ecological cost of GenAI has become increasingly visible in recent years, particularly as awareness grows around the energy and resource demands of large-scale model training and deployment. These costs are threefold: energy use, carbon emissions and water consumption (CAAD 2024).

The energy required to train models, such as GPT-3, GPT-4 (and GPT-5), developed by OpenAI, is considerable: training GPT-3 alone is estimated to have consumed as much electricity as 120 average US households use in an entire year, while preliminary estimates suggest that GPT-4 may have used up to 40 times more (Van

Egdom and Hartkamp 2023). But, as Jegham et al. (2025) pointed out, energy use does not end there: according to them, the real sustainability challenge lies in the inference costs, as inference now already counts for as much as 90% of a model's total lifecycle energy use. This intensive electricity usage contributes directly to a substantial carbon footprint. In parallel, the water footprint is equally pressing (Li et al. 2023). Data centres consume vast amounts of (fresh) water to cool the systems during both training and inference stages—a concern that becomes more acute as many of these centres are situated in already drought-prone regions.

While the findings above may appear somewhat abstract, their practical implications become clearer when translated into everyday use cases. A single text prompt to a LLM has been estimated to consume five to ten times more energy than a conventional web search, depending on the query. Crucially, even as models become more efficient at the level of both training and individual queries, the Jevons paradox suggests that such efficiency gains are likely to intensify rather than diminish environmental strain, as lower costs and faster performance stimulate exponential growth in usage (Polimeni and Polimeni 2006). These dynamics underscore the urgency of systemic sustainability measures, ranging from carbon- and water-conscious model design to incentives for low-impact computation and robust standards for transparent reporting of energy and resource consumption (Li et al. 2023; Jegham et al. 2025).

The relevance of these environmental issues is only growing, as we are witnessing the emergence of yet a new era, what has been recently dubbed the “Slopocene”: a phase of the Anthropocene or Technocene marked by the digital proliferation of low-quality, mass-generated AI content, commonly referred to as “AI slop” (Binns 2025). Again, estimates vary (partly because it is difficult to distinguish with certainty between what constitutes synthetic and authentic content), but most projections agree on the exponential growth of synthetic data online (e.g. Gartner 2024; McKinsey 2025). In this environment, translation and other multilingual practices play a preponderant role: they not only scale synthetic content across linguistic markets, but also lend it a veneer of credibility and accessibility, enabling its circulation well beyond its original context. The language industry may just be a critical vector in the expansion of these unsustainable digital production cycles.

While the broader debate on GenAI and sustainability is gaining traction, it has largely centred on the general environmental impact of digital infrastructures, but only marginal attention is being paid to how these developments intersect with translation technologies and practices. We simply lack figures detailing the ecological impact of translation practices, ranging from conventional workflows to modern AI-driven processes, and from professional to paraprofessional and even non-professional uses. This lack of empirical data makes it difficult to assess how translation practices can contribute to or mitigate environmental harm.

Likewise, the language industry continues to lag behind other sectors in developing standards, regulations or accountability frameworks for ecologically sustainable

AI-driven practices (Banipal et al. 2023; European Parliament and European Council [AI Act] 2024). Other industries are already exploring frameworks for green computing, sustainable digital infrastructure, suggesting that such efforts are both necessary and feasible (PwC 2025; ISO/IEC 38507 2022). Why, then, is there so little systematic investigation into regulatory measures, technological innovations or industry-wide commitments that aim to reduce the ecological footprint of language technology in the language industry? Sustainable AI implementation should not be treated as a peripheral concern: it must become a core criterion in how the language industry evaluates and adopts new technologies. Addressing these blind spots is a *conditio sine qua non* for the ethical and long-term viability of our profession (WCED 1987).

7. Conclusion

This contribution has sought to demonstrate that current academic and industry discourse on sustainability in the language professions—while valuable in many respects—often remains partial and, at times, counterproductive from a socio-professional point of view. Rather than equipping professionals with the conceptual and practical tools to deal with change, much of the conversation reinforces narratives of decline or, conversely, indulges in a form of uncritical optimism that seems far removed from the material conditions of professional practice, both ultimately leading to the disempowerment of those who have long formed the beating heart of the language profession.

A key insight that emerges from our threefold analysis of sustainability across economic, psychological and ecological dimensions is that the translation and interpreting professions are not so much endangered by AI or automation (alone), but by how these technologies are perceived and represented—and along with them, the social status of the profession. The pure "notion" of replaceability, more than its actual occurrence, has become a powerful force, shaping institutional responses and individual attitudes. In this regard, it is the author's belief that both academia and the language industry bear a shared responsibility. While neither has explicitly endorsed the narrative of replaceability, both have, in different ways, contributed to it.

Industry reports and technological white papers often paint overly optimistic scenarios, focusing almost exclusively on forecasted productivity gains (measured in turnaround times) and profitability (reflected in market growth and share), with little regard for the realities of day-to-day professional practice. These documents frequently lack empirical grounding—more often than not they are propped up by meagre evidence of the actual gains and growth as experienced in the field. Meanwhile, scholarly perspectives have tended to skew in the opposite direction: characterised by bleak, descriptive accounts of disruption and disempowerment, with minimal attention paid to practical opportunities, innovation or professional agency. The result

is a discursive dance between hype, driven by the marketing machinery of Big Tech, and defeatism, which often manifests in the form of simple quantitative data illustrating downward trends in the industry. This awkward dance urgently needs to be interrupted through balanced, forward-looking and actionable research that neither succumbs to exaggerated optimism nor resigns itself to narratives of decline.

While unsettling in many ways, the narrative of disempowerment need not be accepted at face value. When critically examined, it reveals key pressure points and levers for change. Naming what is wrong need not be an exercise in pessimism, as long as it is conceived of as a first and necessary step towards reclaiming the conversation. The accounts can be transformed into a call to action: to challenge the norms and assumptions that shape professional identities, to push back against one-dimensional framings, and to collectively forge more inclusive and forward-looking alternatives.

This requires more than critique. It requires us to channel scholarly attention into generating tools, language and spaces that support professional resilience. It means taking seriously the task of coalition-building between scholars, professionals and institutional stakeholders who are invested in co-designing a more equitable and sustainable future.

In order to become aware of these dynamics, it is important to recognise several overlapping tendencies that feed into the current skewed framings:

- ***A narrow research focus:*** the academic conversation on sustainability often concentrates on documenting risks, losses and disruptions. Less attention is being paid to adaptive strategies or evidence-based solutions.
- ***An overemphasis on AI:*** while GenAI undoubtedly influences workflows and role definitions, broader economic, political and structural factors are at play—rising inflation, shifting investment climates, geopolitical instability. Yet these remain largely underexplored in both scholarly and professional accounts, which in turn contributes to overstating the impact of GenAI by isolating it from these broader, intersecting forces.
- ***Speculative media and institutional discourse:*** the AI debate is frequently shaped by future-oriented speculation. As Schwabe and Castellaci (2020) observe, media narratives tend to emphasise the most dramatic or threatening aspects of automation—often because such stories are more attention-grabbing for general audiences. While these portrayals are clearly exaggerated, they still manage to shape individual expectations and professional mindsets, and the ensuing fear of replacement by machines, even if unfounded or premature, can lead to stress, anxiety and demotivation in the present. In this way, alarmist narratives risk becoming self-fulfilling, reinforcing rather than resolving the professional precarity they describe.

Against this backdrop, economic, psychological and ecologic sustainability must be reclaimed as both analytical and practical horizons. Sustainability is not merely

a research theme or a sectoral trend. It is, or ought to be, a strategic imperative in academic discourse. Rather than reproducing logics of decline, sustainability scholarship should strive to articulate the conditions under which professional life in translation and interpreting remains viable. This entails more than just diagnosis. Sustainability is not a buzzword, but, as noted, a call to action. The time has come to stop asking whether the language profession is “under threat” and to start exploring how sustainable language services can be imagined, enacted and institutionally supported. The seeds of that future are already visible in sparse efforts that are already being made in TIS, but they need to be cultivated with intention and enduring dedication.

Disclosure on the use of GenAI tools

GenAI was used in the preparation of this work only for editing, restructuring and formatting purposes, using a pre-written text forming the basis of a paper presented at the 2025 TransELTE Conference in Budapest. The content is the result of the author’s independent work.

In preparing this work, 26 requests to ChatGPT were submitted. The average CO₂ emissions of OpenAI models have not been made public. Independent estimates suggest that a single interaction may cause CO₂ emissions of between 2.5 g and 23.75 g, depending on assumptions about energy use and electricity sources. Based on this, the use corresponds to a likely carbon footprint in the low hundreds of grams of CO₂ (approximately 108 g CO₂).

References

- Angelone, E., Ehrensberger-Dow, M., Massey, G. 2019. Introduction. In: Angelone, E., Ehrensberger-Dow, M., Massey, G. (eds) *Bloomsbury Companion to Language Industry Studies*. London: Bloomsbury. 1–10. <https://doi.org/10.5040/9781350024960>
- Banipal, I. S., Asthana, S., Mazumder, S. 2023. Sustainable AI: Standards, Current Practices and Recommendations. In: Arai, K. (ed.) *Proceedings of the Future Technologies Conference (FTC) 2023* Vol. 1. Cham: Springer. 271–289. https://doi.org/10.1007/978-3-031-47454-5_21
- Baumgarten, S., Cornellà-Detrell, J. 2017. Introduction. *Target. International Journal of Translation Studies* Vol. 29. No. 2. 193–200. <https://doi.org/10.1075/target.29.2.001int>
- Bednářová-Gibová, K. 2020. Organizational ergonomics of translation as a powerful predictor of translators’ happiness at work? *Perspectives* Vol. 29. No. 3. 391–406. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2020.1753788>
- Bednářová-Gibová, K., Madoš, B. 2019. Investigating translators’ work-related happiness: Slovak sworn and institutional translators as a case in point. *Meta* Vol. 64. No. 1. 215–241. <https://doi.org/10.7202/1065335ar>
- Binns, D. 2025. The ‘Slopocene’. What It Teaches Us About the Limits of Generative AI Models. *Startup Daily*. <https://www.startupdaily.net/advice/opinion/the-slopocene-what-it-teaches-us-about-the-limits-of-generative-ai-models/> (accessed 24. 09. 2025)

- Cadwell, P., Castilho, S., O'Brien, S., Mitchell, L. 2016. Human Factors in Machine Translation and Post-editing among Institutional Translators. *Translation Spaces* Vol. 5. No. 2. 222–243. <https://doi.org/10.1075/ts.5.2.04cad>
- Carreira, O. 2023. Market Concentration in the Language Services Industry and Working Conditions for Translators. *Perspectives* Vol. 32. no. 5, 889–904. <https://doi.org/10.1075/ts.5.2.04cad>
- Courtney, J., Phelan, M. 2019. Translators' Experiences of Occupational Stress and Job Satisfaction. *The International Journal of Translation and Interpreting Research* Vol. 11. No. 1. 100–113. <https://doi.org/10.12807/ti.111201.2019.a06>
- Cronin, M. 2020. Translation, Technology and Climate Change. In: O'Hagan, M. (ed.) *The Routledge Handbook of Translation and Technology*. London/New York: Routledge. 516–530. <https://doi.org/10.4324/9781315311258>
- Crutzen, P. J., Stoermer, E. F. 2000. The "Anthropocene". *Global Change Newsletter* Vol. 41. 17–18. https://doi.org/10.1007/3-540-26590-2_3
- De Vries, A. 2023. The Growing Energy Footprint of Artificial Intelligence. *Joule* Vol. 7. No. 10. 2191–2194. <https://doi.org/10.1016/j.joule.2023.09.004>
- Ehrensberger-Dow, M. 2015. An ergonomic perspective of professional translation. *Meta* Vol. 60. No. 2. 328. <https://doi.org/10.7202/1032879ar>
- Ehrensberger-Dow, M. 2017. An Ergonomic Perspective of Translation. In: Schwieter, J. W., Ferreira, A. (eds) *The Handbook of Translation and Cognition*. London: Wiley-Blackwell. 332–349. <https://doi.org/10.1002/9781119241485.ch18>
- Ehrensberger-Dow, M. 2020. Why Language Professionals should care about Ergonomics. In: Park, C. (ed.) *Onwards and Upwards? Trends in Translating and Interpreting*. Zürich: Insitute of Translation and Interpreting. <https://digitalcollection.zhaw.ch/handle/11475/20865>
- Ehrensberger-Dow, M., Massey, G. 2014. Cognitive ergonomic issues in professional translation. In: Schwieter, J. W., Ferreira, A. (eds) *The Development of Translation Competence: Theories and Methodologies from Psycholinguistics and Cognitive Science*. Cambridge: Cambridge Scholars. 58–86.
- Ehrensberger-Dow, M., Hunziker Heeb, A. 2025. Ergonomics in Translation Work. In: Walker, C., Lambert, J. (eds) *The Routledge Handbook of the Translation Industry*. London and New York: Routledge. 205–218. <https://doi.org/10.4324/9781003381303-15>
- Ehrensberger-Dow, M., Hunziker Heeb, A., Massey G., Meidert, U., Neumann, S., Becker, H. 2016. An International Survey of the Ergonomics of Professional Translation. *ILCEA* Vol. 27. <https://doi.org/10.4000/ilcea.4004>
- Firat, G. 2021. The Uberization of Translation. Impacts on Working Conditions. *The Journal of Internationalization and Localization* Vol. 8. No. 1. 48–75. <https://doi.org/10.1075/jial.20006.fir>
- Firat, G., Sahin, M. 2025. Platform Economy Models in the Translation Industry. In: Walker, C., Lambert, J. (eds) *The Routledge Handbook of the Translation Industry*. London and New York: Routledge. 290–307. <https://doi.org/10.4324/9781003381303-21>
- Firat, G., Gough, J., Moorkens, J. 2024. Translators in the Platform Economy: A Decent Work Perspective. *Perspectives* Vol. 32. No. 3. 422–440. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2024.2323213>

- Gursoy, D., Cai, R. 2024. Artificial Intelligence: An Overview of Research Trends and Future Directions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management* Vol. 37. No. 1. 1–17. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2024-0322>
- Hanson, T.A., Mellinger, C., Walker, C. 2025. Economic Perspectives on the Translation Industry. In: Walker, C., Lambert, J. (eds) *The Routledge Handbook of the Translation Industry*. London and New York: Routledge. 267–289. <https://doi.org/10.4324/9781003381303-20>
- Hubscher-Davidson, S. 2020. The psychology of sustainability and psychological capital: New lenses to examine well-being in the translation profession. *European Journal of Sustainable Development Research* Vol. 4. No. 4. 1–9. <https://doi.org/10.29333/ejosdr/7901>
- Hubscher-Davidson, S. 2022. Regulating Interpersonal Emotions in the (Translation) Workplace. In: Petrilli, S., Ji, M. (eds) *Intersemiotic Perspectives on Emotions: Translating across Signs, Bodies and Values*. London/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003056652-13>
- Hubscher-Davidson, S., Lehr, C. 2021. *Improving the Emotional Intelligence of Translators. A Roadmap for an Experimental Training Intervention*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-88860-2>
- Hubscher-Davidson, S., Panichelli-Batalla, S. 2025. Global Sustainable Development & Well-being. In: Walker, C., Lambert, J. (eds) *The Routledge Handbook of the Translation Industry*. London/New York: Routledge. 444–460. <https://doi.org/10.4324/9781003381303-32>
- International Organization for Standardization (ISO) and International Electrotechnical Commission (IEC). 2022. *ISO/IEC 38507:2022 Information technology—Governance of IT—Governance implications of the use of artificial intelligence by organizations*. Geneva: International Organization for Standardization.
- Jegham, N., Abdelatti, M., Elmoubarki, L., Hendawi, A. 2025. How Hungry is AI? Benchmarking Energy, Water, and Carbon Footprint of LLM Inference. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.09598>
- Kenny, D., Moorkens, J., do Carmo, F. 2020. Fair MT: Towards ethical, sustainable machine translation. *Translation Spaces* Vol. 9. No. 1. 1–11. <https://doi.org/10.1075/ts.00018.int>
- Lambert, J., Walker, C. 2022. Because We're Worth It. Disentangling Freelance Translation, Status, and Rate-Setting in the United Kingdom. *Translation Spaces* Vol. 11. No. 2. 277–302. <https://doi.org/10.1075/ts.21030.lam>
- Lambert, J., Walker, C. 2024. Thriving or Surviving: Motivation, Satisfaction, and Existential Sustainability in the Translation Profession. *Mikael: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen aikakauslehti* Vol. 17. No. 1. 89–104. <https://doi.org/10.61200/mikael.136209>
- Lavault-Olléon, E. (ed.) 2011. L'ergonomie, nouveau paradigme pour la traductologie. *Revue de l'Institut des langues et cultures d'Europe, Amérique, Afrique, Asie et Australie* Vol. 14. <https://doi.org/10.4000/ilcea.1078>
- Lavault-Olléon, E., (ed.) 2016. Approches ergonomiques des pratiques professionnelles et des formations des traducteurs. *Revue de l'Institut des langues et cultures d'Europe, Amérique, Afrique, Asie et Australie* Vol. 27. <https://doi.org/10.4000/ilcea.3834>
- Lemmens, P., Hui, Y. 2017. Reframing the Technosphere: Peter Sloterdijk and Bernard Stiegler's Anthropotechnological Diagnoses of the Anthropocene. *Krisis: Journal for Contemporary Philosophy* Vol. 37. No. 2. 26–41. <https://krisis.eu/article/view/38844>
- Li, P. Yang, J. Islam, M.A., Ren, S. 2023. *Making AI Less "Thirsty": Uncovering and Addressing the Secret Water Footprint of AI Models*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.03271>

- Long, D., Magerko, B. 2020. What is AI Literacy? Competencies and Design Considerations. In: Bernhaupt, R., Mueller, F., Verweij, D., Andres, J. (eds) *CHI '20: Proceedings of the 2020 CHI conference on human factors in computing systems*. New York: Association for Computing Machinery. 1–16. <https://doi.org/10.1145/3313831.3376727>
- Massey, G., Ehrensberger-Dow, M. 2017. Machine Learning: Implications for Translator Education. *Lebende Sprachen* Vol. 62. No. 2. 300–312. <https://doi.org/10.1515/les-2017-0021>
- Massey, G., Piotrowska, M., Marczak, M. 2023a. Meeting Evolution with Innovation: An Introduction to (Re-)Profiling T&I Education. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 17. No. 3. 325–331. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2023.2237321>
- Massey, G., Huertas-Barros, E., Katan, D. (eds) 2023b. *The Human Translator in the 2020s*. London/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003223344>
- McKinsey. 2025. *The State of AI: How Organizations Are Rewiring to Capture Value*. McKinsey & Company, QuantumBlack AI. <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantum-black/our-insights/the-state-of-ai> (accessed 24. 09. 2025)
- Moniz, H., Escartin, C. P. 2023. *Towards Responsible Machine Translation: Ethical and Legal Considerations in Machine Translation*. Berlin: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-14689-3>
- Moorkens, J. 2017. Under pressure: Translation in Times of Austerity. *Perspectives* Vol. 25. No. 3. 464–477. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2017.1285331>
- Moorkens, J. 2020. “A tiny cog in a large machine”: Digital Taylorism in the Translation Industry. *Translation Spaces* Vol. 9. No. 1. 12–34. <https://doi.org/10.1075/ts.00019.moo>
- Moorkens, J. 2022. Ethics and Machine Translation. In: D. Kenny (ed.) *Machine Translation for Everyone: Empowering Users in the Age of Artificial Intelligence*. Bern: Language Science Press. 121–140. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6759984>
- Moorkens, J., O'Brien, S. 2013. User Attitudes to the Post-Editing Interface. In: O'Brien, S., Simard, M., Specia, L. (eds) *Proceedings of MT Summit XIV Workshop on Post-editing Technology and Practice*. 19–28. aclanthology.org/2013.mtsummit-wptp.3.pdf
- Moorkens, J., Rocchi, M. 2021. Ethics in the Translation Industry. In: Koskinen, K., Pokorn, N. K. (eds) *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*. London/New York: Routledge. 320–337. <https://doi.org/10.4324/9781003127970-24>
- Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Chu, S. K. W., Qiao, M. S. 2021. Conceptualizing AI literacy: An exploratory review. *Computers and Education: Artificial Intelligence* Vol. 2. 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100041>
- Nitzke, J., Hansen-Schirra, S. 2021. *A Short Guide to Post-Editing*. Berlin: Language Science Press. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5646896>
- O'Brien, S. 2012. Translation as Human–Computer Interaction. *Translation Spaces* Vol. 1. No. 1. 101–122. <https://doi.org/10.1075/ts.1.05obr>
- Olohan, M. 2011. Translators and Translation Technology: The Dance of Agency. *Translation Studies* Vol. 4. No. 3. 342–357. <https://doi.org/10.1080/14781700.2011.589656>
- Olohan, M. 2017. Technology, Translation and Society. A Constructivist, Critical Theory Approach. *Target. International Journal of Translation Studies* Vol. 29. No. 2. 264–283. <https://doi.org/10.1075/target.29.2.04olo>
- Panigrahi, S. S., Bahinipati, B., Jain, V. 2019. Sustainable supply chain management: A review of literature and implications for future research. *Management of environmental*

- quality: *An international journal* Vol. 30. No. 5. 1001–1049. <https://doi.org/10.1108/MEQ-01-2018-0003>
- Peñalver, E., Santamaría-Urbieto, A. 2020. The Healthy and Fit Translator: A Reality or a Necessity? *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 14. No. 4. 461–477. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2020.1842096>
- Penet, J. C. 2024. *Working as a Professional Translator*. London/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003220442>
- Petrovic, J. E. 2019. Alienation, Language Work, and the So-Called Commodification of Language. In: T. Ricento (ed.) *Language Politics and Policies: Perspectives from Canada and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press. 60–77. <https://doi.org/10.1017/9781108684804.004>
- Petrovic, J. E., Yazan, B. 2021. Language as Instrument, Resource, and maybe Capital, but not Commodity: A Marxian Clarification. In: J. E. Petrovic, Yazan, B. (eds) *The Commodification of Language: Conceptual Concerns and Empirical Manifestations*. London/New York: Routledge. 17–33. <https://doi.org/10.4324/9781003028581-31a>
- Polimeni, J. M., Polimeni, R. I. 2006. Jevons' Paradox and the Myth of Technological Liberation. *Ecological Complexity* Vol. 3. No. 4. 344–352. <https://doi.org/10.1016/j.ecocom.2007.02.008>
- Ridsdale, C., Rothwell, J., Smit, M., Ali-Hassan, H., Bliemel, M., Irvine, D., Kelley, D., Matwin, S., Wuetherick, B. 2015. *Strategies and Best Practices for Data Literacy Education. Knowledge Synthesis Report*. Halifax: Dalhousie University. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.1922.5044>
- Risku, H. 2014. Translation Process Research as Interaction Research: From Mental to Socio-Cognitive Processes. *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación* Vol. 7. No. 2. 331–353. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2014.ne1.11>
- Ruokonen, M., Mäkisalo, J. 2018. Middling-status Profession, High-status Work: Finnish Translators' Status Perceptions in the Light of their Backgrounds, Working Conditions and Job Satisfaction. *The International Journal of Translation and Interpreting Research* Vol. 10. No. 1. 1–17. <https://doi.org/10.12807/ti.110201.2018.a01>
- Ruokonen, M., Svahn, E. 2022. Comparative research into translator status: Finland and Sweden as a case in point. *Perspectives* Vol. 30. No. 5. 859–875. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2021.1953546>
- Sadek, G. 2018. *Translation: Rights and Agency: A Public Policy Perspective for Knowledge, Technology and Globalization* [Doctoral dissertation]. Ottawa: University of Ottawa. <http://dx.doi.org/10.20381/ruor-21632>
- Sakamoto, A., Van Laar, D., Moorkens, J., Do Carmo, F. 2024. Measuring Translators' Quality of Working Life and their Career Motivation: Conceptual and Methodological Aspects. *Translation Spaces* Vol. 13. No. 1. 54–77. <https://doi.org/10.1075/ts.23026.sak>
- Sakamoto, A., Van Laar, D., Moorkens, J., Do Carmo, F. 2025. Translators' Work-Related Quality of Life. Survey Report. <https://www.iti.org.uk/asset/099555C6%2DD927%2D4380%2DB517DD0B844D2B13/> (accessed 10.04.2026)
- Schwabe, H., Castellaci, F. 2020. Automation, Workers' Skills and Job Satisfaction. *PLoS ONE* Vol. 15. No. 11: e0242929. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242929>
- Sloterdijk, P. 2017. *Not Saved. Essays after Heidegger*. Cambridge and Malden: Polity. <https://doi.org/10.1080/17570638.2019.1596661>

- Steurs, F. 2024. *Taal in transformatie. Technologie, economie, en de kracht van generatieve AI*. Leiden: Instituut van de Nederlandse Taal. <https://doi.org/10.5117/NEDTAA2025.3.007.OOST>
- Tang, Y. M., Chau, K. Y., Fatima, A., Waqas, M. 2022. Industry 4.0. Technology and Circular Economy Practices: Business Management Strategies for Environmental Sustainability. *Environmental Science and Pollution Research* Vol. 29. No. 33. 49752–49769. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-19081-6>
- Terribile, S. 2024. *Productivity in the Post-Editing of Neural Machine Translation: A Mixed-Methods Analysis of Speed and Edits at Toppan Digital Language* [Doctoral dissertation]. Manchester: University of Manchester. <https://research.manchester.ac.uk/en/studentTheses/productivity-in-the-post-editing-of-neural-machine-translation-a-> (accessed 24. 09. 2025)
- Upadhyay, A., Mukhuty, S., Kumar, V., Kazancoglu, Y. 2021. Blockchain Technology and the Circular Economy: Implications for Sustainability and Social Responsibility. *Journal of Cleaner Production* Vol. 293. No. 5. 126130. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126130>
- Van Egdom, G.W. 2022. Technologie voor vertalers. *Kennisbank Expertisecentrum Literair Vertalen*. <https://literairvertalen.org/kennisbank/technologie-voor-vertalers> (accessed 29. 04. 2026)
- Van Egdom, G. W. 2024. The Language Professional's Smile. *ATA Chronicle* Vol. 53. No. 4. 16–19. <https://www.ata-chronicle.online/featured/the-language-professionals-smile/> (accessed 29. 04. 2026)
- Van Egdom, G. W. 2025. Taalprofessionals en/van de toekomst. *NGTV*. <https://ngtv.nl/nl/tolk-envertalers/professionele-ondersteuning/blog/2025-02-11-taalprofessionals-envan-de-toekomst> (accessed 29. 04. 20)
- Van Egdom, G. W., Hartkamp, E. 2023. *Generative AI and Machine Translation: A Practical Manual for Schools and Colleges*. The Hague: European Commission https://netherlands.representation.ec.europa.eu/system/files/2024-02/Lesmodule%20Generatieve%20AI%20en%20MT.EN_.pdf
- Van Egdom, G. W., Cadwell, P., Kockaert, H., Segers, W. 2020. A Turn to Ergonomics in Translator and Interpreter Training. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 14. No. 4. 363–368. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2020.1846930>

Sources

- Climate Action Against Disinformation (CAAD). 2024. *The AI Threats to Climate Change*. <https://caad.info/analysis/reports/the-ai-threats-to-climate-change/> (accessed 24. 09. 2025)
- CSA Research (CSA). 2024. *Sizing the Language Services and Technology Market: 2024 Edition*. Common sense Advisory. <https://csa-research.com/> (accessed 24. 09. 2025)
- European Language Industry Survey (ELIS). 2025. *European Language Industry Survey 2025: Trends, Expectations and Concerns of the European Language Industry*. <https://ec.europa.eu/eusurvey/pdf/survey/717006> (accessed 24. 09. 2025)
- European Parliament and Council of the European Union. 2024. *Regulation (EU) 2024/1689 (Artificial Intelligence Act)*. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng> (accessed 24. 09. 2025)

- Gartner. 2024. *Gartner Market Databook, 3rd Quarter 2024 Update*. <https://www.gartner.com/en/documents/5805315> (accessed 24. 09. 2025)
- International Organization for Standardization (ISO) and International Electrotechnical Commission (IEC). 2022. *ISO/IEC 38507:2022 Information technology—Governance of IT—Governance implications of the use of artificial intelligence by organizations*. Geneva: International Organization for Standardization. <https://www.iso.org/standard/56641.html>
- MFTE, Proford, SZOFT. 2023. *Fordítóipari együttműködési megállapodás*. https://proford.hu/wp-content/uploads/2025/06/Forditas_alairt.pdf (accessed 24. 09. 2025)
- Nimdzi. 2024. *The 2024 Nimdzi 100: The Ranking of the Largest Language Service Providers in the World* <https://www.nimdzi.com/wp-content/uploads/2024/03/The-2024-Nimdzi-100.pdf> (accessed 24. 09. 2025)
- PwC. 2025. *Responsible AI and Industry Standards: What You Need to Know*. <https://www.pwc.com/us/en/tech-effect/ai-analytics/responsible-ai-industry-standards.html> (accessed 24. 09. 2025)
- Vereniging van Vertaalbureaus in Nederland (VVIN), Nederlands Genootschap van Tolken en Vertalers (NGTV), Vereniging van Vertaalbureaus in Nederland (VVZ), and SENSE. 2022. *Convenant Vertaalsector Nederland*. https://ngtv.nl/f/files/download/documenten-website/convenant_vertaalsector_nederland_versie_1.0.docx (accessed 24. 09. 2025)
- World Commission on Environment and Development (WCED). 1987. *Our Common Future*. UN Document A/42/427. New York: United Nations. sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf (accessed 24. 09. 2025)

ELIS 2025 – Implications of the results for translation didactics. Paradigm shifts in the language industry

Alexandra Krause

Centre for Translation Studies, University of Vienna

Abstract: The 2025 edition of ELIS, the European Language Industry Survey, focussed among other on the market evolution, the attractiveness of jobs in the language industry and the impact of AI on the language industry and paid also particular attention to skill levels and internship practices. This paper will analyse some questions of the survey for different segments, mainly the trainer and the student segment, showing at the same time, that the language service provision market is undergoing a paradigmatic change and how this change is perceived by trainers and students of translation and interpreting (T&I) programmes. Referring to the *ELIS 2025 Report* and by comparing the different views of the various participant groups, i.e. independent language professionals, language companies, private and public language departments, university staff members and students, conclusions that may have an impact on future study programmes in T&I are drawn. The suggested programme up-dates reflect the paradigm shift that is taking place in the language industry and thus make future graduates fit(ter) for the future market.

Keywords: European Language Industry Survey (ELIS), language service provision, T&I study programmes, fit for market, EMT Competence Framework 2022

1. Setting

Back in 2007, Gouadec recognised that “if professional translators get satisfaction from their work, they certainly do not translate for the sheer pleasure of translating. They mean business.” (Gouadec 2007: 3). Just a few years later, this business had undergone industrialisation as is clear from the title of Dunne's 2012 article in the Translation, Commerce and Economy special issue of *Translation Spaces*, ‘The industrialization of translation. Causes, consequences and challenges’. Today, the translation market is a global market with enormous potential. According to the *Slator 2025 Language Industry Market Report*, the combined US-dollar revenue of Slator

2025 LSPI companies grew 6.6% in 2024 to more than USD 8.4 billion. In terms of employability, it is therefore important for translation and interpreting (T&I) training institutions to monitor this market closely.

At the same time, the language industry is currently undergoing increasingly rapid and profound changes that not only affect the translation and interpreting (T&I) market itself, but which also have an impact on upstream training. There is agreement within the scientific community that academic training must, among other things, seek cooperation with the language industry and overcome the gap between theory and practice. Referring to the recent multifaceted character of the translation market and to its evolution, the foreword to the EMT Competence Framework (2022) states that “these changes need to be taken on board in academic translator training programmes, so that future graduates become aware of both the challenges and opportunities that they represent and can adapt their skills and practices” (EMT 2022: 2). In the introduction to the *Handbook of the Language Industry*, the editors state that they “envision this handbook as one that can further bridge the gap between academia (in both teaching and research) and the industry” (Angelone et al. 2024: 2). Silaban et al. (2025) observe that “greater collaboration between institutions and industry stakeholders is essential to ensure that future translators are equipped with both the technical and intercultural competencies required in the 21st century” (Silaban et al. 2025: 35).

Beyond these general statements, recent studies indicate that T&I programmes are also taking technological innovations on board. For instance, Rothwell, Moorkens and Svoboda (2025) report from an EMT survey conducted in 2023: “the results show the responsiveness of programmes to innovations in translation technology, with increased compulsory inclusion of machine translation, post-editing, and quality evaluation, and a rapid response to the release of generative tools” (Rothwell et al. 2025: 1). However, there is still a gap to bridge between the relevant stakeholders’ expectations in the translation industry and the degree holders’ competencies. This makes it necessary to explore “the potential areas for enhancement and future directions that can improve the consistency between academic translation training and industry demands” (Koka et al. 2024: 9). Therefore, it appears clear that it is of utmost importance for academia to observe the market and draw the appropriate didactical conclusions from these changes. To this end, T&I trainers and programme designers rely on several sources.

CSA Research is based in Massachusetts, USA and focuses its research on the global content and language services markets. It offers proprietary methodologies, data, insights, events, advisory, consulting and leadership programmes, and produces *The Language Services Market* report about the industry.

Nimdzi is a market research and international consulting company located in Seattle, Washington, USA, where experts from different sectors help clients from the language industry to conquer international markets, to optimise their language services and to keep pace with the newest developments in the language industry. The yearly

Nimdzi's top 100 report ranks the largest language service providers across the globe and tracks trends in the language industry.

Slator, mentioned earlier, is a Switzerland-based company that runs an online platform. Slator researches and analyses the language market, hosts SlatorCon, a language industry executive conference, and publishes a weekly language industry podcast. The Slator Language Service Provider Index ranks the world's largest translation, localisation, interpreting and language technology providers and has become a reliable source for anyone observing the current language service provision market.

Some national associations also conduct surveys on the language industry in their home countries. For example, the Association of Translation Companies (ATC) UK publishes a *Language Industry Survey & Report* every other year, in collaboration with Nimdzi Insights. The latest edition of this report was published in 2025.¹

The European Language Industry Survey (ELIS) is one of a series of such market studies, although its scope and subject matter are much broader than those of other market analyses in this field, and it focuses mainly on the European market. ELIS insights are not based on objective, verifiable data. They indicate the personal opinions and expectations of the participants. ELIS therefore reflects the general mood of the market.

2. ELIS

ELIS 2025 was the 13th edition and was organised by the EUATC², the European Union of Associations of Translation Companies, in cooperation with ELIA³, the European Industry Language Association, FIT Europe⁴, the European regional centre of the Fédération Internationale des Traducteurs/International Federation of Translators, GALA⁵, the Globalization and Localization Association based in the USA, the EMT university network⁶, the European Commission's Language Industry group (LIND)⁷ and Women in Localization⁸.

The first edition of ELIS was launched in 2013 by EUATC. For three years, it was just organised and run by EUATC alone. Over the years, more and more organi-

¹ <https://atc.org.uk/wp-content/uploads/Dont-Hold-Your-Breath-Decisions-Await-The-UK-Language-Services-Market-in-2025.pdf>

² <https://euatc.org/>

³ <https://elia-association.org/>

⁴ <https://fit-europe.eu/>

⁵ <https://www.gala-global.org/>

⁶ https://translation.ec.europa.eu/get-involved-european-language-activities-and-initiatives/european-masters-translation_en

⁷ https://translation.ec.europa.eu/languages-and-translation-european-commission/language-industry-expert-group-lind_en

⁸ <https://womeninlocalization.com/>

sations have contributed to this survey. Thanks to the strong support from the European Commission's Directorate General for Translation (DGT),⁹ ELIA, GALA and the LIND expert group joined in 2016.

In the same year, the European Master's in Translation (EMT) network also got involved in the survey. This development was in recognition of the fact that cooperation between academia and the language industry is advantageous for both sides. EMT is a quality label awarded by the DGT to university translation programmes meeting specific quality standards. EMT recognises the importance of degree holders' employability and of a competence-based translation training, and therefore developed a competence framework in 2017, based on the 2009 EMT Wheel of Competences (updated in 2022).

FIT Europe became a partner for ELIS's 2017 edition. Women in Localization joined in 2021. This was also the first year that the acronym ELIS was used. Before that, the survey was simply named the European Language Industry Survey. Each ELIS report refers to the previous operating year, but indicates the year of publication in the title or edition. In this paper, year references always apply to the edition.

The survey covers market trends, expectations and concerns, challenges and obstacles for different target groups and more specifically independent language professionals, language companies, private and public language departments, university staff members and students. The last two groups are of particular interest for this paper, as students represent the new generation of language service providers and their upstream education determines their access to the market.

Participation in ELIS by training institutes and their students has varied somewhat in recent years. In 2025, it was slightly lower than in 2024. Nevertheless, especially when compared with trends in other segments of the survey, we can identify some significant data that suggest a paradigm shift.

The 2025 edition focused on the impact of AI on the language industry and paid particular attention to internship practices. Internships are an important step towards professional life for students and graduates, which is why currently some European initiatives aim at raising awareness of the needs of all internship stakeholders. This focus in ELIS 2025 certainly represents an important change in the perspective on study programmes, because it acknowledges the importance of the practical component. At the same time, ELIS 2025 made clear that AI is no longer seen by academia as a negative, marginal or even temporary phenomenon. In the medium term, this will also require changes or a shift in focus in programme design. As in previous editions, skill levels were also addressed.

1,322 participants from 50 countries responded to the 2025 edition of ELIS:

- 654 independent language professionals (77% female, 21% male)
- 179 language companies (50% female, 46% male)

⁹ https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/translation_en

- 71 language departments (82% female, 17% male)
- 137 university staff members (67% female, 31% male)
- 281 students (78% female, 17% male).

2.1. Methodology

The following analysis based on the 2025 ELIS survey also refers partly to the *ELIS 2024 Report* and comprises four sections.

The first deals with the popularity and usefulness of T&I programmes, while the second covers the perception of competence levels. The third section addresses the impact of AI on the language industry and academia from different angles, and the fourth details measures taken by academia to make future degree holders fit for market. This is followed by conclusions and suggestions for the future orientation of study programmes based on the paradigm shifts highlighted by ELIS in certain areas.

The student segment contained 26 core questions, while the teacher or EMT segment comprised 32 questions. Single-select questions were used to obtain the basic data that enabled assignment, to country, type of programme, gender, etc. In this context, there was a certain imbalance in the distribution of countries, which could mean that some conclusions may only apply partially or not at all to certain countries. The survey included open and closed questions. Within the closed questions, there were multiselect questions where respondents could choose one or more options. For some other questions, the survey used a matrix format with a rating scale. For example, for competences, the options were basic, independent, proficient and don't know. For the use of tools in programmes, the options were implemented, planned, not planned, don't know. For some other questions, respondents could choose one or more options from a list to create a ranking of preferences or scales.

Some data were compared with those from previous ELIS editions to identify trends. Other data were compared with those from other segments of the 2025 survey to identify differences in perception between students, trainers and language professionals. For some other questions, the five-point Likert scale from strongly disagree to strongly agree was used, rating the level of agreement or disagreement with a series of statements. This approach was primarily adopted for questions relating to subjective emotional states, such as satisfaction with the degree programme. For the qualitative analysis of the open questions—mainly in response to the request “please specify”—themes were identified by keywords and divided into categories that are suitable for more general statements.

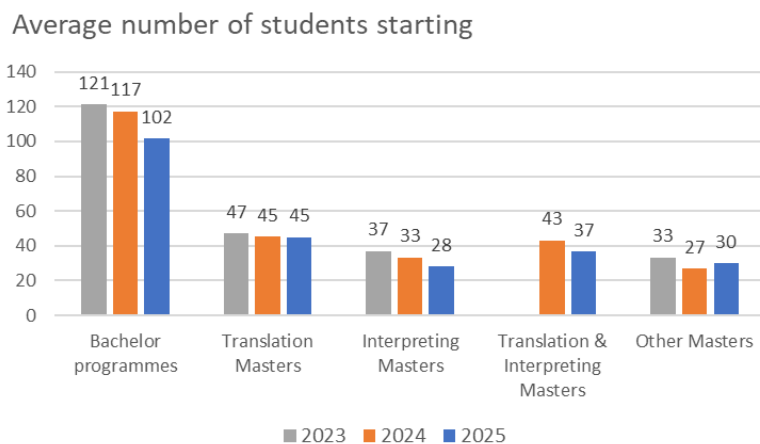
The survey was distributed and promoted via EUATC, ELIA, FIT Europe, GALA, the DGT, LIND, Women in Localization, various national professional associations for interpreters and translators, the EMT-network, academic Erasmus+ contacts and social media platforms such as LinkedIn. It was open for one month in early 2025. The data analysis was carried out under the coordination of Rudy Tirry, Head

of Research for ELIS, and one expert from each field: Rudy Tirry (former Country Manager for Lionbridge Belgium and General Manager of LQS, Lionbridge's global quality evaluation department and former President of EUATC), John O'Shea (Chairperson of FIT Europe), Diego Cresceri (LIND member, former ELIA president and board member, and translation company owner) and Alexandra Krause (University of Vienna trainer and EMT board member). The main 2025 results were presented to a larger public in a Translating Europe Workshop webinar on 18 March 2025, available on YouTube.¹⁰ The full *ELIS 2025 Report* is available on the European Commission's Knowledge Centre on Translation and Interpretation (KCTI) website.¹¹

3. Are translation and interpreting programmes still attractive to students?

It is often argued that T&I programmes no longer make sense, that graduates have no career opportunities because AI will take over all tasks in the field. Dwindling student numbers seem to reflect this belief. Together with budget cuts, this is a cause for concern in academia. However, the data from ELIS 2025 paint a more nuanced picture. Figure 1 shows the average numbers of students starting in 2023, 2024 and 2025 for different types of T&I programmes.

Figure 1
Average number of students starting (ELIS 2025 Report, Figure 33)

The decline in the number of first-year students is most evident in bachelor's programmes. It should be noted that only the enrolment figures for master's programmes

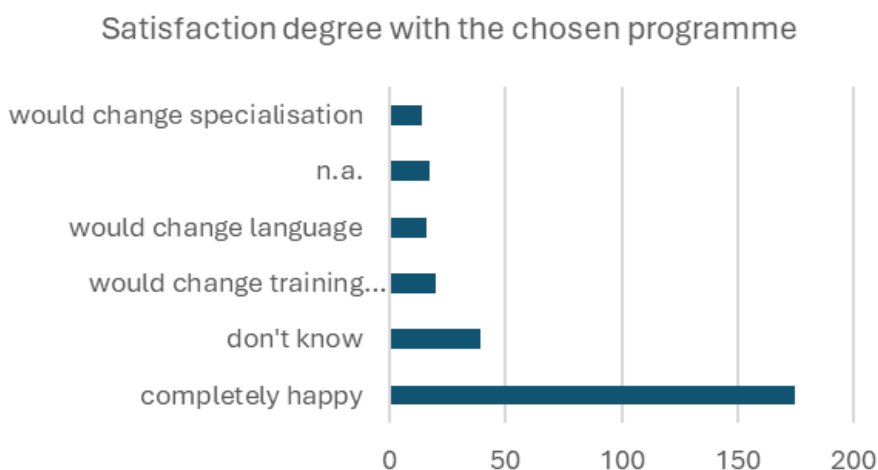
¹⁰ https://www.youtube.com/watch?v=S4oHs_IXMno

¹¹ <https://knowledge-centre-translation-interpretation.ec.europa.eu/en/news/newest-elis-report-here>

provide relatively meaningful data. Even though the European Commission, for example, also invites bachelor's degree graduates to take the admission test for translator positions, it appears that highly qualified master's degree graduates have better job prospects. In recent years, a noticeable trend towards programme and/or career changers and people returning to education enrolling in the master's programme in T&I has been observed in some programmes by experts such as study directors. To obtain a more accurate picture of the popularity of programmes relating to language service provider careers, statistics would also be needed on those bachelor's degree graduates in philology or other subjects who subsequently choose a T&I programme for their master's degree. The ELIS 2025 results also show that combined master's programmes and separate terminology programmes have seen the sharpest decline, while pure master's programmes reported stable student numbers. 53% of the programmes offer technology-driven translation programmes that do not seem to be so popular among students (see also page 45 of the *ELIS 2025 Report*). From this, we may infer that flexible master's programmes urgently need to be promoted, especially in the context of technology.

But what do the students themselves think about their choice of study programme when answering the question 'Are you still happy with the programme/specialisation/language choices that you made?' Figure 2 shows the students' satisfaction degree with their programme choice.

Figure 2
Satisfaction degree with the chosen programme (n = 281)

More than 62% are happy with their programme/specialisation/language choices. From the analysis of the open comments related to the question, it emerges that the main reasons for a certain dissatisfaction with the choice of degree course are the limited range of languages and, in some cases, specialisations offered.

In order to assess the appeal of the various language service provider job profiles, it is also important to ask in which professional field students see themselves working in the future. The categories available for selection did not target specific job profiles, but rather employment categories.

Students could choose from the following options:

- Language company – language position
- Language company – non-language position
- Non-language company – language position
- Non-language company – non-language position
- Public administration – language position
- Public administration – non-language position
- Freelance language professional
- Create my own company
- Other

Students could tick the following boxes:

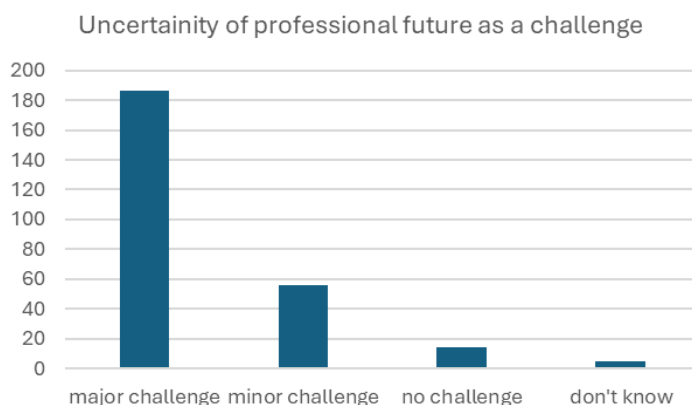
- preferred
- considered
- don't know
- not an option

From the statistical analysis of all these options and of the open-ended answers, it emerges that future degree holders clearly prefer language positions to non-language positions, which is to be expected. The two options 'preferred' and 'considered' were combined for this purpose. What was even more surprising was that 30% of the respondents want to become freelancers and 42% are considering working as freelancers. This means that almost three quarters of respondents have a positive attitude towards freelancing. And as many as 11% would like to start their own company, while another 23% could imagine doing so. This means that a total of 34% of respondents could gravitate towards self-employment as service providers.

These data can be interpreted in different ways: young graduates may value work-life balance and therefore prefer to maintain a degree of freedom in how they manage their (working) time. Alternatively, they may possess the courage to start their own business. In any case, this means that they want to work in the language industry and do not consider it to be without potential.

However, students are also realistic and informed enough to recognise that the language service provision market is in flux and fraught with uncertainty. This is confirmed by the fact that 66% of respondents chose the option 'major challenge' when it came to ranking the uncertainty of professional future as a challenge for their studies. Figure 3 shows the number of answers for each option to this question.

Figure 3
Uncertainty of professional future as a challenge for students (n = 261)

This uncertainty factor is also confirmed by trends among professionals already working in the field. Pym and Macreadie (2024) surveyed more than 2,000 translators and interpreters in Australia and found that about one-third of language professionals are likely to leave the sector. However, the age distribution showed that most professionals who were likely to leave their jobs were between 40 and 49 years old, while the percentage was not as high among younger and older professionals, who were far less likely to want to leave the profession.

4. Competence awareness

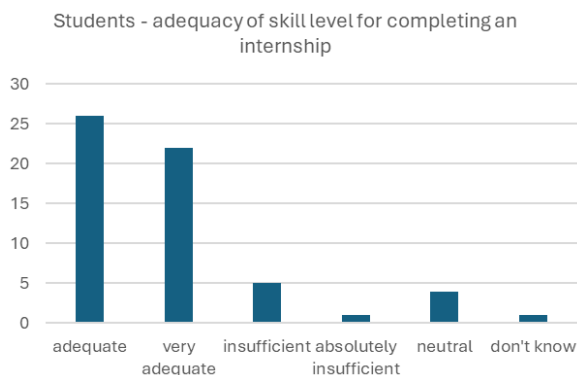
The level of competence is one of the core issues in any training programme and forms the basis for graduates' employability. Therefore, since 2016, ELIS has devoted a good number of questions to this topic in the individual segments and put them from different perspectives.

One set of questions aimed to find out the skill levels trainers think that employers in the language industry are likely to expect from a typical master's graduate. Another set of questions tackling the same skill categories aimed to find out the skill level trainers think that typical master's graduates actually possess. Within the student segment, students were asked whether they believed they had a sufficient skill level to complete the internship and which skill levels they think they should have upon graduation. Furthermore, independent language professionals, language companies, private and public language departments were asked if the performance of degree holders met their expectations.

The student question regarding the adequate skill level for completing an internship was formulated as follows: 'Do you agree with the following statements regard-

ing your internship? My skills are sufficiently developed to start a successful internship.’ For reasons of clarity, the answers have been reworded in Figure 4 to show how students feel about the adequacy of their skill levels for completing an internship. Adding together the two answers ‘very adequate’ and ‘adequate’, the positive feeling towards their own skill levels reaches a very high percentage, i.e. 81%.

Figure 4
Adequacy of skills for completing an internship – student perspective (n =59)

In other items addressing skill levels, questions were asked about the following skill categories, which refer directly to the EMT Competence Framework 2022: cultural awareness, digital literacy, information management, interpersonal skills, market expectations, project management skills, professional ethics, source language skills, target language skills, translation competence, translation technology. One set of questions targeted the skill levels that fresh master’s degree holders should have. For students, the question was: ‘Please indicate the skill level that you expect to reach when graduating from your training programme’, while in the trainer segment the question was: ‘Please indicate the skill levels that employers in the language industry are likely to expect from a typical Master’s graduate.’ The same skill categories were used for the following question in the trainer segment: ‘Please indicate the skill levels that your typical Master’s graduate possesses’. The categories mentioned above were also used for the language service company (LSC) segment and the other language industry segments where respondents were asked to answer the following question: ‘Based on your experience with recent graduates with a translation-related Master’s degree, how would you define their skill level?’.

Even though there is obviously a gap between the skill level during studies, i.e. when completing an internship, and at the end of the study course, it is becoming clear that students’ perceptions differ somewhat from those of future employers at any stage of the study course. Students seem to expect to have a much higher skill level at the end of their study course than employers perceive in them. Figure 5 shows only the two response options ‘advanced’ and ‘average’ in the student segment for this question.

Figure 5
Expected skill levels upon graduation – student perspective (n = 281)

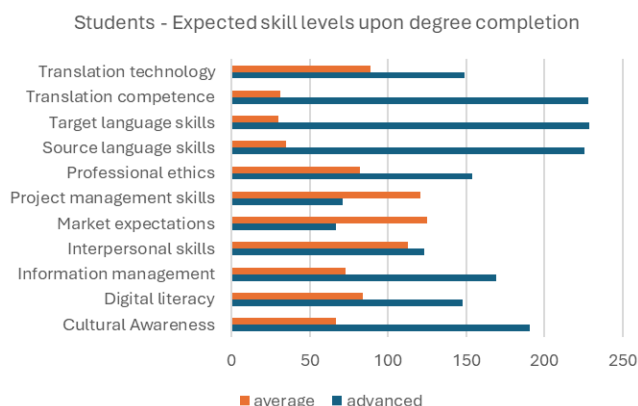

Figure 6 shows only the two response options ‘advanced’ and ‘average’ for the degree holders’ skills observed by LSCs. These skill levels may be considered positive and can be correlated with the majority of students' positive assessment of their skill levels during the internship and upon graduation. The LSC segment was deliberately chosen as a comparison example because it includes more respondents than the language departments segment and because independent language professionals are less likely to hire fresh degree holders than LSCs. Figure 7 shows to what extent LSCs rate the degree holders’ skills mentioned above positively, thereby enabling a ranking of these skills. The analysis shows that only in a few categories, i.e. source language skills, target language skills, translation skills, interpersonal and project management skills, are the skills of degree holders rated positively by more than 50% of the LSC respondents.

Figure 6
Observed skill level degree holders – LSC segment (n = 179)

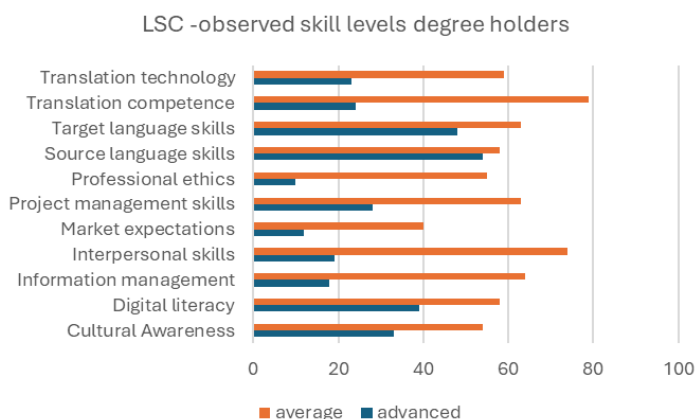
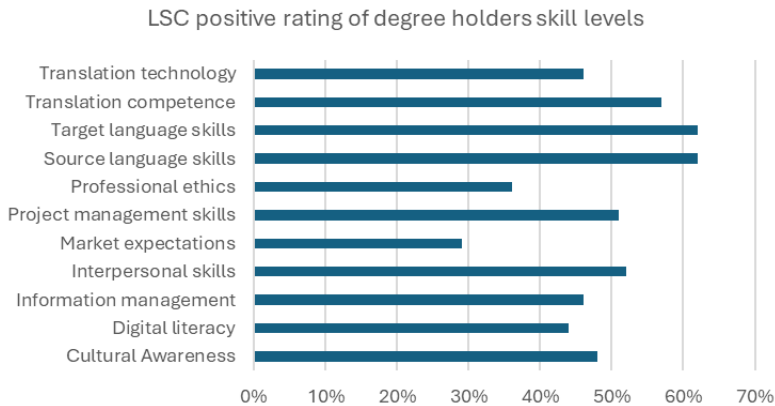
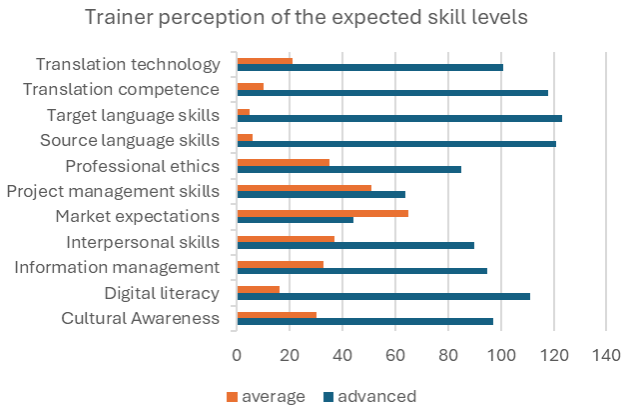

Figure 7
Positive rating of degree holders' skill levels – LSC segment (n = 179)

A comparison of the same skill categories for the following question in the trainer segment ‘Please indicate the skill levels that employers in the language industry are likely to expect from a typical Master’s graduate.’—using also only the responses ‘advanced’ and ‘average’ (as shown in Figure 8) —, shows that the trainers’ perception is close to the LSC reality.

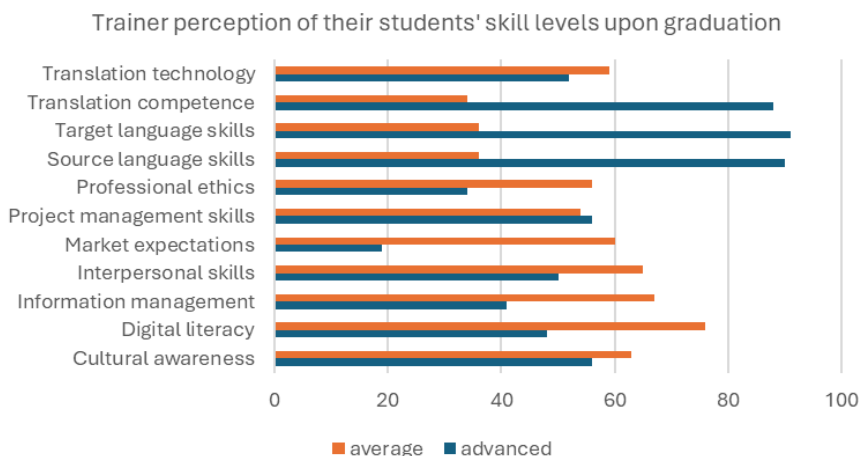
Figure 8
Trainer perception of the expected skill levels (n = 132)

However, the answers to the question ‘Please indicate the skill levels that your typical Master’s graduate possesses’ in the trainer segment, as shown in Figure 9, indicate that trainers have a more realistic view than their students when it comes to the skill levels actually achieved upon graduation. The gap between student expectations and trainer perception can also be seen as an indicator that the programmes do not meet student expectations. It could also indicate that student expectations are unrealistic,

considering that ‘Market expectations’ are the skill rated lowest by the LSCs (see also Figure 7). That means that students cannot make a realistic assessment of their own skill levels in relation to employer expectations.

Figure 9
Trainer perception of their students’ skill levels upon graduation (n = 132)

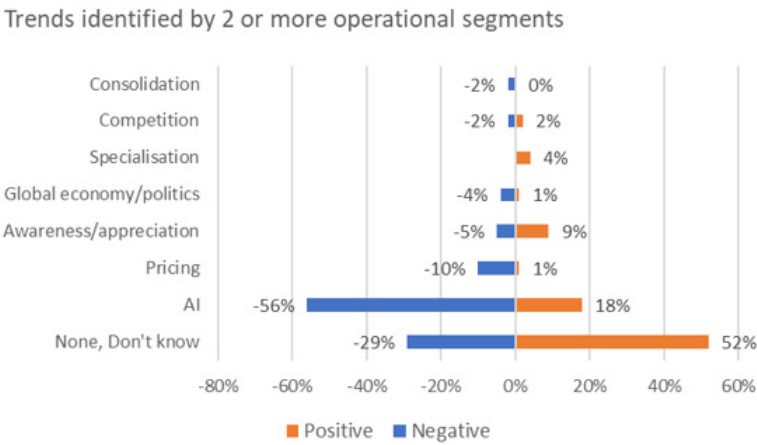

All data on expected and actual skill levels show that areas directly related to the working world and to technology are rated lower than others. Skills that have long been part of traditional training in the T&I sector, such as language or translation skills, are rated higher.

5. The impact of AI

Nowadays, the impact of AI can be seen in almost all areas of the economy. Language service provision is no exception. Many customers and end users who employ AI in their daily lives and are satisfied with it assume that AI can also be used without difficulty or risks for very specific tasks such as technical translations. Even though AI is developing very rapidly and there are significant differences in the quality of automatic translation and interpreting depending on the language combination, it seemed useful to ask both trainers and students for their opinion on general trends in the language industry and more specifically on the impact of AI on T&I at the time of the survey, i.e. in January 2025. A comparison between the negative and positive trends identified by two or more operational segments, as shown in Figure 10 taken from the *ELIS 2025 Report*, indicates that AI is perceived negatively within the current trends by most independent language professionals, language companies and language departments.

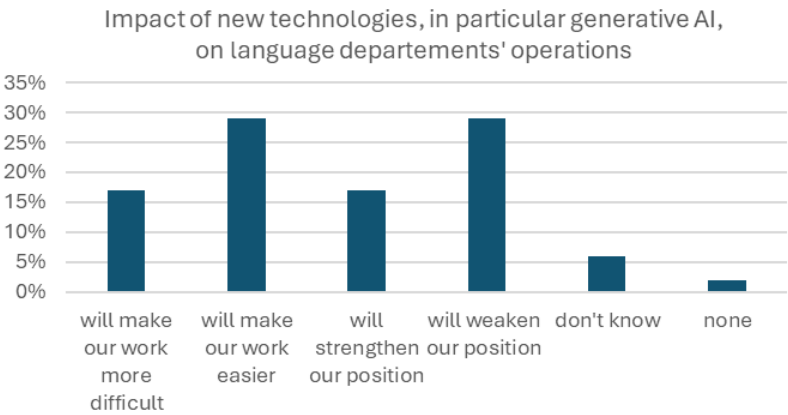
Figure 10
Trends identified by two or more operational segments (ELIS 2025 Report, Figure 39)

Only 10% of independent language professionals used generative AI regularly in 2024, 8% used it occasionally, while 82% did not use generative AI at all.

However, it emerges from some segments and from the open-ended questions linked to AI that these groups have a somewhat ambivalent attitude towards AI. Language departments state that AI will make their work easier, but at the same time, they fear that AI will weaken their position, as shown in Figure 11.

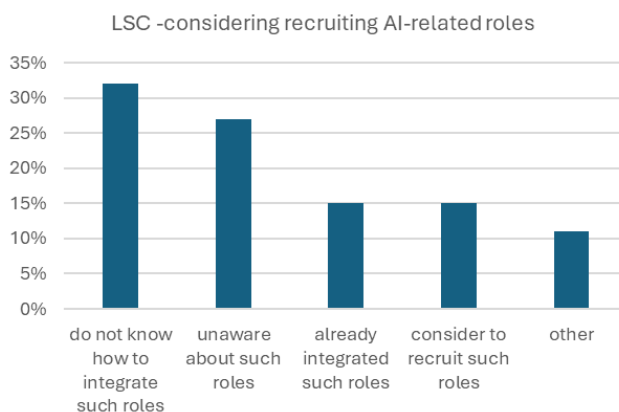
Figure 11
Impact of new technologies, in particular generative AI,
on language departments' operations (n = 109)

The main concerns in all three groups of language professionals relate to quality, pricing and the image of the profession, or more in general, the appreciation of the service in question.

Scepticism towards AI is also evidenced by the answers to the question, ‘Have new AI-related roles such as Conversational AI Designer, Prompt Engineer, or others emerged in your company?’ Figure 12 shows the percentages of LSCs’ responses for the various answers given as options for this question.

Figure 12
Considering recruiting AI-related roles – LSC segment (n = 170)

Only a few companies elaborated on their position regarding these new profiles. Some stated that they do not know how to deal with them, while others stated that they have no plans to hire professionals in this field. The company’s size and the lack of funding were also an issue mentioned by LSCs in this context. Some indicated that they are outsourcing AI-related tasks to external specialists.

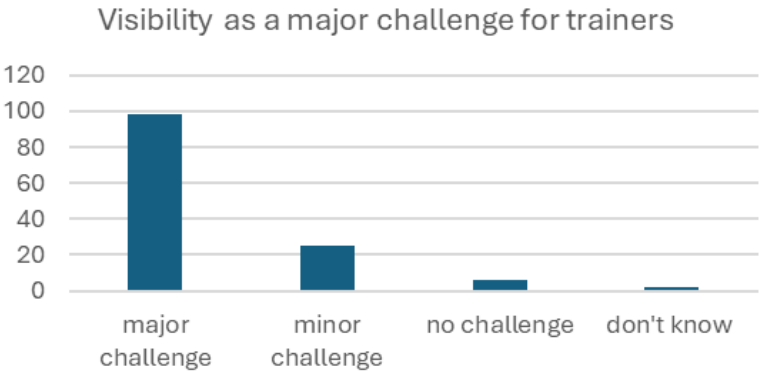
From an analysis of the open-ended question in the trainer segment ‘What language industry trends do you expect may have a positive impact for the language industry in 2025?’, it emerges that trainers see the most effective positive trends coming from AI and all its applications. To them, awareness of the advantages and limitations of AI could become a positive factor. Humans in the loop or more correctly, at the steering wheel, are also considered key factors in the industry’s success. Fostering specialisation and accessibility is also mentioned as providing a positive boost. Some of the respondents think that the demand for *professional* services will increase because of the limits of AI tools and the popularisation of translation and interpreting. Openness to new job profiles, quality and data management were also addressed in the open-ended answers.

The opposite open-ended question in the trainer segment was ‘What language industry trends do you expect may have a negative impact for the language industry in 2025?’. According to the trainers, all negative impacts are in one way or the other linked to generative AI. This result shows a similar ambivalence towards AI as we saw in the language providers’ segments. The concerns also raised in the trainer segment range from quality and pricing to ethical aspects like copyright and blind

trust in AI tools. These results are fully in line with the concerns expressed by the segments mentioned above.

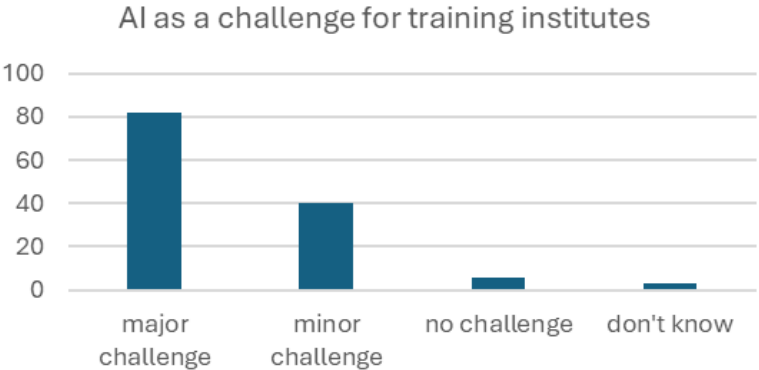
Many of those concerns correlate directly with the visibility of the profession. To the question ‘What do you consider to be the main challenges for your training institute? 75% of all trainers responded that to them, visibility is a major challenge, as shown in Figure 13.

Figure 13
Visibility as a major challenge for trainers (n = 130)

Regarding the challenge posed by the impact and use of generative AI, 63% of academic respondents consider AI as a major challenge for their training institutes, while 35%—adding the ‘minor challenge’ and ‘no challenge’ options together—seem to have integrated generative AI into their programmes without any problems, as shown in Figure 14. These values have changed since the ELIS survey conducted in 2024 (see also page 41 of the *ELIS 2024 Report*), which suggests that generative AI is gradually finding its way into training institutes, even if its use still poses a challenge for the majority.

Figure 14
AI as a challenge for training institutes (n = 130)

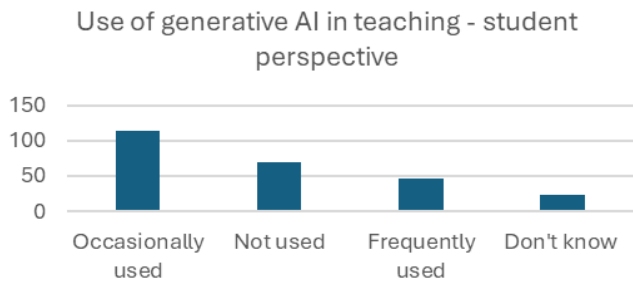
Students' opinions on AI are particularly important in this context because they show, on the one hand, the extent to which individual training institutes have already integrated AI into their teaching and, on the other, how much students themselves regard AI as a threat or a helpful tool for their future careers.

The comparison between the trainers' perception of AI as a challenge and the students' perception of it shows that students seem to be much more at ease with AI than their trainers. Even though it is not entirely clear whether students, when answering the question, were thinking about the use of AI in their future careers and the corresponding preparation for this, or rather as an (unauthorised) aid in solving tasks and exams during their studies, clear differences between the two groups are apparent. Compared to the share of trainers who think that generative AI could be a major challenge (63%), only 38% of the student respondents answered that dealing with AI is a major challenge to them. Adding the options 'minor challenge' and 'no challenge' ticked by student respondents, the percentage even reaches 59% compared to 35% within the trainer group of respondents.

The student questionnaire also included an open-ended question that allowed respondents to describe their position towards generative AI in T&I in more detail. As expected, there is high degree of concern about the job situation, competitiveness, translation quality and the reliability of AI-generated translations. But there is also an awareness of new job prospects, that human input is essential and that translators will in the future work in the premium segment, which will set itself apart from AI-generated translation. This means that students are generally on the same page as language service providers and trainers.

The question 'How is technology integrated in your training programme: Generative AI' brought up some revealing student answers. 28% of students state that generative AI is not used in teaching, while only 19% state that it is frequently used and 44% state that it is occasionally used. This means that just over 50% confirm that generative AI is used in teaching. Figure 15 shows absolute respondent numbers to this question. These figures are likely to increase in the near future, as more and more study programmes are establishing precise rules for the use of generative AI in teaching. Once uncertainties regarding the assessment of work produced with the help of generative AI have been resolved, trainers will increasingly use AI in teaching. The same applies to rules on intellectual property and other issues related to generative AI.

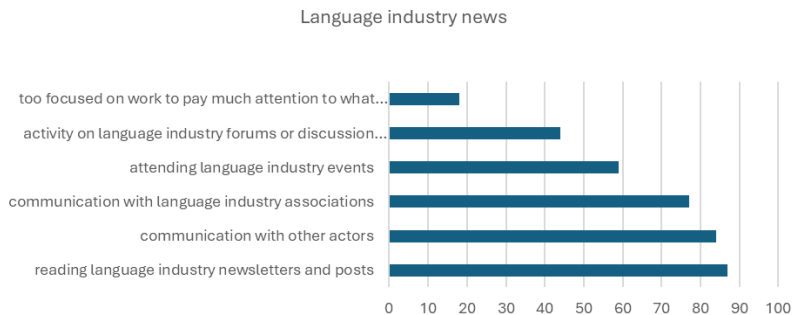
Figure 15
Integration of AI in teaching – student perspective (n = 254)

6. Fit for market?

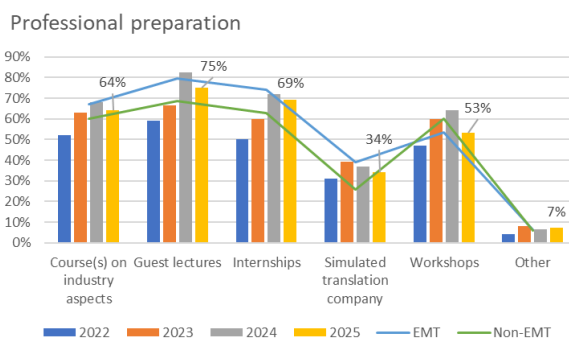
Awareness of the language industry and its trends among trainers and researchers is one of the prerequisites for ensuring that students are well informed about the language industry and can later successfully enter the language market. This aspect has largely improved between ELIS 2024 and ELIS 2025, with industry newsletters and posts at the top, followed closely by communication with other actors in the industry and information through language industry associations, as shown in Figure 16. A lower percentage of academic respondents is attending language industry events and is active on language industry forums or in discussion groups. But there is also a share of respondents who are still too focused on their own work to pay much attention to what is going on in the language industry. It should be noted that multiple answers to this question were possible and that some academics who stated that they were too focused on work to pay much attention to what is going on in the language industry also indicated that they communicate with other actors. Therefore, this overall positive trend might be considered an important shift in the perception that academics have of the language industry.

Figure 16
How academics gather information about language industry news (n = 137)

Preparation for the market is closely linked to this awareness. Study programmes use various methods to prepare their students for the realities of working life. These range from courses on industry aspects, guest lectures by professionals etc. to internships. In 2025, a slight decline in all professionalisation measures was reported by academic respondents. Figure 17, taken from the *ELIS 2025 Report*, shows the trend in professionalisation measures between 2022 and 2025, differentiated between EMT programmes and non-EMT programmes, as reported by teachers.

Figure 17
Professionalisation measures (ELIS 2025 Report, Figure 111)

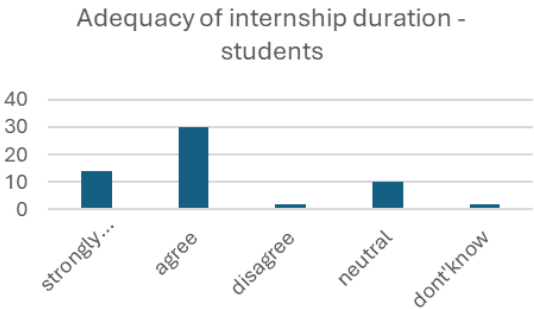
This may be due to the slightly lower number of students and the resulting reduction in the number of courses offered, but also to the rather difficult economic situation in the language industry, where language service providers are increasingly focusing on their core business and cannot devote much time to additional training activities for students, such as workshops etc.

In any case, internships have proven to be the second most important way to get professional experience. The realisation that professionalisation is mainly founded on practical experience has led to internships becoming an integral part of master's programmes. The results of an internal survey among EMT programmes show that, depending on the legal constraints and the different programme designs, internships are today often mandatory and institutionally embedded.

There are major differences in internship duration and this may be due to programme-inherent aspects such as the one-year or two-year duration of the master's degree, as well as national university requirements. There is a slight difference between domestic and international internships. However, it emerges clearly from the data that the most popular duration for both types, domestic and international, is 12 weeks, which even exceeds the minimum allowable duration of two months required by many national Erasmus bureaus. Internships lasting more than 12 weeks were only reported in very few cases, with the exception of one programme that combines periods of teaching with internships. A duration of four and six weeks has also been given by different programmes, with domestic internships more frequently being of this duration.

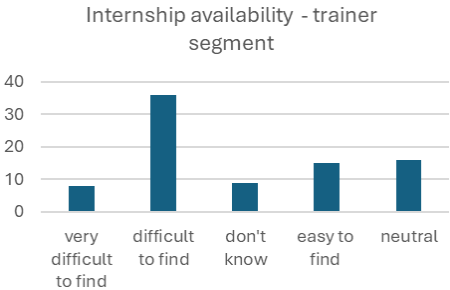
It was interesting to observe how students perceive internship duration, as shown in Figure 18 by absolute respondent numbers. Although only a small percentage of students ($n = 58$, 22%) responded to the question of whether they perceived internship duration as adequate, 44 (75%) felt that it was a good or very good fit. The low response rate is due to the fact that only 64 students (23%) of the 281 student respondents had started or completed an internship, and 174 (62%) did not have any internship by January 2025. Furthermore, 43 (15%) stated that an internship is not part of their (BA) training programme. Some of the 64 students who had completed an internship did not answer some of the questions relating to internships. Therefore, the internship data collected via the student segment of ELIS 2025 can only be regarded as indicators from a statistical point of view.

Figure 18
Adequacy of internship duration – student perspective (n = 58)

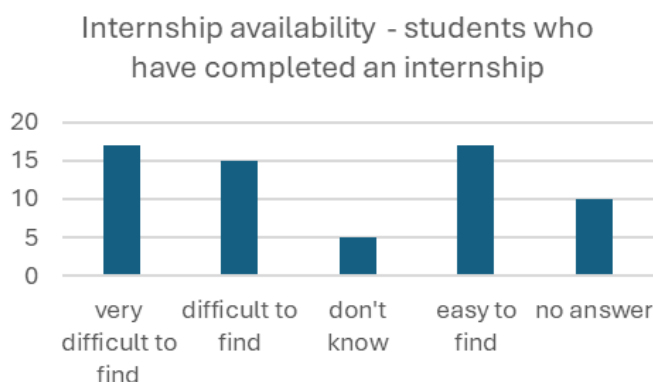
From ELIS 2025, it became clear that the availability of internships and how they are organised were the biggest challenges for students and internship coordinators in study programmes. One of the questions in the trainer segment was: ‘Do you agree with the following statements regarding internships? It is easy to find adequate internship opportunities for all students.’. Figure 19 shows how trainers feel about finding an internship placement for their students.

Figure 19
Internship availability – trainer segment (n = 84)

For reasons of clarity, the answers have been reworded in Figure 19. Originally, respondents indicated the degree of agreement or disagreement to the question above. Students seem to be slightly more confident in this regard. The equivalent question in the student segment was: ‘Do you agree with the following statements regarding your internship? It was easy to find an adequate internship.’ Figure 20 shows how students feel about finding an internship placement.

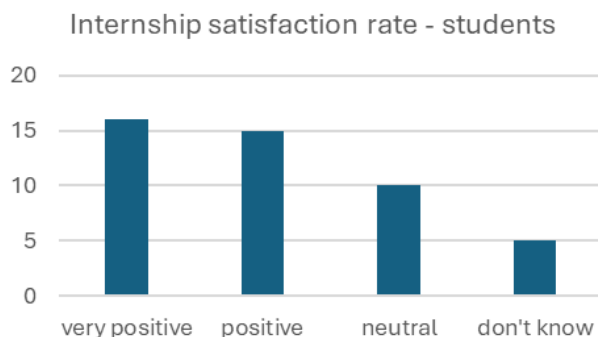
Figure 20
Internship availability – student perspective (n = 64)

For reasons of clarity, the answers have been reworded as shown in the figure above. Despite the small number of responses, it clearly emerges that the ratio between ‘very difficult internship search’ plus ‘difficult internship search’ to ‘easy internship search’ is approximately 2:1 for students, while it is 3:1 for trainers.

Another important aspect is the degree of student satisfaction with their internships, as shown in Figure 21. It can influence both their further course of study and their career choice and, in the worst case, lead to them dropping out of the programme. The data set for this question is, unfortunately, relatively small.

Figure 21
Internship satisfaction rate – student perspective (n = 46)

Taken together, the very positive (35%) and positive experiences (33%) produce a very encouraging result.

Equally important for choosing a career in T&I are the market knowledge and awareness that students have. These two aspects are also positively influenced by completing internships. ELIS 2025 clearly demonstrated higher industry awareness scores for students that did an internship. Students with internship experience expressed language market opinions that are much more in line with those of the industry players than students without such experience, which allows them to make more informed decisions about their professional future (ELIS 2025: 49).

Overall, further research on the topic of internships seemed necessary. For this purpose, a large-scale survey on raising awareness of the needs of internship stakeholders was conducted in 2025 under the auspices of the European Commission's DGT, involving EMT programmes and the DGT's LIND group.

7. Conclusions for translation didactics

The ELIS 2025 Report and the analyses described in this paper indicate that the language industry is experiencing an ongoing paradigm shift.

2024 has brought confirmation of the fears that language companies and independent professionals already expressed in the two previous editions of ELIS.

The downward trend for both actuals and expectations continues, not only for the participants' own activities but also for the market at large.

While third party market research indicates that larger language companies manage to control the damage, structural changes in the industry are wreaking havoc among small language companies and freelancers and force them to rethink their activities. (ELIS 2025: 13)

It is not only small languages companies and freelancers who need to rethink their attitude; training institutes must also take note of this paradigm shift and introduce appropriate changes.

First and foremost, the technological gap between training and practice must be bridged. It is true that the data from ELIS 2025 were better than those from 2024 in this skills area and that technology skills expectations vary significantly among employers, depending on their own size and structure. Nevertheless, employers' satisfaction rate is still relatively low. Similar values can be observed in the areas of project management skills and interpersonal skills, while areas such as professional ethics and market expectations rank much lower. Professional ethics in particular is an issue that can be addressed effectively in an academic setting. However, it has become apparent that insufficient emphasis is placed on this topic in training

programmes. In this context, subjects such as intellectual property, data protection, deep fakes etc., as well as the relevant legal basis in different countries, must be addressed in separate courses.

In some areas, mainly ‘market expectations’, it could be argued that only concrete practical experience within the context of internships or simulated assignments, for example, can improve these skills. This highlights the importance of sufficiently long and intensive internships. Close cooperation between academia and industry and a well-organised internship programme, in which supervision and feedback for all parties are paramount, are therefore extremely important.

LSCs have begun to acknowledge the changes due to AI and are dealing hesitantly with new job profiles like prompt engineer, data engineer, computational linguist and conversational AI designer. These new job profiles could offer good job opportunities for future degree holders and may become increasingly important in the near future. They should therefore be given greater emphasis in study programmes.

As AI also appears to affect the visibility of the profession, training institutes in T&I need to teach their students how AI can be used in a positive way, where the dangers and problems of AI lie in language service provision, and what role humans will play in this process. At the same time, future degree holders could learn to act as multipliers in society, promoting the targeted interaction between AI and T&I.

As for the employability of degree holders, study programmes should closely monitor the market's recruitment policy. LSCs stated in ELIS 2025 that their companies were likely to recruit new staff in the following areas: multimedia, legal, H&R, finance, quality management, social media, engineering & development, marketing, project management, language data, AI, sales and vendor management, language (T&I). Figure 22 illustrates the ranking of the various specialist subjects specified by LSCs as recruitment areas.

Figure 22
Recruitment areas 2025 – LSC segment (n = 143)

This ranking not only highlights the importance of traditional training in T&I combined with AI and language data management. It also shows that marketing skills are increasingly in demand. Marketing courses, with a particular focus on the language industry, should therefore be integrated into T&I study programmes.

Based on all these observations, the introduction of combined degree programmes that blend traditional T&I training with content related to language technology, data generation and analysis appears to be a promising approach. Some European faculties have already introduced standard master's or advanced master's degrees in language technology, multilingual technology, language data management and similar fields. However, such degree programmes should become the standard in the field of T&I. This does not mean that language and cultural skills should be relegated to the background. They are, and will always be, the indispensable foundation of a solid T&I degree programme and must be regarded as a prerequisite to which other technological skills will be linked. The process should be based on language and culture as the foundation for technological training, not the other way around. Since curricular changes usually take a relatively long time and the market is developing very rapidly, advanced master's programmes seem to be a good option to address this problem. Furthermore, they would also reduce the complexity of a normal master's programme, which would otherwise need to cover all the above-mentioned content within one or two years. Moreover, they would send a signal to society that contrary to all assumptions and trends, T&I has become a highly specialised discipline that should be the domain of experts only.

References

- Angelone E., Massey G., Ehrensberger-Dow M. 2024. *Handbook of the Language Industry – Contexts, Resources and Profiles*. Berlin: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110716047>
- Dunne K. J. 2012. The industrialization of translation: Causes, consequences and challenges. *Translation Spaces* Vol. 1. No. 1. 143–168. <https://doi.org/10.1075/ts.1.07dun>
- Gouadec D. 2007. *Translations as a profession*. Amsterdamia: John Benjamins.
- Koka, N. A., Alqahtani, S. M. S., Ahmad, J., Jan, N., Khasawneh, M. 2024. Bridging the gap between academic translation programs and industry demands: Stakeholders' perspectives on future directions. *Research Journal in Advanced Humanities* Vo. 5. No. 4. <https://doi.org/10.58256/www1xgp15>
- Pym A., Macreadie, R. 2024. *Statistical analysis of reasons for leaving the interpreting and translation sector in Australia*. <https://www.researchgate.net/publication/386018680>
[Statistical analysis of reasons for leaving the interpreting and translation sector in Australia](https://www.researchgate.net/publication/386018680)
- Rothwell A., Moorkens J., Svoboda T. 2025. *Training in translation tools and technologies. Findings of the EMT survey 2023*. Online publication. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.13581.24804>

Silaban F. N. et al. 2025. Translator Knowledge and Skills in the Era of Globalization. *The Explora – Journal of English Linguistics and Language Teaching* Vol. 11. No. 2. 35–50. <https://doi.org/10.51622/explora.v11i2.2918>

Sources

ATC. *UK Language Services Industry Report*. 2025. <https://atc.org.uk/research-and-initiatives/market-research/>

CSA Reports. <https://csa-research.com>

ELIS. 2024. *Report 2024*. <https://elis-survey.org/wp-content/uploads/2024/03/ELIS-2024-Report.pdf>

ELIS. 2025. *Report 2025*. <https://elis-survey.org/wp-content/uploads/2025/03/ELIS-2025-Report.pdf>

EMT. 2022. *Competence Framework 2022*. https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fw_2022_en.pdf

Nimdzi. 2025. *Nimdzi's top 100*. <https://www.nimdzi.com/nimdzi-100>

Beyond Compliance: Inviting Audience Insights to Drive Participatory Accessibility in Film Media

Emília Perez, Romana Jurigová

Constantine the Philosopher University in Nitra

Abstract: Across Europe, expanding standards and legislation have mandated subtitling and other access services in audiovisual media, strengthening foundations for equal access. While compliance-based frameworks have increased availability and introduced minimum quality requirements in several EU countries, including Slovakia, Neves (2008) has long argued that legal standardisation—though valuable—often privileges technical provision over experiential depth. Measurable criteria alone cannot ensure meaningful engagement with film, where understanding emerges through layered aesthetic, narrative, and sonic elements (Perez 2025; Perez, Zahorák and Jurigová 2025). This paper advocates a shift from purely compliance-driven models toward implementation of participatory accessibility that foregrounds audience experience and collaboration. Focusing on Deaf audiences and subtitling, it draws on findings from a longitudinal study exploring Deaf viewers’ and professionals’ perspectives on subtitling preferences at film events, complemented by ongoing research into Slovak Deaf viewers’ preferences in TV broadcasting and VOD across two observed age groups. The findings indicate that compliance with existing standards does not always correspond to perceived accessibility or quality. Recurring issues include reductive or generic representations of sound in subtitles, inconsistent treatment of silence and music, and the application of subtitling strategies that either omit contextually relevant information or overdetermine interpretation.¹

Keywords: audiovisual translation, media accessibility, standardisation, audiences, participatory accessibility

¹ Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under Project No. 09I03-03-V02-00038.

1. Introduction

The continuous evolution of digital technologies has extended the reach and influence of audiovisual media across global audiences. Massive amounts of video content are made available to viewers every day (Bolaños-García-Escribano and Díaz-Cintas 2019), while the proliferation of streaming platforms, mobile technologies and social media has transformed content production, distribution and consumption (Lopes da Costa et al. 2022). Such developments have generated growing demand for localised and accessible media experiences, intensifying the need for high-quality audiovisual translation and media accessibility services. In the European Union, this need was recently reinforced by the European Accessibility Act (EAA), adopted in 2019 and applicable from June 2025. The EAA mandates equal access for persons with disabilities across a broad range of services, including audiovisual media, through subtitling, subtitling for deaf and hard of hearing (SDH), and audio description. Indeed, it has significantly raised awareness of accessibility issues, with compliance becoming a key driver for integrating and enhancing media accessibility strategies across European regions (Friedel 2022). In the audiovisual media sector, it has enhanced access provision in TV broadcasting and streaming, increased awareness across content creators and supported gradual integration of accessibility considerations into production and distribution workflows.

Such developments have indeed generated a range of positive outcomes in the field of media accessibility. Following the EEA, there has been a notable increase in legal frameworks establishing media accessibility requirements at national level across EU member states, prompting content creators and distributors to prioritise inclusive practices. More audiovisual content is being made accessible, with an increasing focus on providing subtitling, audio description and accessible digital interfaces. Simultaneously, emerging technological advancements, such as automated subtitling tools, AI-driven audio description generation and adaptive media players have enhanced the potential for accessible media, enabling broader and more efficient dissemination of inclusive content (Lopes da Costa et al. 2022; Friedel 2022).

Despite these advances, media accessibility research continues to identify significant challenges. While expanding, legal frameworks still contain gaps and inconsistencies that leave certain accessibility needs unmet. Moreover, by their nature, these frameworks often focus on *what* needs to be done and, technically, *how* (Perez and Secară 2026), potentially leading to the false assumption that adherence to a set of basic rules automatically guarantees accessibility (Neves 2008)—whilst in reality, they address only part of the picture, overlooking the complexity of user experiences and the nuanced needs of diverse audiences. Often, the quality of accessible content is uneven (Greco and Jankowska 2019), with issues such as inaccurate subtitling, incomplete audio description or poorly adapted interfaces. Fragmented accessibility features, usability problems and limited awareness among providers fur-

ther undermine the effectiveness of these measures (Romero-Fresco 2019; Greco and Jankowska 2019). Even promising technological solutions are not universally available and frequently present limitations, including inaccuracies, reliability issues and potential biases in AI-driven tools (Koponen et al. 2020; Ferrara 2024).

These considerations suggest that, notwithstanding positive legislative developments, media accessibility cannot be reduced solely to compliance or the mechanical application of prescriptive guidelines and frameworks. Without a deeper understanding of user experiences, how can we determine which accessibility solutions are effective, for whom, and under what conditions? Do existing standards require contextual adaptation? And how can we assess whether access interventions not only meet formal requirements, but also successfully convey meaning and expressive nuance, resulting in genuinely valuable artistic experiences?

Addressing these questions requires reconceptualising accessibility as an inclusive, participatory process (Di Giovanni, 2021). Authors of this paper believe that by embedding the perspectives of individuals (viewers and professionals) with sensory impairments throughout the creative and technical workflow, the industry can move towards accessibility that is not only legally compliant but also substantively meaningful, high-quality and genuinely audience-centred. To support this argument, we draw on findings from a longitudinal study examining Slovak Deaf viewers' and professionals' perspectives on subtitling preferences at film events, complemented by ongoing research into Slovak Deaf viewers' preferences in TV broadcasting and video on demand (VOD) across two age groups—young adults and 50+ viewers. These insights demonstrate how participatory approaches can guide the design and evaluation of accessible media, thereby enhancing expressive transfer and fostering richer, more equitable viewing experiences.

2. Media access concerns: two elephants in the room and what to do about them

As implied in the previous section, we believe that procedural and regulatory improvements in media accessibility, while valuable, have not addressed what we call the two persistent “elephants in the room”: uneven systemic structures and underlying ideological assumptions. Both can be seen embedded in traditional approaches, as defined by Greco (2018), still strongly present in general media accessibility practice. These approaches primarily focus on the procedural and formal aspects of what should be done *for* people with sensory disabilities, whilst almost by rule they are developed by teams of non-disabled professionals (Perez and Secară 2026). It is also important to point out that these practices are often rooted in an ableist, medicalised understanding of disability, reinforcing stereotypes and producing simplified, frequently inadequate solutions (Greco 2019; Romero-Fresco 2022). At the same time, inclusion of people

with sensory impairments within the film and media industries across the globe remains minimal, and non-existent in some regions (Pedersen and Aspevig 2014; Uzzo 2020; Perez 2023). Apart from very few—albeit valuable—initiatives, audiences with sensory impairments are largely left out from the “world of film”, remaining external observers who do not participate in the design, creation, production or distribution of either the original context or its access versions and solutions. Such a lack of inclusion reinforces a top-down approach to accessibility and sustains traditional post-production access models—applied at the end of the process, even though their deficiencies have been well-documented (Romero-Fresco 2018; Fryer and Cavallo 2022; Perez 2023). Consequently, research documents that insufficient efforts and persistent quality issues lead to feelings of discomfort and exclusion of audiences, instantly compromising individuals’ needs and fostering mistrust towards film media in general (Uzzo 2020; Perez 2023; Perez, Zahorák and Jurigová 2025).

Paradoxically then, while current media accessibility practices aim to achieve success by ensuring compliance and providing access, they still sometimes fall short of enabling audiences to engage fully with audiovisual content. Based on the outcomes of integrated, inclusive, participatory and collaborative approaches (Fryer and Cavallo 2022; Di Giovanni 2018, 2021; Di Giovanni, Fryer and Raffi, 2023), we argue that media accessibility can be significantly enhanced by shifting towards participatory, audience-centred approaches that avoid bias, reject one-size-fits-all solutions, and acknowledge the intricate expressive and narrative dimensions of audiovisual media. We argue that addressing “the two elephants” thus requires not only legislative frameworks and technological interventions, but also a fundamental rethinking of whose perspectives are prioritised and how accessibility is conceptualised throughout the creative process.

Several positive developments in this direction have already been documented in practice, providing illustrative examples of how audience-centred approaches can be implemented (Romero-Fresco 2019; Fryer and Cavallo 2022; Di Giovanni 2022). While these cases cannot yet be presented as general practice—at least not in the region under our study—they offer important insights. They mark a gradual movement away from traditional post-production, post-hoc approaches that reinforce a binary distinction between audiences *who can* and *cannot access* content in its original form (Romero-Fresco 2018; Fryer and Cavallo 2022; Secară and Perez 2022; Perez 2023) and shift focus away from merely removing barriers to actively creating access with audiences, positioning them not only as consumers but also as co-creators of accessibility solutions (Romero-Fresco 2021).

Within this evolving landscape, two user-centred approaches in particular provide especially rich inspiration for our research. Firstly, there are participatory approaches (Di Giovanni, 2018), which emphasise the engagement of end users in designing, evaluating and creating access services, enhancing both the quality of individual solutions and the overall experience of media accessibility for all stake-

holders. Secondly, there are collaborative approaches (Di Giovanni, Fryer and Raffi, 2023), which frame accessibility design as a joint effort involving professionals of diverse abilities and expertise, while actively promoting social inclusion, empowerment and community engagement.

3. What audiences can teach us

To demonstrate the potential of participatory and collaborative approaches in enhancing audiovisual accessibility, this subchapter presents insights derived from two complementary research initiatives.

The first draws on a continuous longitudinal study with Deaf viewers and professionals, conducted under the auspices of the documentary film festival One World. Accessibility practices and their implementation at the festival were previously partially described in our earlier work (Perez 2023). In this article, we further develop and present findings continuously collected across the last six editions of the festival (2020–2025), using exploratory observation and participatory methods, as one of the authors of this study has actively participated as an invited accessibility expert and co-coordinator at the festival. The findings were gathered through access to the creative and organising team and via semi-structured interviews with Deaf access professionals and representatives of participating communities. This setting also enabled sustained observation of audience responses to accessible film practices in a real-world cultural context.

The second initiative consists of exploratory preference research conducted with Slovak Deaf viewers from two age groups, examining whether and how generational perspectives might shape expectations, interpretative strategies and accessibility needs in film and subtitling. The study focuses on young adults and viewers aged 50+, with an emphasis on subtitling strategies in Slovak TV broadcasting and VOD streaming. This selection was originally motivated by two factors. First, by discrepancies in TV broadcasting subtitling standards rooted in (Czecho-)Slovak tradition and legislation versus applied practices on major streaming platforms (Jurigová 2025). Second, the evolving viewing and subtitling preferences of younger audiences (Ofcom 2022, 2024²). At this stage, two sets of exploratory interviews were conducted: one with two representatives of the 50+ viewer group, whose preferences are shaped by the TV broadcasting subtitling tradition (Jurigová 2026), and one with two young adult viewers, whose preferences are aligned with the VOD international streaming subtitling style (Perez, Zahorák and Jurigová 2025). All four interviewees identify as linguistically and culturally Deaf, with hearing loss occurring from birth or pre-lingual life stages and consider Slovak Sign Language as their mother tongue.

² www.ofcom.org.uk

Findings from both research strands are presented in a complementary way, rather than as two separate cases, as we aim to showcase the potential of the implemented approaches collectively. They illustrate the capacity of participatory and co-creative models to enhance and refine access strategies by grounding them directly in the expressed perspectives, evaluations and needs of audiences. The results indicate how involving viewers in the design and evaluation of accessibility measures can make subtitling strategies more effective and responsive. At the same time, they invite a reconsideration—or at least a careful reflection—of certain principles embedded in existing guidelines and standards, encouraging a shift away from stereotypical assumptions about interpretation towards more flexible, audience-informed approaches to conveying film meaning, enhancing access strategies in film media.

3.1. Reconsidering subtitling standards

Between 2020 and 2025, a longitudinal evaluation was conducted on festival documentary subtitling, with the aim of critically reassessing inclusive practices for Deaf audiences. In this context, TV broadcasting standards frequently function as a benchmark, extending their influence beyond television and shaping subtitling conventions across other audiovisual environments in the country (Perez 2025). Yet as was already pointed out, also in the case of Slovakia, legal quality requirements remain confined to formal and technical compliance—a framework that does not necessarily address the experiential, cultural and affective dimensions of accessibility required in the film festival setting. Against this backdrop, the objective of the study was to examine whether compliance with existing guidelines and recommendations proves effective in practice and can genuinely support Deaf audiences in the festival viewing context.

The study combined participant observation at screenings with evaluation interviews and structured meetings with Deaf audiences at the documentary film festival One World Slovakia. These were complemented by semi-structured interviews with creative teams and subtitling professionals, including Deaf professionals involved in the accessibility team. This multi-layered approach enabled a dialogue between production assumptions and audience reception, creating space for viewers to articulate concrete experiences of inclusion and exclusion. Rather than treating feedback as anecdotal, responses were systematically analysed and discussed within the access production workflow. The main focus was on strategies providing access to overall artistic experience, beyond linguistic understanding, as the documentary films presented in festival contexts frequently construct meaning through complex sound design, subtle shifts in ambience, and carefully orchestrated uses of music and silence. These elements are not then decorative additions, but integral components of narrative structure and emotional framing (Barbosa and Dizon 2020; Cohen 2011). When subtitles reduce such features to minimal or generic labels (as could be done when

solely complying to existing legal frameworks), an essential layer of signification risks being lost. Ensuring that this dimension is thoughtfully mediated in inclusive subtitles is essential to enabling Deaf audiences to engage with the films on equal interpretative terms.

The findings of our study revealed several recurring issues. First, audiences criticised what they perceived as false assumptions about what information is necessary to be included in subtitles. Subtitles sometimes selectively labelled sounds while omitting elements crucial to narrative atmosphere. Viewers noted that subtitlers sometimes appeared to assume that music or silence were of limited relevance to the Deaf. Yet, as one participant remarked, “in cinemas, we can sense the presence and intensity of music and sound and would like to know what it expresses”. Second, respondents emphasised that, in their view, subtitles often failed to capture the interdependence between image and sound. The reduction of complex soundscapes to minimal labels such as “MUSIC” or “NOISE” was seen as insufficient, particularly when these elements carried expressive weight. Silence, for instance, was described as narratively significant but rarely contextualised. At the same time, some viewers identified an overuse of emotional or tonal cues, particularly in instances where meaning was already visually apparent. They argued that, in such cases, overly explicit labels risk pre-interpreting scenes, thereby constraining opportunities for independent meaning-making. For example, the inclusion of a label such as “SOBS SADLY” in a scene where a character is already visibly crying, or “ANGRILY” accompanying an utterance despite clear visual indicators of anger (such as facial expressions or aggressive gestures), may not only limit viewers’ capacity to interpret emotional nuance autonomously, but may also be perceived as distracting or even disruptive. Finally, audiences expressed a desire for richer contextual information when languages shifted or culturally specific references appeared.

After the collection of feedback and responses from Deaf audiences, the criticism of some of the applied subtitling practices was further discussed with Deaf experts involved in the festival accessibility team. These joint discussions revealed a clear link to strict compliance with the *minimum* quality requirements set out in the national Subtitling Decree (Ministry of Culture of the Slovak Republic 2023). In some cases, this regulatory framework potentially appeared to mislead subtitlers, who relied on formal adherence to the rules while omitting deeper analysis and interpretation of meaning. When the subtitles were assessed strictly against the Decree, all formal requirements were actually fulfilled, and the festival subtitles could easily have been classified as adequate and of good quality for TV broadcasting, to which the Decree primarily applies. For example, sounds not apparent from the visual layer were indicated in capital letters. In the case of background music lasting longer than 35 seconds, its continued duration was marked every 30 seconds, as required. Essential off-screen sounds were labelled, speaker identification was applied where necessary, and the requirements concerning font type, capitalisation, the use of brackets

and colour-coding were consistently observed. Yet despite this formal compliance, audience feedback pointed to instances of deficient access.

Analysing the problematic aspects, Deaf experts and access coordinators highlighted the limits of compliance-driven models that rely on generalised assumptions about what Deaf audiences “need.” They pointed out that such approaches often pre-empt interpretative agency by deciding in advance which sounds require description and which can be omitted. A recurring concern by both viewers and access professionals was the fragmentation of the audiovisual experience. They noted that subtitles sometimes treated sound as detachable information rather than as an integral component of meaning-making, thereby overlooking the dynamic relationships between image, sound and narrative structure. Criticism addressed the insufficient attention paid to the expressive load of silence and music. When silence functions dramaturgically, or when music carries tonal or narrative significance, reductive or absent description was perceived as diminishing interpretative depth. At the same time, audiences also problematised the opposite tendency: ambiguous sound descriptions that lack contextual clarity, as well as the overuse of emotional or tonal cues that predetermine reception (e.g. labelling music as “sad” or “tense”). Such strategies were described as limiting rather than enabling, because they at times prescribe interpretation rather than facilitate it.

In order to gain a broader perspective beyond the film festival context, the concerns raised were further explored through exploratory interviews on subtitling quality in TV broadcasting and VOD streaming. In this context, both young adults and viewers aged 50+ highlighted a range of persistent issues, several of which aligned with those identified in the film festival environment. These included conceptually flawed and vague labelling of music in TV broadcasting and overly schematic or inconsistent use of tonal cues in VOD streaming. Interviews also pointed to a problematic diminishing of multilingual dimensions, particularly in the case of foreign TV content, where subtitles (SDH) are produced from the dubbed version, resulting in the omission of information about the languages actually spoken. Collectively, these findings indicate that gaps in subtitling practices extend across viewing contexts, highlighting the need for more nuanced and audience-centred accessibility standards.

These examples demonstrate how systematic engagement with Deaf audiences can inform more nuanced subtitling strategies. In our case, solutions developed collaboratively with Deaf experts and audiences ensured greater effectiveness, addressing issues such as generic or minimal descriptions that can hinder comprehension, reduce narrative immersion and limit accessibility—especially in complex audiovisual content. The participatory approach reoriented accessibility towards the actual needs and interpretative agency of audiences, as highlighted across viewing contexts. Such approach has the potential to support more flexible, audience-informed frameworks adaptable to various media formats and narrative styles.

3.2. Making film events and film media accessible

Building on the stimuli raised in subtitle evaluation and preference interviews, our research enabled us to reconsider accessibility in more complex terms—both at the level of the film event as a whole and at the level of film as a medium.

In the context of film events—film festivals in particular—it is important to emphasise that such events provide a unique experience for attendees by combining pre-recorded content with live interaction and engagement. In doing so, they create an event-based form of spectatorship embedded within the overall programme (Burgess 2020; Diestro-Dópido 2021). Existing research, however, shows that accessibility services at film festivals across the globe are still commonly limited to linguistic access. At the same time, provision tends to focus on individual screenings, while specific communication needs related to live events and broader participation are often neglected (Pedersen and Aspevig 2014; Perez 2023). Designing and implementing accessibility beyond isolated provision for individual films, however, should be essential, as the aim is to create an inclusive experience for diverse audiences and to ensure access to the festival as a comprehensive cultural event.

During our five-year mapping of One World Slovakia, we identified several factors that prevented the festival from achieving broader accessibility. In the initial years, when the festival's accessibility measures did not adequately address diverse audiences (Perez 2023), our interviews revealed several shortcomings: inaccessible, exclusionary and poorly targeted advertising; significant communication barriers at the festival, with access limited, for example, for users of Slovak Sign Language; restricted access provision, as only a few selected films were screened with SDH; and previously mentioned quality issues in the access services provided. In response to these findings, the festival gradually shifted towards a more complex and integrated accessibility strategy. This shift resulted in a substantially expanded approach to event accessibility, including inclusive film screenings, sign language interpreting (albeit for selected parts of the programme), SDH, subtitles and interpreting, inclusive advertising and communication, traffic assistance, sound workshops and feedback meetings between audiences, filmmakers and access creators. People with diverse talents were brought into the spotlight as active contributors.

Since the 2021 and 2022 festival editions, this approach has been continuously developed, leading to an increased number of Deaf attendees at the festival as well as greater engagement. At the same time, Deaf experts have become an integral part of the festival's organising and creative teams. New positions were created, including access supervisors, sub-coordinators, SDH revisers and consultants, technology solution testers, and communication managers and consultants. This structural transformation has not only expanded access provision but has also generated new forms of professional learning and collaborative practice within the festival team. Working in closer dialogue with Deaf professionals and audience representatives has fostered on-

going knowledge exchange, reflexivity and the development of specialised expertise in inclusive event design. As a result, accessibility has evolved from a supplementary service into a shared creative and organisational practice, ultimately enriching the overall festival experience for all attendees.

The exploratory research evaluating applied subtitling strategies in TV broadcasting and VOD streaming also identified several deficiencies in how accessibility is understood in more complex terms. Most prominent is the issue of discontinuity and partial access—for example, in cases where accessibility is provided only for part of a programme, a single episode or one film within a series in TV broadcasting. This applies to both pre-recorded and live content: for instance, a sports match may be screened with subtitles, while the subsequent discussion with the teams is not. In the context of TV broadcasting, the selection of programmes provided with subtitles also appears problematic. These tend to consist mainly of older reruns, educational programmes or Slovak productions. The newest productions and films on TV are provided with SDH less frequently. Regarding VOD content, appreciation was expressed for the quantity and selection of programmes available. However, the subtitling strategies were perceived as plainer than those typically applied under Slovak standards by both young adult viewers and those aged 50+. Although initial, these findings already suggest a space for improvement across TV broadcasting and VOD streaming.

3.3. Discussion

The findings presented in this study provide qualitative evidence for the value of participatory, collaborative and audience-centred approaches in audiovisual accessibility in practice. By engaging Deaf audiences directly in the evaluation of subtitling practices and film media and event accessibility, our research helps map the gaps and limitations in compliance-driven models, showing that formal adherence to standards does not automatically guarantee meaningful or equitable access.

Indeed, it is important to note that these findings are based on qualitative methods, including exploratory interviews, participant observation and longitudinal evaluation at a single festival context. As such, they are not statistically generalisable to all Deaf audiences or viewing contexts. Sample sizes and the cultural-linguistic specificity of the Slovak context may limit the direct transferability of particular recommendations to other settings or countries. Nevertheless, the aim of this research was not to produce universally generalisable results, but rather to demonstrate the potential of participatory and collective approaches for generating actionable insights and guiding the evolution of accessibility practices.

Despite these limitations, the study underscores several key contributions. First, it showcases that audience engagement can directly inform practical revisions in subtitling workflows, producing solutions that are both more precise and responsive to interpretative needs. Second, it highlights how participatory models can reframe ac-

cessibility as a dynamic, co-creative process rather than a static checklist, fostering strategies that are sensitive to differences across age groups, media platforms and cultural contexts. Finally, it demonstrates that incorporating audience perspectives enhances not only technical and linguistic quality, but also the ethical and epistemic legitimacy of accessibility practices, reinforcing the principle that meaningful access requires attention to lived experiences and interpretative agency.

4. Conclusion

This paper has examined the potential of participatory, collaborative and audience-centred approaches to enhance media accessibility for Deaf audiences, with a particular focus on subtitling and film media and events practices. Drawing on qualitative insights from longitudinal evaluation at the One World Slovakia festival and complementary research on subtitle preferences in two age groups, the study demonstrates that involving audiences directly in the assessment and design of accessibility measures can reveal gaps and limitations in compliance-driven models, highlight context-specific needs and guide the development of more nuanced and effective solutions.

The findings underscore that while necessary, formal adherence to legal frameworks and guidelines is insufficient on its own. Generic, reductive or pre-emptive subtitling decisions often fail to preserve the expressive, narrative and emotional dimensions of audiovisual content, thereby limiting interpretative agency and audience engagement. By contrast, participatory evaluation enables accessibility strategies that are flexible, audience-informed and responsive to diverse viewing contexts, age groups and cultural-linguistic environments. Although the study is based on qualitative methods within a specific cultural and institutional setting, its value lies in illustrating the practical and conceptual potential of co-creative accessibility approaches. It demonstrates that Deaf audiences can actively contribute to refining subtitling practices and shaping inclusive media experiences, not only as recipients of access services but as co-creators of meaningful, equitable and high-quality audiovisual content. Importantly, such an approach generates new professional experiences and opportunities. It enhances mutual learning among creative teams, access professionals and audiences, opens up new horizons for collaboration, and supports the addressing of media access challenges. In this sense, participatory and collective accessibility becomes both a cultural practice and a means of socio-professional transformation.

References

- Barbosa, A., Dizon, K. 2020. The Film Sound Analysis Framework: A Conceptual Tool to Interpret the Cinematic Experience. *Journal of Science and Technology of Arts* Vol. 12. No. 2. 81–96. <https://doi.org/10.34632/jsta.2020.8528>

- Bolaños-García-Escribano, A., Díaz-Cintas, J. 2019. Audiovisual Translation: Subtitling and Revoicing. In: Laviosa, S. González-Davies, M. (eds) *The Routledge Handbook of Translation and Education*. London: Routledge. 207–225. <https://doi.org/10.4324/9780367854850-14>
- Burgess, D. 2020. Capturing Film Festival Buzz: The Methodological Dilemma of Measuring Symbolic Value. *European Journal of Media Studies* Vol. 9. No. 2. 225–247. <https://doi.org/10.25969/mediarep/15318>
- Cohen, A. 2011. Music as a Source of Emotion in Film. In: N. Juslin, P. (ed.) *Handbook of Music and Emotion: Theory, Research, Applications*. Oxford: Oxford University Press. 878–908. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199230143.003.0031>
- Di Giovanni, E. 2018. Participatory accessibility: Creating audio description with blind and non-blind children. *Journal of Audiovisual Translation* Vol. 1. No. 1. 155–169. <https://doi.org/10.47476/jat.v1i1.50>
- Di Giovanni, E. 2021. Audiovisual translation, audiences and reception. In: Bielsa, E. (ed.) *The Routledge Handbook of Translation and Media*. London: Routledge. 400–411. <http://doi.org/10.4324/9781003221678>
- Di Giovanni, E. 2022. Inclusive theatre-making: Participation, empowerment and well-being. *inTRAlinea Special Issue: Inclusive Theater*. <https://www.intralinea.org/specials/article/2609>
- Di Giovanni, E., Fryer, L., Raffi, F. 2023. Collaborative Media Accessibility: Actors on the Collaborative Stage. *I-LanDJournal – Identity, Language and Diversity* Vol. 7. No. 1. 3–11. https://doi.org/10.26379/IL2018001_12
- Diestro-Dópido, M. 2021. Film Festivals: Cinema and Cultural Exchange. Cambridge: Modern Humanities Research Association. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1wsgqzv>
- Ferrara, E. 2024. Fairness and Bias in Artificial Intelligence: A Brief Survey of Sources, Impacts, and Mitigation Strategies. *Sci* Vol. 6. No. 1: 3. <https://doi.org/10.3390/sci6010003>
- Friedel, E. 2022. *Impact of the European Accessibility Act on e-commerce*. Taylor Wessing. <https://www.taylorwessing.com/en/interface/2022/the-european-accessibility-act/impact-of-the-european-accessibility-act-on-e-commerce> (accessed: 1. 4. 2025)
- Fryer, L., Cavallo, A. 2022. Integrated Access in Live Performance. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429200229>
- Greco, G. M. 2018. The Nature of Accessibility Studies. *Journal of Audiovisual Translation* Vol. 1. No. 1. 205–232. <https://doi.org/10.47476/jat.v1i1.51>
- Greco, G. M., Jankowska, A. 2019. Framing Media Accessibility Quality. *Journal of Audiovisual Translation* Vol. 2. No. 2. 1–10. <https://doi.org/10.47476/jat.v2i2.114>
- Jurigová, R. 2025. Deskriptívne titulky v televíznom vysielaní a na online streamovacích platformách. *Kritika prekladu* Vol. 13. No. 2. 110–120.
- Jurigová, R. 2026. *Subtitling for the D/deaf and Hard of Hearing: Communication Characteristics and Reception Specifics*. Unpublished PhD Dissertation. Nitra: Constantine the Philosopher University.
- Koponen, M., Sulubacak, U., Vitikainen, K., Tiedemann, J. 2020. MT for subtitling: User evaluation of post-editing productivity. In: Martins, A. et al. (eds) *Proceedings of the 22nd Annual Conference of the European Association for Machine Translation*. Lisboa: European Association for Machine Translation. 115–124. <https://aclanthology.org/2020.eamt-1.13/>

- Lopes da Costa, R., Cabral, L., Pereira, L., Dias, Á., Gonçalves, R. 2022. The impact of digital transformation on media industry. *International Journal of Economics and Business Research* Vol. 24. No. 4. 471–489. <https://doi.org/10.1504/IJEER.2022.10039332>
- Neves, J. 2008. 10 fallacies about Subtitling for the d/Deaf and the hard of hearing. *The Journal of Specialised Translation* No. 10. 128–143. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2008.664>
- Pedersen, I., Aspevig, K. 2014. Swept to the Sidelines and Forgotten: Cultural Exclusion, Blind Persons' Participation, and International Film Festivals. *Canadian Journal of Disability Studies* Vol. 3. No. 3. 29–52. <https://doi.org/10.15353/cjds.v3i3.172>
- Perez, E. 2023. A Participatory Approach in Enhancing Accessibility at a Film Festival: A Case Study. *Identity, Language and Diversity* Vol. 7. No. 1. 71–86. https://doi.org/10.26379/IL2023001_005
- Perez, E. 2025. *Základy audiovizuálnej prístupnosti prekladateľskej teórie a praxi*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Perez, E., Zahorák, A., Jurigová, R. 2025. Deficient Subtitling in TV, Cinema, and Streaming: The Accessibility Divide and Social Exclusion. Paper Presented at: *Translation, Interpreting, and Culture IV: Translators, Interpreters, and Society*, Banská Bystrica, Slovakia. 2021. September 24–26.
- Perez, E., Secară, A. 2026. Media Accessibility Educators in the Era of Digital Transformation: Finding a Home within Translation Studies. In: Šveda, P., Djovčoš, M., Perez, E. (eds) *Confronting Digital Dilemmas in Translator and Interpreter Training*. Abingdon: Routledge. 179–198. <https://doi.org/10.4324/9781003562535>
- Romero-Fresco, P. 2018. In Support of a Wide Notion of Media Accessibility: Access to Content and Access to Creation. *Journal of Audiovisual Translation* Vol. 1. No. 1. 187–204. <https://doi.org/10.47476/jat.v1i1.53>
- Romero Fresco, P. 2019. *Accessible Filmmaking: Integrating translation and accessibility into the filmmaking process*. London & New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429053771>
- Romero-Fresco, P. 2022. Moving from Accessible Filmmaking toward Creative Media Accessibility. *Leonardo* Vol. 55. No. 3. 304–309. https://doi.org/10.1162/leon_a_02204
- Secară, A., Perez, E. 2022. Addressing content, technical and collaboration concerns in providing access to the D/deaf and hard of hearing audience: Integrated theatre captioning and theatre sign language interpreting. *inTRAlinea*. Special Issue: Inclusive Theatre. <https://www.intralinea.org/specials/article/2594>
- Uzzo, G. 2020. Accessible film festivals: a pilot study. *Bridge: Trends and Traditions in Translation and Interpreting Studies* Vol. 1. No. 2. 68–85. <https://iris.unipa.it/retrieve/handle/10447/481997/1115619/12-Article%20Text-198-1-10-20210115%20%282%29.pdf>

Sources

Legal documents

- European Parliament and Council of the European Union. 2016. *Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council on the accessibility of the websites and*

- mobile applications of public sector bodies*'. Official Journal of the European Union. <http://data.europa.eu/eli/dir/2016/2102/oj/eng>
- European Parliament and Council of the European Union. 2019. *Directive (EU) 2019/882 on the accessibility requirements for products and services (European Accessibility Act)*. Official Journal of the European Union, L 151. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0882>
- Ministry of Culture of the Slovak Republic. 2023. *Decree No. 318/2023 Coll. on Subtitles for Persons with Hearing Impairments*. Bratislava: Ministry of Culture of the Slovak Republic. <https://www.epi.sk/zz/2023-318> [cit. 2025-04-29]

Standards

- Netflix. Slovak Timed Text Style Guide [online]. https://partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/115002812588-Slovak-TimedText-Style-Guide#h_01EE5SPV77FXKSWSV35Y6X2YWW (accessed: 8. 4. 2025)
- The Walt Disney Studios. 2022. Disney Digital Supply Chain Subtitle and Closed Captioning Style Guide [online]. <https://www.scribd.com/document/668434097/Disney-Digital-Supply-ChainSubtitleand-CC-Style-Guide-1-1-1-2022-06-06-77ae3ac064> (accessed: 8. 4. 2025)

Professional Translators' Attitudes towards MT and AI Translation Tools in Romania

Noémi Fazakas, Krisztina Sárosi-Márdirosz

Sapientia Hungarian University of Transylvania

Abstract: The past few years have seen unprecedented development in machine translation (MT) and Artificial Intelligence (AI). This has led to fundamental changes in the profession of translation and in the processes carried out by human translators. According to a recent study conducted on a publicly available generative AI system, translation and interpreting are the occupations with the highest AI applicability score (Tomlinson et al. 2025), meaning that these professions are the most likely to be assisted or performed by Artificial Intelligence. Thus, translators and interpreters are faced with an ongoing radical transformation of the industry and their workflow. Our paper discusses how professional translators working in the Romanian translation market are trying to make sense of these changes in terms of job security and the future of the profession. We present and analyse the results of an online questionnaire that aimed to explore the attitudes of translators regarding computer-assisted translation (CAT), MT and AI-generated translation. We point out that although most of our respondents claimed to use new technologies, they expressed concerns regarding the future of the profession and the changing role of human translators.

Keywords: machine translation, attitudes, new technologies, Romanian translation market, resilience

1. Introduction

Previous studies have shown that the idea of machine translation has its intellectual roots in the 17th-century search for a universal language (Schwartz 2018). Its recent development has resulted in a particularly close human-machine partnership, and translators are becoming increasingly aware of the impact new technologies have on their job, especially since the advent of Neural Machine Translation (NMT) and Artificial Intelligence (AI). As a result, there is a growing body of research within translation and translator studies discussing how such new technologies may impact the profession (Alonso and Nunes Vieira 2020), to what extent these innovations

are accepted and used by language service providers (Nzuanke and Chinaka 2018), as well as translators' and translator trainers' attitudes towards automation (Saduov et al. 2025). For example, Nunes Vieira's (2020) analysis of blog and forum posts between 2010 and 2017 addresses the so-called "automation anxiety discourses" that stem from perceiving machine translation as a threat. The author points out that the criticism levelled by contributing translators was mostly aimed at the (then-current) limitations of the new technologies, but also at the resulting business practices. Pym and Torres-Simón (2021) explore discourses on automation by analysing the various positions taken by actors in the translation profession.

Several studies have been carried out in international contexts, focusing on the impact of new technologies on language, language use and language services. For example, the European Language Industry Survey, launched in 2013 by EUATC (the European Union of Associations of Translation Companies), "covers market trends, expectations and concerns, challenges and obstacles, as well as changes in business practices" (ELIS 2026), including the role of and attitudes towards technology in the industry as a whole. Seresi et al.'s 2022 survey among Language in the Human-Machine Era COST-action members analysed their habits and attitudes regarding the use of Machine Translation, while the Human in the Translation Loop (HITTL) study conducted with the participation of translators working for the European Commission's Directorate General for Translation explored aspects of workflow and attitudes in the context of automation (Eszenyi 2023; Eszenyi and Robin 2024).

Drawing on our previous work on the topic (see Fazakas and Barabás 2024), we focus on how translators interpret and understand the way technology is affecting their profession and its future, and how they try to navigate the ensuing challenges. We also explore the "discourses of resilience" they formulate in connection with this transformation. Our study presents the responses of professional translators working in the Romanian translation market to an online questionnaire administered in January and February 2025.

2. Becoming and working as a translator in Romania

Before discussing our findings, we outline some relevant aspects of the Romanian translation market and the process of becoming a translator in Romania, from both the legal and translator training perspectives.

According to Law no. 76/2016, which governs the licensing and authorisation procedures for translators, anyone with a high school diploma is eligible to take a translation exam organised by the Ministry of Culture of Romania in several domains, including law, arts, chemistry, philosophy, informatics and mathematics, economics, literature, medicine and pharmaceuticals, agriculture, history, and technical sciences (FAQ Examen Traducatori 2021). Upon successful completion of the exam, candi-

dates may start working as specialised translators after choosing a legal form (limited liability company, micro-enterprise or self-employed) (Vulpoi 2025). Only those who pass the exam in the field of legal translation may apply for a license from the Romanian Ministry of Justice and become authorised (or sworn) translators, providing translation and interpreting services for all legal institutions, including the courts. It is important to mention that the professions of translation and interpreting are not differentiated in the Classification of Occupations in Romania: those who receive any type of certification in translation will also be able to offer interpreting services (Classification of Occupations in Romania 2022).

The database of authorised Romanian translators and interpreters is owned and maintained by the Ministry of Justice of Romania. The activity of sworn translators is defined by law; for example, Law no. 36/1995 governs the profession of notary public. The law applicable to authorised or sworn translators—Law no. 178/1997 (as amended by Law no. 281/2004 and Law no. 76/2016)—regulates how they can obtain their licence, as well as their fees when translating for public authorities.

Romania's only official language is Romanian, and all authorised translators are required to work to and from Romanian; nevertheless, there is a significant Hungarian ethnic minority of around one million people who live in the north-western region of Transylvania and whose mother tongue is Hungarian (National Institute of Statistics Results 2023).¹ As a result, the multiethnic composition of the country's population is also reflected in the translation market.

In Romania, translators and interpreters usually perform their work as a secondary activity rather than as their main occupation. Only a few organisations and institutions employ full-time official translators and community interpreters. Moreover, even interpreters and translators who work in the courts do so on a contractual basis. The same is true for local administrative institutions, which must provide interpreting during local council meetings into the language of a national minority, according to the Act on Public Administration of Romania (Law no. 215/2001).

As a result, there are three important categories of actors on the Romanian translation market. The largest group is that of freelance translators; translation companies represent the second significant segment, while the least common form of activity among translators and interpreters in Romania is in-house work (Cobliş 2008: 5). This is supported by the data available on the website of the Romanian Ministry of Justice and in the register of Romanian companies. These show that most translators and interpreters in Romania currently work as freelance translators who have obtained their license from the Ministry of Justice (see European Commission. n.d.). There are also companies that are registered as small and medium-sized companies with translation and interpreting as their main activity (Lista Firme 2025).

¹ According to the National Institute of Statistics, Romania's total population was 19,053,815 in 2021. 15,153,198 individuals stated that their mother tongue was Romanian, while 1,038,806 indicated Hungarian as their mother tongue.

As far as translator and interpreter training is concerned, according to the Romanian Agency for Quality Assurance in Higher Education (Evaluari Licenta 2026; Evaluari Master 2026), 15 universities provide translation and interpreting training programmes. The only Romanian higher education institution offering translator and interpreting training in Hungarian is the Sapientia Hungarian University of Transylvania. The legal framework allows for two types of study programmes at BA level: one is the applied foreign languages programme (*limbi moderne aplicate* in Romanian), and the other is the translation and interpreting programme (*traducere și interpretare* in Romanian). While translation and interpreting programmes include specific subjects related to general and specialised translation (e.g. computer-assisted translation, terminology, consecutive interpreting, simultaneous interpreting), in the case of applied foreign languages programmes, translation subjects are included but are less specialised or less prominent. Also, a much greater emphasis is placed on foreign languages, communication and practical applications (e.g. computer science, economics, etc.) (Standarde Specifice 2024).

3. Methods and data

Our study aimed to explore the attitudes of translators working in Romania towards new technologies in the translation industry, more specifically, towards translation memory-based computer-assisted translation (CAT) tools, machine translation and AI-based translation. The target group consisted of professional translators whose working languages include Romanian and/or Hungarian. We devised and administered an online questionnaire consisting of 29 questions, including closed-ended, open-ended, multiple choice and rating questions, allowing for both a quantitative and a qualitative analysis of the data. In developing the section that investigates translators' attitudes, we drew on the methodology and question types from the above-mentioned HITTL project (Eszenyi 2023; Eszenyi and Robin 2024).

The questionnaire was distributed using the snowball sampling method. To ensure anonymity, respondents were not requested to provide any personally identifiable information. The questions and responses were formulated in English, and the questionnaire was filled in by a total of 43 respondents. The survey was not intended to be representative; we aimed to outline tendencies and trends that could serve as a starting point for large-scale research on the topic. Due to space restrictions, we only analyse the data that highlight our respondents' attitudes towards and acceptance of new technologies. When discussing the responses given to the open-ended questions, we quote them verbatim, without any editing or proofreading; they may therefore contain typos or other types of errors.

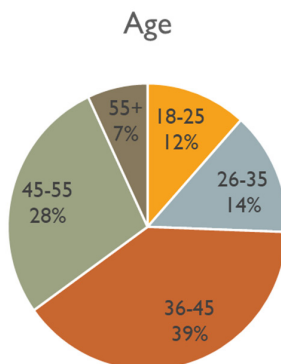
4. Analysis

4.1. General data

The first set of questions was designed to explore the sociodemographic profile of the respondents in terms of age, gender, place of residence, mother tongue, working languages, training, job profile and professional experience. We present our detailed findings below.

39.5% of the participants in the survey ($n = 17$) belong to the 36-45 age group, 27.9% ($n = 12$) to 45-55, 14% ($n = 6$) to 26-35, 11.6% ($n = 5$) to 18-25, and only 7% ($n = 3$) were above 55 (see Figure 1). This shows that young adults working in the industry are underrepresented, but so too is the older generation of translators.

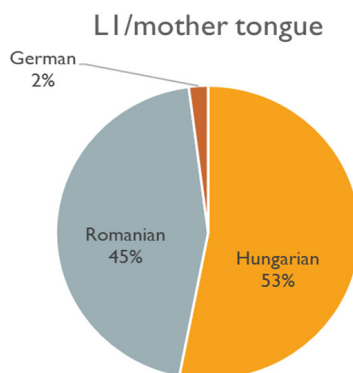
Figure 1
The age of the respondents

76.7% ($n = 33$) of the participants identified as female, 18.6% ($n = 8$) as male, while two respondents (4.7%) preferred not to say. All respondents reside in Romania, and in terms of place of residence, 58.1% ($n = 25$) chose the category of large town, 20.9% ($n = 9$) that of small town, 16.3% ($n = 7$) the capital city, while only two participants indicated that they lived in a rural area.

The question referring to the participants' L1 (native language or mother tongue, see Figure 2) allowed the respondents to select more than one option, and several of them did. 26 (60.5%) chose Hungarian, 22 (51.2%) Romanian, and one (2.3%) chose German. Five participants selected both Romanian and Hungarian as their L1s, and one participant chose both Hungarian and German. This may indicate that several respondents see themselves as having two first languages or being highly competent in more than one language.

Figure 2
Mother tongue of the respondents

In terms of working languages, almost all participants (95.3%, $n = 41$) indicated Romanian, which—as stated above—is the country’s official language, and which all certified translators are required to work from and into. The second most frequent working language was English (86%, $n = 37$), followed by Hungarian (58.1%, $n = 25$), German (25.6%, $n = 11$), French (18.6%, $n = 8$), Italian (16.3%, $n = 7$) and Spanish (9.3%, $n = 4$).

4.2. Training and job profile

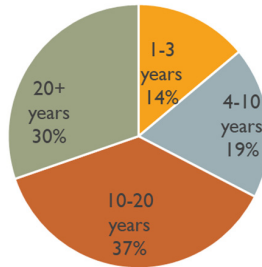
All participants reported that they possessed some type of degree in higher education: almost half of the respondents (48.8%, $n = 21$) had an MA/MSc, 15 (34.9%) had a BA/BSc, and seven (16.3%) a PhD. Moreover, 76.7% ($n = 33$) indicated that they had some type of professional training in translation or interpreting, with 10 (23.3%) participants stating that they did not. When asked about the type of training they received, the respondents mentioned BA programmes (18 respondents) and MA programmes (14 respondents) in translation or interpreting, certification courses and online training programmes (5 each), but also postgraduate programmes (1) or even courses focusing on translation within other BA programmes (1).

When asked about their job profile, an overwhelming majority—a total of 88.4% ($n = 38$)—of the participants stated that they worked as freelancers, with 19 (44.2%) as full-time and 19 (44.2%) as part-time freelancers. Only five respondents indicated that they work as in-house translators or interpreters, of which only two (4.7%) work as full-time in-house employees. This is in line with the above-discussed dynamics of the Romanian language service market.

In terms of experience (see Figure 3), 37.2% ($n = 16$) have been working as professional translators or interpreters for 10-20 years, 30.2% ($n = 13$) for more than 20 years, 18.6% ($n = 8$) for 4-10 years and 14% ($n = 6$) for 1-4 years. This indicates

that most of our respondents have been on the Romanian translation market for an extensive period of time, and as such, they have experienced the transformations that have defined the past couple of decades.

Figure 3
Professional experience of the respondents
Experience

The respondents' domains of expertise include working with specialised texts (93%, $n = 40$), literary texts (18.6%, $n = 8$), audiovisual translation (7%, $n = 3$), but also conference interpreting (23.3%, $n = 10$), courtroom interpreting (20.9%, $n = 9$) and community interpreting (9.3%, $n = 4$). When asked about the types of specialised texts they work with, the participants mentioned legal, administrative documents (74.4%, $n = 32$), technical texts (48.8%, $n = 21$), medical/health care documents (34.9%, $n = 15$), media and advertising texts (32.6%, $n = 14$), financial documents (27.9%, $n = 12$), but also patents and texts related to the food industry. This highlights another significant aspect of the Romanian translation market: the fact that just three respondents chose only one type of specialised text when describing their work demonstrates that there is little room for specialisation, and translators need to work with a wide variety of documents if they want to make a living.

4.3. Use of CAT tools, MT and AI

When asked whether they had received any type of formal training in CAT tools or MT (as part of or outside their university or postgraduate studies), 65.1% ($n = 28$) of the respondents stated that they had not, while 34.9% ($n = 15$) reported that they had. We can see that although 33 of the participants studied translation and interpreting in some form, only 15 (less than half) were formally taught to use the new technologies. If we cross-reference this data with the professional experience of the respondents, we can see that the ones with less than 10 years' experience ($n = 8$) are overrepresented in this group, meaning that the translators who participated in translation training in the past decade are much more likely to have received some

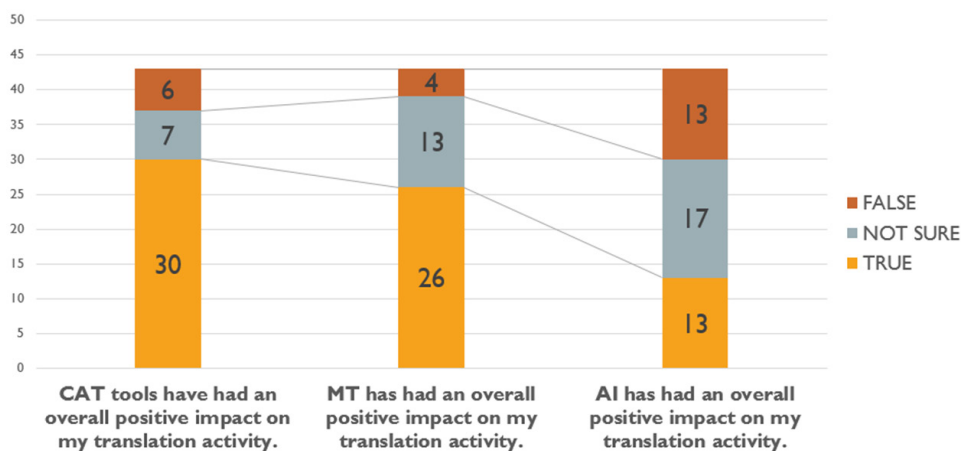
type of education in CAT tools and MT as opposed to those who completed their studies before that time.

Nevertheless, 60.5% ($n = 26$) reported using CAT tools (RWS Trados Studio, memoQ, etc.) in their work, while 39.5% ($n = 17$) reported not using them. Machine Translation platforms (Google Translate, DeepL, etc.) were much more popular: 88.4% ($n = 38$) stated that they used them, with only five participants (11.6%) claiming the opposite. In terms of AI (ChatGPT, DeepSeek, etc.), 67.4% ($n = 29$) reported that they do not use them, and 32.6% ($n = 14$) that they do. Almost all respondents (95.3%, $n = 41$) reported that they use online dictionaries, databases and parallel corpora in their work.

4.4. Perceived impact of new technologies

Our next set of questions explored the perceived impact of CAT tools, MT and AI on the workflow and on the profession itself. We focused on the overall impact of new technologies and how their role was understood in terms of speed and translation quality by our respondents. We also wanted to investigate whether the participants interpreted such tools as a threat to the occupation.

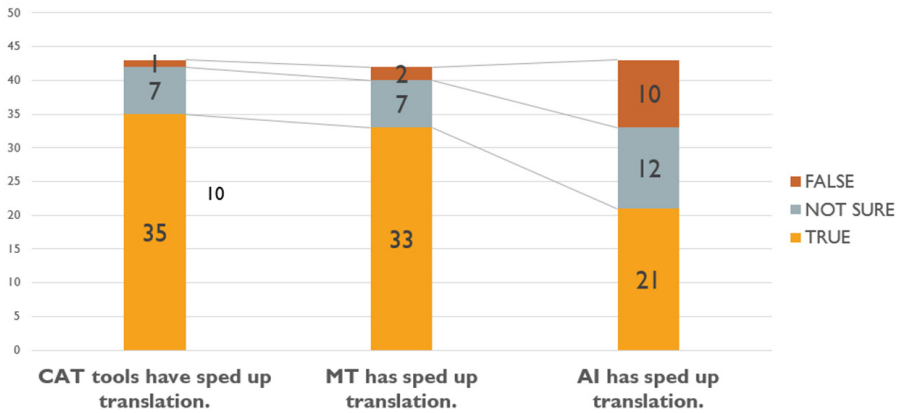
Figure 4
Perceived overall impact

As shown in Figure 4, most of our respondents reported that CAT tools have had an overall positive impact on their work. The same is true for MT, although 13 stated that they were not sure. We can detect a high degree of scepticism regarding the overall impact of AI: 17 respondents reported that they were not sure whether AI has had a positive impact on their translation activity. When cross-referenced this with the subgroup of translators using AI ($n = 14$), nine such respondents agreed with the

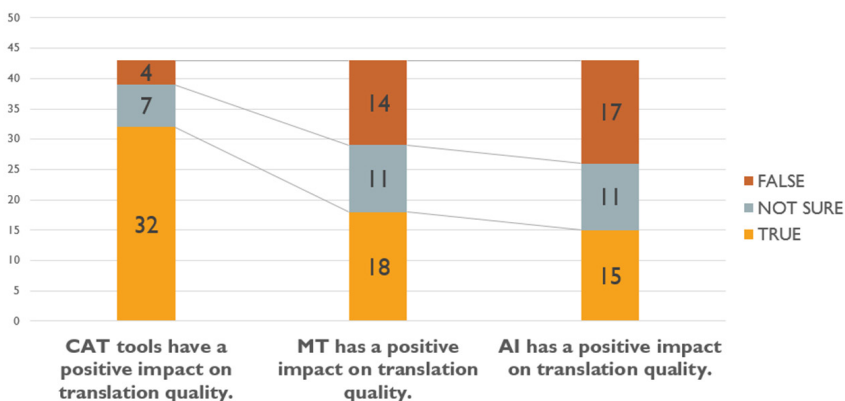
statement, four were not sure, and only one disagreed. This indicates a high degree of caution and uncertainty when it comes to evaluating the usefulness (and trustworthiness) of AI-based translation tools among those who have not tried them, and a much more positive attitude among those who have.

Figure 5
Perceived impact on speed

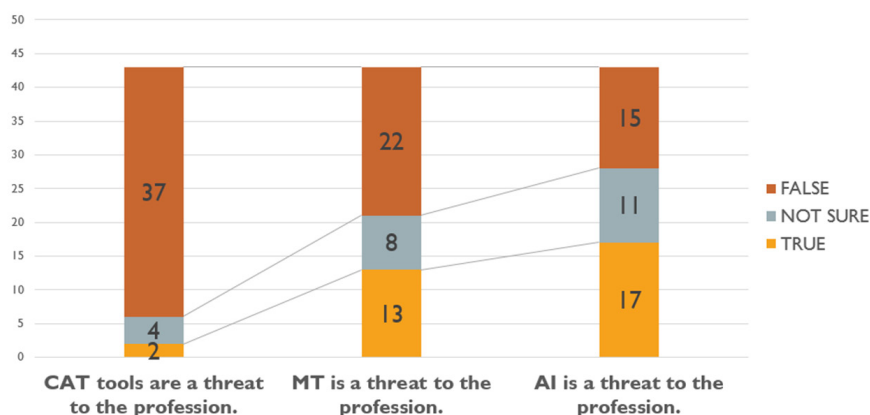
As seen in the data in Figure 5, participants agree that CAT tools and MT have sped up translation. Nevertheless, we see the same trend as above in the case of AI-based translation: less than half of the respondents agree, 12 are not sure about whether such tools speed up the process, and 10 disagree. However, if we look at the respondents who actually use such tools ($n = 14$), 12 state that AI has sped up translation (one participant disagreed and one was not sure). Again, we can detect a much more negative attitude towards AI-based tools among those who do not use them.

Figure 6
Perceived impact on translation quality

When it comes to translation quality, the responses are much more varied: CAT tools are seen as the most useful in terms of quality, while MT and AI are much more controversial. When comparing the data with the group of translators not using AI ($n = 29$), we see that the percentage of those who disagree with the statement *AI has a positive impact on translation quality* is much higher (44.82%) than in the case of the group which does (14.28%). This is in line with the above results: those who do not work with AI-based tools tend to reject them and downplay their usefulness.

Figure 7
Perceived threat to the profession

When it comes to new technologies threatening the profession, and consequently, the livelihoods of translators, AI-based tools are seen as the most dangerous. It must be mentioned that 13 of the 17 respondents who agreed with the statement *AI is a threat to the profession* come from the group that reported not using such tools. It is also noteworthy that six of those who do use them ($n = 14$) responded that they were not sure whether AI was a threat or not. Thus, it can be stated that those who do not use AI tools are more inclined to view them as a danger to the future of the occupation.

4.5. Attitudes towards new technologies

As mentioned above, in exploring the respondents' attitudes towards new technologies, we drew on the methodology and questions of the HITTL survey conducted by Robin and colleagues in 2023 (Eszenyi 2023: 104–105; Eszenyi and Robin 2024). In our case, the participants were asked to indicate which of the 11 statements listed in the questionnaire they agreed with; thus, several answers were possible. Table 1 summarises the results, from the most agreed-with to the least agreed-with statements.

Table 1
Attitude statements including the number and percentage of respondents
who agreed with them

STATEMENT	No.	%
MT/AI-based translation without human assistance is not reliable.	40	93%
MT/AI has made translation easier overall.	27	62.8%
Human translators always produce higher quality translations than MT/AI.	25	58.1%
MTPE requires a higher degree of concentration than translation.	23	53.5%
There is a higher probability of errors in texts translated by MT/AI.	22	51.2%
MT/AI-based translation has a negative impact on the prestige of the profession.	20	46.5%
MT/AI results in less creativity in the translation process.	19	44.2%
MTPE is difficult.	14	32.6%
I appreciate that MT/AI does most of the work for me.	11	25.6%
MT/AI will replace human translators.	10	23.3%
MT/AI-based translations are always reliable.	1	2.3%

The fact that almost all respondents agreed with the statement *MT/AI-based translation without human assistance is not reliable* may be the direct result of the importance translators ascribe to their own work. They consider that MT and AI-based translation in particular may not be reliable without human intervention, as technology alone cannot guarantee professionally and culturally adequate texts. This explanation is underlined and supported by the majority of respondents agreeing with the statement *Human translators always produce higher quality translations than MT/AI* (58.1%).

Almost half of the respondents (46.5) believe that MT and AI-based translation has a negative impact on the prestige of the profession: this can be interpreted as moderate anxiety among translators regarding their status in society. As 44.2% of the respondents agree with the statement *MT/AI results in less creativity in the translation process*, we can conclude that in their opinion, creativity is an inherent part of human translation.

When it comes to post-editing, which can also be seen as the stage in which humans are still required, the majority of our respondents (53.5%) agree that it requires a higher degree of concentration than translation, while only 32.6% say that it is a difficult process. This suggests that most of the respondents consider post-editing as a natural part of translation.

4.6. Perceived limitations of MT and AI

An important aspect of translators' understanding of their changing profession and workflow is the texts translators deem not suitable or not appropriate to be translated using MT/AI. In this section, we analyse the responses given to the open-ended question *What types of texts should never be translated using MT/AI? Why?* Only one participant responded with "I don't know" (R34); all the others expressed a strong opinion on this topic (even the ones who reported never using such tools).

Four participants believe there should be no limitations to what types of texts can be translated by MT or AI: "In terms of genres, I do not think that there are texts in the case of which we should exclude the use of MT and AI (although the degrees to which we rely on them may vary), similarly to how there are no texts in the case of which we should exclude human supervision" (R2). They stress the importance of the translator's ability to decide whether using such tools is beneficial to that particular project. In their opinion, the client's specific requirements should always be taken into consideration, and post-editing needs to be used in every case: "Any text could potentially be translated by a machine as long as such translation is followed by a thorough and detailed MTPE by a human translator" (R35).

Upon examining the answers of the respondents who believe that there should be limitations to what can be translated using MT or AI, four text types were the most frequently mentioned: texts including sensitive data, legal texts, medical documentation and literary texts. In the case of legal texts and medical documentation, a recurring argument is the aspect of accuracy and precision, as seen in the following answer/opinion: "Legal texts require absolute precision in language. Even a slight misinterpretation can lead to serious legal consequences. AI can struggle with nuances and specific legal terminology, which might result in errors or misinterpretations that could affect the validity of contracts, agreements, or regulations" (R38). Several participants mentioned the "higher stakes" that legal and medical translations entail in terms of personal significance and quality assurance: "Literary, medical, legal. The last two have too significant impact on people's lives, thus it is too dangerous to let them in the 'hands' of MT/AI without the 'eye' of a human translator" (R16). Medical documentation also raises the issue of data protection and privacy, and so do other texts containing personal information: "First of all, I think that documents containing sensitive data should be treated accordingly, and as long as these platforms cannot guarantee the safety of the uploaded content, we should avoid their use in such cases" (R2).

The most frequently mentioned text type that the respondents believe should never be translated with MT or AI are literary texts: "Literature. There is no way a machine will ever be able to render the hidden meaning and the beauty of a literary work" (R18). Some type of reference to literary texts appears in 25 of the 43 responses. The arguments include the issue of creativity and style ("The ambiguous

and playful nature of language are both the most prominent in literary texts. They require careful construction and creativity, which should never be entirely entrusted on machines and AIs,” R25), as well as algorithms not being able to interpret the cultural context (“Literary texts. Because MT/AI does not have the cultural context,” R37).

These responses also help us pinpoint the aspects in which human translators will always outperform machine translation/AI: in our respondents’ opinion, humans are the ones with the necessary creativity, cultural/historical knowledge and stylistic abilities to translate literary texts. They are the ones who can ensure the accuracy and quality of specialised translations, and the ones who can responsibly handle personal information or sensitive data.

4.7. On the future of the profession

The last open-ended question that we analyse in this study addresses our participants’ views on how MT and AI will shape the future of the profession. Responses can be grouped into two broad categories: the vast majority express a mostly negative perception of MT and AI in this respect; there are, however, a few that evaluate the possibilities offered by new technologies positively. We also discuss a series of recurring topics that outline what we call “narratives of resilience.” Resilience is understood here as “the capacity of individuals, cultures and societies to withstand stress or catastrophe” (Cronin 2017: 17), and we focus our analysis on aspects that our respondents refer to as some type of protection or guarantee in terms of job security and social status that is currently threatened by automation.

Those who view the emergence and spread of MT and AI in the translation industry as a positive phenomenon focus on aspects of ease, speed and reliability: “It will make translation easier, and more reliable in the long run” (R43) or “As MT/AI gets more developed, translators’ job will speed up and it will become mainly post-editing” (R37). It is important to point out that these answers describe a future where technology does not replace human translators: they focus on a close human-machine interaction that can be beneficial for professionals and clients alike: “If we learn how to take advantage of this technology, it could/should make our life easier” (R7).

Some of the respondents tend to downplay the significance or immediacy of the risks such technologies pose to the future of the profession: “it is just another tool, the profession will be fine” (R6); “It will bring some changes, and then the profession will adapt” (R35); “Translator work will be replaced by MT and AI, sure, but this will not happen overnight” (R18). Others simply refuse to even consider the possibility of new technologies taking over their jobs: “I’ve heard many times how AI is going to take our places in the work field. I don’t think it is true. However, I think that many companies are using AI nowadays, because it is easier and cheaper. You need both (i.e., humans and computers) to make sure that a translation/interpretation is good” (R23).

Those who see these developments more pessimistically worry that translators will become mere proofreaders and that translation services will become so cheap that the economic sustainability of the profession will be threatened: “It will slowly make us redundant because clients satisfy with lower quality for price concerns” (R20); “The problem is not AI, the problem is someone selling AI to your boss/client” (R10). Some respondents fear that clients will sacrifice quality in favour of cheaper, automatically generated translations: “More and more clients will send a MT/AI translation to professionals and ask for a review offer instead of the full translation price” (R31). Another recurring topic was the issue of data protection and professional ethics. Several respondents touched upon the risks such technologies pose: “If all the translators were aware of the ethical dangers of these technologies, they could never threaten our professions. But younger colleagues consider that these tools help them earn more money with less work and effort” (R39).

The narratives of resilience (identified in 19 of the 43 responses) are based on aspects interpreted as providing some type of job security as opposed to a future where all translations are performed by machines, and humans are no longer needed in the process. One recurring theme is that of the “return to the professional”: several respondents predict that clients and the general public will in the future become disillusioned with the performance of new technologies. They believe that as a result of extensive negative experiences relating to inconsistencies and errors of computer-based systems, clients will once again acknowledge the value of human translators and return to working with them:

MT and AI will obviously shape the future of the profession. In the very near future many clients will consider that they do not need any more professional translators, but as soon as they experience that MT and AI generated translations without human PE may have inconsistencies and, in some cases, even errors, they will once again demand our services (R28).

It is obvious that the demand for translators is radically decreasing due to these technological advancements. However, relying solely on MT and AI will lead to many errors, and once these will have dramatic consequences, the need for human translators will become more visible even if their tasks will transform (R2).

Another recurring theme that can be connected to resilience is the idea of “natural selection”: the translators who can cope with the new reality, who are willing to learn to use new technologies and who are excellent at what they do, will thrive, while others will not: “There will be a more challenging profession, with translators/interpreters who will have to adjust and to specialize in very precise fields” (R12); “I believe that the translation industry will change fundamentally. Translation will be much more about the post editing of machine and AI translations and only the truly professional translators can still work as translators in the original sense” (R25).

And, finally, several respondents stressed the role and significance of the human factor in these new ecologies:

Instead of seeing MT and AI as replacements for human translators, the future will likely involve more collaborative workflows where AI tools complement human expertise. Translators will work alongside MT, using it as a tool to improve speed and accuracy while ensuring the quality of the final product through human editing. Post-editing will become a key skill for translators, blending machine output with human refinement (R38).

The participants of the study recognise that although tasks and workflows change, there will always be a need for human translators working closely with machines.

5. Conclusions

Our paper explores translators' acceptance of and attitudes towards translation technologies and the future of the profession. Our online questionnaire aimed to provide a comprehensive profile of our respondents, that is, of the language service providers working on the Romanian translation market. One of our most significant findings is that, as opposed to a previous study conducted on the topic of Hungarian professional translators' perceptions of new translation technologies based on their social media comments written in 2017 (Fazakas and Barabás 2024), none of our respondents made any language-specific references. While in the 2017 comments, Hungarian was frequently portrayed as a "small" language that is structurally so different from large languages that it is "safe" from technological advancement (even from the evolution of NMT), this argument does not appear in any of the responses to our 2025 questionnaire. This demonstrates that our participants are aware of the rapidly improving quality of MT/AI-based tools (even in the case of Hungarian), and they tend to stress other aspects when reflecting on the future of the profession. These narratives of resilience include a foreshadowing of a return to the professional translator, the aspect of "natural selection" on the job market, but also the possible roles humans can play in the new translation ecologies defined by the rise of MT and AI.

References

- Alonso, E., Nunes Vieira, L. 2020. The impact of technology on the role of the translator in globalized production workflows. In: Bielsa, E., Kapsaskis, D. (eds) *The Routledge Handbook of Translation and Globalization*. London: Routledge. 391–405. <https://doi.org/10.4324/9781003121848-32>
- Cobliș, C. 2008. *Tendențe de evoluție a pieței de traduceri din România*. Bucharest: ATR.

- Cronin, M. 2017. A New Ecology for Translation? Collaboration and Resilience. In: Cordingley, A., Frigau Manning, C. (eds) *Collaborative Translation. From the Renaissance to the Digital Age*. London–New York: Bloomsbury. 233–246.
- Eszenyi R. 2023. *Humán fordító és gépi fordítás 8 leckében. Változások a 21. századi nyelvi közvetítő szerepében*. Budapest: Eötvös Kiadó. <https://doi.org/10.21862/Transl.HuX-Mach.2023.8>
- Eszenyi R., Robin E. 2024. Ezt hívják itt „utószerkesztésnek”? Uniós fordítók a neurális gépi fordítás szerepéről. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, Különszám, 2024/3. 58–77. <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.K.2024.3.004>
- Fazakas N., Barabás B. 2024. Hungarian Professional Translators’ Perception and Acceptance of Automated Translation. A Case Study. In: Sárosi-Márdirosz K., Biró E., Suciu S., Kommer A.-R. (eds) *Változó bölcsészettudomány – a 21. század kihívásai*. Cluj-Napoca: Scientia. 165–179.
- Nunes Vieira, L. 2020. Automation anxiety and translators. *Translation Studies* Vol. 13. No. 1. 1–21. <https://doi.org/10.1080/14781700.2018.1543613>
- Nzuanke, S. F., Chinaka, U. N. V. 2018. Technology and translation: the impact of recent technology tools on professional translation. *Lwati: A Journal of Contemporary Research* Vol. 15. No. 3. 75–96. <https://doi.org/10.4314/lwati.v15i3>
- Pym, A., Torres-Simón, E. 2021. Is automation changing the translation profession? *International Journal of the Sociology of Language* No. 270. 39–57. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2020-0015>
- Saduov, R. T., Ganeeva, E. R., Syrovatskaya, M. P. 2025. Technological impact on the translation industry and beyond: perspectives of Russian translation professionals. *Research Result. Theoretical and Applied Linguistics* Vol. 11. No. 1. 26–49. <https://doi.org/10.18413/2313-8912-2025-11-1-0-2>
- Seresi, M., Koponen, M., Pareja, A., Bowker, L., Delorme Benites, A., Şahin, M. et al. 2022. *LITHME WG7’s Survey on Machine Translation Use Habits and Practices*. figshare. Dataset. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.21165775.v1>
- Schwartz, L. 2018. The history and promise of machine translation. In: Lacruz, I., Jääskeläinen, R. (eds) *Innovation and Expansion in Translation Process Research*. Amsterdam: John Benjamins. 161–190. <https://doi.org/10.1075/ata.18.08sch>
- Tomlinson, K., Jaffe, S., Wang, W., Counts, S., Suri, S. 2025. *Working with AI: Measuring the Applicability of Generative AI to Occupations*. arXiv:2507.07935. 1–42. <https://arxiv.org/abs/2507.07935>
- Vulpoi, S. 2025. *Legal Forms of Businesses in Romania – A Complete Guide*. <https://vulpoi-siasociatii.ro/en/legal-forms-of-businesses-in-romania-a-complete-guide/> (accessed 02. 10. 2025)

Sources

- Classification of Occupations in Romania 2022. https://insse.ro/cms/files/chestionare/lv/2023/SCS_2022_Annex2.pdf (see COR code 2643: Translators, interpreters and other linguists) (accessed 19. 04. 2026)
- ELIS 2026. European Language Industry Survey 2026. <https://elis-survey.org/wp-content/uploads/2026/03/ELIS-2026-Report.pdf> (accessed 19. 04. 2026)

- European Commission. n.d. Legal translators/interpreters – Romania. European e-Justice Portal. https://e-justice.europa.eu/topics/find-legal-professional/legal-translators-interpreters/ro_ro (accessed 02. 07. 2026).
- Evaluari Licenta 2026. https://www.aracis.ro/evaluari_licenta (accessed 02. 10. 2025)
- Evaluari Master 2026. <https://www.aracis.ro/evaluari-master> (accessed 02. 10. 2025)
- FAQ Examen Traducatori 2021. https://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2021/08/FAQ_ExamenTraducatori.pdf (accessed 02. 10. 2025)
- Lista Firme 2025. Firme din România. <https://www.listaфирme.ro/pagini/p1.htm> (accessed 02. 10. 2025)
- National Institute of Statistics. Rezultate definitive 2023. <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive> (accessed 19. 04. 2026)
- Standarde Specifice 2024. <https://www.aracis.ro/standarde-specifice-evaluare-licenta> (accessed 02. 10. 2025)

Appendix

Professional Translators' Acceptance of MT and AI translation tools

This questionnaire was designed to explore professional translators' attitudes towards and acceptance of Machine Translation and Artificial Intelligence in translation. We focus our research on professional translators with Romanian and/or Hungarian as one of their working languages.

The designers of the questionnaire, Noémi Fazakas and Krisztina Sárosi-Márdirosz, are professional translators/interpreters working at the Translation and interpreting programme of the Sapientia Hungarian University of Transylvania.

The questionnaire is anonymous and takes around 15-20 minutes to fill.

Thank you for your collaboration.

1. Age*

- 18-25
- 26-35
- 36-45
- 45-55
- 55+
-

2. Gender*

- Female
- Male
- Prefer not to say

3. Place of residence*

- Capital city
- Large town
- Small town
- Rural settlement

4. Country of residence*

- Romania
- Hungary
- Other

5. What are your working languages?*

- ☐ Romanian
- ☐ Hungarian
- ☐ English
- ☐ German
- ☐ French
- ☐ Italian
- ☐ Russian
- ☐ Mandarin
- ☐ Japanese
- ☐ Spanish
- ☐ Pashtu
- ☐ Ukrainian
- ☐ Croatian
- ☐ Slovakian
- ☐ Dutch
- ☐ Danish
- ☐ Finnish
- ☐ Serbian
- ☐ Portuguese
- ☐ Other

6. Which language or languages do you consider your L1 (native language/mother tongue)?*

- ☐ Hungarian
- ☐ Romanian
- ☐ Other

7. Highest level of education*

- Secondary education (high-school)

- BA/BSc diploma
- MA/MSc diploma
- PhD

8. Do you have any professional training in translation/interpreting?*

- Yes
- No

9. What type of professional training did you receive in translation/interpreting?

- ☐ BA-programme
- ☐ MA-programme
- ☐ Postgraduate programme
- ☐ Certification course
- ☐ Online training
- ☐ Other

10. What is your translator/interpreter profile?*

- Full-time freelancer
- Part-time freelancer
- Full-time in-house translator/interpreter
- Part-time in-house translator/interpreter

11. How long have you worked as a professional translator/interpreter?*

- 1-3 years
- 4-10 years
- 10-20 years
- 20+ years

12. What is/are your main domain(s) of expertise?*

- ☐ Specialized texts
- ☐ Literary texts
- ☐ Audiovisual translation
- ☐ Conference interpreting
- ☐ Community interpreting
- ☐ Courtroom interpreting
- ☐ Other: _____

13. What types of specialized texts do you most often work with?

- ☐ legal, administrative
- ☐ medical, health care
- ☐ technical

- ☐ financial
- ☐ media, advertising
- ☐ other: _____

14. Do you use Computer-Assisted Translation tools (CAT tools) in your translation activity (Trados, memoQ, etc.)?*

- Yes
- No

15. Do you use Machine Translation platforms (Google Translate, deepL, etc.) in your translation activity?*

- Yes
- No

16. Do you use AI (ChatGPT, DeepSeek, etc.) in your translation activity?*

- Yes
- No

17. How important is Machine Translation/AI-based translation Post-Editing?*

not important **1 2 3 4 5** very important

18. Why is Machine Translation/AI-based translation Post-Editing important/not important?

19. Do you use online dictionaries, databases, or parallel corpora (Glosbe, Linguee, etc.) in your translation activity?*

- Yes
- No

20. Did you receive any formal training in CAT tools or Machine Translation?*

- Yes
- No

21. Should professional translators disclose using CAT tools to the clients? Why?*

22. Should professional translators disclose using Machine Translation tools to the clients? Why?*

23. Should professional translators disclose using AI to the clients? Why?*

24. Finish the sentence.*

	is ethical	is unethical	does not have an ethical dimension
Using CAT tools in translation...			
Using MT in translation...			
Using AI in translation...			

25. Choose the options you agree with.*

	True	False	I am not sure
CAT tools have had an overall positive impact on my translation activity.			
MT has had an overall positive impact on my translation activity.			
AI has had an overall positive impact on my translation activity.			
CAT tools have sped up translation.			
MT has sped up translation.			
AI has sped up translation.			
CAT tools have a positive impact on translation quality.			
MT has a positive impact on translation quality.			
AI has a positive impact on translation quality.			
CAT tools facilitate terminological consistency.			
MT facilitates terminological consistency.			
AI facilitates terminological consistency.			

26. Choose the statements you agree with.*

- ☐ Machine Translation Post-Editing (MTPE) is difficult.
- ☐ MTPE requires a higher degree of concentration than translation.
- ☐ Machine Translation / AI-based translation without human assistance is not reliable.
- ☐ Machine Translation / AI-based translation negatively impacts the prestige of the profession.
- ☐ There is a higher probability of errors in texts translated by MT/AI.
- ☐ MT/AI have overall made translation easier.
- ☐ Human translators always produce higher quality translations than MT/AI.
- ☐ MT/AI will replace human translators.
- ☐ MT/AI-based translations are always reliable.
- ☐ I appreciate that MT/AI does most of the work for me.
- ☐ MT/AI results in less creativity in the translation process.

27. In your opinion, what types of texts should never be translated using MT/AI? Why?*

28. How do you think MT and AI will shape the future of the profession?*

*Compulsory questions

- Multiple choice questions
- ☐ Checkboxes

Overview of the Major Findings of the Szeged Post-Editing Research Project

Márta Lesznyák¹, Márta Bakti², Eszter Sermann³

¹. Szegedi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Angoltanár-képző és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, ². Szegedi Tudományegyetem, JGYPK, Modern Nyelvek és Kultúrák Tanszék, ³. Szegedi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék

Abstract: This paper reports on a multi-year research project carried out by the Translation and MT Post-editing Competence Research Centre of the University of Szeged, Hungary. The Centre conducted a complex project to investigate the role of different competence elements in traditional from-scratch human translation (FSHT) and in the post-editing of neural machine translation (MTPE). The project began in 2020 and relied primarily on the PACTE model of translation competence. Between 2020 and 2024, data were collected from 106 students, who translated or post-edited a research paper abstract or a legal text from English into Hungarian, completed language tests and background knowledge tests, filled in a form on their beliefs about translation and a follow-up questionnaire. Drawing on models of translation and post-editing competence, we analysed how competence elements, source-text characteristics and task type (FSHT vs. MTPE) interact. In this paper, we attempt to synthesise the main findings of the project, with a particular focus on comparing FSHT and MTPE with respect to the effect of source text (ST) genre and domain, and on feedback from students working with MTPE. Overall, our findings suggest that post-editing offers clear advantages only when the genre, the content and the register of the ST are familiar to the translators / post-editors. An implication of these findings is that the development of language competence, particularly reading competence, should receive more attention in translator training and should by no means be taken for granted.

Keywords: translation competence, post-editing competence, translator training, role of the source text, language competence

1. Introduction

The aim of this paper is to summarise the key findings of a multi-year research project carried out by the Translation and MT Post-editing Competence Research Centre of the University of Szeged, Hungary. First, we introduce four competence models;

Márta Lesznyák: mlesz@edpsy.u-szeged.hu • <https://orcid.org/0000-0002-9354-0633>

Márta Bakti: bakti.maria@szte.hu • <https://orcid.org/0000-0002-4304-6805>

Eszter Sermann: sermann.eszter@szte.hu • <https://orcid.org/0000-0001-8753-5312>

next, we describe the methodology used in our investigations; then, we present our results, which are followed by a discussion and a summary.

The aim of our investigations is to map the role different competence elements play in the post-editing of machine translation. The starting point of our project is PACTE's model of translation competence (PACTE 2003), according to which translation competence is made up of five inter-related sub-competences, namely bilingual sub-competence, extralinguistic sub-competence, instrumental sub-competence, knowledge about translation sub-competence and strategic sub-competence. In addition, their model includes psycho-physiological components (PACTE 2003). PACTE's construct of translation competence has four basic tenets:

- (1) translation competence is expert knowledge and is not possessed by all bilinguals
- (2) translation competence is mainly procedural knowledge
- (3) translation competence is made up of sub-competences
- (4) one element of translation competence is strategic competence, which plays an outstanding role.

The first model of post-editing (PE) competence, proposed by Nitzke et al. (2019), is based on PACTE's translation competence model (2003) and the revision competence model of Robert et al. (2017). The model is founded on the premise that post-editors must be able to make informed decisions about the risks associated with machine translation (MT), which in turn requires a distinct set of competences. The authors identify several risk-related factors that post-editors must consider, including data breaches, loss of control over the translation process, increased liability for clients, the shortage of qualified translators and post-editors, and the quality of post-edited texts. They argue that the post-editing competence model is basically a model of making informed decisions related to risk management. The criteria for making decisions include text type, MT output quality, turnaround time and the life span of translations, data security and controlled language.

The post-editing competence model of Nitzke et al. (2019) comprises four core competences and eight subsidiary competences. The core competences are risk assessment (to assess the risk of the SL text), strategic competence (based on the risk assessment, the post-editor decides whether to implement light or full post-editing, or to leave the MT output as it is), and consulting competence (which involves informing the customer or project manager about the potential risks and the problem-solving strategies). The fourth core competence is service competence, which includes a variety of skills, namely the ability to calculate prices, the ability to handle CAT and revision tools, and MT systems. In addition, the post-editor should be familiar with the translation market, should be able to negotiate with customers and prepare an appropriate offer that includes a realistic time frame for the job.

The post-editing competence model's subsidiary competences are partly based on PACTE's (2003) translation competence model and the revision competence model proposed by Robert et al. (2017). The subsidiary competences include bilingual competence, extralinguistic competence, instrumental competence, research competence, revision competence, translation competence, MT competence and PE competence. By PE competence, they mean identifying errors triggered by neural MT systems. In addition, the model enumerates surrounding factors the post-editing task is influenced by, namely the psycho-physiological factors, the post-editor's self-perception, the post-editing brief, and the post-editor's affinity for technology.

A revised model of post-editing competence was published two years later (Nitzke and Hansen-Schirra 2021). It depicts these competences as a "house of post-editing competences". The foundation of the house (which resembles a Greek temple) is translation competence, involving bilingual, extralinguistic and research competences. The authors of the model stress that post-editors should be skilled translators, as both post-editors and translators "need the same basic skill set" (Nitzke and Hansen-Schirra 2021: 70).

The three pillars of the house of post-editing competences include the additional competences that post-editors need. The first one is error-handling, including error spotting, error classification and error correction. The second pillar is MT engineering, involving training and assessment of MT systems, in other words, what kind of pitfalls different MT systems have. The third pillar of the house is consulting competences, which are tailored to the needs of the post-editing job. The roof of the house is made up of post-editing soft skills, namely risk assessment competence and service competence. The surrounding factors influencing the post-editor's task are quite similar to those listed in the 2019 model: psycho-physiological components, affinity for technological developments, the post-editing brief and the post-editor's self-perception.

It should be noted that the two post-editing competence models are similar to a great extent in that they include the same competence elements, at the core of which are PACTE's competence elements, while the main difference lies in their visual presentation. The core competences of the 2019 model are the pillars and the roof of the house of post-editing competences, whereas the subsidiary competences of the 2019 model are the foundation competences of the 2021 model.

The EMT Competence Framework (2022) describes five main areas of competence: Language and Culture, Translation, Technology, Personal and Interpersonal, and Service Provision. In this framework, Translation competence encompasses strategic, methodological and thematic competences, and as part of this, students know how to "post-edit MT output using style guides and terminology glossaries to maintain quality standards in MT-enhanced translation projects" (2022: 8). The fact that post-editing has become part of translation competence can be seen as a major development in the field.

2. Methodology

The aim of the Translation and MT Post-editing Competence Research Centre's investigations was to map the roles the following competence elements and variables play in the quality of the translation or post-editing products: English language competence, text type and domain (licence to publish statement vs a research paper abstract), domain knowledge (legal and applied linguistics), knowledge or beliefs about translation, expertise, experience and task (from-scratch human translation or post-editing of machine translation).

Our investigations were carried out among MA students of translation attending the Translation and Interpreting MA programme of the University of Szeged, Hungary. This is a four-semester training programme, in which students choose a specialisation (translation or interpreting) after completing the first two semesters. In addition to their A language (Hungarian), students choose a B and a C language, one of which has to be English.

Data collection took place between May 2020 and May 2024, in eight data collection waves. In each academic year, MA students of translation were asked to translate or post-edit a legal or a humanities source language text from English into Hungarian. Students were randomly assigned to one of four groups: "translation: humanities text", "translation: legal text", "post-editing: humanities text" and "post-editing: legal text". Each student worked on one text only. At the September data collection events, participants included first-year MA students of translation, who were literally at the beginning of their studies. In contrast, in the May data collection round, second-year students participated, a few weeks before their final exam.

With the exception of the 2020 and 2021 data collection rounds, all data were collected in a classroom setting. Students were allowed to use their own laptops, although university laptops were also provided for those who did not have a device. Students were also permitted to use any internet sources, but students in the translation groups were instructed to refrain from using any MT engine. The time limit was 120 minutes, but none of the students actually required that much time.

Altogether, 106 students produced 170 Hungarian target language texts, 64 of which were produced by the same students at two different points in time. All the participants used pseudonyms. It should also be noted that at the time of the data collection, students had received no explicit training in post-editing. Participation was voluntary for students, although they received extra points added to their seminar scores for contributing to the research.

3. Material, methods and instruments

To test the translation performance of the participants, two English source language texts were used: a research paper abstract on bilingualism and a copyright agreement. The post-editing performance of the participants was tested using the machine-translated Hungarian target texts of these two SL texts. The first SL text was a 127-word abstract on bilingualism. We assumed that the domain and the register of this text were more familiar to the students than that of the second SL text, a 350-word copyright agreement. This text had longer, more complex sentences, and the domain and register were unfamiliar to the students. Our assumption on the difficulty of the texts was tested and verified with a survey conducted with translation trainers (see 4.2 below). The MT output of the academic abstract was produced by the free version of DeepL, a neural machine translation system, while eTranslation, the European Commission's secure neural machine translation service, was used to generate the MT version of the copyright agreement. The domain of eTranslation was set to General Language. Both outputs were generated in 2020.

Students who agreed to participate in the study were asked to complete several questionnaires and tests before carrying out the translation task. These included a demographic background questionnaire, English language tests, a thematic knowledge test, and a questionnaire on beliefs about translation. All tests were administered online, in Google Forms. The instruments are described below.

To measure the source language (English) proficiency of the students, selected tasks from Cambridge Proficiency Tests were used. The Reading part of the test students had to complete consisted of three parts: two multiple choice tests and one task with missing paragraphs. This part of the test was worth 12 points. The second part, *Use of English*, also comprised three sections: two gap-filling tasks and one sentence transformation task. The *Use of English* section was worth 29 points.

The students' background (domain-specific) knowledge was assessed using two tests, each consisting of 10 multiple-choice questions. With the assistance of subject-matter experts, one test was developed to assess knowledge of copyright law and the other to assess knowledge of bilingualism and pragmatics.

To test the students' beliefs about translation, a specific questionnaire was compiled by our research group. The construction and validation of the questionnaire were described in detail in Lesznyák, Sermann and Bakti (2023, 2025), so only a brief summary of the process is provided here. As the final version of the questionnaire was completed by the summer of 2021, only data collected after that date could be included in the correlation analysis.

The questionnaire was based on PACTE's questionnaire on declarative knowledge about translation (PACTE 2008, 2011, 2014). Knowledge about translation is one of the five sub-competences of the PACTE model, and is described as "predominantly declarative knowledge, both implicit and explicit, about translation and

aspects of the profession” (PACTE 2008: 106). PACTE based their questionnaire about knowledge of translation on two paradigms of thinking about translation (dynamic vs static), with statements concerning the following eight factors: the concept of translation and translation competence, translation units, translation problems, the phases in the translation process, the methods required, the procedures used in translation, the role of the translation brief, and the role of the target language reader.

In our investigations, we compared the results of MA students in translation and interpreting and those of BA and MA students majoring in a foreign language and students majoring in foreign language teaching. However, we encountered problems, namely that of low reliability, and it also became clear that the questionnaire did not differentiate appropriately between the groups tested. We decided to introduce radical changes to the questionnaire. The new questionnaire focused on participants’ beliefs about translation, rather than knowledge of translation. Beliefs about translation are, in our view, “ideas, notions, conceptions and opinions that guide the process of translation on the one hand and translation competence acquisition on the other hand” (Lesznyák, Sermann and Bakti 2025: 80). Following piloting and restructuring, 18 items were included in the final version of the questionnaire, focusing on the following five factors: concepts of translation and translation competence, translation problems, methods and translation procedures, the translation context or setting, and post-editing.

Students were also invited to fill in a follow-up questionnaire after completing the translation or post-editing task. The first set of questions consisted of closed-ended items on the perceived difficulty of the task (human translation or post-editing), addressing both its overall difficulty and specific aspects. The open-ended questions invited students to identify terminological problems and to list the terms they had found most difficult to translate. These were followed by closed-ended questions on experiences related to post-editing. These focused on the perceived difficulty and speed of MTPE as compared to from-scratch human translation, together with the rating of factors that helped or hindered the MTPE process. The English language tests, the background knowledge test, the ‘Beliefs about Translation’ test, and the follow-up questionnaire were administered online as Google Forms, which students completed at home.

The quality of the translated or post-edited Hungarian texts was evaluated using the following MQM (ref.) error categories: accuracy, fluency, style, terminology¹. In addition, total error numbers were calculated. Two or three evaluators, who are themselves translator trainers, assessed and annotated each Hungarian target language text, and the mean of their scores was used for analysis.

In the analysis, together with the evaluation of the target texts, the scores from the English language tests, the domain-specific knowledge tests and the ‘Beliefs about Translation’ questionnaires were used. All statistical analyses were carried out

¹ <https://themqm.org/the-mqm-typology/>

in SPSS v. 24. It should be noted that the results of the 2024 English test scores were excluded from the analysis, as surprisingly good results suggested potential use of AI-based tools or other forms of academic misconduct.

In spite of the relatively large number of students participating in the study, some data loss and corruption occurred because a few students did not complete all the online questionnaires or, surprisingly, could not handle digital technology appropriately. As a result, only a limited number of texts could be included in the analysis presented in this paper: bilingualism abstract = 13 FSHT and 21 MTPE; copyright agreement = 32 FSHT and 37 MTPE.

4. Results and discussion

This section will provide a summary of the main findings of the research project, with particular focus on performance indicators (i.e. target text quality and time on task), the role of competence elements assessed in the study and students' perception of post-editing. Some results have already been published in previous papers; these will be outlined and referenced here, but full statistics will not always be provided.

4.1. Performance indicators: target text quality

When students had to translate and post-edit the bilingualism abstract, post-editors' overall performance was slightly but statistically significantly better than that of FSHT students. The independent samples *t*-test showed that they committed fewer errors (FSHT $M = 5.67$, $SD = 0.98$, MTPE $M = 4.69$, $SD = 0.84$, $t(32) = 3.1$, $p = .004$). For the legal text, however, no significant differences were found between the two groups (FSHT $M = 7.00$, $SD = 1.57$, MTPE $M = 6.48$, $SD = 1.48$, $t(66) = 1.4$, $p = .167$). Findings from earlier stages of the study showing similar tendencies have been published previously (Lesznyák, Bakti and Sermann 2023; 2024). Overall, these results suggest that post-editing may enhance students' performance, but it is not always the case. The source text seems to be a factor confounding MTPE's effectiveness; therefore, we decided to examine whether the difficulty of the source text affected students' performance.

4.2. The effect of the source text on students' performance

It was assumed that both the genre and the content of the legal text were unfamiliar to the students, which might have led to poorer performance compared to the abstract on bilingualism. To confirm that the copyright agreement was more difficult to translate than the bilingualism abstract, 12 translator trainers were asked to judge the difficulty

of the two source texts on a five-point scale (1 = very easy, 5 = very difficult). The responses indicated that the trainers indeed found the copyright agreement more difficult ($M = 4.16$) than the bilingualism abstract ($M = 2.75$).

In the next step, student error numbers per sentence were compared in both the FSHT and the MTPE group. Findings in both groups, as illustrated in tables 1 and 2, suggested that, generally, students made significantly more errors in the copyright text than in the abstract on bilingualism. On the one hand, this does not come as a surprise, but on the other hand, it shows that MT cannot be used to compensate for deficiencies in legal language or legal background knowledge.

Table 1

Differences in error numbers between the bilingualism abstract and the copyright agreement in the FSHT group. Results of the independent samples t-tests

	Bilingualism ($n = 13$)		Copyright ($n = 32$)		<i>t</i> -test	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
<i>Accuracy errors*</i>	2.09	0.75	2.66	0.70	-2.41	.020
<i>Fluency errors</i>	1.19	0.75	1.22	0.59	-.125	.901
<i>Style errors*</i>	1.51	0.48	1.13	0.44	2.52	.016
<i>Terminology errors*</i>	0.92	0.28	1.98	0.60	-8.04	.000
<i>Total number of errors*</i>	5.67	0.98	7.00	1.57	-2.80	.008

Table 2

Differences in error numbers between the bilingualism abstract and the copyright agreement in the MTPE group. Results of the independent samples t-tests

	Bilingualism ($n = 21$)		Copyright ($n = 37$)		<i>t</i> -test	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
<i>Accuracy errors*</i>	1.82	0.61	2.45	0.73	-3.33	.002
<i>Fluency errors*</i>	0.65	0.39	1.12	0.53	-3.89	.000
<i>Style errors</i>	1.22	0.48	1.01	0.43	1.64	.106
<i>Terminology errors*</i>	1.02	0.20	1.89	0.44	-10.09	.000
<i>Total number of errors*</i>	4.69	0.85	6.48	1.48	-5.06	.009

Summarising the findings on target text quality, we can argue that several background factors influence whether working with post-editing leads to more success than working with traditional from-scratch human translation. One such factor is the source text. Post-editors produced higher quality target texts when they were familiar with the genre and the topic of the ST, and when it was easier to translate (as rated by experts). Nevertheless, they seemed to lose their advantage over from-scratch transla-

tors when the text belonged to a domain unfamiliar to them. Poor quality MT output, as will be detailed below, may have exacerbated the problem. What seems certain, however, is that MT is only as effective as the person using it and cannot compensate for deficiencies in post-editing or translation competence.

4.3. Performance indicators: time on task

A series of independent samples *t*-tests showed that there was a tendency for MTPE students to work somewhat faster than FSHT students on both the bilingualism abstract and the legal text, particularly at the end of the training. Nevertheless, the difference between the two groups never reached statistical significance (Lesznyák, Bakti and Sermann 2023; 2024). The lack of statistical significance may be attributed to small sample size, but another plausible explanation is that students lacked appropriate training in post-editing, which led to an inefficient use of time.

The findings seem to somewhat contradict Nitzke and Oster's (2016) results, which indicated that domain-specific texts require more effort in FSHT and less effort in MTPE than non-domain-specific texts. They also found post-editing to be faster for both domain-specific and general texts. Our results, however, suggest that temporal effort was similar in the FSHT and the MTPE group. There are several explanations for this. First, without going into much detail, the two studies had very different designs, in as much as different types of instruments were used and the sample size and characteristics also differed. But most importantly, Nitzke and Oster (2016) most likely used SMT in 2012, whereas we used NMT in our study. In addition, in the present study, both texts were domain-specific, although one was more familiar to the students. All these minor factors may have contributed to the different findings.

Furthermore, it must be emphasised that large individual differences were found in both the FSHT and MTPE groups (Bilingualism abstract: FSHTmin = 28.67 min, FSHTmax = 55.62 min, MTPEmin = 25.08 min, MTPEmax = 59.90 min; Copyright text: FSHTmin = 54.66 min, FSHTmax = 83.52 min, MTPEmin = 31.40 min, MTPEmax = 73.22 min). This suggests that temporal efficiency may also be related to personality (see Rojo López et al. 2021) and not only to work mode.

One of our most surprising findings is that correlations between time on task and the quality of the target texts were mostly not present or very weak (Lesznyák, Bakti and Sermann 2023; 2024). A possible explanation for this is that speed could be a highly individual variable that is more related to the translator's/post-editor's personality (e.g. conscientiousness) than to the underlying translation or post-editing competence (Rojo López et al. 2021). In addition, lack of training in post-editing may have contributed to low correlations between time on task and performance, as students could have spent a considerable amount of time on unsuccessful strategies.

4.4. The role of competence elements – correlation patterns behind performance

The role of competence elements in performance will be discussed separately for the abstract on bilingualism and the legal text, as the role of these elements seems to be partly (con)text-specific.

4.4.1. *Translating and post-editing the bilingualism abstract*

In the FSHT group, no significant correlations were found between language competence (reading and grammar) test scores and error numbers. A moderate negative correlation emerged between thematic knowledge and total error numbers, although this only trended towards statistical significance ($r = -.50$, $p = .063$). Scores on beliefs about translation showed strong, significant negative correlation with accuracy error counts ($r = -.85$, $p = .032$). Negative correlation means that higher test scores were associated with fewer errors, suggesting that greater knowledge of bilingualism and a professional mindset concerning translation are related to higher quality translations.

In the MTPE group, grammar test scores showed a significant moderate negative correlation with total number of errors ($r = -0.58$, $p = .023$), but reading scores were again not related to post-editing performance. Significant moderate correlations were observed between thematic knowledge and several aspects of performance: that is, fluency ($r = -.47$, $p = .036$), style ($r = -.46$, $p = .041$) and total error count ($r = -.46$, $p = .041$). Finally, strong correlations were found between ‘Beliefs about Translation’ test scores and total error count ($r = -.76$, $p = .017$). Moreover, there were moderate correlations between ‘Beliefs about Translation’ test results and accuracy ($r = -.61$, $p = .079$) and style ($r = -.64$, $p = .066$) respectively, but values were only approaching statistical significance.

Overall, these results indicate that beliefs about translation and thematic knowledge may play a more important role than source language competence in performance when the content and the genre of the text are more familiar to the students. This holds true for both from-scratch human translation and post-editing.

4.4.2. *Translating and post-editing the copyright agreement*

For the legal text, somewhat different correlation patterns were found to those for bilingualism abstract. Reading scores showed moderate to strong significant correlations with some performance variables, including accuracy ($r = -.57$, $p = .004$), fluency ($r = -.64$, $p = .001$), and total error numbers ($r = -.48$, $p = .018$). The statistical analysis revealed similar associations between grammar test scores and performance

as measured by accuracy ($r = -.57, p = .003$), fluency ($r = -0.45, p = .027$) and total error count ($r = -0.42, p = .044$).

‘Beliefs about Translation’ test scores were significantly correlated with multiple performance measures, notably style ($r = -.61, p = .009$), terminology ($r = -.62, p = .008$) and total error number ($r = -.54, p = .024$). The correlations were moderate and negative, indicating that more professional views on translation are associated with better performance on the variables mentioned above.

In the MTPE group, significant moderate relationships were observed between reading competence and three performance variables: accuracy ($r = -.57, p = .001$), terminology ($r = -.43, p = .016$) and total error numbers ($r = -.54, p = .002$). Grammar test scores were significantly associated with the same indices of performance: accuracy ($r = -0.43, p = .019$), terminology ($r = -0.36, p = .049$) and total error count ($r = -.40, p = .027$). Additionally, there was a marginally significant moderate correlation between ‘Beliefs about Translation’ test scores and terminology error count ($r = -.44, p = .053$). All correlations described above are negative, indicating that higher test scores are accompanied by better performance. The most surprising finding of the research was that neither the FSHT nor the MTPE group’s performance was associated with thematic (background) knowledge for the legal text.

In summary, results for the legal text show that source language competence, particularly reading, had primary importance in determining performance (see also Lesznyák, Bakti and Sermann 2024), followed by beliefs about translation. Interestingly, legal background knowledge test scores were not related to performance. It should be noted here that the participants were humanities students with very little legal background knowledge. Their level of thematic knowledge may not have reached a level where it could positively contribute to performance. In such a setting, language competence, particularly reading, is used to compensate for deficiencies in background knowledge (Lesznyák, Bakti és Sermann 2024).

4.5. Students’ perceptions of post-editing

The follow-up questionnaire generated a wealth of data, part of which is still being analysed, while a separate study based on the remaining data is planned for publication elsewhere. Consequently, only a summary of the most essential findings will be presented here.

The follow-up questionnaire included several statements focusing on the specific features of the post-editing process. An open-ended question invited students to share any thoughts they had about the task. A recurring topic for the legal text was the quality of the MT output. Students repeatedly expressed their dissatisfaction with the translation produced by eTranslation, and some of them suggested that they basically had to retranslate the text.

Post-editor ‘Kilenc9’:

(1) *Több időt vett igénybe az utószerkesztés, mintha fordítottam volna a szöveget.*

(1b) *It took longer to post-edit the text than it would have taken to translate it.*

It should be noted here that the MT output was generated in 2020 and because of the longitudinal aspect of the project, it could not be changed in later years. Obviously, the quality of MT- and AI-generated translations into Hungarian has improved considerably since 2020. Nevertheless, it is not uncommon to meet machine translated texts, particularly in the legal domain, which are of hardly any use.

In relation to the legal text, some further interesting findings emerged. Both FSHT and MTPE students found their task of translating and post-editing generally difficult. The mean value of perceived difficulty was 3.74 ($SD = 0.62$) in the FSHT group and 4.08 ($SD = 0.64$) in the MTPE group. However, the independent samples t -test suggested that the difference between the two groups was only approaching significance ($t(46) = -1.87, p = .068$), which means that the difference between the two groups could be a measurement error. Nevertheless, post-editing in this setting was by no means felt to be easier than traditional from-scratch translation.

In summary, students' perception of the difficulty of the task, coupled with the observed low quality of the MT output, indicates that post-editing may not always be easier than from-scratch translation, and the simple fact that there is MT output will not make the job of inexperienced translators easier. As performance data above has shown, NMT or AI will not even automatically help students produce better target texts. The domain of the source text and the quality of the MT output play a key role in determining how useful MT can be in the translation process and whether it actually facilitates the work of inexperienced translators.

Finally, in the MTPE group working on the copyright agreement, a few significant correlations were observed. Notably, overall performance was significantly associated with both perceived overall difficulty ($r = -.40, p \leq 0.05$) and perceived syntactic difficulty ($r = -.53, p < 0.01$). Correlations were negative, indicating that the higher the perceived difficulty, the lower the number of errors in the final target text. This pattern may provide some tentative evidence for the assumption that realistic task assessment is particularly important in MT- and, probably, in AI-driven translation. Without such awareness, student or novice translators may easily fall into the trap of assuming that the job is easy because MT or AI has produced a solid text to rely on. Our findings suggest that those students who were more aware that the post-editing task was difficult in spite of having MT output at hand actually performed better. An implication of this finding is that students should be cautioned against taking the MT output for granted and assuming that the post-editing task is easy.

Some statements in the questionnaire asked students to assess whether certain features of MTPE made their work easier or harder. Students' responses showed a great variety and appeared to be strongly affected by text type (legal or academic)

and previous experiences (first- or second-year students). There were only two variables where responses seemed to be consistent across the different sub-samples. First, contrary to what has frequently been reported in the literature (Cadwell et al. 2018; Läubli and Orrego-Carmona 2017; Sakamoto 2019; Alvarez-Vidal et al. 2021), students did not indicate any issues with the emotional aspect of post-editing. In other words, they did not suggest that it was more menial or less creative than traditional from-scratch translation (Lesznyák 2026). Second, students consistently reported that the greatest advantage of post-editing was that it saves typing time (Lesznyák 2026). Responses concerning other potential advantages like having a solid starting point and having terminology work already done were not so clear-cut.

These results support the idea that the perceived benefits and limitations of post-editing are highly dependent on the individual characteristics of the translation setting itself, including the features of the source text (content and genre), the quality of the MT output and the translator's level of expertise. Nevertheless, our research provided evidence that the younger generation may not feel any inherent lack of creativity in post-editing. Somewhat ironically, however, the advantage that students most consistently emphasised was simply that post-editing saves typing time.

5. Conclusions

The comprehensive investigation outlined in this paper has generated a large volume of data, only a part of which could be presented and analysed here. In this final section, we would like to highlight the most important findings and a number of implications concerning translator training.

One of the objectives of the project was to identify how work mode, that is FSHT or MTPE, affects performance measures. Our findings indicate that MTPE may boost performance if the content, the genre and the register are familiar to the translator. However, the advantages of MTPE seem to disappear when the text is too demanding in terms of content or form. This was observed with the legal text in our study. It must be emphasised here that MT could not compensate for deficiencies in translation competence, most probably due to lack of legal background knowledge and deficiencies in legal language skills, both in Hungarian and English. The fact that MT cannot compensate for deficiencies in competence may sound self-evident, but it is well documented in the literature that non-professionals and novices can be characterised by overtrust and overreliance on MT and AI (e.g. Belhassen and Hamda 2025; Quinci 2023). In other words, they may actually hope that MT will be able to solve problems they cannot solve. Therefore, it is vital that students are made aware of the fact that MT is only as good as they are. In addition, MT- and AI-supported translation should not be introduced too early in the training, as this may lead to a fossilisation of post-editing strategies that tend to overrely on MT/AI. Fossilisation

is a term borrowed from foreign language learning and refers to the “cessation of [...] development despite input, instruction or exposure” (Selinker 1972). Zhang and Doherty (2025) suggest that particularly translators’ creative and critical thinking skills may be hindered or stalled in development by overreliance. Overreliance on AI and its effects may be a promising new research field in itself.

If we now turn to competence elements and their role in performance, we find very different correlation patterns depending on what type of text the translator is working on. Language competence appears to be a decisive factor when the text is highly demanding, as was the case with the legal text in our study. The leading role of language competence can be observed in both FSHT and MTPE. In contrast, language competence looks relatively insignificant when the genre and the content of the text are reasonably familiar to the translator. Translating or post-editing the bilingualism abstract represented such a scenario in our study. In these cases, thematic background knowledge shows stronger associations with performance. Beliefs about translation, that is, a professional view of and attitude towards translation, are always important, but their relative weight may vary with context. An implication of these findings is that the development of language competence, particularly reading competence, should receive more attention in translator training and by no means should be taken for granted. In addition, students should be made aware of which elements of their competence they can rely on when dealing with different text types.

A remarkable result from the questionnaire on students’ perceptions of post-editing was the significant association between more realistic task assessment and better performance for the legal text. This suggests that students should be made aware that post-editing is not easier but simply different from traditional from-scratch translation, and not putting sufficient effort into the post-editing process may lead to unsatisfactory results.

Taken together, our research findings support the view that translation and post-editing are at once similar and distinct processes. Both are very likely to remain essential activities of translator training in the future, although the balance between them may shift. Finally, raising students’ awareness of the specific demands and pitfalls of post-editing will be crucial in preparing them for a rapidly changing industry.

References

- Alvarez-Vidal, S., Oliver, A., Badia, T. 2021. What do post-editors correct? A fine-grained analysis of SMT and NMT errors. *Tradumàtica: Tecnologies de La Traducció* Vol. 19. 131–147. <https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.286>
- Belhassen, S., Hamda, A. 2025. Translation Students' Reliance on and Trust in Artificial Intelligence for Successful Translation Projects: Opportunities, Challenges, and Implications. *Arab World English Journal for Translation & Literary Studies* Vol. 9. No. 2. 106–119. <http://dx.doi.org/10.24093/awejtls/vol9no2.7>

- Cadwell, P., O'Brien, S., Teixeira, C. S. C. 2018. Resistance and accommodation: Factors for the (non-) adoption of machine translation among professional translators. *Perspectives* Vol. 26. No. 3. 301–321. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2017.1337210>
- EMT Board and Competence Task Force. 2022. *European Masters in Translation Competence Framework*. https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fw_k_2022_en.pdf
- Läubli, S., Orrego-Carmona, D. 2017. When Google Translate is better than some human colleagues, those people are no longer colleagues. In: Esteves-Ferreira, J., Macan, J., Mitkov, R., Stefanov, O. (eds) *Proceedings of the 39th Conference on Translating and Computer; London, November 16-17*. Geneva: Tradulex. 59–69. <https://www.asling.org/te39/wp-content/uploads/TC39-proceedings-final-1Nov-4.20pm.pdf>
- Lesznyák M. 2026. *A longitudinal investigation of translation trainees' translation and post-editing competence development I. Translating an Academic Abstract*. Budapest: Akadémiai Kiadó. https://mersz.hu/dokumentum/m1364alitt_1/
- Lesznyák M., Bakti M., Sermann E. 2023. Translation and post-editing performance of translation students – a cross-sectional analysis. *L10N Journal* Vol. 2. No. 2. 7–23. <https://l10njournal.net/index.php/home/issue/view/5>
- Lesznyák M., Bakti M., Sermann E. 2024. Reading takes it all? – The role of language competence and subject knowledge in legal translation. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 18. No. 2. 192–211. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2024.2344177>
- Lesznyák, M., Sermann, E., Bakti, M. 2023. A fordításra vonatkozó nézetek szerepe a fordítási teljesítményben. *Fordítástudomány*. 25. évf. 2. szám. 5–19. <https://doi.org/10.35924/fordtud.25.2.1>
- Lesznyák M., Sermann E., Bakti M. 2025. The role of beliefs about translation in translation performance. In: Schmidhofer, A., Angeles, M., Ariza, R. (eds) *Zukunftsperspektiven in der Translationswissenschaft/Future Perspectives in Translation and Interpreting Studies.: Ausgewählte Beiträge der Translata IV / Selected Papers of Translata I*. Innsbruck: Innsbruck University Press. 71–92. <https://doi.org/10.15203/99106-165-6-06>
- Nitzke, J., Oster, K. 2016. Comparing translation and post-editing: An annotation schema for activity units. In: Carl, M., Bangalore, S., Schaeffer, M. (eds) *New directions in empirical translation process research: Exploring the CRITT TPR-DB*. Springer. 293–308. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-20358-4_14
- Nitzke, J., Hansen-Schirra, S. 2021. *A short guide to post-editing. (Translation and Multilingual Language Processing 16)*. Berlin: Language Science Press. <https://zenodo.org/records/5646896>
- Nitzke, J., Hansen-Schirra, S., Canfora, C. 2019. Risk management and post-editing competence. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 31. 239–259. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2019.185>
- PACTE. 2003. Building a Translation Competence Model. In: Alves, F. (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: John Benjamins. 43–66. <https://doi.org/10.1075/btl.45>
- PACTE. 2008. First results of a translation competence experiment: 'Knowledge of translation' and 'Efficacy of the translation process'. In: Kearns, J. (ed.) *Translator and interpreter training. Issues, methods and debates*. London: Bloomsbury. 104–126. <https://scispace.com/pdf/first-results-of-a-translation-competence-experiment-577jtj7d7p.pdf>

- PACTE. 2011. Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Translation Problems and Translation Competence. In: Alvstad, C., Hild, A., Tiselius, E. (eds.) *Methods and Strategies of Process Research: Integrative Approaches in Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins. 317–343. <https://doi.org/10.1075/btl.94.22pac>
- PACTE. 2014. First Results of PACTE Group's Experimental Research on Translation Competence Acquisition: The Acquisition of Declarative Knowledge of Translation. *MonTI Special Issue – Minding Translation*. 85–115. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2014.ne1.2>
- Quinci, C. 2023. “To Use or Not to Use MT?": Some Insights into Trust and Reliance From the LeMaTTT Project. *RIVISTA INTERNAZIONALE DI TECNICA DELLA TRADUZIONE* Vol. 25. 147–165. <https://doi.org/10.13137/2421-6763/35502>
- Robert, I. S., Remael, A., Ureel, J. J. J. 2017. Towards a model of translation revision competence. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 11. No. 1. 1–19. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2016.1198183>
- Rojo López, A. M., Cifuentes Férez, P., Espín López, L. 2021. The influence of time pressure on translation trainees' performance: Testing the relationship between self-esteem, salivary cortisol and subjective stress response. *PLOS ONE* Vol. 16. No. 9. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257727>
- Sakamoto, A. 2019. Why do many translators resist post-editing? A sociological analysis using Bourdieu's concepts. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 31. 201–216. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2019.183>
- Selinker, L. 1972. Interlanguage. *IRAL: International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* Vol. 10. No. 1–4. 209–231. <https://doi.org/10.1515/iral.1972.10.1-4.209>
- Zhang, J., Doherty, S. 2025. Investigating novice translation students' AI literacy in translation education. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 19. No. 3–4. 1–20. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2025.2541478>

Kommunikációs akadálymentesítés hangzó nyelvek közt, jelnyelven és grafikus rögzítéssel hat esettanulmány alapján

Eszenyi Réka¹, Lakos Renáta², Bányai Borbála³

¹ ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék,

² ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar,
Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet, ³ ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Bárcai Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Fogyatékoság és Társadalmi Részvétel Intézet

Kivonat: Tanulmányunkban a kommunikációs akadálymentesítés problematikáját járjuk körül három terület: a nyelvi közvetítés, a fogyatékoságtudomány és a grafikus rögzítés szempontjából. Az akadálymentesség a jelen tanulmány értelmezésében olyan állapot vagy elv, amely biztosítja, hogy minden személy, tekintet nélkül érzékszervi, kognitív, nyelvi vagy kulturális különbségekre, önállóan és biztonsággal hozzáférhessen, használhassa és értelmezhesse az adott környezetet, szolgáltatást vagy kommunikációs csatornát. A kommunikációs akadálymentesség pedig azt jelenti, hogy a közlés folyamata, beleértve az üzenetküldőt, a médiát és a befogadót, úgy szervezett, hogy minden érintett fél számára (beleértve a látási, hallási, kognitív korlátozással élőket is) az információ érzékelhető, értelmezhető és visszacsatolható legyen, továbbá rendelkezésre álljanak a szükséges személyi és tárgyi/eszközös feltételek. Az akadálymentesség fogalmából kiindulva a valós életből vett esettanulmányok segítségével vesszük számba a különböző kommunikációs helyzetek szereplőit és a helyzetekben akadályként felmerülő elemeket. A tanulmány hat esetleírást vizsgál: az első kettőben a nyelvek közötti közvetítésre irányítjuk a figyelmet, ahol az idegen nyelv képezi az akadályt. A harmadik és negyedik esetben olyan fogyatékosággal élő személyek is részt vesznek a kommunikációban, akik az általuk használt nyelvet alacsony kompetenciaszinten birtokolják, ami további akadályt képez. A szerzők itt hívják fel a figyelmet arra, hogy ez nem általános érvényű, a fogyatékosággal élőknek tekintett személyek nem képeznek homogén csoportot a nyelvi készségek és képességek szempontjából. Az utolsó két esetleírás a grafikus rögzítés akadályokat lebontó erejét mutatja be komplex problémák megoldásában. Az esetek tanulsága alapján összegezzük, mennyiben lehet sikeres az akadálymentesítés, hogyan bonthatók le hatékonyan a kommunikációs akadályok, és milyen felelősségek terhelik, vagy milyen felelősségek alól mentesülnek a helyzetek szereplői.

Kulcsszavak: kommunikációs akadálymentesítés, tolmácsolás, grafikus rögzítés, fogyatékosággal élő személyek, empowerment

1. Bevezetés

A kommunikációs akadálymentesítés ma már globális kérdés, amely nemcsak technikai, hanem emberi jogi és társadalmi szempontból is fontos. Az akadálymentesítés iránti igény mindenkit érint, bár még sok a megoldandó feladat. Az eredetileg fogyatékkal élők számára fejlesztett megoldásokat ma már sokkal szélesebb kör használja (lásd „járdaszegély-effektus”, Blackwell 2017), ezért ezek társadalmilag is hasznosak. Emiatt a kommunikációs akadálymentesítés egyre inkább mindenkit érintő, folyamatosan fejlődő területté válik.

Tanulmányunkban hat esetleírást mutatunk be, amelyeket a kommunikációs akadály és a helyzet szereplői szempontjából elemzünk, és amelyekhez számba vesszük a lehetséges megoldásokat. Az utolsó részben összefoglaljuk az esetek tanulságait és további kutatási irányokat vázolunk fel. Az esetek interlingvális, tehát nyelvek közötti (pl. angol–magyar, vagy a magyar beszélt nyelv és magyar jelnyelv) közvetítést (1., 2. és potenciálisan a 3. és 4. eset), és intralingvális, azaz nyelven belüli közvetítési helyzeteket írnak le (3., 4., 5., 6.), ahol egy nyelven belül a tartalom más modalításban való kifejezésére, vagy az üzenet komplex tartalma egyszerűsítésre szorul annak érdekében, hogy a kommunikáció címzettje megértse és feldolgozza azt.

2. Akadálymentesítés beszélt nyelvek között

Az akadálymentességet a nyelvi közvetítés kontextusában Heinisch a következőképp határozza meg:

Az akadálymentesség legszélesebb körben elfogadott értelmezését a fogyatékkal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezmény adja meg. Az egyezmény szerint az akadálymentesség azt jelenti, hogy mindenki számára biztosított a teljes körű részvétel a mindennapi életben, beleértve az információ és a kommunikáció eszközeihez, a kapcsolódó technológiákhoz, a fizikai környezethez, valamint a nyilvános létesítményekhez és szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést. Ennek megvalósítása a fizikai és más jellegű akadályok felszámolását foglalja magában (ENSZ 2006: 9). Ez a definíció rámutat, hogy az akadálymentesség a fizikai terek mellett a médiára és a technológiai megoldásokra is kiterjed. A fogalom később úgy bővült, hogy már a különféle életkorú, eltérő képességű és tapasztalati háttérű személyeket is magába foglalja (Mangiron 2012: 45), függetlenül attól, hogy hivatalosan fogyatékosná minősítik-e őket (Heinisch 2019: n.o., saját fordítás).

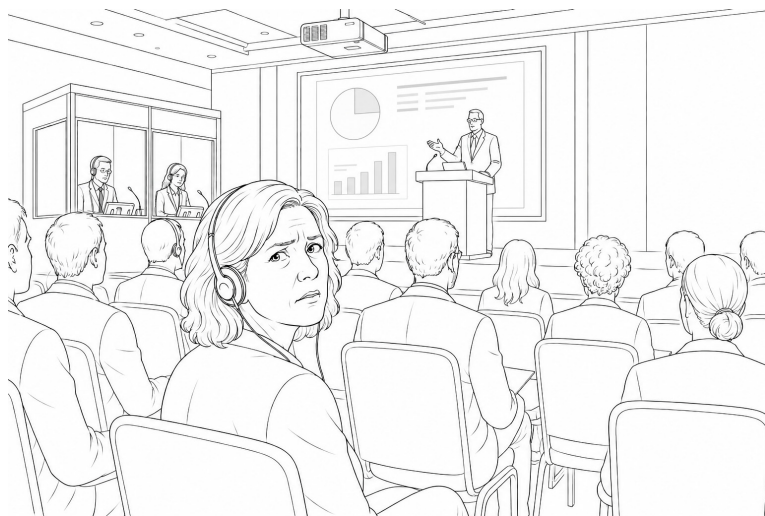
A definíció alapján tehát az akadálymentesség leggyakoribb, a fogyatékkal élő személyekhez kötődő jelentésen túl kiterjeszthető a kommunikáció olyan eseteire is,

ahol egyéb okból kommunikációs akadály gördül egy közös cél elérése elé. Heinisch (2019) leírásában az akadálymentesség és a nyelvi közvetítés összeérnek, és a mindennapi életben való részvételt támogatják, hozzáférést nyújtanak információhoz, termékekhez, szolgáltatásokhoz nyelvi akadályokon és modalitásokon átívelve. A nyelvi akadályok lehetnek interlingválisak, azaz nyelvek közöttiek, vagy intralingválisak, nyelven belüliek. Példa ez utóbbira az írótolmácsolás (lásd Bányai et al. 2025), amikor a hangzó szöveget írott szöveggé alakítják siket vagy nagyothalló személyek részére, akik nem kompetensek a jelnyelvben, vagy a fogalmilag és nyelvileg komplex jogi szövegeket egyszerűbb, köznap nyelvre fordítják. Az interlingvális közvetítés és az egyszerűsítés, azaz az akadálymentes nyelvhasználat fontosságára a jogi helyzetekben Tóth (2017) hoz az Egyesült Államokból vett példákat. Az akadálymentes nyelvhasználat új, önállósult civil jognak tekinthető, és Tóth véleménye szerint „etikai vétség a szakmai zsargontól hemzsegő, pongyola vagy hiányos tájékoztatás” (n. o.). Majoros (2018) a bírósági fogalmazó perspektívájából írt cikkében felhívja a figyelmet a laikusok nyelvfeldolgozási nehézségeire jogi szituációkban és a megfelelő intralingvális átváltási műveletek fontosságára, amit a bírák végezhetnek ezekben a helyzetekben. Gellér (2012, idézi Horváth és Gabányi 2025) a harmadik országbeli állampolgárok egészségügyi hozzáféréséről szóló tanulmányában leírja, hogy a külföldi ügyfelek az orvosi rendelőben gyakran semmilyen tolmácsoláshoz nem jutnak, mutogatva, gesztikulálva próbálják megértetni magukat.

2.1. Első esetleírás: nyelvi akadályok egy tudományos konferencián

Az első esetben egy Magyarországon tartott nemzetközi konferencia egyik előadását írjuk le. Az előadó magyar nyelven tartott előadást a menekültügyi tolmácsolásról, magyar nyelvű diasorral. A közönség soraiban a magyar résztvevők mellett, akik nyilvánvalóan így tudták a legjobban követni az előadást, több nemzetközi szaktekintély is ült, akik viszont nem tudtak magyarul. A nyelvi akadály áthidalása érdekében a szervezők magyar–angol szinkrontolmácsolást biztosítottak, amelyet a külföldi vendégek fülhallgatóval követtek. A magyar előadásban a menekültügy változatos terminológiája is terítékre került: *menekült/refugee*, *menedékkérő/asylum-seeker*, *oltalmazott/beneficiary of subsidiary protection*, *menedékes/beneficiary of temporary protection*, *befogadott/tolerated status*, ám a tolmácsok minden terminust a *refugee* szóval tolmácsoltak angolra, így a téma külföldi szakértője számára az előadás ezen része aligha volt értelmezhető. Az előadás nyelvi akadályainak elhárítása így csak részben volt sikeres (1. ábra).

1. ábra
Nyelvi akadályok egy tudományos konferencián¹

Az esetleírás tanulsága, hogy a tolmácsok terminológia felkészülése kulcsfontosságú, és ebben az előadó nagy segítségükre lehet anyagai, tanulmánya előzetes megosztásával, és ha maga is beszéli az adott idegen nyelvet, a kulcsszavak kétnyelvű listájának megadásával. Így biztosítható, hogy egy komplex tudományos előadás tolmácsolása valóban átsegíti a hallgatóságot a nyelvi akadályokon. Hasonló helyzetben támogathatja az akadálymentesítést a befogadó szempontjából, ha az előadó, bár anyanyelvén ad elő, diáit az adott idegen nyelven készíti el. Ez elősegítheti az akadályok, különösen az idegen nyelvű kulcsszavak okozta nehézségek áthidalását mind a befogadó, mind a közvetítő számára.

2.2. Második esetleírás: magyar gyerekek Hollandiában

A második esetleírás Nagy és Réthelyi (2023) alapján az 1920-ban az első világháború után Hollandiába indított gyermekvonatprogram nyelvi aspektusait kívánja bemutatni. A program keretében a háború által testileg-lelkileg megkínzott gyermekeket több nyugat-európai ország, köztük Hollandia, jobb módú családjai látták vendégül, hogy néhány hónap elteltével megerősödve küldhessék majd őket haza. A helyzetet a 2. ábra illusztrálja. A program egyik nagy feladata a nyelvi akadályok áthidalása volt, hiszen „a magyar és a holland más-más nyelvcsaládba tartozik, és a kölcsönös megértés kizárt, a két nyelv viszonylatában 1920-ban pedig nem létezett semmiféle nyelvi segédeszköz” (Nagy és Réthelyi 2023:30). Tekintettel a német nyelv akkori második nyelv státuszára Magyarországon, először német–magyar

¹ Az ábrák a ChatGPT 5.5 Pro verziójával készültek.

szólistákkal próbálták áthidalni a nyelvi szakadékot, de ez nem bizonyult sikeresnek, így a szervezők rövid magyar–holland szótárt készítettek a Hollandiába induló gyermekek számára, amely egyszerű mondatokat is tartalmazott mind a két nyelven, például: „Éhes vagyok, Fáj a fejem, Honvágyam van” (Nagy és Réthelyi 2023:33). Ezek segítségével, bár nagyon egyszerű módon, el tudott indulni a kommunikáció a vendég magyar gyermekek és holland befogadó családjaik között. A szótár mintegy 150 elemet tartalmazott: családtagokat, ruhadarabokat, számokat, ami kétségkívül sokak számára megkönnyítette az első időszakban a kommunikációt. Mivel a gyermekmentő programban több ország is részt vett, a nyelvi segítség összesen hat nyelvi változatban készült el.

2. ábra

Nyelvi akadálymentesítés szólisták segítségével

Ebben az esetben a szervezők igyekeztek gondoskodni a nyelvi akadályok nagyon alapvető lebontásáról az előzetesen a gyermekeknek átadott listák segítségével, így a holland befogadó családokkal történő találkozáskor már volt egy kis híd a két nyelv között. A nyelvi akadályt azután a történelmi dokumentumok tanúsága szerint a legtöbb gyermek új családjában a holland nyelv gyors elsajátításával hidalta át.

3. Akadálymentesítés jelnyelvi tolmácsolás által

A Jelnyelvi törvény (2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról) megfogalmazásában a magyar jelnyelv a hallássérültek által használt, vizuális jelekből álló, önálló nyelvtani rendszerrel rendelkező, hazánkban kialakult természetes nyelv. A kommunikációs akadálymentesítés egyik módja a jelnyelvi tolmácsolás.

Többféle meghatározás is létezik arra, hogy mi a tolmácsolás, mi a különbség a tolmácsolás és a fordítás között – nemcsak a jelnyelvben. A jelnyelvi tolmácsolásra is számos definíció született, amelyek a tolmácsolás más-más mozzanatát kiemelve próbálják azt meghatározni. A jelen tanulmányban taglalt hozzáférhetőség szempontjából Roberson megközelítését alkalmazzuk, amely az eredeti kommunikációs szándék megőrzését emeli ki a jelnyelvi tolmácsolás definíciójában (Roberson és Shaw 2018).

A definíciókból szerepfelfogások is kirajzolódnak. A jelnyelvi tolmácsképzésben használt definíció a jelnyelvi tolmácsolást kommunikációs eseménynek tekinti, amelyben a jelnyelvi tolmács szerepe az információközvetítés egyik nyelvről a másikra (Nyíró és Szabó 2005). Elmondható, hogy a jelnyelvi tolmács olyan híd, amelyen oda-vissza lehet járni. Ugyanakkor a jelnyelvi tolmács nem egyszerűen egy közlekedő folyosó, hanem maga a közlekedő személy, aki olyan jártas mindkét nyelvben (a forrásnyelvben és a cél nyelvben is), hogy az egyikén elhangzó szöveget ugyanúgy el tudja mondani a másik nyelven. Erre sokan képesek lehetnek, akik elég jól ismerik az anyanyelvükön kívül egy másik nyelvnek a szókincsét és grammatikáját, de a tolmács nyelvi jártassága azt is magában foglalja, hogy ismeri és alkalmazni tudja a szituációhoz és a szituációban résztvevő személyekhez illő tolmácsolási módszereket, felismeri a nyelvi akadályokat és képes megoldást találni azokra. Ezek az akadályok fakadhatnak a két nyelv kulturális különbségeiből vagy a szituációban résztvevő felek nyelvi szintbeli különbségéből is. A tolmács tehát nemcsak mondatokat közvetít, szöveget hoz létre egy másik nyelven, hanem kulturális valóságot is (Bárdos 2004) éppen azért, hogy olyan magas szintű nyelvi és kulturális kompetenciája van, amely révén automatikusan átváltja a forrásnyelven elhangzott kifejezést a cél nyelvben használatosra.

A tolmácsnak nemcsak közvetíteni kell az információkat, hanem bizonyos színtereken (pl. hatósági eljárás, oktatás, egészségügy), tehát a személyiségi jogokat érintő, az egyén életvitelére, életminőségére közvetlenül ható esetekben zajló tolmácsolásnál etikai köteleesség is meggyőződnie a közvetítés sikerességéről, azaz a megértésről (Jelnyelvi Tolmácsok Etikai Kódexe, 2025). Ez a közbeavatkozó, érdekképviselőként fémjelzett *advocate/agent szerepmodell* (Pöchhacker 2022) etikai dilemmát okozhat a tolmácsnak hatósági tolmácsolási helyzetekben, ahol pedig a *conduit modell* szerinti tiszta profilú tolmácsolás (Nyíró és Szabó 2005, Pöchhacker 2022) az elvárt, tehát, hogy a tolmács maradjon semleges, csak közvetítse az információt anélkül, hogy az értelmezést segítően hozzátenne az üzenethez vagy kulturális megfeleltetést végezne, és ezáltal aktívan segítené a helyzetben a kommunikáció fenntartását (Okoniewska 2022). A nemzetközi szakirodalom szerint a tolmácsolást le kell választani a *személyi segítségről* (Nyíró és Szabó 2005, Perez és Wilson 2006, Hsieh és Hong 2010, Lucas 2020). A tiszta profilú tolmácsolás megvalósításához arra lenne szükség, hogy a szociális munkákra képző programokba emeljék be a jelnyelvtudást legalább középfokú szinten. Az idős hallássérültek, az alacsony nyelvi kompetenciájú személyek és az elszegényedett – hallássérüléssel is érintett – rétegben élők között nemcsak az ügyintézés során történő tolmácsolásra van szükség, hanem magára

az ügyintézésre is, az ügyintézési folyamat nem kommunikációs, hanem pragmatikus segítésére, ami viszont a tolmácsoknak nem szakmai kompetenciája. A tolmács szerepe értelmezhető *fordítógépként*.

A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló, hatályos 2004. évi CXL. törvény kimondja, hogy a tolmácsokra a szakértőkre vonatkozó rendelkezések az irányadók. Ez egy újabb szerepfelfogás a jelnyelvi tolmácsot tekintve: *a tolmács mint nyelvi-kommunikációs szakértő*. Valóban a jelnyelvi tolmács kompetens annak megállapításában és az eljárást vezető felé kinyilatkoztatásában, hogy az eljárásban érintett, hallássérült résztvevő, akihez őt kirendelték, jelnyelvhasználó-e, képes-e jelnyelven kommunikálni vagy más típusú kommunikációs akadálymentesítésre (pl. írótolmácsolás, orális tolmácsolás) van szükség. Az idézett törvények a beszéd fogyatékoság esetében is a jelnyelvi tolmács kirendelését állapítják meg, miközben a jelnyelvhasználat nem hallás- vagy beszéd fogyatékoság kérdése, hanem identitása. A magyar jelnyelv kodifikálása (2009. évi CXXXV. törvény) ezen a kulturális és nyelvi kisebbségi felfogáson alapul, szemben az orvosi siketségmodellel, amely a hallássérülést fogyatékoságnak tekinti (Ungár 2022). A hatósági tolmácsolási helyzeteket jellemzi ez a kettősség: a bíróság felé orvosi szakvéleménnyel kell igazolni a hallássérülést (medikális megközelítés), aminek következtében jelnyelvi tolmács biztosítása szükséges (nyelvi megközelítés), a hallássérült személy által használt kommunikációs mód azonban nemcsak a jelnyelv lehet (kulturális megközelítés). A tolmács a nyelvhasználati jog érvényre juttatása miatt van jelen a helyzetben, de a kommunikációs akadálymentesítést technikai eszközök is segíthetik (indukciós hurokerősítő, vezeték nélküli mikrofonok stb.).

A szerepeket áttekintve felmerül a kérdés: hogyan akadálymentesít a jelnyelvi tolmács, van-e ennek univerzális módja? A jelnyelvi tolmács biztosítja az információ igény szerinti, akadálymentes átadását a hallássérült és halló személyek között az élet bármely területén, kiemelt felelősséget vállalva a többségi társadalom és a jelnyelvhasználó közösség közötti kölcsönös megértés, együttműködés előmozdításában (2009. évi CXXXV. törvény, Jelnyelvi Tolmácsok Etikai Kódexe 2025). Az etikai kódex az általános alapelvei között rögzíti, hogy a jelnyelvi tolmács jelenlétének oka és célja “az akadálymentes kommunikáció által az ügyfelek egyenlő esélyű hozzáféréseinek elősegítése, autonómiájának megvalósulása” (Jelnyelvi Tolmácsok Etikai Kódexe 2025). A jelnyelvi tolmács a felek közötti kommunikáció lehetőségét teremti meg (Nyíró és Szabó 2005), a szakmai kompetenciája garanciát jelent a leghatékonyabb kommunikációs mód (jelnyelv, taktilis jelnyelv, ujjábécé, daktil tenyérbe jelelése, Lorm-ábécé, tenyérbe írás, Braille-írás taktilis formája, Tadoma vibrációs módszer, hangzó beszéd vizualizálása, hangzó beszéd írásba foglalása) kiválasztására és alkalmazására, abból a célból, hogy a tolmácsolásban résztvevő felek élni tudjanak a jogaikkal, a kommunikáció tartalma, hangulata, minősége egyaránt hozzáférhető legyen olyan nyelven is, amelyet nem ismernek. Az önrendelkezéshez és szabadsághoz való jogot tekintve rendkívül fontos és halaszthatatlan az emberi

élet védelmével összefüggő kommunikációs helyzeteket akadálymentesíteni. Az emberi élet megóvásával összefüggő esetek a sürgősségi tolmácsolás körébe tartoznak. A jelnyelvi tolmácsszolgálatoknak van sürgősségi (éjszaka, hétvégén, ünnepnapon is hívható) elérhetősége, és az ilyen sürgősségi körbe tartozó tolmácsolást prioritásként kezelik, térítésmentesen biztosítják.

3.1. Akadálymentesítés alacsony nyelvi kompetenciájú személyek részére

A hallássérült személyek – csakúgy, mint a halló személyek – nyelvi kompetenciája egy skálán mozog. A jelnyelvi tolmásképzésben a tolmácsok felkészítést kapnak arra, hogy alacsony nyelvi kompetenciájú siket személlyel is kommunikálni tudjanak, a gyakorlati tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ezekben a helyzetekben szükség lehet intralingvális megoldásra és relétolmácsra. A relétolmács olyan siket személy, aki az alacsony nyelvi kompetenciájú siket személy (ügyfél) és a jelnyelvi tolmács között tolmácsol. Az alacsony nyelvi kompetencia azt jelenti, hogy valaki korlátozottan képes egy nyelvet használni a mindennapi kommunikációban. Ez megmutatkozhat a szókincs szegénységében, a nyelvtani szerkezetek helytelen alkalmazásában, a szövegértési és szövegalkotási nehézségekben. Az alacsony nyelvi kompetencia nyelvi hátrányos helyzet. Az alacsony nyelvi kompetenciájú személyeknek alkalmazott tolmácsolási módokból és módszertanokból kifolyólag a tolmácsolás töredezett (értelmezések, tisztázások szakítják meg), a tolmácsolás nem tud szimultán megvalósulni.

A tolmácsszerepeket tekintve az alacsony nyelvi kompetenciájú személyeknek történő tolmácsolás esetén arra kell törekedni, hogy a tolmács ne vegye fel a szóvivő szerepét. Ne az ügyfele helyett beszéljen, csak annyit fordítson, amennyi valójában elhangzott. Azoknál a személyeknél, akik csak korlátozott kommunikációs kód (Bernstein 1975) használatára képesek, szűk mezsgyén mozog a használható lexémák és szintaktikai alternatívák száma. A tolmácsnak néhány jelből kell kerek mondatot alkotnia a hallók számára. Különösen az alacsony nyelvi kompetenciájú személyek részvételével zajló helyzetekben kell szem előtt tartani, hogy a tolmács nemcsak üzenetet közvetít, hanem a kommunikáció hatékonyságát is biztosítja. Disszonáns, ha arra gondolunk, hogy a tolmács egy fordítógép, tehát „csak tolmácsoljon”, de magától értetődő, ha arra gondolunk, hogy a jelnyelvi tolmácsolás tulajdonképpen fogyatékossgal is címkézett nyelvi kisebbségi csoport számára történő kommunikációs akadálymentesítés. Ez a disszonancia jelenik meg az alábbi, anonimizált, több esetet összevontan bemutató két leírásban a hatósági és az egészségügyi tolmácsolás területén. A két esetleírás közös vonása, hogy a nyelvi hátránya mellett fogyatékossgal élő ügyfél oly módon jelenik meg a környezete számára, mintha korlátozott cselekvőképességű is lenne.

A magyar jelnyelvvvel összefüggő szakirodalomban nincsenek olyan publikált esetleírások, amelyeket jelen tanulmányban górcső alá vehetnénk a kommunikációs akadálymentesítés szempontjából. Bár vannak empirikus kutatásokra alapuló tanulmányok, amelyek például tolmácsokkal készült interjúk alapján, esetek említésén keresztül vizsgálják egy-egy kutatási kérdést (Bokor 2013, 2014), de klasszikus esetleírásokat nem találtunk. Emiatt a szerzők gyakorlati tapasztalatából merítettünk, felhasználva a szakmában előfordult eseteket, és azok közös jellemzőiből egy-egy esetleírást alkottunk.

3.2. Harmadik esetleírás: tolmácsolás a bíróságon alacsony nyelvi kompetenciájú személy számára

Egy bírósági tárgyaláson a per egyik érintettje hallássérült személy. A tárgyalásra jelnyelvi tolmácsot rendeltek ki, azonban a hallássérült személy nem ismerte a jelnyelvet, ezért számára a kommunikáció írott formában (írótolmácsolással) vált akadálymentessé. Az ügyfél korábban soha nem vett igénybe tolmácsolást, így számára idegen volt a helyzet. Nem értette, hogy a feliratot kellene követnie a pontos megértés érdekében, továbbra is elsősorban a bírót figyelte. A tolmácsolás során, az elhangzó információk és a jelentkező kommunikációs nehézségek alapján egyre világosabbá vált, hogy a hallássérült személy nyelvi kompetenciája alulmarad a perben résztvevő többi személyéhez képest, korábbi életszakaszaira tett utalásaiból kiderült, hogy a nyelvi szocializációs folyamatában nem volt olyan referenciaszemély, akitől kidolgozott kódot használó nyelvi mintát kaphatott volna, nem részesült kellő oktatásban, tehát nem történt meg az alapkészségek biztos elsajátítása, a felnőtt élet- és munkakörülményei sem kívánják meg a differenciált nyelvhasználatot. A bíró, az ügyész, az ügyvéd mind magas nyelvi kompetenciájú személyek. Ezzel szemben nemcsak az alacsony nyelvi kompetenciájú személy számára idegen, érthetetlen, frusztráló egy olyan szituáció, ahol sem a szavak, sem a közlési szándékok szintjén nem tudja értelmezni, ami elhangzik, például egy vallomástétel felolvasása, amely gyorsabb tempójú is, mint az élőbeszéd. Az említett esetben az ügyész a tárgyalás során hangosan beszélt a hallássérült személyhez, figyelmen kívül hagyva a tolmács közreműködését és az írótolmácsolást. A bíró és az ügyvéd viszont mindent megtettek azért, hogy a kommunikációs akadálymentesítés megvalósuljon. Figyeltek a tolmács és az írótolmácsolás folyamatára, valamint törekedtek arra, hogy a hallássérült személy a lehető legteljesebb mértékben megértse a tárgyalás menetét és tartalmát.

Ez a példa jól mutatja, hogy a kommunikációs hozzáférés nemcsak technikai megoldásokat igényel (pl. írótolmácsolás), hanem szemléletváltást is a tárgyalás résztvevőitől, köztük a tolmácsoktól is. Hatástalan volt az a kommunikációs stratégia, ahogy az ügyész figyelmen kívül hagyta a tolmácsolás közvetítő szerepét és közvetlenül, hangosabban beszélt a hallássérült személyhez, mintha az jobb megértést eredményezne.

Az érintett személy éppen a hallássérülés miatt nem tudta feldolgozni az akusztikus inputot, a nyelvi akadály nem a hangerő volt, hanem a kommunikáció csatornája. Erre reagálva a tolmács a hangzó magyar nyelvű beszéd írásba foglalását választotta. A felirat a hallássérült személyek számára vizuális megerősítésként vagy helyettesítő megoldásként is szolgálhat. A hallássérült személy maga dönti el, hogy folyamatosan követi az írott szöveget vagy csak időnként néz rá, amikor az akusztikus input és a szájkép együtt sem ad elegendő támpontot a megértéshez (3. ábra).

3. ábra

Írótolmácsolás a bíróságon alacsony nyelvi kompetenciájú személy számára

A tolmácsoknak és a jogi szereplőknek összehangoltan kell működniük annak érdekében, hogy a kommunikációs akadálymentesítés teljes körű legyen. Nincs mindig tökéletes megoldás, de elég jó megoldások tudnak születni akkor, ha az adott szituációban akadálymentesítés történik, amihez a tolmács a tudása legjavát adja. A kommunikációs akadálymentesítés nem csupán technikai eszközökön múlik, hanem a résztvevők szemléletén és a tolmácsolás közvetítő funkciójának elismerésén is.

3.3. Negyedik esetleírás: tolmácsolás orvosi konzultáció során alacsony nyelvi kompetenciájú személy számára

Az egészségügyi ellátásban az orvost nagy presztízsű személynek tartjuk, kommunikációs szempontból a magas nyelvi kompetenciájú személyek közé soroljuk. Az orvosi szakkifejezések jelentése sokszor még a szintén magas nyelvi kompetenciájú, de az orvostudományban nem jártas személyek számára sem rögtön és nem könnyen érthető. A bemutatott esetben egy hallássérült személynél olyan egészségügyi

beavatkozás szükségessége merül fel, amely a reprodukivitást is érinti. A nehéz helyzetben lévő, ijedt, az orvos által használt hangzó magyar nyelvet és a jelnyelvet is korlátozottan értő és használó, a lehetőségeivel kevésbé tisztában lévő hallássérült ügyfél számára kell a hozzáférést biztosítani mind ahhoz az információhoz, ami az orvostól elhangzik, hogy a saját testére vonatkozó döntést meghozhassa - amennyiben erre jogosult (nagykorú, nem áll gondnokság alatt).

A tolmács nem hallgathat el információkat a saját vagy a szituációban lévő más személyek (pl. hozzátartozók) kérésére, és a döntést sem hozhatja meg. Az etikai kódexben foglalt általános alapelvek közül az első az, hogy „[a] jelnyelvi tolmács tiszteletben tartja az ember méltóságát, értékét, jogait, céljait és szándékait” (Jelnyelvi Tolmácsok Etikai Kódexe, 2025:1). Ez összhangban áll Magyarország Alaptörvénye II. cikkével, mely szerint az emberi méltóság sérthetetlen. Az önálló életvitelt támogató tolmácsolási szituációkban jó lehetőség van arra, hogy a tolmács a szereprepertoárból az aktivistát, a mediátort válassza, aki képviseli az ügyfele érdekeit. Az intellektuális határokat át nem lépve bevethető trükk ilyenkor a tisztázó kérdések feltétele: amikor a tolmács visszakérdez, hogy „Jól értem-e, hogy arról van szó ...?”, amikor a tolmács megkérdezi, hogy „Figyelembe véve a jelkincset, fogalmazhatok-e úgy, hogy ...?” A közbeékelte kérdések alkalmasak rá, hogy megállítsák a helyzetet, és minden szereplőnek biztossá válhat a kommunikáció tartalma, mert nagy felelősség terheli a tolmácsot ebben a helyzetben: az általa közvetített információk alapján kell, hogy megértse az érintett, hogy a szóban forgó orvosi beavatkozás visszavonhatatlan következménnyel jár órá nézve, hiába hivatkozik később arra, hogy nem volt világos számára a tolmácsolás, a helyzet már nem lesz megváltoztatható panasztétellel, méltányossági kérelemmel, helyesbítő tolmácsolással stb. (4. ábra).

4. ábra

Jelnyelvi tolmácsolás orvosi konzultáció során fogyatékkal élő személy számára

A két esetleírás rámutat arra, hogy a jelnyelvi tolmács egy-egy helyzetben nemcsak a két nyelv közötti közvetítőként van jelen, hanem nyelvi-kommunikációs szakértőként is. A tolmács különböző szerepeket ölt magára, amelyek szerepkonfliktust okozhatnak, de az emberi jogi alapelvekkel (pl. emberi méltóság, önrendelkezés) szorosan összefüggő etikai alapelvek alkalmazása átsegíti a tolmácsokat ezeken a nehéz helyzeteken. A leírt helyzeteket irányító szakembernek nagy felelőssége van az akadálymentes körülmények megteremtésében.

4. Grafikus rögzítés mint akadálymentesítés

Egy kép többet mond ezer szónál? Igaz vajon a közmondás? Tudományos szempontból közelítve a kérdést, ha nem is minden esetben és minden körülmény között igaz ez az állítás, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az idegpályák közel 40%-a játszik szerepet a vizuális ingerek befogadásában (Felleman és Van Essen 1991). A grafikus ábrázolás tehát segítheti bárminemű információ befogadását és értelmezését. A grafikus ábrázolást nagyon sok helyen alkalmazzuk a hétköznapi életben, gondoljunk az óvodás szekrényünk jelére, a közlekedésre, a reklámokra, üzenetek emotikonjaira. Grafikus ábrázolással találkozhatunk az iskolában is, elég a matematika órákra gondolni, de folyamatok ábrázolásakor is (pl. evolúció, ipari forradalom tárlalmányainak hatása a hétköznapi életre). A grafikus ábrázolás tehát nemcsak az egyén számára jelenthet segítséget, hanem közösségek (minden óvodás megtalálja a saját szekrényét) számára is (Wright et al. 2023). A grafikus rögzítés mint szakma, azonban több mint egyszerű ábrázolás, esztétikai élmény vagy illusztráció.

A grafikus rögzítést vagy facilitációt az 1970-es években David Sibbet és Geoff Ball alkalmazta elsőként (Sibbet 2001, 2008). A grafikus rögzítés vagy facilitáció során analóg rajzolótechnikákat alkalmaznak, a facilitátor nagyméretű papírra rajzol. Munkája egy beszélgetés, előadás ábrázolása képek formájában valós időben, amelyhez jellemzően címszavakat, rajzokat használ különböző színek kombinálásával, speciális filctollakkal. A grafikus rögzítés nem az előadás közvetlen, szó szerinti fordítása, inkább szintézis, lényegkiemelés (Jaret 2019, Wright et al. 2023). A folyamat során nagyméretű vizuális ábra jön létre, amelyen a grafikus facilitátor a résztvevők szemszögéből „fordítja le” és értelmezi az elhangzottakat és a nonverbális jelzéseket képeken (Wright et al. 2023). A grafikus rögzítő tehát saját maga dönt arról, hogy mit ábrázol. Ennek az ábrázolásnak nincs kutatáson alapuló általános iránymutatása, a vizuális gondolkodás elméleteire (Horn 1998; Hyerle 2009 id. Hautopp és Ørngreen 2018) és a rendszer-szintű facilitációs gyakorlatokra (pl. coaching) támaszkodik, ahol a kapcsolatokat és a kommunikációs mintákat figyelik meg (Hautopp és Ørngreen 2018). Az évek során azonban Qvist Sørensen (BiggerPictureVideo, 2013 id. Hautopp és Ørngreen 2018) kifejlesztette a grafikus facilitáció hét elemét: emberek, helyek, folyamatok, beszéd, szöveg, szín, hatás. Az ikonokat és sablonokat az egyszerűtől a bonyolultabbakig rend-

szerezik, így a facilitátornak lehetősége van a résztvevőkhöz igazítani ezek használatát. A grafikus rögzítő vagy facilitátor tehát kreatív, produktív, reflektív és önreflektív, proaktív és aktívan használja a humort (Hautopp és Ørngreen 2018).

A grafikus ábrázolás inspirálhatja közös és új tudás létrehozását (stratégiai tervezés), feloldhatja a szóbeliség vagy írásbeliség általi akadályokat (problémamegoldás), olyan esetekben, amikor a hétköznapi, megszokott gondolkodási minták nem elegendőek (Kennedy 2018). A grafikus rögzítő tehát valamilyen csoportos eseményen dolgozik, amely lehet piaci, akadémiai vagy egyéb szervezetek eseménye is (pl. ökömenikus világtalálkozó). A módszert a vizualitás miatt sok esetben inkluzív módszernek tartják, mert növeli a hozzáférhetőséget, például eltérő kultúrák, nyelvi akadályok vagy valamely fogyatékoság esetén, például a fentebb említett alacsony nyelvi kompetenciával rendelkező személyek esetén (lásd pl. Pearpoint J., Forest M. InclusionNetwork², 2018).

A grafikus rögzítés vagy facilitáció intézményesülése is megkezdődött; 1994-ben megalakult az International Forum of Visual Practitioners, majd 2019-ben az International Forum of Visual Practitioners Institute (továbbiakban Intézet) nevű civil szervezet. Az Intézet kiadott egy etikai kódexet³ is. Témánkhoz kapcsolódóan az etikai kódex a folyamatban résztvevő személyekre és az elhangzott információkra tér ki. Hangsúlyozza, hogy a grafikus rögzítő/facilitátor munkáját a rögzítés/facilitálás folyamatában betöltött szerepe szerint kell végeznie. Ehhez ismernie kell tevékenységének előnyeit, pozitív hatásait és értékét (megértés, bevonódás, motiváció stb.), a memóriának a megtartást és a munkamenet utáni kommunikációt segítő szerepét. Ügyelnie kell arra, hogy előzetesen megállapodjanak a folyamat során elhangzó információk felhasználásáról: szükséges-e megjelölnie a megosztott információk forrását, mennyire bizalmasan kezelje a vele megosztott információkat, szükséges-e titoktartási szerződést írni, nyilvánosságra hozhatja-e az elkészült ábrát. Ez a szabályzat azonban nem törvényi szintű. A gyakorlatban jellemzően a piaci logika érvényesül, azaz amennyiben nem elégedettek az ügyfelek, nem hívják többet az adott szakembert.

4.1. A grafikus rögzítő feladatai, szerepei

A grafikus rögzítő előkészítő munkát végez az adott esemény előtt, megismeri az esemény célját, résztvevőit. Nielsen és munkatársai (2016, id. Hautopp & Ørngreen 2024) különböző megközelítéseket jellemeztek, amelyeket a facilitátor használhat az interakcióhoz.

- *Grafikus facilitálásnak* nevezik, ha mindhárom szereplő (rajzoló, rajz, résztvevők) aktív. Ebben az esetben maga a rajzoló is közbeszól, kérdésekkel segíti a folyamatot, és a rajz eszközeivel támogatja az ötletelést, a folyamatot, és a résztvevők is aktívak.

² <https://inclusion.com>

³ <https://ifvpinstitute.org/certifications>

- *Grafikus rögzítésről* (graphic recording) beszélünk, ha a rajzoló passzív, ha „csak” rajzol, de nem szól, és a résztvevők sem aktívak (pl. egy előadás során).
- *Prezentációs rajzoló* (presentation drawing) kifejezést használják, ha a rajzoló előre elkészített rajzzal érkezik egy megbeszélésre és a moderátori szerep is passzív.
- *A vizuális sablonok* (visual templates) „használata félig aktív rajzoló szerepet foglal magában, mivel a vizuális megjelenítés egy része előre elkészül, más részei pedig az értekezlet során készülnek el. Itt a facilitátor aktív szerepet vállal, bevonva a résztvevőket a vizuális megjelenítési pontok hozzáadásába” (Hautopp & Ørngreen 2024:150).

Előfordul olyan eset is, amikor a „rajzoló” nem egyedül facilitál, hanem van egy „nem rajzoló” társa is, akivel közösen felkészülnek (lásd esettanulmányok).

Az interneten böngészve leggyakrabban a grafikus facilitátor kifejezéssel találkozhatunk, a fent említett Intézet összefoglaló néven *visual practitioner*-ként hivatkozik rájuk. A szolgáltatások területén sok egyéb elnevezést lehet olvasni: *custom chart work, visual meeting notes/mapping/capture/coaching/practitioners/notetakers/thinkers, sketch noting, scribing, sketchnote artists, live illustrators, graphic storytellers*.

4.2. Ötödik esetleírás: fejlesztési együttműködés az egészségügyben

Ebben az esetben szervezetfejlesztési folyamatot mutatunk be, ahol a szervezet méretéből fakadóan a dolgozók nem tudtak kommunikálni egymással és rendszerszintű változásokat elérni. A grafikus facilitátorral és két nem rajzoló facilitátorral létrehozott esemény különlegessége, hogy a hatalmi viszonyok lebontására törekedtek és az inklúzió szemlélete érvényesült, amennyiben a betöltött pozíciótól függetlenül részt vehettek az érintett szereplők ezen az eseményen. Az akadálymentesítés ebben az esetben a folyamat transzparenssé tétele volt a rajz által.

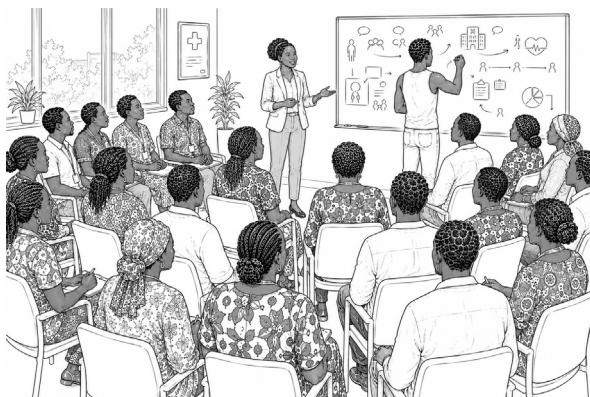
Az egészségügyi fejlesztések központjában általában a betegek ápolása, hatékonyabb gyógyítása áll. Leonard et al. (2017) egy olyan ugandai gyermekidegsebészeti kórház fejlesztését mutatták be, ahol a fejlesztések nem a szokásos területekre (pl. költségvetés) fókuszáltak, hanem a cél a szolgáltatásnyújtás hatékonyságának növelése, olyan változások megfogalmazása, amelyek egy konkrét szükségletre vagy problémára adott válaszként jelentkeztek. A szolgáltatásfejlesztés részvételi megközelítéssel, azaz kórházi dolgozók bevonásával történt (ápolók, orvosok, szociális munkások, lelkipáterek, szakács stb.). Ez a folyamat segített abban, hogy a kórházi dolgozók megfogalmazzák és azonosítsák a szolgáltatási folyamatok összetettségét és a rendszerükben előforduló váratlan tényezőket. Éppen emiatt a grafikus facilitátor alkalmazása kézenfekvőnek tűnt, mert ez a módszer a résztvevők együttműködésén, csapatmunkáján és partnerségén alapul.

A grafikus facilitátor és két ápoló facilitátor előre meghatározott öt kérdéssel vezették a megbeszélést. A kórház 114 dolgozójából 47 fő vett részt. Diktafonon rögzítették a beszélgetést, a grafikus facilitátor a résztvevők álláspontját valós időben, egyszerű képekkel, szavakkal és mondatokkal ábrázolta, az egyes szereplőket külön színnel jelölve. A csoport az ellátási útvonalat választotta problémaként. A facilitátorral közösen definiálták és meghatározták az ellátási útvonal elemzési egységeit (pl. megfigyelések, beavatkozások) és ezt vizualizálták. Ez segített abban, hogy a résztvevők leírják, mi történik a gyakorlatban, az egyes tagok megosztották a gyermekellátási úthoz való hozzájárulásukat, így kezdett kialakulni egy tágabb kép arról, hogy mi történik a betegáramlás, az ellátást nyújtó szolgáltatók szerepe és az ellátáshoz való hozzájárulás szempontjából. A kimenet egy közös grafika létrehozása volt, amely áttekinthetővé tette az összetett helyzetet és lehetővé tette a többféle nézőpont megragadását.

Az ábra segítségével azonosították az ellátást meghatározó három kulcselemet és megfogalmazták az ellátás hatékonyságát segítő gyakorlatokat. Az első kulcselem, hogy az ellátást interdiszciplináris team végzi. A résztvevők rácsodálkoztak egymás munkájára és megértették annak jelentőségét. Kiderült, hogy az információáramlás nem megfelelő, ezért létrehozták az írásos betegdokumentációt és a kórtermi viziteket átütemezték az ápolási időbeosztáshoz igazodva. A második kulcselem, hogy a gyermeket mindig egy elsődleges gondozóval veszik fel, aki támogatja a gyermek napi rutinját, és ez megkönnyíti a kórházi dolgozók munkáját. Ez ennek a kórháznak az egyedi gyakorlata. Közösen megállapodtak abban, hogy ez egy fontos és jó gyakorlat, amelyet meg kell tartani. A harmadik kulcselem a járóbeteg-ellátó osztályon a hosszas várakozás és a késedelmes betegáramlás. Kiderült, hogy a betegfelvétel inkább adminisztratív és nem orvosi jellegű, ami az újonnan felvett gyermek klinikai állapotromlásához vezethet. Ennek javítása érdekében kineveztek egy klinikai nővérkoordinátort, aki segíti a betegek triázsolását, és ez racionalizálta a betegáramlást és lerövidítette a várakozási időt a járóbeteg-osztályon (5. ábra).

5. ábra

Fejlesztési együttműködés az egészségügyben

A szerzők szerint a „grafikus facilitáció segített láthatóvá tenni a gyakorlatot az intézményben, és aktív részvételre és felelősségvállalásra ösztönzött a folyamatban, amely a klinikai gyakorlat fenntartható javulásához vezetett” (Leonard et al. 2017:45), valamint motiváló, megerősítő hatása is lehetett, mert a szerzők szerint megünnepelték egymás hozzájárulását a hétköznapi sikerekhez.

4.3. Hatodik esetleírás: fogyatékossgal élő gyermek jövőtervezése, pályaválasztása

Egyre hangsúlyosabban jelenik meg a fiatalok, fiatal felnőttek szisztematikus, iskolai tananyagba beépített életpályatervezése, pályaaorientációja. A fogyatékossgal élő fiatalok jövőtervezése azonban kissé elhanyagolt terület, pedig számukra is fontos lenne az önálló életvitel, hogy jelentőségteljes munkát végezhesenek, szerves részei legyenek közösségeknek. Esetükben ezek megfogalmazása nem egyértelmű, aminek több oka lehet, például a korlátozott nyelvi kód, saját támogatási szükségletük elégtelen megfogalmazása, lehetőségeik korlátozott ismerete.

Ebben az esettanulmányban a folyamat középpontjában a fogyatékossgal élő fiatal áll, és az inklúzió jegyében azok a szereplők, akiket ő fontosnak tartott meghívni. A folyamatot két facilitátor vezette, az egyik kifejezetten a csoportdinamikára, a másik az ábrára fókuszált. Több eszközzel is támogatták a fiatalot korlátozottságai miatt („very high level of special needs”, nagyon magas támogatási szükségletű), speciális jövőtervezési módszertani eszközökkel, ábrákkal, színekkel, verbálisan és a környezet kialakításában is.

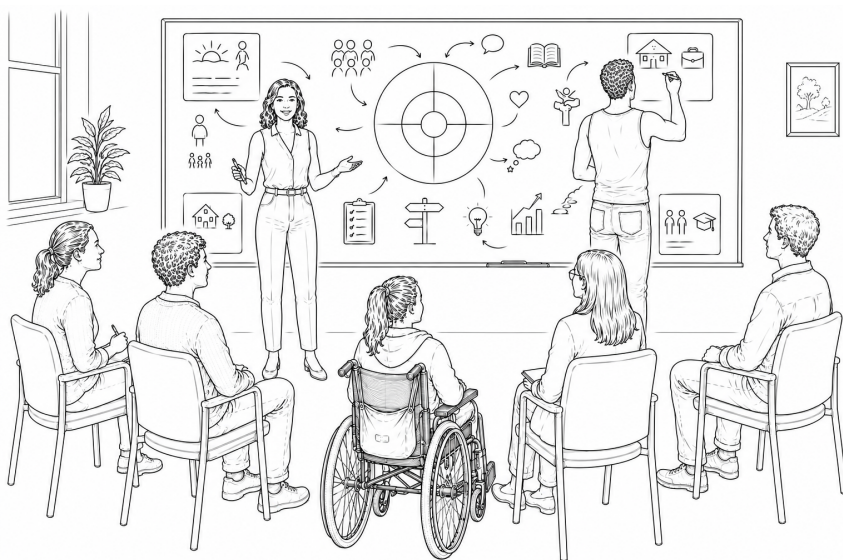
Espiner és Guild (2012) grafikus facilitátort alkalmaztak tanulási támogatást igénylő tanulókkal annak érdekében, hogy kialakítsák a tanulók jövőbeli tanulási elképzeléseit és azonosítsák azokat a támogatásokat, amelyek bátorítják őket terveik megvalósításában. A szerzők *A bátorság köre* (The Circle of Courage; Brendtro et al. 2002 id. Espiner és Guild 2012) modellt alkalmazták. Ez az ifjúságfejlesztés pozitív modellje, amelyet egy négy egyenlő részre osztott körben ábrázolnak. A szerzők ezt kiegészítették az úgynevezett 3Eplan-moddellel, amelynek elemei: bevonás (*engage*), elképzelés (*envisage*) és megvalósítás (*enact*). A facilitáció és a grafikus rögzítés gyakorlata a modellek szakaszainak megragadására is tökéletesen alkalmas volt.

A jövőtervezésbe egy 18 éves, speciális iskolában tanuló és fogyatékossgal élő diákok számára kialakított támogatott lakhatásban élő lányt vontak be, és azokat a személyeket, akiket ő elhívott: az édesanyját, a támogatott lakhatásban dolgozó támogató-gondozóját és a pályaaorientációs koordinátorát (transition coordinator). A jövőtervezési folyamatot előzetesen nagyon részletesen megtervezték, nemcsak a kérdések és az időkeret volt meghatározva, hanem például olyan ülőmagasságú székeket hoztak a résztvevők számára, hogy ülve minden szereplő egyforma magasságú legyen. A lány választott magának egy szint, amellyel a továbbiakban megjelent

az ábrákon (piros), és két másik színt, egyet a családjának és egy másikat a barátainak. A Bátorság köre ábrázolása megtörtént, az álmokat a táblázat külső sarkában rögzítették, a jelen leírása egy belsőbb körben valósult meg. Majd ezek összekapcsolására egy ötletelés következett, a célokat középen ábrázolták. A folyamat mind a négy esetben úgy zajlott, hogy elsőként átbeszélték a jelenlegi helyzetet „Most”, majd a „Célok” leírása következett, amivel az „Álom” felé lehet haladni. Mindezt kiegészítették a 3EPlan modell elemeivel. A jövőtervezés folyamata több alkalmat vett igénybe, mindegyik alkalom után külön-külön beszélgettek az édesanyjával és a segítőjével.

A folyamat során a Bátorság köre valamennyi elemét átbeszélték, majd a facilitátorok a hallottakat az ábra alapján, storytelling módszerével foglalták össze. A hovatartozás kapcsán a lány álma, hogy barátságokat alakítson ki, és ehhez azt javasolta, hogy az iskolájában az egyik tanfolyamhoz csatlakozhasson. Ezzel mindenki egyetértett, majd azonosították, hogyan tud csatlakozni a kurzushoz. Az ábrát és a táblázatot a lány hazavihette és kitette előbb az iskolában, majd a támogatott lakhatásban (6. ábra).

6. ábra
Fogyatékossgal élő gyermek jövőtervezése, pályaválasztása

A meghívott szereplők mind kiemelik a rajz és a színek használatának fontosságát az értelmezés, a szereplők azonosítása és az időbeli követhetőség kapcsán. Továbbá hangsúlyozták, hogy az ábrázolás sokat segített a lánynak, hogy bekapcsolódjon a folyamatba, kifejezze ötleteit, megvitassák azokat, és mindenkinek segített meghatározni a jövőtervezésben játszott szerepét, és fokozta minden szereplő elköteleződését a jövőtervezés irányában. Végül, de nem utolsó sorban a lány a gondozójának később elmesélte, mennyire szeretett az álmairól beszélni.

5. Konklúzió – empowerment folyamat és további kutatási irányok

A jelen cikk célja az volt, hogy felhívja a figyelmet a kommunikáció egyes színterein, különösen a valamilyen szempontból sérülékeny feleket is tartalmazó szituációkban a kommunikációs akadályok meglétére és azok lebontásának, a problémák feloldásának lehetőségeire. A problémamegoldás eszköze lehet a döntéshozók, a szituációk irányítóinak érzékenyítése (például a bírók és orvosok esetében), a tolmácsok esetében a képzésen belüli érzékenyítés és a közösségi tolmácsok képzése (lásd Beták 2022), továbbá olyan módszerek bemutatása és alkalmazásának szorgalmazása, amelyek segítik komplex helyzetekben a hatékonyabb kommunikációt, a felek jobb együttműködését és a kommunikációs szempontból hátrányos helyzetű fél vagy felek bevonódását.

A kommunikációs akadálymentesítés vizsgálata, a módszerek és joggyakorlatok gyűjtése és népszerűsítése az empowerment⁴ (felhatalmazás) fontos eszköze lehet. „Az empowerment egy olyan folyamat, ahol az emberek, a szervezetek és a közösségek kontrollra tesznek szert a saját életük, működésük felett” (Rappaport 1981 id. Cserti-Szauer 2021:33). Az empowerment-megközelítés célja a valóság megváltoztatása az érintett szereplők aktív bevonásával, ahol minden résztvevő együttműködő partnerré válik. Az empowerment mint elméleti keret egyéni, szervezeti és közösségi szinten egyaránt értelmezhető, továbbá megközelíthető a folyamat jellegét (empowering) vagy a kimeneti eredményt (empowered) tekintve is (Cserti-Szauer, 2021). Cserti-Szauer (2021) bemutatja Zimmerman (2000) alapján az egyéni empowering elemzési szintjeit: döntéshozatali képesség erősítése, erőforrások menedzselése, közös munka másokkal. Az empowered szint elemzési szintjei: a kontroll érzése, a kritikus tudatosság és a résztvevőként viselkedés. Ezek alapján bátran állíthatjuk, hogy a kommunikációnak kiemelt fontossága van az empowering folyamatban, empowered helyzet kialakításában, hiszen ha valaki kommunikációs akadályokba ütközik, az nem tudja döntését kifejezni, másokkal együttműködni, kontrollálni maga körül a folyamatokat.

A fogyatékosággal összefüggően az európai uniós és a magyar jogalkotás alapelve a képviseleti demokráciával és a magyar nyelvhasználati joggal a reformkortól szorosan összeforrt. „Semmit rólunk nélkülünk!”⁵. Ezen alapelv mentén biztosítani kell, hogy a fogyatékos embereket is érintő intézkedések előkészítésében és végrehajtásában maguk az érintettek is részt vehessenek saját jogon vagy választott képviselők útján. A bemutatott esettanulmányok alapján állíthatjuk, hogy a beszélt nyelvek közti közvetítő, a jelnyelvi tolmács és a grafikus rögzítő/facilitátor szerepe

⁴ „Az empowerment fogalmának adekvát magyar megfelelőjét még nem találtuk meg, mert a rendelkezésre álló kifejezések csupán a koncepció meghatározott elemeit képesek megragadni. Lehetséges fordítás a megerősítés, a hatalommal való felruházás, az elnyomásellenesség, a képessé tétel, a felhatalmazás, a feljogosítás, az önrendelkezés vagy az ön(érdekelvény)értékesítés” (Sándor 2018:53).

⁵ Országos Fogyatékosügyi Programról szóló 10/2006. (II. 16.) OGY határozat

kulcsfontosságú abban, hogy emberek, szervezetek és közösségek kontrollra tegyenek szert saját életük, működésük felett, élni tudjanak a jogaikkal. A kommunikációs akadálymentesítés felvértezi az érintett résztvevőt, bevonja a kommunikációba, sőt, személyre szabottan támogatja és felhatalmazza azáltal, hogy közvetíti gondolatait, érzéseit. Tanulmányunkban konkrét esetleírások segítségével arra próbáltunk rávilágítani, min múlhat a kommunikációs akadálymentesítés sikere vagy kudarca. Célkitűzésünk az erről szóló diszciplínák közti kommunikáció megindítása.

A szakirodalom feltárása rávilágított arra, hogy a három vizsgált területen friss, magyarországi empirikus kutatásra lenne szükség, amely alapján esettanulmányok készülhetnek. Esettanulmányokon keresztül a következő területeket lenne érdemes vizsgálni: a hangzó nyelvi tolmácsolásban felmerülő kommunikációs akadályokat, főképp a tolmácsolás felhasználói szempontjából; a magyar jelnyelvi tolmácsok által alkalmazott írótolmácsolási megoldásokat a hatósági és egészségügyi tolmácsolási helyzetekben, valamint az írótolmácsolás során keletkezett szövegek további sorsát (tárolását, felhasználását) a tolmácsolási etika szempontjából. Sem a vizsgált szakirodalomban, sem az itt bemutatott esetekben nem tértek ki a szerzők a grafikus facilitálás előtt, alatt vagy után fellépő etikai kérdésekre, annak ellenére, hogy az 5. és 6. esetekben előkerülhettek érzékeny adatok, információk. Érdemes lenne egy erre vonatkozó empirikus kutatást végezni, illetve arra vonatkozóan, hogy ha sérülékeny csoportokkal dolgoznak együtt a grafikus rögzítők/facilitátorok, hogyan oldják meg ezeket a helyzeteket, nekik milyen támogatásra lenne szükségük. Az így létrejövő esettanulmányok oktatási célú felhasználása hasznos kiindulási pont lenne a tolmácsképzés és a gyógypedagógia területén is.

Irodalom

- Bányai B., Lakos R., Eszenyi R. 2025. „Kommunikáció, ami összeköt” – Kommunikációs akadálymentesítés az 9. Fogyatékoságtudományi Konferencia (A „mi” határtalan tagassága: Kapcsolatok és szövetségek) címmel. *Fogyatékoság és Társadalom* 2025/1. <https://doi.org/10.31287/FT.hu.2025.11>
- Bárdos J. 2004. Kulturális kompetencia az idegen nyelvek tanításában. In: Kiss E. (szerk.) *Interdiszciplináris pedagógia és a tudás társadalma. A II. Kiss Árpád emlékkonferencia előadásai*. Debrecen: Kiss Árpád archívum könyvsorozata 2. 189–208.
- Bernstein, B. 1975. Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In: Pap M., Szépe Gy. (szerk.) *Társadalom és nyelv*. Budapest: Gondolat Kiadó. 393–435.
- Beták P. 2022. A Tolmács esete a Szóval, avagy „x nyelve van, mégis megbotlik”. *Porta Lingua* 2022/1. 95–100. <http://doi.org/10.48040/PL.2022.1.9>
- Blackwell, A. G. 2017. The curb-cut effect. *Stanford Social Innovation Review*. https://ssir.org/articles/entry/the_curb_cut_effect
- Bokor J. 2013. A jelnyelvi tolmácsolás nyelvi és nem nyelvi szempontjai. Egy empirikus kutatás a magyarországi jelnyelvi tolmácsok körében. In: Váradai T. (szerk.) *Alknyelvdok 7. Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből*. Budapest: MTA

- Nyelvtudományi Intézet. 26–35. <https://archive.nyud.hu/alknyelvdok13/proceedings13/ANyD7-Bokor-Julianna.pdf>
- Bokor J. 2014. Siket szülők halló gyermekei mint jelnyelvi tolmácsok. In: Havas F., Horváth K., Kugler N., Vladár Zs. (szerk.) *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Budapest: Tinta Kiadó. 339–345.
- Brendtro L., Brokenleg M., Van Bockern S. 2002. *Reclaiming youth at risk: Our hope for the future*. Bloomington, IN: Solution Tree.
- Cserti-Szauer Cs. 2021. Fogyatékos diákok egész életutat támogató pályaeorientációja mint empowerment folyamat. In: Perlusz A., Cserti-Szauer Cs., Sándor A. (szerk.) *Fogyatékos emberek a 21. századi magyar társadalomban : Tanulmánykötet Bánfalvy Csaba tiszteletére*. Budapest: ELTE BGGYK 32–44. https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdfs/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/54881/Fogyat%C3%A9kos_szem%C3%A9lyek_a_21._sz%C3%A1zadi_magyar_t%C3%A1rsadalomban_A.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Espiner, D., Guild, D. 2012. Capturing what matters most: Engaging students and their families in educational planning. *Teaching Exceptional Children* Vol. 44. No. 5. 56–67. <https://doi.org/10.1177/004005991204400506>
- Felleman, D. J., Van Essen, D. C. 1991. Distributed hierarchical processing in the primate cerebral cortex. *Cerebral Cortex* Vol. 1. No. 1. 1–47. <https://doi.org/10.1093/cercor/1.1.1-a>
- Geller B. J. 2012. (szerk.) *Harmadik országbeli állampolgárok hozzáférése az egészségügyi ellátórendszerhez*. Budapest: Tullius. <http://www.solidalapok.hu/solid/sites/default/files/sszes%C3%ADtett%20honlapra%2012%2031.pdf>
- Hautopp, H., Ørngreen, R. 2018. A Review of Graphic Facilitation in Organizational and Educational Contexts. *Designs for Learning* Vol. 10. No. 1. 53–62. <https://doi.org/10.16993/dfl.97>
- Hautopp, H., Ørngreen, R. 2024. From training to practice: Long-term perspectives of graphic facilitation used in organisations. *International Journal of Lifelong Education* Vol. 43 No. 2–3. 145–162. <https://doi.org/10.1080/02601370.2024.2325601>
- Heinisch, B. 2019. Accessibility as a component in inclusive and fit-for-market specialised translator training. in *TRAlinea Special Issue: New Insights into Translator Training*. online. <https://www.intraline.org/specials/article/2420>
- Horváth Á., Gabányi R. R. 2025. Unveiling public service interpreting in Hungary: Insights from NGO perspectives. *FITISPos International Journal* Vol. 12. No. 1. online. <https://doi.org/10.37536/FITISPos-IJ.2025.12.1.408>
- Horn, R. 1998. *Visual language – Global communication for the 21st century* (1st. ed.). Bainbridge Island, WA, US: Macro VU Press.
- Hsieh, E., Hong, S. J. 2010. Not All Desired: Providers' Views on Interpreters' Emotional Support for Patients. *Patient Education and Counseling* Vol. 81. No. 2. 192–197. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2010.04.004>
- Hyerle, D. 2009. *Visual tools for transforming information into knowledge* (2nd. ed.). London: Sage Publications Ltd.
- Jaret, R. D. 2019. Activating Images: Graphic Recording of Society for Pastoral Theology Annual Study Conference. *Journal of Pastoral Theology* Vol. 29. No. 1. 22–30. <https://doi.org/10.1080/10649867.2019.160010>
- Kennedy, S. 2018. Introducing graphic facilitation and graphic recording. In: Baylen, D. M. (ed.) *Dreams and Inspirations: The Book of Selected Readings*. Carrollton, GA: Interna-

- tional Visual Literacy Association. 97–107. https://ivla.org/wp-content/uploads/2020/05/kennedy_facilitation.pdf
- Leonard, A., Bonaconsa, C., Ssenyonga, L., Coetzee, M. 2017. Graphic facilitation as a novel approach to practice development. *Nursing children and young people* Vol. 29. No. 8. 42–45. <https://doi.org/10.7748/ncyp.2017.e869>
- Lucas, S. 2020. *Spoken language interpreters in social work*. University of Stirling. <https://iriss.org.uk/resource/spoken-language-interpreters-social-work> (letöltve: 2025.11.08.)
- Majoros T. 2018. Intralingvális fordítások a bírósági nyelvhasználatban – a laikusokkal való hatékony kommunikáció. *Magyar Jogi Nyelv*. 2018/1. 6–12. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/4313616>
- Mangiron, C. 2012. Exploring new paths towards game accessibility. In: Remael, A., Orero, P., Carroll, M. (eds) *Audiovisual Translation and Media Accessibility at the Crossroads. Media for All 3 (Approaches to Translation Studies 36)*. Amsterdam: Rodopi. 43–60. https://doi.org/10.1163/9789401207812_005
- Nagy R., Réthelyi O. 2023. Magyar gyerekek Hollandiában, ukrán gyerekek Magyarországon: Nyelvi közvetítés humanitárius gyermekakciókban 1922-ben és 2022-ben. In: Seresi M., Robin E., Eszenyi R. (szerk.) *Nyelvi közvetítés fegyveres konfliktusokban és egyéb válsághelyzetekben*. Budapest: OFFI–ELTE BTK. 27–49. <https://doi.org/10.21862/nyelvközvetitesvalsag/4>
- Nyíró Zs., Szabó M. H. 2005. *A jelnyelvi tolmácsolás elmélete és gyakorlata*. Jelnyelvi Tolmácsolás sorozat. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Okoniewska, A. M. 2022. Interpreters' roles in a changing environment. *The Translator* Vol 28. No. 2. 139–147. <https://doi.org/10.1080/13556509.2022.212471>
- Perez, I. A., Wilson, C. W. L. 2006. *Translating, Interpreting and Communication Support: A Review of Provision in Public Services in Scotland*. Scottish Executive: Edinburgh. https://pure.hw.ac.uk/ws/files/5062507/Translating_Interpreting_and_Communication_Support.pdf
- Pöschhacker, F. 2022. *Introducing Interpreting Studies*. London & New York: Routledge. <https://www.routledge.com/Introducing-Interpreting-Studies/Pochhacker/p/book/9781032030609>, <https://doi.org/10.4324/9781003186472>
- Rappaport, J. 1981. In Praise of Paradox: A Social Policy of Empowerment over Prevention. *American Journal of Community Psychology* Vol. 9. No. 1. 1–25. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1007/BF00896357>
- Roberson, L., Shaw, S. 2018. *Signed Language Interpreting in the 21st Century*. Washington: Gallaudet University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv2rh28gg>
- Sándor A. 2018. *Magas támogatási szükséglettel élő személyek önrendelkezési lehetőségei*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Sibbet, D. 2001. Graphic Facilitation Retrospective. Adapted from a presentation at the International Association of Facilitators The Art and Mastery of Facilitation. A Navigating the Future IAF Conference-en elhangzott előadás leírata. Minnesota. 2001. május 16–20.
- Sibbet, D. 2008. Visual intelligence: Using the deep patterns of visual language to build cognitive skills. *Theory into Practice* Vol. 47 No. 2. 118–127. <https://doi.org/10.1080/00405840801992306>
- Tóth J. 2017. Az akadálymentes jogalkalmazói kommunikációról. *Magyar Nyelv – Magyar Jogi Nyelv* 2017/2. <https://joginyelv.hu/az-akadalymentes-jogalkalmazoi-kommunikaciorol>

- Ungár N. 2022. Etikai és módszertani kérdések a jelnyelvi tolmácsolás kutatásához. *Fordítástudomány* 24. évf. 1. szám. 32–41. <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.1.3>
- Wright, A. L., Butt, M. L., Miller, V., Jacobs, B., Ferron, E. M. 2023. The Use of Graphic Facilitation to Support Adherence to OCAP® Principles in Research With Indigenous Communities. *International Journal of Qualitative Method*, Vol. 22. No. 4. 1–11. <https://doi.org/10.1177/16094069231190557>
- Zimmerman, M. A. 2000. Empowerment theory: Psychological, organizational and community levels of analysis. In: Rappaport, J., Seidman, E. (eds) *Handbook of community psychology*. New York: Springer. 43–63. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-4193-6_2

Internetes hivatkozások

- ENSZ 2006. *United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf
- Jelnyelvi Tolmácsok Országos Szövetsége. 2025. *Magyar Jelnyelvi Tolmácsok Etikai Kódexe. Etikai Kódex 2025.docx - Google Dokumentumok* (letöltve: 2025.09.06.)
2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400140.TV> (letöltve: 2025.09.06.)
2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900125.tv> (letöltve: 2025.09.06.)
2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv> (letöltve: 2024.09.26.)

A magyar menekültügyi tolmácsolás a szakirodalom tükrében

Bakó Balázs

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program

Kivonat: Az ukrajnai háború által kiváltott menekülthullám kihívások elé állította és állítja Magyarországot és az Európai Uniót egyaránt. Ide tartoznak a nyelvi különbségek is, amelyek a tolmácsolás megszervezését is szükségessé tették. A pályaudvarokon eleinte civilek szervezték meg az érkezők ellátását és a tolmácsolást. Azonban Magyarországon az önkéntes és a professzionális tolmácsok jogállása, képzése, képesítési követelményei, a rájuk vonatkozó etikai szabályok, hivatalos névjegyzékben történő nyilvántartásuk sem rendezett, vagy nem minden esetben tükrözi a tényleges gyakorlatot. A jogtudományi szakirodalom csak részben érinti a tolmácsolással kapcsolatos kérdéseket, a tolmácsolástudományi kutatások pedig többnyire a nemzetközi szakirodalom fogalmait veszik át. A hazai empirikus tolmácsoláskutatások fókuszában eddig leginkább a konferencia- és a bírósági tolmácsolás állt. A hol közszolgálati tolmácsolásnak, hol közösségi vagy dialógustolmácsolásnak nevezett tolmácsolástípus itthoni empirikus kutatásának megjelenése a közelmúlt fejleménye (Seresi 2024). A jelen tanulmány ezeknek a kutatásoknak a szakirodalmi héterét kívánja áttekinteni, a terjedelmi korlátokra tekintettel a teljesség igénye nélkül; célja továbbá, hogy javaslatot tegyen a menekültügyi tolmácsolás fogalmi kereteinek meghatározására, az Európai Unió menekültekkel kapcsolatos szabályozásának aktuális változásaira is tekintettel.

Kulcsszavak: ukrajnai menekültek, menekültügyi tolmácsolás, közösségi tolmácsolás, közszolgálati tolmácsolás, dialógustolmácsolás

1. Bevezetés

Ukrajna 2022. február 24-i orosz inváziója óta az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) adatai szerint 2026. januárig több mint 5 millió személy menekült Európa többi országába. Ebből 2025. november 30-i adatok szerint 64 880 ukrajnai menekült tartanak hivatalosan nyilván Magyarország területén. Ez a menekülthullám a nyelvi különbségek miatt a tolmácsolás biztosítása szempontjából is kihívások

elé állította a Magyar Államot. A pályaudvarokon kezdetben önkéntesek és civil szervezetek szervezték meg az ellátást és a tolmácsolást, amelyhez a 2015-ös menekült-, illetve migrációs válság már biztosított valamennyi „*know-how*”-t. Magyarországon azonban az önkéntes tolmácsok, illetve a professzionális tolmácsok jogállása, képzése, képesítésük igazolása, a rájuk vonatkozó etikai szabályok kodifikálása, hivatalos névjegyzéken történő nyilvántartása is „ingatag közjogi alapokon áll” (Ugróczy 2024: 1), azaz vagy nincs rá szabályozás, vagy elavult, illetve nem tükrözi a tényleges gyakorlatot. A megfelelő szabályozás hiányában a menekültügyi válsághelyzetekben eljáró tolmácsokkal szembeni elvárások, az általuk betöltött szerepek és a kompetenciáik ellenőrzése, és így a nyelvi közvetítés minőségének és sikerességének garantálása sem lehetséges. Tekintettel arra, hogy az ukrajnai háború e sorok írásakor még mindig folyamatban van, továbbá a globális migrációs tendenciákat is figyelembe véve – elég csak arra emlékeztetni, hogy a 2025. júniusi adatok¹ szerint az UNHCR több mint 42 millió menekültet (*refugee*), 67 millió belső menekültet (*internally displaced person*, IDP) és 8 millió menedékkérőt (*asylum-seeker*) tartott számon –, hosszú távon várhatóan nem fog csökkenni az Európába érkező menekültek száma. Ezt szakemberek is előre jelezték (Kende, Jeney és Szűcs 2022), ezért célszerű felkészülni az ezzel járó kihívásokra, a tolmácsokra vonatkozó megfelelő szabályozás és képzések kialakításával.

E kihívásokra reagálva az Európai Unió egy új migrációs és menekültügyi szabályozási csomagot² fogadott el 2024-ben, amely többek között a tagállamok egységesebb fellépését tűzte ki célul. Ennek érdekében több olyan menekültügyi jogszabályt, amelyet korábban irányelvek formájában fogadtak el, immár rendeleti szinten hoztak meg, az irányelvekhez képest nem hagyva mozgásteret a tagállamoknak az átültetés mikéntjét tekintve. Így például a nemzetközi védelem iránti eljárási szabályokat tartalmazó 2024/1348. rendelet³ (Eljárási rendelet) 2026. június 12-től a tagállamokban közvetlenül alkalmazandó⁴ módon teszi kötelezővé a menedékkérők személyes meghallgatása során vagy tolmács, vagy kulturális közvetítő (*cultural mediator*) alkalmazását. Ezekre a fejleményekre tekintettel érdemes a menekültügyi tolmácsolással kapcsolatos nemzetközi, illetve magyar szakirodalmat is áttekinteni, hogy a tolmácsolástudományban, a jogalkotásban, valamint a jogalkalmazásban használt fogalmak tartalmának feltárásával és összevetésével rá lehessen mutatni a szabályozás hiányosságaira, és javaslatokat lehessen megfogalmazni a menekültek, a tolmácsok, és az eljárások egyéb résztvevői jogainak jobb érvényesülése, illetve a kommunikáció sikeressége érdekében.

A tanulmány célja továbbá a jogtudományi és a tolmácsolástudományi szakirodalom, valamint a jogi szabályozás áttekintésével a menekültügyi tolmácsolás definiálása

¹ <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/figures-glance>

² https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en

³ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401348

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/glossary/regulation.html>

és egyúttal elhelyezése a tolmácsolás tipológiájában. A területi korlátokra tekintettel a menekültügyi tolmácsolással kapcsolatos empirikus kutatások csak annyiban képezik a tanulmány tárgyát, amennyiben segítenek eligazodni a jogi és tolmácsolástipológiai fogalmak, illetve definíciók között. A következőkben először röviden ismertetem a nemzetközi védelemben részesülő, illetve azért folyamodó személyekre vonatkozó legfontosabb nemzetközi, európai uniós és hazai szabályokat, ideértve a nyelvhasználat jogára vonatkozó szabályok számbavételét is. Ezt követően térek ki a menekültügyi tolmácsolásra vonatkozó szakirodalom bemutatására, és ezek alapján a menekültügyi tolmácsolás fogalmára alkotott saját definíciónak az ismertetésére.

2. A téma jogi háttere

A téma szempontjából releváns menekültügyi szabályokat három szinten érdemes áttekinteni: a nemzetközi jog szintjén, az európai szinten, és a magyar belső jog szempontjából.

2.1. A menekült és a nyelvhasználat joga a nemzetközi jogban

A menekült fogalmának egyetemes meghatározását a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi Genfi Egyezmény és annak 1967-es Kiegészítő Jegyzőkönyve tartalmazza (Magyarországon kihirdette az 1989. évi 15. törvényerejű rendelet⁵). Az egyezmény 1. cikk (2) bekezdése szerint menekült az, aki

faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.

Az egyezmény azonban nem határozta meg az üldözés vagy a megalapozott félelem fogalmát. Hiányosságaként róható fel, hogy a definíció a menekült személyében való fenyegetettségét helyezi a középpontba, így számos olyan helyzetre nem alkalmazható, amikor – például egy fegyveres konfliktus elől – tömegesen menekülnek az emberek egy másik ország területére. Éppen ezért regionális szintű szabályok is születtek, amelyek a védelemre szorulókat körét kitérítették (Kende et al. 2014: 527).

⁵ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900015.tvr>

Az Európai Unió menekültügyi *acquis*-jának keretében is születtek egyéb, védelemre jogosító kategóriák, amelyekről később lesz szó.

Ami a nyelvhasználat jogának nemzetközi szabályait illeti, a Genfi Egyezmény nem tartalmaz a menekültek elismerésére vonatkozó részletes eljárási szabályokat, így az egyezményben részes államok menekültügyi eljárásaiban használt nyelvre vagy tolmácsolásra sem találunk rendelkezéseket. Az Egyezmény és Jegyzőkönyve értelmezésében azonban segítséget jelent az UNHCR által készített Kézikönyv (*Handbook*)⁶, amely címében a menekült státusz meghatározására szolgáló eljárásról és az azzal kapcsolatos követelményekre utal. Ez a *soft law* dokumentum már több ponton is utal a tolmácsolás igénybevételére, illetve a tolmácsolás minőségére is. A 192. (iv) pont a megfelelő kompetenciával bíró tolmács biztosítását az alapkövetelmények közé sorolja. A Kézikönyv legutóbbi átdolgozott kiadásában (2019) 13 iránymutatás (*guidelines*) található, amelyek közül az elsőnek a 36. iii. pontja rendelkezik arról, hogy a kérelmezők választhatnak magukkal azonos nemű tisztviselőt, aki a meghallgatást vezeti, és azonos nemű tolmácsot is, továbbá női kérelmezők esetében ezt automatikusan biztosítani kell.

Ezen felül a meghallgatást végző tisztviselőknek és a tolmácsoknak is tisztában kell lenniük a kulturális vagy vallási tényezők érzékeny jellegével. A 36. v. pont iránymutatása szerint a meghallgatást végző tiszt feladata a tolmács bemutatása, ideértve a tolmács szerepének ismertetését is. A 6. számú iránymutatás azt is kimondja, hogy a tiszteknek tisztában kell lenniük azzal is, hogy a tolmács részéről negatív irányú elfogultság fordulhat elő a kérelmezővel szemben – akár azért, mert ugyanahhoz a valláshoz tartozik, akár azért, mert nem –, illetve azzal, hogy a kérelmezőben ilyen félelem is kialakulhat, ami hátrányosan befolyásolhatja az általa elmondottakat. Ezt a 9. iránymutatás 60. vi. pontja is megerősíti. A tolmácsoknak a vonatkozó szakki-fejezéseket is jól kell ismerniük. A 9. iránymutatás 60. iv. pont szerint a tolmácsnak is tartózkodnia kell attól, hogy szóban vagy testbeszéddel bármilyen ítéletet fejezzon ki a kérelmezett szexuális irányultságával, nemi identitásával, szexuális viselkedésével vagy párkapcsolati preferenciáival kapcsolatban. Ezért az önismeret és az ilyen irányú szakképzés is ajánlott. A tolmácsolással kapcsolatban a jogi szakirodalom is kiemeli, hogy a tisztességes eljárás elvéből következik az eljárás alatt állók nyelvhasználatának tolmács és fordító útján történő biztosítása (Tóth 1994: 123). A Genfi Egyezményhez képest a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet⁷) explicit módon is biztosítja a nyelvhasználat jogát, különösen a büntetőeljárások során (ld. a 14. cikk 3. bekezdés a) és f) alpontokat).

⁶ <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/5ddfc47.pdf>

⁷ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.tvr>

2.2 Az európai szint

Az európai, regionális szinten a téma szempontjából két intézmény releváns különösen: az Európai Unió és az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB).

2.2.1. A védelmi kategóriák és a nyelvhasználat joga az Európai Unióban

Az EU Alapjogi Chartája⁸ a 18. cikkben biztosítja – a Genfi Egyezményrel összhangban – a menedékhez való jogot mint uniós alapjogot, továbbá a tisztességes eljáráshoz (47. cikk) és ügyintézéshez (41. cikk) való jogot. A hátrányos megkülönböztetés tilalma pedig a nyelv alapján történő diszkriminációra is vonatkozik [21. cikk (1) bek.].

A már említett új migrációs és menekültügyi paktum keretében született meg a 2024/1347. rendelet⁹ a harmadik országbeli állampolgárok és hontalan személyek nemzetközi védelemben részesülő személyként való elismerésére, a menekültek vagy a kiegészítő védelemre (*subsidiary protection*) jogosult személyek egységes jogállására, valamint a nyújtott védelem tartalmára vonatkozó szabályokról (Kvalifikációs rendelet). A rendelet a menekült fogalmának Genfi Egyezményben meghatározott definícióját lényegében átveszi, de pontosan rögzít olyan fogalmakat is, amelyeket a Genfi Egyezmény nem definiált, például – ahogy fentebb is láttuk – az üldöztetés fogalmát. A menekült státusz mellett nemzetközi védelemben részesülhet az is, aki az ún. kiegészítő védelmi jogállásra jogosult. A rendelet 3. cikkének 6. pontja szerint

olyan harmadik országbeli állampolgár vagy hontalan személy, aki nem minősül menekültnek, de akivel kapcsolatban megalapozott okokból azt kell feltételezni, hogy származási országába, illetőleg hontalan személy esetében a korábbi szokásos tartózkodási helye szerinti országba való visszaküldése esetén [...] súlyos sérelem elszenvedése tényleges veszélyének volna kitéve, [...] és nem tudja, vagy az ilyen veszélytől való félelmében nem kívánja az említett ország védelmét igénybe venni.

Ezen kívül továbbra is hatályos a 2001/55/EK tanácsi irányelv¹⁰ a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek tömeges beáramlása esetén nyújtandó átmeneti védelem (*temporary protection*) minimumkövetelményeiről, valamint a tagállamok e személyek befogadása és a befogadás következményeinek viselése tekintetében tett erőfeszítései közötti egyensúly előmozdítására irányuló intézkedésekről. Az Európai Unió az átmeneti védelmet történetében először az ukrajnai háború elől menekülőkre alkalmazta,

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>

⁹ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401347

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32001L0055>

a Tanács 2022/382 végrehajtási határozata¹¹ értelmében. Ennek hatályát – e sorok írásához képest legutóbb – 2026. március 4-ig hosszabbították meg¹².

A korábban már hivatkozott Eljárási rendelet 8. cikk (3) bekezdése szerint közigazgatási eljárásokban a menedékkérő részére közpénzből finanszírozott tolmácsot kell biztosítani, ha a megfelelő kommunikáció máshogyan nem megoldható. A személyes meghallgatás során a 13. cikk (5) bekezdése szerint olyan tolmácsot kell biztosítani, aki képes megfelelően kommunikálni a kérelmezővel és a meghallgatást végzővel is. A már említett kulturális közvetítő jelenléte is biztosítható. Előnyben kell részesíteni azokat a tolmácsokat és kulturális közvetítőket, akik képzésben részesültek. A tagállamoknak a tolmácsokat és a kulturális közvetítőket – például egységes tájékoztató füzet vagy útmutató útján – a nemzetközi védelem iránti kérelmek értékeléséhez kapcsolódó alapvető fogalmakkal és terminológiával kell megismertetniük. A jogszabály arról is rendelkezik, hogy a kommunikációt a kérelmező által előnyben részesített nyelven kell folytatni, kivéve, ha van más olyan nyelv is, amelyet megért, és amelyen egyértelműen képes kommunikálni. A preambulum (21) bekezdése szerint továbbá, amennyiben a kérelmező ezt kéri, és amennyiben lehetséges, a tolmácsoknak a kérelmező által preferált neműeknek kell lenniük. Hangsúlyozandó, hogy ezek a szabályok immár rendeleti formát öltöttek, tehát közvetlenül alkalmazandók lesznek a tagállamokban.

A nyelvhasználat jogával kapcsolatban utalni kell még a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64/EU irányelv¹³, amelynek átültetésével kapcsolatban a tagállamoknak nagyobb mozgástere van a rendeletekhez képest. Az irányelv 2. cikke biztosítja a tolmácsoláshoz való jogot a büntetőeljárás gyanúsítottjai, illetve vádlottjai részére, és azt a lehetőséget is, hogy panaszt tehesse, ha a tolmácsolás minősége nem elégséges a tisztességes eljárás védelméhez. A büntetőügyeken túlmutató jelentőségűnek is tekinthető 5. cikk alapján továbbá „a tagállamok törekednek arra, hogy létrehozzák a megfelelő képesítéssel rendelkező független fordítók és tolmácsok nyilvántartását vagy nyilvántartásait.” Magyarországon nincs ilyen országos nyilvántartás, ami rámutat az irányelvek formájában hozott uniós jogszabályok átültetésének fentebb említett problémáira.

2.2.2. A menedékjog és a nyelvhasználat joga az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában

Mivel Magyarország tagja az Emberi Jogok Európai Egyezményének is (kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény¹⁴), ezért az EU-s menekültügyi *acquis* mellett az Egyezmény értelmezéséért és betartatásáért is felelős Emberi Jogok Európai Bíróságának

¹¹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a22h0382.cou>

¹² <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/refugee-inflow-from-ukraine/>

¹³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0064>

¹⁴ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300031.tv>

(EJEB) gyakorlatára szintén ki kell térnünk. Az Egyezmény 6. cikk 1. bekezdése biztosítja a tisztességes tárgyaláshoz való jogot. A 3. bekezdés e) pont alapján minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van arra, hogy ingyenes tolmács álljon rendelkezésére, ha nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet. Igaz ugyan, hogy itt büntetőügyekről van szó, azonban témánk szempontjából releváns lehet például illegális/irreguláris határátlépésért büntetőeljárás alá vont személyek esetében is. Sonnevend és Bodnár (2021) felhívja a figyelmet arra, hogy az Egyezmény ezen pontja

nem határoz meg részletes kritériumokat a tolmács személyével kapcsolatban. A tolmácsot a hatóságok biztosítják, és az ő feladatuk ellenőrizni, hogy a tolmács hatékonyan és megfelelően ellátja-e feladatát. Amennyiben a hazai bíróságok nem vizsgálják meg a tolmács nem megfelelő működésével kapcsolatos állításokat, az felvetheti a 6. cikk 3. bekezdés e) pontjának sérelmét (2021: 171).

Az EJEB esetjogának keretében említendő a *Shahzad v. Magyarország* (a kérelem száma: 12625/17¹⁵) ügy, amelyben például a strasbourgi székhelyű bíróság idézi (az ítélet 30. pontjában) az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának egy 2016-os jelentését, miszerint a tranzitzőnán kívül várakozó menedékkérők „nem kapnak tájékoztatást az eljárásokról, és nem mindig áll rendelkezésre tolmács.” Az EJEB esetjogára az Európai Unió Bírósága (EUB) is figyelemmel van. Például a C-564/19, ún. *IS*-ügy¹⁶ többek között a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64/EU irányelv értelmezését is érintette. Az *IS* ügyben az előzetes döntéshozatali eljárás keretében az EUB-hez forduló magyar bíró rámutatott, hogy nincs olyan szabályozás, amely lefektetné a büntetőeljárásban részt vevő fordító vagy tolmács kijelölésének feltételeit, így kétséges, hogy a magyar szabályozás biztosítja-e az irányelvben foglalt jogokat. Döntésében az EUB rámutatott, hogy a tolmácsok és fordítók nyilvántartásának létrehozása nem kötelező, mivel az irányelv szövege szerint a tagállamok csak törekednek rá; azonban elvárás, hogy a tagállamok konkrét intézkedéseket fogadjanak el a tolmácsolás minőségének biztosítása érdekében (ld. az ítélet 110. pontja). A luxemburgi bíróság nem határozta meg, hogy konkrétan milyen módon biztosítható a tolmácsolás megfelelő minősége, de anyagi jogi és eljárási kötelezettséget is előírt: egyrészt a tolmácsolásnak megfelelő minőségűnek kell lennie ahhoz, hogy a gyanúsított vagy a vádlott az ellene felhozott vádat olyan mértékben megértse, hogy védekezést tudjon előterjeszteni, másrészt a büntetőeljárásban a tolmácsolás minőségét ellenőrizni kell. Az ítélet azonban nem teszi kötelezővé a hivatásos tolmácsok igénybevételét (Láncos és Hajas 2023: 4).

¹⁵ [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-210853%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22001-210853%22]}})

¹⁶ <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?lgrec=fr&td=%3BALL&language=en&num=C-564/19&jur=C>

2.3. A védelmi kategóriák és a nyelvhasználat joga a magyar jogban

A magyar Alaptörvény¹⁷ XIV. cikk (4) bekezdése a menekült fogalmára vonatkozóan lényegében átveszi a Genfi Egyezmény definíciós elemeit, azonban tartalmaz egy olyan megszorítást is, amely nem felel meg az Európai Unió jogának, ahogy azt Európai Unió Bírósága is megállapította. A politikailag is tematizált konfliktus ismertetésére terjedelmi okokból itt nincs lehetőség. A további státuszokat illetően a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény (Met.)¹⁸ 2. § d) pontja szerint az Európai Unió által bevezetett és fentebb ismertetett kiegészítő védelem magyarul az oltalmazott státusznak felel meg. A Met. 19. § a) pontja alapján pedig az uniós jog szerinti átmeneti védelem jogosultját Magyarország menedékesként ismeri el. Tehát az ukrajnai háború elől menekülőkre itthon jellemzően a menedékesnek nevezett jogállás vonatkozik. A 25/A. § bevezet még egy terminust, amely az uniós jogban nincs külön megnevezve: a befogadottat. Az UNHCR által angolul *tolerated status*ként¹⁹ fordított kategória lényegében a visszaküldés tilalma (*non-refoulement*) nemzetközi jogi elvének tükröződése a magyar jogban. Az említett terminusokban való eligazodást az alábbi táblázat kívánja segíteni:

1. táblázat

A nemzetközi, az európai uniós és a magyar menekültügyben használt legfontosabb kategóriákra vonatkozó terminusok angol–magyar nyelvpárban (saját szerkesztés)

Státusz megnevezése		Főbb jogforrások
angolul	magyarul	
refugee	menekült	1951. évi Genfi Egyezmény és 1967-es Kiegészítő Jegyzőkönyv, EU Alapjogi Charta 18. cikk, EU 2024/1347. rendelet III.–IV. fejezet, Magyarország Alaptörvénye XIV. cikk
asylum-seeker	menedékkérő	
beneficiary of subsidiary protection	kiegészítő védelemben részesülő személy (oltalmazott)	EU 2024/1347. rendelet V.–VI. fejezet, 2007. évi LXXX. törvény IV. Fejezet
beneficiary of temporary protection	ideiglenes/átmeneti védelemben részesülő személy (menedékes)	2001/55/EK tanácsi irányelv, 2007. évi LXXX. törvény V. Fejezet
beneficiary of tolerated status	befogadott	1951. évi Genfi Egyezmény 33. cikk, Magyarország Alaptörvénye XIV. cikk, 2007. évi LXXX. törvény V/A. Fejezet, EU 2024/1347. rendelet 21. cikk

¹⁷ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>

¹⁸ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700080.tv>

¹⁹ <https://help.unhcr.org/hungary/asylum/applying-for-asylum/>

A fenti, jogi terminusok mellett meg kell említeni, hogy a köznyelvben vagy például a médiában használt kifejezésekhez képest Kende et al. (2014) szerint az irreguláris migráció kategóriáján belül a menekült olyan kényszervándornak tekinthető, aki országhatárt lépett át (szemben a belső menekültekkel, angolul *internally displaced person, IDP*), tehát megkülönböztetendő az illegális (dokumentumok nélküli) külfölditől, mivel menekülni a nemzetközi jog szerint szabad, még ha a menekült megfelelő okmányok hiányában lépi is át a határt (2014: 525). Az eljárás során történő nyelvhasználatban a Met. 32/W. § (4) bekezdése kimondja, hogy ha “az ügyfél vagy az eljárás egyéb résztvevője által használt idegen nyelvet az ügyintéző nem beszéli, tolmácsot kell alkalmazni, azzal, hogy a – 34. § (1) és (2) bekezdéseinek figyelembevételével – a fordítási és tolmácsolási költséget az ügyfél viseli és azt megelőlegezi.” A költségek viselése alól a menedékkérő mentesülhet, ugyanis a hivatkozott 34. § (2) bekezdése alapján a kérelem első alkalommal történő benyújtása esetén a menekültügyi hatósági és a bírósági eljárás tárgyi költségmentes. A (3) bekezdés szerint pedig az első eljárást követően az ügyfél személyes költségmentességben részesül, kivéve, ha a menekültügyi hatóság a személyes körülményeire tekintettel a felmerülő költségek megtérítéséről dönt. Mindez azt jelenti, hogy az említett feltételek fennállása esetén a hatóság – lényegében tehát az állam – viseli a tolmácsolás költségeit is. A 36. § (1) bekezdés a menekültügyi eljárásokban biztosítja, hogy az elismerést kérő szóban és írásban is használhatja az anyanyelvét vagy azt a nyelvet, amelyet megért.

A (6)–(7) bekezdések szerint a menekültügyi hatóság tolmácsot kirendelő végzés nélkül is igénybe vehet a tolmáccsal kötött szerződés alapján. A tolmácsolási költséget (valamint a jeltolmácsolás költségeit) a menekültügyi hatóság viseli. A tolmácsot figyelmeztetni kell a hamis tolmácsolás következményeire is, de hozzátehetjük, hogy hamis tolmácsolás miatt jogerősen elítélt tolmácsra még nincs precedens, vagy legalábbis e sorok írásakor nincs róla tudomásunk.

A Met. végrehajtásáról szóló 301/2007. (XI. 9.) Korm. rendelet²⁰ is tartalmaz a tolmácsokra, illetve a tolmácsolásra vonatkozó követelményeket. A rendelet 66. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy amennyiben az elismerés iránti kérelmet szóban terjesztik elő, és az elismerését kérő a magyar nyelvet nem beszéli, részére az anyanyelvén vagy az általa értett más nyelven beszélő tolmácsot a menekültügyi hatóság biztosítja. A tolmács igénybevételétől akkor lehet eltekinteni, ha a menekültügyi hatóság ügyintézője az elismerését kérő anyanyelvén vagy az általa értett más nyelven beszél, és az elismerését kérő a tolmács mellőzéséhez írásban hozzájárul. Az azonos nemű tolmács igénybevételére vonatkozó nemzetközi standardok itt is megjelennek: ha az eljárás lefolytatását nem akadályozza, az elismerését kérő kérelmére vele azonos nemű tolmácsot kell alkalmazni, illetve az ügyben az elismerését kérővel azonos nemű ügyintéző jár el a (2) bekezdés szerint. A (3) bekezdés kötelezővé teszi az azonos nemű ügyintéző kijelölését, ha az elismerését kérő arra hivatkozik, hogy az elismerés iránti

²⁰ <https://njt.hu/jogszabaly/2007-301-20-22>

kérelmét megalapozó üldöztetése során nemi hovatarozásával összefüggő sérelem vagy megaláztatás érte. A tolmács elfogultságával, illetve elfogulatlanságával kapcsolatban fontos rendelkezés, hogy ha az az eljárás lefolytatását nem akadályozza, akkor a tolmács kiválasztásánál figyelembe kell venni az elismerését kérő és a tolmács származási országa, illetve kulturális háttere tekintetében felmerülő, a kérelmező által a menekültügyi hatóság részére jelzett esetleges ellentéteket. A 2018-ban beiktatott (3a) bekezdésnek megfelelően már a tolmács és az ügyintéző vonatkozásában is kérheti az ügyfél, a nyilvántartott nemétől eltérő nemi identitására hivatkozva – és ha az eljárás lefolytatását nem akadályozza –, hogy az eljárás során az általa megjelölt nemű ügyintéző és tolmács működjön közre. Eljárásjogi biztosíték a 75. § (4) bekezdésében – ahogy fentebb is láttuk –, hogy a meghallgatásról készült jegyzőkönyvnek tolmács igénybevétele esetén tartalmaznia kell a hamis tolmácsolás következményeire való figyelmeztetés megtörténtét, valamint annak tudomásulvételét.

Ezen a ponton érdemes röviden kitérni még a tolmácsok jogállására vonatkozó egyéb hazai jogszabályokra. A szabályozás alapját három, közel negyvenéves – és ma már sok szempontból hiányos és elavult – miniszteri szintű rendelet adja. A szakfordításról és tolmácsolásról szóló 24/1986. MT rendelet²¹ hatálya alá tartoznak a munkaviszony keretében, illetve a munkaviszonyon kívül tolmácsolást végző személyek is. Díjazás ellenében tolmácsolást az végezhet, aki tolmács képesítéssel rendelkezik (2. §). A 24/1986. MT rendelet végrehajtására kiadott 7/1986. IM rendelet²² 6. §-a a Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóközpont Zrt. (a továbbiakban: MKIFK) – amely az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. és a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. egyesülésével jött létre 2024-ben – feladatává teszi a budapesti székhelyű bíróságnál, ügyészségnél, valamint nyomozóhatóságnál a tolmácsolás ellátását. Ha az MKIFK-nek a szükséges nyelvben jártas tolmácsa nincs, továbbá a nem budapesti székhelyű bíróságnál a tolmácsolásra a bíróság illetékességi területén a szakigazgatási szervnél nyilvántartott tolmácsot kell kirendelni. Ha pedig az (1)–(2) bekezdés alapján sem biztosítható tolmács, akkor a tolmácsolás ellátására a szükséges nyelvben jártas más alkalmas személyt kell kirendelni. Ha a nem budapesti székhelyű bíróságnál a tolmácsolás szakképzett tolmács, vagy más alkalmas személy kirendelésével nem biztosítható, az MKIFK bármely bíróságnál köteles a tolmácsolást ellátni.

Balogh és Eszenyi (2025) rámutatnak, hogy a legtöbb esetben a tolmács képesítését azzal ellenőrzik, hogy kéri, mutassa be az azt igazoló oklevelet. Sürgős helyzetekben, ritkán beszélt nyelvek esetében, valamint számos, a jogszabályban nem részletezett esetben a képesítés hiánya nem akadályozza annak, hogy az adott tolmácsot igénybe vegyék. Magyarországon nem létezik olyan névjegyzék a hiteles (hivatásos) tolmácsokról, amelyet a rendőrség és a bíróságok használhatnának, bár egyes intézmények rendelkeznek – nem nyilvános – listákkal olyan szakemberekről, akiket

²¹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98600024.mt>

²² <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98600007.im>

szükség esetén felkérhetnek tolmácsolásra (2025: 106). Hozzá kell tenni, hogy bár Magyarországon valóban nincsen a 2010/64/EU irányelv értelmében vett általános országos tolmácsjegyzék, a jelnyelvi tolmácsoknak van ilyen névjegyzéke, amelyet Budapest Főváros Kormányhivatala vezet a 370/2017. Kormányrendelet²³ alapján.

A harmadik idevágó jogszabály a szakfordító és tolmácsképesítés megszerzésének feltételeiről szóló 7/1986. MM rendelet²⁴, amely háromféle tolmácsképesítés megszerzését szabályozza: tolmács, szaktolmács és konferenciatolmács. Látható tehát, hogy a menekültügyekben eljáró tolmácsok *expressis verbis* nem képeznek külön kategóriát a tolmácsokra vonatkozó három említett rendeletben. Amennyiben azonban a menekültügyi eljárások átfedést mutatnak a bírósági/hatósági tolmácsolással, elmondható, hogy van erre vonatkozóan szabályozás. A hazai büntető, polgári és közigazgatási eljárásokban eljáró tolmácsokra vonatkozó szabályokra terjedelmi okokból nincs mód ennél részletesebben kitérni.

3. A menekültügyi tolmácsolásra vonatkozó szakirodalom áttekintése

A szakirodalom ismertetését szintén célszerű több szinten tárgyalni: egyrészt a nemzetközi, másrészt a hazai fordítás- és tolmácsolástudomány tükrében.

3.1. A menekültügyi tolmácsolás a nemzetközi szakirodalomban

A nemzetközi tolmácsolástudományi szakirodalom a bevándorlók, ezen belül is a menekültek, menekülők részére történő tolmácsolást jellemzően a közösségi tolmácsolás (*community interpreting*), a dialógustolmácsolás (*dialogue interpreting*), illetve a közszolgálati tolmácsolás (*public service interpreting*) kategóriáján belül tartja számon. A *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* 2009-es, 2. kiadásában a közösségi tolmácsolás (*community interpreting*) címszóhoz tartozó bejegyzést Cecilia Wadensjö írta. A szócikk meghatározása szerint a közösségi tolmácsolás a közszférában történő tolmácsolás, amelynek célja, hogy a hivatalos személyek és a laikusok közötti kommunikációt elősegítse. A Wadensjö által említett egyik példa az idegenrendészet. Azt is említi, hogy a közösségi tolmácsolásnak a konszekutív mód a tipikus formája, de szinkrontolmácsolást is magába foglalhat, például fülbesúgás esetén (2009: 43). Wadensjö egyébként az egyik úttörője volt a dialógustolmácsolás 1990-es évektől fellendülő kutatásának (Seresi 2024: 291). Orosz menekültek svéd hatóságok általi meghallgatását elemző kutatásait *Interpreting as Interaction* című munkájában ismertette. Goffman kommunikációs modelljére támaszkodva kimutatta, hogy a tol-

²³ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700370.kor>

²⁴ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98600007.mm>

mácsok szerepe túlmutatott a pusztá fordításon, mivel a nyelvi közvetítés és a koordináció aspektusai (a hallgató és a beszélő különböző szerepei) egyidejűleg vannak jelen, és az egyik nem zárja ki a másikat (Wadensjö 1998: 105). A “csak fordítani és fordítani mindent, ami elhangzik” elvvel szemben Wadensjö hangsúlyozta többek közt a kulturális tényezők fontosságát is (1998: 285).

A *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* 2015-ös kiadásába a közösségi tolmácsolásról szóló cikket Sandra Hale írta, aki a tolmácsolás ezen típusát az azonos közösségbe, illetve társadalomba tartozó, vagy ugyanazon országban élő, de egymás nyelvét nem beszélő emberek közötti tolmácsolásként definiálja, és megkülönbözteti a konferenciatolmácsolástól, amely nemzetközi találkozók, gyűléseken jellemző (2015: 65–66). A terminológiai vitákkal kapcsolatban megjegyzi, hogy a különböző tevékenységekre alkalmazott megnevezés a közösségi tolmácsok országonként eltérő státuszától függ, és kifejti, hogy a dialógustolmácsolás a legátfogóbb kategóriát jelöli a konferenciatolmácsolástól eltérő egyéb tolmácsolási helyzetekre, ezen belül pedig a közösségi tolmácsolás a szociális intézményi közegben történő tolmácsolásra használt leggyakoribb terminus, amely az összes tolmácsolási módot (hosszú és rövid szakaszos konszekutív, szinkron, blattolás, távtolmácsolás) lefedi (2015: 66–67).

Ami a dialógustolmácsolást illeti, a *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* 2009-es kiadásában Ian Mason azt emeli ki, hogy míg a bírósági közösségi vagy közszolgálati stb. tolmácsolás jól körülhatárolt társadalmi tevékenységeket és hivataskategóriákat jelölnek, addig a dialógustolmácsolás a tolmácsolás közege helyett az interakció módjára fókuszál, amely számos különböző társadalmi és szakmai kontextusban is előfordulhat. Négy jellemzővel írja le a dialógustolmácsolás sajátosságait:

1. a dialógus a monológgal szemben a közlések két- vagy háromirányú cseréjét jelenti;
2. a spontán beszéd jellemző, szemben az előre megírt beszéddel;
3. szemtől szemben történik a kommunikáció, ami a tolmács számára koordináló szerepet is szükségessé tesz;
4. a konszekutív tolmácsolás fordul elő a leggyakrabban a tolmácsolási módok közül, ami a tolmács személyét jobban előtérbe helyezi a konferenciatolmácsoláshoz képest, noha a konferenciatolmácsok is átléphetnek a dialógustolmács szerepébe például egy üzleti eseményen, ha el kell hagyniuk a fülkét egy négy szemközti *ad hoc* megbeszélés során történő tolmácsolás céljából (2009: 81).

Mason szerint általában jellemző a dialógustolmácsolásra, hogy a tolmácsok semlegessége sokszor megkérdőjeleződik, és a felek egyenlősége sem mindig áll fenn. A spontaneitás továbbá azzal is jár, hogy a tolmácsnak számos azonnali döntést kell hoznia, például, hogy a töltelékszavakat tolmácsolja-e vagy sem. Mivel ezek a töltelékszavak jelezhetik a beszélő azon szándékát, hogy át kívánja venni a szót, a tolmács döntési pozíciója egyfajta kapuőr szerepet és hatalmat biztosít részére. Nem szabad

megfelelkezni azonban arról, hogy a valódi döntési és hatalmi pozíció – menekültügyi kontextusban – a hivatal/intézmény képviselőjét illeti meg. Ráadásul gyengítheti is a tolmács pozícióját, ha a szituáció többi résztvevője félbeszakítja, vagy ha valamennyire ismeri az adott nyelvet, megpróbálja kijavítani a tolmács által közvetített szöveget (2009: 81–84).

A *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* 2015-ös kiadásában a dialógustolmácsolásra vonatkozó szócikket Merlini jegyzi. Meghatározása szerint a dialógustolmácsolás különböző helyzetekben történő tolmácsolási tevékenységeket fed le, ezen helyzetek egyike a közösségben történő tolmácsolás. Ian Mason fentebb tárgyalt négy kritériumához képest Merlini a diskurzus formát (*discourse format*) tartja az összekötő kapocsnak a különböző közösségi tevékenységek mint tolmácsolt események között, szemben a konferenciatolmácsolásra jellemző monologikus kommunikációval (2015: 102). Rögzíti továbbá, hogy az összes olyan kommunikációs eseményre, amely dialógustolmácsolást foglal magában, az intézményesített (szigorúan szabályozott, ritualizált) beszédmód is jellemző (2015: 103).

A menekültügyi tolmácsolással külön szócikk foglalkozik mindkét kötetben. A 2009-es enciklopédia *Asylum* (menedék) címszavához tartozó írás Inghilleri munkája. A tolmácsolás a menekültkénti elismerés folyamatában számos esemény része: ilyenek a fogadó országba való belépéskor vagy az azután történő meghallgatások, vagy később a bíróság előtti eljárás is. A kérelem elbírálásához írásbeli dokumentumok fordítására is szükség lehet. Inghilleri többször is hivatkozik a Genfi Egyezményre, amelynek ismertetésétől itt eltekinthetünk, mivel korábban már részletesebben tárgyaltuk. A kutatások alapján elmondható, hogy a tolmácsok (és a fordítók) kulcsszereplők a menekültügyi rendszerben, és aktív alakítói az eljárásoknak, akár tudatosan, akár akaratlanul is hozzájárulva a hatalmi viszonyok és intézményi gyakorlatok inkluzív vagy exkluzív irányba terelésével (2009: 10–13).

A 2015-ös enciklopédiában Maryns az *Asylum Settings* (menekültügyi helyzetek) címszava alatt a menekültügyekben eljáró tolmácsok egyik legnagyobb kihívásaként azonosítja azt, hogy a tolmácsoknak a menedékkérők informális-élményalapú és a hatóságok formális-intézményi nézőpontjai között kell egyensúlyozni. A kutatások alapján körvonalazható tendencia szerint a tolmácsok hajlamosak elfogultságra az őket alkalmazó intézmény felé, akár olyan szerepekkel is azonosulva, amelyeket “kíséítő rendőrtiszteknek” vagy “kommunikatív detektíveknek” nevezhetünk. Ez nyilvánvalóan ellentétben áll a szakmai etikai/deontológiai követelményekkel. Ennek kutatását azonban nehezíti, hogy a hatóságok jellemzően az adatok érzékenységeire hivatkozva nem engedélyezik a menekültek meghallgatásának felvételét, még ha a menedékkérő beleegyezne is (2015: 23–25).

A közszolgálati tolmácsolás nem kapott külön szócikket az enciklopédia 2009-es és 2015-ös kiadásában sem, de vannak szerzők, például Tipton és Furmanek (2016), akik szinonimaként kezelik az előzőekben tárgyalt két tolmácsolástípussal. Az azonban megválaszolatlan marad a szerzőpárosnál, hogy miért indokolt szino-

nimaként használni a fent említett három fogalmat. Ők a menekültügyi tolmácsolást (*interpreting in asylum procedures*) a bírósági tolmácsolás mellett a jogi tolmácsolás másik fő aldóménjeként tárgyalják (2016: 76–112). A szerzőpáros tolmácsolt meghallgatások jegyzőkönyveiből vett szemelvényeket is elemez. Bár ezek csak néhány kérdés- és feleletváltást tartalmaznak, arra alkalmasak, hogy szemléltessék a problémás jelenségeket, például amikor a tolmács a meghallgatást végző tiszt helyett ad magyarázatot a menedékkérőnek. Tipton és Furmanek kötete azért is releváns, mert a szerzők szándéka szerint önfejlesztő kézikönyvként is használhatják a közösségi tolmácsok – ilyen kézikönyvből pedig nem sok áll rendelkezésre –, bár erre a célra csak korlátozottan alkalmas (Bakó 2025: 166). Tipton és Furmanek ismertetnek egy újnak mondható fogalmat is, a fúziós tolmácsolást (*fusion interpreting*), amely az adott tolmácsolási helyzetben a tolmácsoláson kívül egyéb funkciók (például idegenvezetés) ellátására is vonatkozik (Tipton és Furmanek 2016: 7, 288). A tolmács által betöltött szerepek, mint láthattuk, a menekültügyi tolmácsolási helyzetekben is túlmutathatnak a nyelvi közvetítésen.

Pöchhacker (2004) a tolmácsolási módokat egy spektrumon helyezi el. Ennek két végpontját a nemzetközi/konferenciatolmácsolás (*international/conference interpreting*) és az intraszociális/közösségi tolmácsolás (*intra-social/community interpreting*) adja. Az összekötő és a dialógustolmácsolás (*liaison/dialogue interpreting*) a kettő között helyezkedik el. A közösségi tolmácsolás legfontosabb sajátossága, hogy a résztvevők egyike olyan magánszemély, aki a saját nevében beszél és jár el (2004: 16–17). Pöchhacker a tolmácsolás lehetséges tipológiáját nyolc paraméter, illetve dimenzió mentén alakította ki. Ezek a következők: a tolmácsolás médiuma (gépi vagy emberi); a tolmácsolási helyzet (ezen belül helyezi el a konferenciatolmácsolás és a közösségi tolmácsolás fentebb vázolt spektrumát); a tolmácsolás módja (pl. szinkron, konszekutív); a nyelvek/kultúrák (ezen belül említi a bevándorló nyelvet); a diskurzus (pl. beszéd, vita vagy négy szemközti beszélgetés); a résztvevők (azonos pozícióban lévő felek képviselői, vagy egyének és intézmények képviselői állnak-e szemben); a tolmács képzettsége (rendelkezik-e végzettséggel, képesítéssel, vagy sem); és a problémák (pl. memória, stressz, szerepek) dimenziója (2004: 23–24). Ezen dimenziók a menekültügyi tolmácsolás tipologizálásában is alkalmazhatók.

Egy másik tolmácsolástudományi klasszikus, Gile (2009) is szinonimaként kezeli a közösségi tolmácsolást és a közszolgálati tolmácsolást. Bár a menekültügyi tolmácsolást nem említi külön, azonban az előbbiekkal kapcsolatos megállapításai értelemszerűen vonatkozhatnak a menekültügyi tolmácsolásra is. Gile megjegyzi, hogy a dialógus- vagy közösségi tolmácsolásra jellemző, hogy az ügyfelek gyakran ugyanannak az etnikai vagy vallási közösségnek a tagjai, ezért nehézséget okozhat számukra elfogadni, hogy a tolmács lojalitása nem egyoldalú feléjük. Hozzáteszi, hogy ez a tolmácsoknak is pszichológiai kihívást jelenthet (2009: 35). A konferenciatolmácsokkal összevetve megállapítja továbbá, hogy a közösségi tolmácsok jellemzően inkább általános és tematikus tudással és magasabb társadalmi státusszal ren-

delkeznek a felekhez képest, ami a konferenciatolmányok és a konferencia résztvevői viszonyában nem feltétlenül áll fenn, illetve a közösségi tolmácsok a konferenciatolmányokhoz képest gyakrabban érezhetik úgy, hogy cselekedeteiknek jelentősége van, számít a teljesítményük (2009: 149).

Barsky (1996) menedékkérőkkel Kanadában végzett interjúk kutatásai alapján az eljáró tolmácsra (inter)kulturális közvetítőként (*intercultural agent*) utal, a dialógustolmány vagy a közösségi, illetve közszolgálati tolmács terminusokat nem használja. Barsky megállapítja, hogy a közösségi tolmács szerepének interkulturális közvetítőként való kiterjesztése ugyan magában foglalja az elfogultság kockázatát, de ez minimálisnak tekinthető a kiterjesztett szerepfelfogásból adódó nagyobb segítségnyújtás és többletinformációk biztosításának lehetőségéhez képest (1996: 61). A kiterjesztett szerep a következő három funkciót foglalja magában: a menedékkérő kérelmének megfogalmazása és a hibás állítások, döntések kompenzálása; a kultúraspecifikus attitűdök közötti közvetítés által a lehetséges veszélyek minimalizálása; a narratíva előadásmódjának jobbítása (1996: 52–58). Mindez külön képzést igényel, a cél pedig az, hogy a tolmácsok ne csak fordítógépek legyenek (1996: 46), ahogy ezt Wadensjö (1998) is írta.

A tipologizálást és a menekültügyi tolmácsolás területének körülhatárolását tovább árnyalja Bancroft et al. (2013) tanulmánya, amelynek fókuszában a közösségi tolmácsolás és a jogi tolmácsolás metszetében lévő szűrkezőzóna áll. Ők is rámutatnak, hogy a közösségi tolmácsolás fogalma által lefedett szakterületet országonként eltérő megnevezésekkel illetik (pl. közszolgálati tolmácsolás, összekötő tolmácsolás, dialógustolmányolás), illetve több országban a jogi tolmácsolás területét is magában foglalja. Bancroft et al. (2013) definíciója szerint a közösségi tolmácsolás a tolmácsolás azon területét jelenti, amely a közösségi és közszolgáltatásokhoz történő egyenlő hozzáférés esélyét növeli az adott nyelvet nem beszélők számára, tehát tipikusan és elsődlegesen nem az intézményt, hanem az egyénnek az intézmény szolgáltatásaihoz való hozzáférését segíti. Ez a definíció kizárja a konferenciatolmányolást, és nem foglalja magában az üzleti, a katonai, vagy a kísérő tolmácsolás legtöbb területét sem (2013: 95).

A menekültügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos tolmácsolást tanulmányuk a kvázi jogi tolmácsolás kategóriájába sorolja, és felhívja rá a figyelmet, hogy az adott személy számára a jogi eljáráson kívüli helyzetben történő közösségi tolmácsolási eseménnyel szemben támasztott elvárások eltérnek az ugyanezen személy számára a jogi eljárás keretében történő tolmácsolási helyzetre vonatkozó elvárásoktól. Ugyanakkor a közösségi tolmácsok gyakran nincsenek tisztában ezekkel a különbségekkel, akár a terminológia, akár az etikai követelmények terén, például amikor az ügyvéd olyat vár el a tolmáctól, ami nem tartozik a feladatai közé, vagy amikor az ügyfél az ügyvéd helyett a tolmáchoz fordul tanácsért (2013: 96–98). E szűrkezőzónára jellemző kihívások kezelése érdekében specializált képzés bevezetésére tesznek javaslatot az USA vonatkozásában (2013: 111), amely viszont a magyar kontextusban is megfontolásra érdemes.

Érdekes módon számos nyugati országgal ellentétben Kenyában és Jordániában például létezik egyetemi szintű diplomát adó képzési program a közösségi tolmácsolás, illetve a humanitárius tolmácsolás területén, ami a menekültek nagy számát tekintve nem meglepő. Mivel a menekültek érkezése – különösen tömeges formában – humanitárius krízishelyzetnek tekinthető, ezért az ilyen krízishelyzetekben történő tolmácsolást mint humanitárius tolmácsolást külön is tárgyalja a szakirodalom. A Jordániában és Kenyában végzett humanitárius tolmácsolással kapcsolatos tanulmányában Barbara Moser-Mercer és szerzőtársai arra hívják fel a figyelmet, hogy a segélyezési/humanitárius területen történő nyelvhasználat is hatalmi viszonyokat tükröz, méghozzá a helyi lakosság rovására. Követendő példaként hozza fel a tanulmány a helyi menekültek tolmácsképzését a Nairobi Egyetemen és a Yarmouki Egyetemen, amellel érvelve, hogy a tolmácsok egyben kulturális közvetítők is (Moser-Mercer *et al.* 2021: 12–13).

A tolmácsok által betöltött, a kulturális közvetítőkéhez hasonló szerepet (*quasi-mediator*) Todorova is elemzi egy 2020-as tanulmányában, két további szerepfelfogás mellett. A magyarul *önálló tolmácsolásként* fordítható *independent interpreting* kifejezés (amelyre a szerző az *ingázó tolmácsolásként* fordítható *shuttle interpreting* terminust is alkalmazza) arra a tolmácsolási helyzetre utal, amikor a felek nincsenek együttesen jelen, ezért csak jelentősebb időeltolódással tud megvalósulni a kommunikáció, és a felek azt hihetik, hogy a tolmács az ő pártjukat fogja, ami további dilemmákat okoz a tolmácsnak a semlegesség követelményének betartását illetően (2020: 73). A harmadik, általa említett szerepfelfogás a sérülékeny fél támogatása (*empowering the vulnerable party*). Itt Todorova a saját tapasztalatát is említi példaként (autoetnográfiai megközelítésben), amikor Koszovóban tolmácsként saját kezdeményezésre egy helyi sofőrrel meglátogatta az orvosi segítségre és gyógyszerekre szoruló kisebbségeket (2020: 74). A saját tapasztalatai mellett három, balkáni helyszíneken tolmácsolási feladatokat ellátó tolmáccsal készült félig strukturált interjúkon alapuló esettanulmány keretében mutatja be, hogy a közösségi tolmácsoktól elvárt kompetenciák és szakmai követelmények a menekültügyi krízishelyzetekben nem mindig érvényesülnek, amennyiben a tolmácsok nem pusztán a nyelvi közvetítést látják el, hanem aktív résztvevői és alakítói a kommunikációs helyzetnek, illetve a sérülékeny felek védelmezőinek és érdekeik képviselőinek szerepét is betölthetik (2020: 64–65). Mindez másfajta képzést is igényel, különös tekintettel arra, hogy a válsághelyzetekben eljáró tolmácsok általában nem rendelkeznek képzéssel (2020: 76–77).

Mindez alátámasztani látszik az EU azon törekvésének létjogosultságát is, hogy a tagállamok megismertessék a tolmácsokat, illetve a kulturális közvetítőket a nemzetközi védelem iránti kérelmek értékeléséhez kapcsolódó alapvető fogalmakkal és terminológiával. A már a fogadó országban élő menekültek tolmácsképzése pedig magyar kontextusban is adaptálható lenne az ukrainai menedékesek képzésére. A Magyarországgal szomszédos országok közül Szlovákiában például az ukrainai menekültek érkezése adta meg a végső lökést ahhoz, hogy 2023-ban elinduljon az első, közösségi tolmács képesítést adó képzési program (Štefková 2025: 91).

3.2. A menekültügyi tolmácsolás a magyar szakirodalomban

A hazai tolmácsolástudományi szakirodalomban a közösségi tolmácsolás egyik legkorábbi említése Szabari Krisztina 1999-es könyvében lelhető fel. Ő a *community interpreting* fogalma alatt a közösségi vagy szociális tolmácsolást érti, amely elsősorban azon (jóléti) országokra jellemző, ahol sok a bevándorló; ide sorolja az állami hivatalokban az ügyintézés során, az egészségügyi intézményekben és az oktatási intézményekben végzett tolmácsolást, megkülönböztetve a konferencia-tolmácsolástól (Szabari 2009: 83–84). Jancsi Beáta (2003) az első olyan tanulmány szerzője, amelynek a címe a közösségi tolmácsolás terminust használja. Magyarország EU-s csatlakozására tekintettel felhívja a figyelmet a migrációs tendenciák várható erősödésére, ami magával vonja a kommunikációs lehetőségek megteremtésének sürgősségét, amire a szociális tolmácsolás terjedése jelenthet megoldást. Szabari fentebb tárgyalt álláspontját lényegében átvéve szinonimaként használja a közösségi és a szociális tolmácsolás terminusokat; definíciója szerint ebben a tolmácsolástípusban „egy magánember és egy szervezet, intézmény vagy hatóság közötti kommunikáció megvalósításához van szükség a szociális tolmácsolásra” (Jancsi 2003:76). A szociális tolmács „felelős azért, hogy egy hivatalos tisztséget betöltő szakember és egy valószínűleg bevándorló vagy menekült között sikeres kommunikáció jöjjön létre” (Jancsi 2003: 78).

Ami a közösségi tolmácsolás és a dialógustolmácsolás fogalmának összevetését illeti, a magyar nyelvű szakirodalomban sem kielégítően tisztázott az utóbbi fogalom tartalma. Klaudy Kinga (2023: 16–17) például a konferenciákön kívüli, a tolmácsok számára sajátos nyelvi és nyelven kívüli kihívásokat prezentáló színtereken (kórházak, orvosi rendelők, menekülttáborok, bevándorlási hivatal, ügyvédi irodák, bíróságok, börtön, rendőrség, fogda) végzett nyelvi közvetítésre négyféle terminust is említ a szakirodalomból (dialógustolmácsolás/*dialogue interpreting*, közösségi tolmácsolás/*community interpreting*, szociális tolmácsolás/*social interpreting*, közszolgálati tolmácsolás/*public service interpreting*), de nem foglal állást a terminológiai vitában, mivel nem ez képezi a tanulmánya tárgyát. Németh Anikó (2021) azonban állást foglal a kérdésben, méghozzá úgy, hogy szerinte az összekötő tolmácsolás és a dialógustolmácsolás a valóság ugyanazon szeletére vonatkoznak, de annak más-más aspektusára fókuszálnak, illetve az előbbi a francia nyelvterületről származó *liaison* kifejezésre utal, ahol a tolmácsnak központi szerep jut a felek közötti kommunikáció megteremtésében, az utóbbi pedig az angolszász nyelvterületről származó *dialogue* kifejezésre vonatkozik, ahol a figyelem az interakcióban részt vevő felekre irányul. Véleménye szerint a dialógustolmácsolás tágan értelmezett kategória, amely jogi, hatósági, egészségügyi, üzleti vagy diplomáciai tolmácsolást is jelenthet. Németh Pöchlacker (2015) felosztását veszi át, megkülönböztetve a tolmácsolás módja szerint követő- és szinkrontolmácsolást, az interakció formáját tekintve pedig dialógus-tolmácsolást és konferenciatolmácsolást (Németh 2021: 69–70).

Beták (2022) a közszolgálati tolmácsolás (*public service interpreting*) terminust használja tanulmányában a migrációval és a kényszmigrációval összefüggő tolmácsolási helyzetekre. Az általa említett példák között szerepel a traumatizált menekültek részére nyújtott pszichoterápiás tolmácsolás is, amely érdekes kutatási témának ígérkezik. Megfontolásra érdemes továbbá azon javaslata, hogy Magyarországon is érdemes lenne létrehozni egy interkulturális mediátor képzést (Beták 2022: 98–99). Ez az EU fentebb említett migrációs és menekültügyi jogszabályainak változásai fényében továbbra is aktuális.

Horváth és Gabányi (2025) olyan magyarországi civil szervezetek képviselőivel készítettek félig struktúrált interjúkat, amely szervezetek tolmácsok segítségével bevándorlók és menedékkérők, illetve menekültek részére is nyújtanak szolgáltatásokat. Angol nyelvű tanulmányukban – Betákhoz hasonlóan – következetesen a közszolgálati tolmácsolás (*public service interpreting*) terminust használják. Kutatásuk fő megállapítása, hogy a tolmácsok kiválasztásánál a gyakorlati tapasztalat fontosabb szempont a végzettségnél. A tolmácsolási feladatok többségét ugyanis a kutatásban részt vevő hat civil szervezetnél nem hivatásos tolmácsok látják el. Az ideális tolmácsok az adott kisebbségi nyelv ismerete mellett kulturális ismeretekkel is rendelkeznek, továbbá az érzelmi intelligencia és az interperszonális készségek is fontosak (Horváth és Gabányi 2025: 163–164).

Releváns megfigyeléseket olvashatunk Berencsi Zsuzsa 1996-os esettanulmányában is, amely menekülttáborokban (Békéscsaba, Csongrád, Debrecen, Nagyatád) készült interjúkon, illetve résztvevő megfigyelésen alapult. A tanulmány fókuszát a bosnyák táborlakók gazdasági stratégiái, illetve a tábor belső hatalmi viszonyai képezték, azonban a tolmácsszociológiára nézve is tartalmaz megállapításokat. Az általa gyűjtött adatok egyebek mellett azt mutatják, hogy tekintettel arra, hogy a táboron belül nehéz munkához jutni, a magyar nyelvtudás felértékelődött, és a tolmács állás már „zsírosnak”, „húsosbödönnek” számított, sőt, a táborlakók között a legjobb pozícióban a tolmács volt, bár a munkája nehéznek számított, és sok időt igénybe vehetett, mivel a nap bármely szakában szükség lehetett rá (Berencsi 1996: 23, 27). Jelenleg nincsenek hasonló menekülttáborok Magyarországon, azonban az ilyen táborokban vagy őrzött szállásokon végzett tolmácsolás is természetszerűleg értelmezhető a menekültügyi tolmácsolás fogalmi körében.

A humanitárius tolmácsolás mint kutatási tárgy a közelmúltban a magyar szakirodalomban is megjelent. Lánco (2023) a humanitárius tolmácsolást a közösségi tolmácsolás egyik altípusaként határozza meg, amelynek jellemzője, hogy valamely humanitárius válsághelyzet vagy természeti katasztrófa kontextusában történik, tipikusan képzetlen nyelvi közvetítők által, továbbá, hogy gyakran veszélyes, vagy fizikailag és érzelmileg is megerőltető helytállni. A humanitárius segítséget nyújtók és az arra rászorulóknak közti aszimmetrikus hatalmi viszony szintén jellemző (Lánco 2023: 103–106). Hozzáteszi, hogy bár „a humanitárius tolmácsolásra bíróságon is sor kerülhet, a tárgyalótermi helyszín vagy a bírósági eljáráshoz kap-

csolódó jelleg a bírósági vagy nemzetközi büntetőbírósági tolmácsolással szemben nem feltétel” (Láncos 2023: 104).

4. Összegzés

Tekintettel arra, hogy a magyar szakirodalomban a közösségi tolmácsolás terminus, mint fentebb láthattuk, korábban jelent meg, ezt a kifejezést tartom alkalmasabbnak a menekültügyi tolmácsolás fogalmának kialakítására, nem vitatva, hogy a nemzetközi szakirodalomban is használt dialógustolmácsolás és közszolgálati tolmácsolás terminusok szintén használhatók a menekültügyi tolmácsolás leírásához.

A fentebb bemutatott szakirodalmi álláspontok figyelembevételével a következő definíció adható a menekültügyi tolmácsolásra: A menekültügyi tolmácsolás a közösségi tolmácsolás egyik típusa, amelynek során a nemzetközi védelemben részesülő vagy azért folyamodó személyek részére történik a tolmácsolás különböző intézményi keretekben (közigazgatási szerv, idegenrendészeti hatóság, rendőrség, bíróság, egészségügyi intézmény, oktatási intézmény, menekülttábor stb.), önkéntesen (fizetség nélkül) vagy hivatalos minőségben (fizetésért) eljáró, képzett, részképzéssel rendelkező vagy képzetlen tolmácsok, illetve kulturális közvetítők által, akár a felek együttes jelenlétében, akár anélkül.

A Pöchhacker (2004) által felvázolt dimenziókat felhasználva a következők szerint osztályozhatók a feni fogalmi elemek: a menekültügyi tolmácsolás médiuma alapvetően a humán tolmács; a tolmácsolási helyzetek a közösségi tolmácsolás területeit fedik le; a tolmácsolási módok mindegyike előfordulhat, leggyakoribb azonban az összekötő tolmácsolás; a szóba jöhető nyelvek/kultúrák köre rendkívül széles, ezért az adott kisebbségi nyelvet beszélő tolmács hiányában gyakran valamilyen *lingua franca* alkalmazandó; a diskurzus jellemzően dialogikus formát ölt; a résztvevők egyike a nemzetközi védelemben részesülő, vagy azért folyamodó személy, míg vele szemben leggyakrabban valamilyen intézmény képviselője áll; a tolmács vagy kulturális közvetítő rendelkezhet végzettséggel, de ez nem feltétlenül elvárás, különösen civil szervezetek részéről; a problémák pedig számos formában jelentkezhetnek (stressz, hatalmi viszonyok, szerepek, nemek, lojalitás, semlegesség stb.).

Felmerülhet a definícióval kapcsolatban, hogy vannak olyan határesetek, amelyek besorolása kérdéses lehet, például a pályaudvaron történő tolmácsolás. A pályaudvar intézményként történő meghatározása megkérdőjelezhető, azonban a pályaudvaroknak is van tulajdonosa (Magyarországon jellemzően az állam), üzemeltetője, személyzete stb., ezért az ezeken a színtereken történő tolmácsolási eseményeket is a menekültügyi tolmácsolás előbbi definíciójába sorolhatjuk. Ennek az is előnye, hogy a definíció így kellően tág és rugalmas a további, empirikus kutatások céljaira, például a fent említett problémadimenziókba tartozó jelenségek vizsgálatában vagy a Todorova (2020) által említett, a tolmács ingázását igénylő helyzetekben, továbbá az

új EU-s rendeletekben megjelenő kulturális közvetítő is helyet kap benne. Ez utóbbi szerep, illetve foglalkozás számbavétele a tolmácsok országos névjegyzékének kialakításakor a jogalkotó számára, továbbá a képzőintézmények oldaláról is megfontolandó.

Irodalom

- Bakó B. 2025. Tipton R., Furmanek, O.: Dialogue Interpreting: A Guide to Interpreting in Public Services and the Community. *Fordítástudomány* 27. évf. 1. szám. 163–169. <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.1.13>
- Balogh K., Eszenyi R. 2025. From becoming an interpreter to adhering to a code of conduct: The standing of legal interpreters in Belgium and Hungary. *Across Languages and Cultures* Vol. 26. Special Issue. 95–109. <https://doi.org/10.1556/084.2025.01072>
- Bancroft, M. A., Bendana, L., Bruggeman, J., Feuerle, L. 2013. Interpreting in the Gray Zone: Where Community and Legal Interpreting Intersect. *Translation & Interpreting* Vol. 5. No. 1. 94–113. <https://doi.org/10.12807/TI.105201.2013.A05>
- Barsky, R. F. 1996. The Interpreter as Intercultural Agent in Convention Refugee Hearings. *The Translator* Vol. 2. No. 1. 45–63. <https://doi.org/10.1080/13556509.1996.10798963>
- Berencsi Zs. 1996. Gazdasági stratégiák, belső hatalmi viszonyok egy menekülttáborban és hatásai a tábor belső életére, külső kapcsolataira. In: Sik E., Tóth J. (szerk.) *Táborlakók, diaszpórák, politikák*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 21–29. https://kisebbssegkutato.tk.elte.hu/uploads/files/olvasoszoba/migracioalt/Taborlakok_diaszporak_politikak.pdf
- Beták P. 2022. A tolmács esete a szóval, avagy „x nyelve van, mégis megbotlik.” *Porta Lingua* 2022/1. 95–100. <https://doi.org/10.48040/PL.2022.1.9>
- Gile, D. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.8>
- Hale, S. 2015. Community interpreting, In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. Oxon/New York: Routledge. 65–69. <https://www.routledge.com/products/9780415634328>
- Horváth Á., Gabányi R.R. 2025. Unveiling public service interpreting in Hungary: insights from NGO perspectives. *FITISPos International Journal* Vol. 12. No. 1. 149–167. <https://doi.org/10.37536/FITISPos-IJ.2025.12.1.408>
- Inghilleri, M. 2009. Asylum. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies. 2nd ed.* London/New York: Routledge. 10–13. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315678627-6/asylum-moira-inghilleri-katrijnmariyns>
- Jancsi B. 2003. A közösségi tolmácsolás. *Tudásmenedzsment* 4. évf. 1. szám 76–84. Elérhető: <https://adoc.tips/a-kzssegi-tolmacsolas.html> (utolsó letöltés dátuma: 2026.03.02.)
- Kende T., Nagy B., Sonnevend P., Valki L. 2014. *Nemzetközi jog*. Budapest: Wolters Kluwer Kft.
- Kende T., Jeney P., Szűcs T. (szerk.) 2022. *Európai közjog és politika*. Budapest: ORAC Kiadó.
- Klaudy K. 2023. A nyelvi közvetítés társadalmi szerepének vizsgálata a fordítástudományban. In: Seresi M., Robin E., Eszenyi R. (szerk.) *Nyelvi közvetítés fegyveres konfliktusokban*

- és egyéb válsághelyzetekben. Budapest: OFFI Zrt., ELTE BTK. 15–26. <https://doi.org/10.21862/nyelvkovzetitesvalsag/3>
- Láncos P. L. 2023. Humanitárius tolmácsolás: definíciós kísérletek. In: Seresi M., Robin E., Eszenyi R. (szerk.) *Nyelvi közvetítés fegyveres konfliktusokban és egyéb válsághelyzetekben*. Budapest: OFFI Zrt., ELTE BTK. 103–110. <https://doi.org/10.21862/nyelvkovzetitesvalsag/10>
- Láncos P., Hajas B. 2023. A tolmácsoláshoz való jog szabályozása az Ákr.-ben. *Magyar Jogi Nyelv* 2023/1. 1–11. Elérhető: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/5727516> (utolsó letöltés dátuma: 2026.03.02.)
- Maryns, K. 2015. Asylum Settings. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. London/New York: Routledge. 23–26. <https://backoffice.biblio.ugent.be/download/5956446/8556805>
- Mason, I. 2009. Dialogue Interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies. 2nd ed.* London/New York: Routledge. 81–84.
- Merlini, R. 2015. Dialogue Interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London/New York: Routledge. 102–107.
- Moser-Mercer, B., Qudah, S., Ali Malkawi, M. N., Mutiga, J., Al-Batineh, M. 2021. Beyond aid: Sustainable responses to meeting language communication needs in humanitarian contexts. *Interpreting and Society* Vol. 1. No. 1. 5–27. <https://doi.org/10.1177/27523810211036534>
- Németh A. 2021. Üzleti és vállalati tolmácsolás a dialógustolmácsolás kontextusában. *Fordítástudomány* 23. évf. 2. szám. 66–91. <https://doi.org/10.35924/fordtud.23.2.4>
- Pöchhacker, F. 2004. *Introducing interpreting studies*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203504802>
- Pöchhacker, F. (ed.) 2015. *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. Oxon/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315678467>
- Seresi M. 2024. Válaszutak a tolmácsolás kutatásában. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 277–302. <https://doi.org/10.21862/kutamodszertan2/15>
- Sonnevend P., Bodnár E. 2021. *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. https://orac.hu/strasbourgi_kommentar
- Štefková, M. 2025. Step by step... Creating a community of practice for public service interpreting in Slovakia. *Across Languages and Cultures* Vol. 26. Special Issue. 81–94. <https://doi.org/10.1556/084.2025.01007>
- Szabari K. 1999. (2021) *Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica. <https://mersz.hu/szabari-tolmacsolas/>
- Tipton, R., Furmanek, O. 2016. *Dialogue Interpreting. A Guide to Interpreting in Public Services and the Community*. London/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315644578>
- Todorova, M. 2020. Interpreting for refugees. Lessons learned from the field. In: Ng, N.S.E., Crezee, I.H.M. (eds) *Interpreting in Legal and Healthcare Settings: Perspectives on research and training*. Amsterdam: John Benjamins. 63–81. <https://doi.org/10.1075/btl.151>
- Tóth J. 1994. *Menedékjog – kérdőjelekkel*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Ugrócsky M. 2024. A tolmácsolás ingtag közjogi alapjai. *Magyar Jogi Nyelv* 2024/1. 14–25. Elérhető: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/7954454> (utolsó letöltés dátuma: 2025.02.23.)

-
- Wadensjö, C. 2009. Community interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd ed. London/New York: Routledge. 43–48. <https://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A265421&dswid=6204>
- Wadensjö, C. 1998. *Interpreting as Interaction*. London/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315842318>

Technológiai kompetencia a tolmácsképzésben

Tóth Boglárka Fanni¹, Móricz Kristóf András²

¹ ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program;

² ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Kivonat: A technológia gyors fejlődése nagy hatással volt a nyelvi közvetítés területére, azonban a tolmácsolás kutatás és a tolmácsképzés terén még mindig korlátozott figyelem irányul a számítógéppel támogatott tolmácsolási eszközökre (*CAI-tools*). Jelen tanulmány az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén 2023-ban indított „Technológia tolmácsoknak” című pilotkurzust mutatja be, amely a másodéves mesterszakos hallgatók technológiai kompetenciáinak fejlesztését célozza. A tanulmány részletesen ismerteti a kurzus megalkotásának körülményeit, elméleti hátterét, tartalmi felépítését és módszertanát. A tematika a szoftveralapú CAI-eszközöktől a tablettel támogatott jegyzetelésen és a mesterséges intelligencia alkalmazásán keresztül a szinkron- és távtolmácsolás alapjainak elsajátításáig terjed. Mindemellett bemutatjuk a megvalósítás során felmerült kihívásokat és korlátokat is, amelyek összefüggenek az intézményi háttérrel, a hallgatók anyagi lehetőségeivel, a folyamatos technológiai fejlődéssel és az oktatói kompetenciák frissítésével. A kurzus ezen kívül nemcsak oktatási, hanem kutatási lehetőségeket is kínál a technológia és tolmácsolás kapcsolatának vizsgálatára, amelyek eredményei a hallgatói visszajelzésekkel együtt folyamatosan beépülnek a kurzus fejlesztésébe. A kurzus megmutatja továbbá, hogy a technológiai eszközök sikeresen beépíthetők a tolmácsképzésbe, ezzel más intézmények számára is hasznos mintát nyújthat hasonló kurzusok kialakításához.

Kulcsszavak: technológia, tolmácsolás, technológiai kompetencia, CAI-eszközök, tolmácsberendezések, mesterséges intelligencia a tolmácsolásban, tolmácsképzés

1. Bevezetés

A technológiai újítások egyre meghatározóbb szerepet játszanak a nyelvi közvetítés területén, erre a tendenciára a szakirodalomban leggyakrabban technológiai fordulatként (*technological turn*) szoktak hivatkozni (Chan 2014, Cronin 2010, O’Hagan 2013). Az elmúlt években számos olyan technológiai megoldás jelent meg, amely közvetlenül vagy közvetve támogatja a tolmácsok munkáját: ide tartoznak például a tolmácsolást

támogató szoftverek (pl. InterpretBank¹, Boothmate²), az automatikus beszédfelismerő rendszerek (Sonix³, Dragon NaturallySpeaking⁴, Verbit⁵), és a mesterséges intelligencián alapuló eszközök (pl. KUDO⁶, Talo AI⁷). Miközben a fordítástudományban a technológiai innovációk kutatása és oktatása mára központi szerepet kapott, a tolmácsolás-kutatás és a tolmácsképzés területén ezek integrációja továbbra is csak korlátozottan jelenik meg. A fordítóképzésben ma már alapvető elvárásnak számít a gépi fordítás, az utószekesztés vagy a CAT-eszközök (pl. MemoQ, Trados) használata (Szlávik 2023), és egyre több kutatás vizsgálja a mesterséges intelligencia és a fordítás kapcsolatát is (Eszenyi, Bednarová és Robin 2023). Ezzel szemben a tolmácsolástudományban továbbra is kevés empirikus kutatás foglalkozik a technológiai eszközök gyakorlati alkalmazásával és oktatásával. Ez pedig megnehezíti a technológiai megoldások szisztematikus integrálását mind a tolmácsolási gyakorlatba, mind a tolmácsképzésbe.

A technológiai kompetenciák jelentősége ugyanakkor folyamatosan növekszik, és az új technológiák iránti érdeklődés is folyamatosan nő. A tolmácsok egyre gyakrabban támaszkodnak számítógépes és digitális megoldásokra munkájuk során. Míg korábban inkább csak a felkészülés fázisában használták ezeket, ma már a tolmácsolás közben is egyre többen alkalmaznak laptopokat vagy táblagépeket, különféle szoftverekkel kiegészítve (Horváth 2015). A COVID–19-világjárvány tovább erősítette ezt a folyamatot: a távtolmácsolás elterjedésével a tolmácsoknak rövid idő alatt kellett alkalmazkodniuk az online munkavégzéshez, ami gyakran több platform és szoftver egyidejű elsajátítását is megkövetelte (Seresi és Lángos 2022). A legújabb kutatások alapján mind a tolmácshallgatók, mind a gyakorló tolmácsok úgy látják, hogy a CAI-eszközök ismerete előnyt jelent a munkaerőpiacon (Tóth 2025). A jelenlegi képzések jelentős része azonban továbbra sem biztosít lehetőséget ezen technológiák strukturált és célzott oktatására (Wan és Yuan 2022; Wang et al. 2023).

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén 2023-ban kísérleti jelleggel elindított „Technológia tolmácsoknak” című szabadon választható kurzust. A tantárgy másodéves mesterszakos hallgatók számára nyújt betekintést a tolmácsolást támogató digitális technológiák és CAI-eszközök használatába. A tanulmány ismerteti a kurzus létrejöttének hátterét, pedagógiai és elméleti kereteit, részletesen bemutatja a tananyag felépítését és a fejlesztett kompetenciákat, valamint kitér a megvalósítás során szerzett tapasztalatokra, kihívásokra és jövőbeli fejlesztési lehetőségekre is. Emellett arra is rámutat, hogy a kurzus nemcsak oktatási, hanem kutatási környezetként is alkalmas a technológia és a tolmácsolás kapcsolatának vizsgálatához.

¹ [InterpretBank - Terminology Software for Professional Interpreters](#)

² [BoothMate | Terminology management for professionals and organizations](#)

³ [AI Transcription Software — Audio & Video to Text | Sonix](#)

⁴ [Dragon Speech Recognition - Get More Done by Voice | Nuance](#)

⁵ [Verbit: AI-Based Transcription & Captioning Services](#)

⁶ [KUDO | The #1 Platform for Live Speech Translation & Captions](#)

⁷ [Talo - Real-Time AI Translator for Video Calls](#)

2. Számítógéppel támogatott tolmácsolás

A számítógéppel támogatott tolmácsolás (*computer assisted interpreting CAI*) pontos meghatározása és kategorizálása terén mindeztidáig nem született egységes konszenzus. A témára irányuló növekvő figyelem ellenére továbbra is kevés tanulmány foglalkozik a fogalmi meghatározásokkal vagy az eddigi empirikus kutatások rendszerezett elemzésével (Guo et al. 2023). Ezért ebben a fejezetben röviden áttekintjük a fogalmi meghatározásokkal kapcsolatos főbb álláspontokat, és kijelöljük azt az értelmezési keretet, amelyet a továbbiakban alkalmazunk.

A korai megközelítések (2010-es évek eleje) alapján a tolmácsolásban alkalmazott technológia fogalma elsősorban a konferenciatolmácsolás hagyományos technikai eszközeire korlátozódott, mivel az erre a célra fejlesztett digitális szoftverek még nem, vagy csak korlátozottan voltak jelen. Pöchhacker (2015: 412) ezzel szemben már sokkal tágabb értelemben használja a számítógéppel támogatott tolmácsolás eszközeinek (a továbbiakban CAI-eszközök) fogalmát, ezeket olyan technológiákként határozza meg, amelyek a tolmácsok munkáját támogatják. Ezt követően Fantinuoli (2018) munkája járult hozzá meghatározó módon a CAI-eszközök fogalmi meghatározásához. Az általa megalkotott definíció szerint a CAI-eszközök „olyan számítógépes programok, amelyeket kifejezetten a tolmácsok támogatására terveztek és fejlesztettek ki [...]”. Ezek az eszközök a tolmácsolási folyamat szerves részét képezik, közvetlen kapcsolatban állnak vele, és hatással lehetnek a tolmácsolás mögött meghúzódó kognitív folyamatokra is [...]”⁸ (Fantinuoli 2018: 155).

Általánosságban két megközelítést különböztethetünk meg: a CAI-eszközök szűkebb és tágabb értelemben vett felfogását (Guo et al. 2023). A CAI-eszközök szűkebb értelmezése szerint ide kizárólag azok a szoftverek tartoznak, amelyeket kifejezetten a tolmácsok számára fejlesztettek ki, mint például az InterpretBank vagy a Boothmate. A tágabb értelemben vett megközelítés ezzel szemben nemcsak ezeket a speciális eszközöket foglalja magában, hanem minden olyan technológiai megoldást, amely a tolmács munkáját valamilyen módon támogathatja. Ebbe a körbe tartozhatnak az általános dokumentumkezelő programok, például a Word vagy az Excel, valamint az online szótárak és terminológiai adatbázisok is. Ezt a tágabb megközelítést erősíti Wang és Wang (2019) álláspontja is, akik a Fantinuoli meghatározást követő évben arra a következtetésre jutottak, hogy a CAI-eszközök kategóriáját ki kell terjeszteni azokra az eszközökre is, amelyeket nem kifejezetten tolmácsolási célra terveztek. A cikk további részében, valamint a következő fejezetben bemutatott empirikus kutatás során a CAI-eszközök tágabb értelmezését alkalmazzuk és a fogalmat következetesen ebben az értelemben használjuk.

⁸ Az idézet a cikk szerzőinek saját fordítása.

3. A CAI-eszközök ismertsége és alkalmazása

Tóth (2025) kérdőíves kutatása három célcsoport, tolmácsoktatók ($n = 14$; 23%), tolmácsolók ($n = 23$; 22%) és gyakorló tolmácsok ($n = 67$; 64%) bevonásával vizsgálta a CAI-eszközök ismertségét, valamint azt, hogy a válaszadók pontosan milyen típusú technológiai megoldásokat alkalmaznak a gyakorlatban. A kutatás során a résztvevőknek egy hatfokú Likert-skálán kellett értékelniük, mennyire tartják magukat tájékozottnak a számítógéppel támogatott tolmácsolás terén. A skála alsó végpontja (1) a teljes ismerethiányt („Még egyáltalán nem hallottam róla”), míg felső végpontja (6) a magas szintű jártasságot („Nagyon jól ismerem és használni is tudom”) jelentette. A válaszok alapján a tolmácsoktatók értékelték a legmagasabbra a technológiai tájékozottságukat ($M = 4,34$; $SD = 1,18$), míg a tolmácsolók a legalacsonyabbra ($M = 3,49$; $SD = 1,247$). A gyakorló tolmácsok átlaga csak egy kicsivel haladta meg a hallgatókét ($M = 3,60$; $SD = 1,65$), tehát a még képzésben részt vevők és a már szakmában dolgozók, bár eltérő mértékű tapasztalattal rendelkeznek, saját bevallásuk szerint szinte azonos szinten ismerik a CAI-eszközöket. Mindhárom csoport esetében alacsony szórásértékek figyelhetők meg, ami a válaszok homogen jellegét mutatja.

Az átlagok közötti különbségeket statisztikai módszerekkel is megvizsgáltuk, amelyhez az IBM SPSS Statistics nevű programot használtuk. Az egyutas varianciaanalízis (one-way ANOVA) alapján a három célcsoport között a CAI-eszközök ismerete tekintetében nem mutatható ki szignifikáns különbség ($F(2,129) = 1,530$; $p = 0,220$). Ezen kívül statisztikai módszerekkel vizsgáltuk meg azt is, hogy van-e összefüggés a válaszadók életkora, szakmai tapasztalata és a CAI-eszközök ismerete között. A Pearson-féle korrelációs vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a CAI-eszközök ismerete sem áll statisztikailag szignifikáns kapcsolatban sem a válaszadók életkorával ($r = -0,075$; $p = 0,392$), sem a tolmácsolási tapasztalattal ($r = 0,085$; $p = 0,333$). Mindkét esetben a korrelációs együttható értéke a nullához közeli, ami nagyon gyenge kapcsolatot jelez.

A kutatás arra is kitért, hogy a válaszadók pontosan milyen típusú eszközöket és szoftvereket használnak a tolmácsolás támogatására. Ezt egy zárt kérdés vizsgálta, ahol a válaszadók több opciót is kiválaszthattak. Az eredményeket az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat
Tolmácsoktatók, hallgatók és gyakorló tolmácsok által alkalmazott CAI-eszközök

	Tolmácsoktatók (<i>n</i> = 14)	Tolmácsshallgatók (<i>n</i> = 23)	Gyakorló tolmácsok (<i>n</i> = 67)	Összesen
Dokumentum kezelő eszközök (pl.: Word, Excel)	13	21	58	92
Online gépi fordítók (pl.: DeepL, Google Translate)	13	19	56	88
Online szótárak és terminológiai eszközök (pl.: Juremy, Glosbe)	13	21	51	85
Videó-konferenciás tolmácsolási platformok (pl.: Microsoft Teams, Zoom)	13	9	42	64
Beszédfelismerő eszközök (pl.: Google Speech-to-Text)	4	0	14	18
Tabletes alkalmazások (pl.: Notability)	5	3	8	16
Tolmácsolástámogató szoftverek (pl.: InterpretBank)	3	2	5	10
Egyéb	2	2	8	12

A válaszok alapján a leggyakrabban használt eszközök a dokumentumkezelő programok, a gépi fordítók, valamint az online szótárak és terminológiai adatbázisok. Ez összhangban áll Móricz (2017) kérdőíves kutatásának eredményeivel, amely szerint a konferenciatolmácsok körében a leggyakrabban használt eszközök a szövegszerkesztők, böngészők és elektronikus szótárak voltak. Láthatjuk, hogy még nyolc év elteltével sem figyelhető meg számottevő előrelépés: továbbra is ezek az alapvető, általános célú eszközök dominálják a tolmácsolási gyakorlatot. A videokonferenciás tolmácsolási platformokat szintén sokan használják, ami feltehetően a COVID–19-világjárvány nyomán bekövetkezett digitális átállással is magyarázható. Érdekes, hogy a célzottan a tolmácsolás támogatására fejlesztett szoftvereket mindössze tíz fő jelölte meg, ennél még a beszédfelismerő szoftverek és a tabletes alkalmazások is nagyobb arányban szerepeltek. Az eredmények alapján egyik célcsoport sem rendelkezik átfogó ismeretekkel a CAI-eszközök terén, tapasztalataik többnyire általános szoftverekre korlátozódnak.

Ugyanakkor a válaszokból az is kiderül, hogy a technológiai kompetenciák fejlesztésének fontosságát a résztvevők túlnyomó többsége felismeri. Ugyanezen kutatás egy másik kérdése azt vizsgálta, mennyire értenek egyet a résztvevők azzal az állítással, miszerint „A piacon való elhelyezkedés szempontjából fontos, hogy a tolmácsképzés során a diákok megismerkedjenek a tolmácsoláshoz használható technikai eszközökkel.” A válaszokat négyfokozatú Likert-skálán kellett megadni, ahol az 1-es az „egyáltalán nem értek egyet”, a 4-es pedig a „teljes mértékben egyetértek” értéket jelentette. Az oktatók átlaga 3,70 ($SD = 0,47$), a hallgatóké 3,54 ($SD = 0,59$), míg a gyakorló tolmácsoké 3,66 ($SD = 0,63$) volt. Az eredmények azt mutatják, hogy mindhárom célcsoport egyetért a CAI-eszközök oktatásának szükségességével, a viszonylag alacsony szórásértékek pedig a célcsoportokon belüli vélemények homogenitására utalnak.

Mindezek alapján jól látható, hogy bár a CAI-eszközök ismertsége továbbra is viszonylag alacsony, a technológiai megoldások megismerésére irányuló igény egyértelműen jelen van. Jelenleg a piacon aktív gyakorló tolmácsok nagy része autodidakta módon sajátítja el egy-egy segédeszköz vagy szoftver használatát, amennyiben erre munkája során szüksége van (Goldsmith 2023). Ez érthető annak fényében, hogy a CAI-eszközök célzott oktatására kevés képzőintézmény tud lehetőséget biztosítani, és sok helyen nem is szerepel a képzési struktúrában olyan kurzus, amelybe ezen eszközök oktatása integrálható lenne (Wan és Yuan 2022, Wang et al. 2023). A fentebb részletezett empirikus kutatás eredményei is megerősítik, hogy idő- és szükségszerű a CAI-eszközök szakszerű, strukturált oktatásának beépítése a képzési gyakorlatba. A következő fejezetekben ennek egy lehetséges megvalósítási módját ismertetjük.

4. A kurzus létrejötte és helye a tantervben

A „Technológia tolmácsoknak” kurzus az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke fordító- és tolmácsmasterszakán valósul meg. A képzés négy félévből áll: az első két félév során a hallgatók elsajátítják az elméleti alapokat, valamint kötelező fordítás- és tolmácsolástechnikai szemináriumokon vesznek részt. A második félév végén specializálódnak: a fordító, tolmács, illetve nyelvi mérnök szakirányok közül tudnak választani. A harmadik és negyedik félévben a tanterv már a választott szakirányhoz igazodik, így a hallgatók célzottan mélyíthetik el tudásukat a választott területen. Azok, akik a tolmácsolás szakirányt választják, elsősorban a hosszú szakaszos konszekutív tolmácsolás elsajátítására fókuszálnak, a képzés végére körülbelül öt perces beszédek képesek konszekutívan visszaadni, jegyzetek segítségével.

A kurzus a 2023-as tanév tavaszi félévében indult el pilot jelleggel, válaszul a hallgatói visszajelzésekre, amelyek egyértelműen jelezték az igényt a technológiával kapcsolatos ismeretek bővítésére (Robin, Gabányi és Tóth 2025; Robin, Tóth és

Gabányi 2025). A kurzus létrehozását továbbá az is indokolta, hogy a fordító szakirány képzésében már hosszabb ideje szerves része a tantervnek a fordítástámogató eszközök részletes oktatása. A kurzus kezdetben blokkszemináriumok formájában valósult meg összesen hat alkalommal, majd a tananyag folyamatos bővítésével az óraszám is növekedett: a 2024/2025-ös tanévre már egy teljes félévet lefedő tanmenet alakult ki, amely körülbelül tíz, egyenként 90 perces alkalmat foglal magába.

A kurzus a mesterképzés szabadon választható tantárgyai közé tartozik, amelyet kizárólag másodéves hallgatók vehetnek fel. Mivel a kurzus tartalmaz egy olyan modult, amely bevezetést nyújt a szinkrontolmácsolás alapjaiba (lásd: 5.2 *A kurzus tartalma és felépítése*), fontos, hogy a résztvevők már stabil alapismeretekkel rendelkezzenek a tolmácsolás terén. A kurzus elsősorban a tolmács szakirányt választók számára nyújt közvetlenül hasznosítható ismereteket, de más szakirányú hallgatók jelentkezését is szívesen fogadjuk, amennyiben érdeklődnek a technológiai megoldások és a tolmácsolás kapcsolata iránt. Az oktatás kiscsoportos formában valósul meg, jellemzően 6–9 fős csoportokban, amely lehetővé teszi, hogy minden hallgató aktívan részt vegyen a gyakorlati feladatokban, valamint személyre szabott visszajelzést kapjon a kurzust vezető két oktatótól (jelen tanulmány szerzőitől). A kurzuson részt vevő hallgatók száma a tolmács szakirányt választók összlétszámának körülbelül 30–40%-át teszi ki.

A kurzus tartalma és felépítése dinamikusan változik: évről évre igazodik egyrészt a technológiai fejlődés üteméhez, másrészt a hallgatói visszajelzésekhez és igényekhez. A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a hallgatók körében egyre nagyobb az érdeklődés a kurzus iránt, ami azt mutatja, hogy a tolmácsolási technológiák oktatása releváns. A tantárgy jelenlegi formája egyfajta kísérleti modell, amelynek tapasztalatai alapján lehetséges a további fejlesztés, illetve hasonló kurzusok bevezetése más képzési helyszíneken. A kurzus várhatóan a jövőben mind tartalmilag, mind módszertanilag bővülni fog.

5. A „Technológia tolmácsoknak” kurzus

A technológiai segédeszközök integrálása a tolmácsképzésbe egy összetett és sokrétű feladat. Ebben a fejezetben most a „Technológia tolmácsoknak” című kurzus tartalmi felépítését mutatjuk be, részletesen ismertetve azokat a tematikai és módszertani elemeket, amelyek a hallgatók technológiai kompetenciáinak fejlesztését szolgálják. A konkrét tartalmi elemek ismertetése előtt azonban fontos röviden áttekinteni azt az elméleti keretet, amely alapján kiválasztjuk és beépítjük a különböző CAI-eszközöket a kurzusba.

5.1. Elméleti keretrendszer

Az elméleti háttérként szolgáló keretrendszer, amelyre a kurzusban alkalmazott CAI-eszközök kiválasztását alapozzuk, eredetileg a mesterséges intelligencia oktatásba való integrációjára készült. Schofield és Zhou (2025) egy olyan modellt dolgoztak ki, amely kifejezetten az MI beépítésének lépéseit írja le, ugyanakkor általános érvényű elveket fogalmaz meg, amelyek más technológiai megoldások – így a tolmácsolást támogató eszközök – kiválasztásában és bevezetésében is irányadóak lehetnek. A modell első lépése a kívánt tanulási eredmények meghatározása, azaz annak tisztázása, hogy a hallgatók pontosan milyen készségeit szeretnénk fejleszteni. Ezt követi egy értékelési rendszer kidolgozása, amely lehetővé teszi, hogy mérni tudjuk a hallgatók fejlődését. A harmadik lépés az oktatási célokhoz illeszkedő mesterséges intelligencia alapú eszközök kiválasztása, míg a negyedik lépés az ezekhez kapcsolódó tanulási és tanítási tevékenységek megtervezése. Végül az ötödik lépés a kiválasztott eszközök folyamatos monitorozása és értékelése, amely biztosítja, hogy azok a gyorsan változó technológiai környezetben is relevánsak maradjanak.

Ezt a modellt alapul véve a „Technológia tolmácsoknak” című kurzus tervezéséhez a következő négy lépésből álló struktúrát alkalmazzuk a megfelelő CAI-eszközök kiválasztásához, amelyet az 1. ábra szemléltet.

1. ábra
A megfelelő CAI-eszközök kiválasztásának modellje

Az első lépés során minden tanév elején meghatározzuk, hogy a kurzus pontosan milyen készségek fejlesztésére szeretne fókuszálni. A második lépésben ehhez igazítva választjuk ki a konkrét szoftvereket, technológiai segédeszközöket. A kurzus során pedig folyamatosan monitorozzuk, hogy a kiválasztott eszközök valóban hozzájárulnak-e a meghatározott készségek fejlődéséhez. Amennyiben úgy ítéljük meg, hogy egy eszköz nem bizonyul hatékonynak a kitűzött célok elérésében, vagy technológiailag elavulttá válik, azt a következő félévben más, relevánsabb alternatívával helyettesítjük. A harmadik lépésben olyan órai tevékenységeket és feladatokat tervezünk meg, amelyek elősegítik a kiválasztott eszközök hatékony elsajátítását és alkalmazását. Külön figyelmet fordítunk arra, hogy ezek a feladatok a hallgatók számára életszerű, szakmailag releváns szituációkat tükrözzenek. Végül a negyedik lépés a kurzus folyamatos fejlesztése és aktualizálása: minden szemeszterben újraértékeljük, hogy a használt eszközök továbbra is megfelelnek-e az oktatási céloknak, illetve hogy megjelentek-e olyan új technológiai megoldások, amelyeket érdemes lenne beépíteni a kurzusba.

Emellett fontos megemlíteni a Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT) modell kifejezetten a tolmácsképzésre adaptált változatát is, amelyet Tian és Yang (2024) alkotott meg. Az UTAUT-modellt Venkatesh et al. (2003) dolgozta ki nyolc korábbi technológiaelfogadási elmélet és modell integrálásával, azzal a céllal, hogy átfogóbb és erősebb keretet hozzon létre a technológia elfogadásának vizsgálatára. A modell szerint a technológia elfogadását alapvetően a teljesítményelvárás (*performance expectancy*), az erőfeszítéselvárás (*effort expectancy*), a társas hatás (*social influence*) és a támogató feltételek (*facilitating conditions*) befolyásolják. Venkatesh et al. (2012) később megalkotta az UTAUT2 modellt is, amely az eredeti keretet további tényezőkkel bővítette, így a hedonikus motivációval (*hedonic motivation*), az ár-érték aránnyal (*price value*) és a szokással (*habit*). A modell szerint a teljesítményelvárás, az erőfeszítéselvárás és a társas hatás közvetlenül befolyásolja a használati szándékot, míg a támogató feltételek elsősorban a tényleges használatra hatnak. A használati szándék közvetítő szerepet tölt be a technológiaelfogadás folyamatában, és meghatározó tényezője a tényleges használatnak (Venkatesh et al. 2003). Az UTAUT-modell emellett figyelembe veszi az egyéni különbségeket is: az egyes konstrukciók hatását olyan moderáló változók befolyásolhatják, mint az életkor, a nem, a felhasználói tapasztalat és a használat önkéntessége. Az UTAUT2-modellben a használat önkéntessége már nem jelenik meg moderátorváltozóként, mivel a technológiahasználat a fogyasztói környezetben jellemzően önkéntesnek tekinthető. Emellett az UTAUT2 a támogató feltételek és a használati szándék között is közvetlen kapcsolatot feltételez.

Tian és Yang (2024) ezt a modellt a tolmácsképzés sajátosságaihoz igazítva továbbfejlesztette. Az általuk létrehozott kibővített UTAUT-modell megtartja az eredeti konstrukciókat, ugyanakkor három további változóval egészíti ki azokat: a motivációval (*motivation*), a feladat és technológia illeszkedésével (*task-technology fit*),

valamint a technológiai önhatékonyssággal (*technology self-efficacy*). A modellt Tian és Yang egy kérdőíves empirikus kutatás keretében vizsgálta tolmácsolókat bevonásával, az eredmények pedig megerősítették a kibővített UTAUT-modell megbízhatóságát és alkalmazhatóságát a tolmácsolás technológiaelfogadási folyamatainak vizsgálatában. A kutatás eredményei alapján a technológia elfogadásában különösen fontos szerepet játszik a feladat és technológia illeszkedése, valamint a teljesítményelvárás. A használati szándék és a támogató feltételek pedig meghatározó tényezők a technológiai eszközök tényleges használatának. Az eredmények arra is rámutattak, hogy a technológiai megoldások oktatásba történő integrálása pozitív hatással lehet a hallgatók tanulási motivációjára. Mindez azt mutatja, hogy a tolmácsolásban nem elegendő pusztán egyes technológiai eszközök bemutatása, hanem fontos hangsúlyozni azok gyakorlati relevanciáját és a konkrét tolmácsolási feladatokhoz való kapcsolódását is. A hallgatóknak meg kell érteniük, hogy az egyes technológiák milyen helyzetekben és milyen módon támogathatják hatékonyan a munkájukat.

Tian és Yang kibővített UTAUT-modellje nemcsak hasznos elméleti keretet nyújt annak megértéséhez, hogy milyen tényezők befolyásolják a technológiai eszközök sikeres integrációját a tolmácsolásban, hanem arra is rámutat, hogy az oktatók számára különösen fontos a technológiai eszközök gyakorlati relevanciájának hangsúlyozása, a megfelelő támogató környezet biztosítása, valamint a hallgatók technológiai önbizalmának és motivációjának fejlesztése. A kurzus létrehozásánál és fejlesztésénél ezeket a szempontokat is igyekeztünk figyelembe venni.

5.2. A kurzus tartalma és felépítése

A kurzus elején a hallgatók áttekintést kapnak arról, hogy milyen típusú technológiák kapcsolódhatnak a tolmácsolás különböző formáihoz, majd ezt követően olyan szoftverekkel ismerkednek meg, amelyek a tolmácsolási folyamat valamely szakaszában hasznos támogatást nyújthatnak. Az áttekintett eszközök skálája a mindennapi programoktól (pl. PDF-olvasó, speech-to-text szoftverek) a kifejezetten tolmácsok számára fejlesztett terminológiai és CAI-szoftverekig terjed (pl. Juremy⁹, InterpretBank). A szoftvereket a hallgatók mutatják be a csoportnak egy-egy kiselőadás keretein belül. A fókusz nem elméleti ismertetésen, hanem a programok működésének gyakorlati demonstrációján van, különös tekintettel arra, hogy miként járulhatnak hozzá a tolmácsolás támogatásához.

A kurzus következő eleme a telefonos tolmácsolás. Ez a műfaj – különösen a többi tanórán oktatott hosszú szakaszos konszekutív tolmácsoláshoz képest – számos új kihívást jelent a hallgatók számára. Egy ilyen helyzetben a tolmács csak az egyik beszélőt látja, vagy gyakran egyiküket sem, a technológiai környezet is bizonytalan, előfordulhat kapcsolatmegszakadás, illetve akusztikai nehézségek is akadályozhatják a megértést.

⁹ [Instant EUR-Lex and IATE concordance and terminology. - Juremy](#)

A gyakorlat célja, hogy fejlessze a hallgatók problémamegoldó képességét, kreativitását és rugalmasságát, miközben életszerű szituációkban próbálhatják ki magukat.

A tablettel támogatott tolmácsolás külön blokkot alkot a kurzuson belül, a témával két tanórán keresztül foglalkozunk. Az első alkalom elméleti alapot nyújt, amely során a hallgatók megismerkednek a *pen computing* fogalmával, a tabletek fejlődéstörténetével, a digitális jegyzetelés sajátosságaival, valamint a tablethasználat előnyeivel és hátrányaival. Emellett rövid áttekintést kapnak az e-ink technológia működéséről és a releváns jegyzetelő applikációkról is. A második tanóra a gyakorlati alkalmazásra fókuszál: a hallgatók OnyxBoox Note Air 4 C típusú e-ink kijelzős táblagépeken dolgoznak, amelyekből összesen hat darab áll a tanszék rendelkezésére. Az óra elején rövid írásgyakorlatok segítik az eszköz alapfunkcióinak elsajátítását, ezt követően pedig háromperces beszédekkel kell konszekutívan tolmácsolniuk, a tableteket jegyzetelésre használva. Később haladóbb szintű feladatként, a hallgatók kipróbálhatják az osztott képernyős üzemmódot is. Ennek során a tablet képernyőjének egyik oldalán egy előre betöltött dokumentum, például egy terminológiai lista vagy jegyzetekkel ellátott prezentáció, jelenik meg, a másik oldalán pedig a jegyzetelő alkalmazás. A kurzus ezen részének fő célja, hogy a hallgatók képet kapjanak arról, milyen digitális eszközök állnak rendelkezésre a konszekutív tolmácsolás támogatására a hagyományos, papíralapú jegyzetelésen túl. Azáltal, hogy nem csupán elméleti tájékoztatást kapnak, hanem ki is próbálhatják az eszközöket, lehetőségük nyílik mérlegelni, a jövőben szeretnék-e ezeket beépíteni saját jegyzetelési gyakorlatukba.

Természetesen a mesterséges intelligenciával (MI) is külön foglalkozunk, amely egyre meghatározóbb szerepet játszik a nyelvi közvetítés területén is. A kurzus során alapvetően a Chat GPT¹⁰-t használjuk, de más MI-alapú eszközöket is bemutatunk a diákoknak (Claude by Anthropic¹¹, Google Gemini¹², MS Copilot¹³). A hallgatók először megismerkednek a mesterséges intelligencia működésének alapelveivel, amely során részletesen kitérünk a technológia lehetséges veszélyeire és korlátaira is. Ezután megtanulják, hogy hogyan lehet hatékonyan promptokat írni, illetve, hogy miként érdemes beállítani a rendszer paramétereit a legjobb eredmény elérésének érdekében. Majd gyakorlati példákon keresztül sajátítják el, hogyan lehet terminológiát kinyerni egy szövegből, és miként lehet egyéni projekteket létrehozni a Chat GPT-ben. Mindeközben végig arra helyezzük a hangsúlyt, hogy a hallgatók átlássák: a mesterséges intelligencia miként segítheti a tolmácsolás egész folyamatát, beleértve a felkészülést, a valós idejű munkát és az azt követő utómunkát.

A kurzus leghosszabb blokkja körülbelül három-négy tanórán keresztül vezeti be a hallgatókat a szinkrontolmácsolás alapjaiba. Az első lépés a kabintechnika megis-

¹⁰ [ChatGPT](#)

¹¹ [AI Chat](#)

¹² [Use AI](#)

¹³ [Microsoft Copilot: Az AI-segítőtársa](#)

merése: részletesen áttekintjük a Bosch-pult funkcióit és a mikrofonhasználat szabályait. Annak érdekében, hogy a hallgatók hozzászokjanak az új munkakörnyezethez, először konszekutív tolmácsolásra használjuk a kabinokat: a beszéd elhangzása után a hallgatók a kabinban ülve, mikrofonba beszélve adják vissza a hallottakat. A szinkrontolmácsolásra való felkészülés részeként shadowing-gyakorlatokat végzünk magyar és idegen nyelven, valamint áttekintjük a kabinban alkalmazható stratégiákat (Seresi 2016: 59–60). Ezután a hallgatók először lassabb tempójú, alacsony információsűrűségű beszédeken gyakorolnak, majd fokozatosan térnek át a bonyolultabb, hosszabb beszédek tolmácsolására. A hallgatók minden feladat után visszajelzést kapnak, illetve lehetőségük nyílik önreflexió keretein belül megosztani a saját tapasztalataikat is a csoporttal. A blokk zárásaként a relétolmácsolást is kipróbálják: érdekes és tanulságos élmény a hallgatók számára, amikor egymás tolmácsolásából kell dolgozniuk egy harmadik nyelvre. Ez a modul különösen izgalmas és emlékezetes szokott lenni a hallgatók számára, és amennyiben valaki kedvet kap a szinkrontolmácsoláshoz, lehetősége van jelentkezni a tanszék által kínált Európai Unió konferenciatolmács (*European Masters in Conference Interpreting, EMCI*) szakirányú továbbképzésre is.

A szinkrontolmácsolás alapjainak elsajátítása után a kurzus záró modulja a távtolmácsolás. A gyakorlatokat a Zoom platformon végezzük, a hallgatók saját laptopjukat használják, és a hangszigetelt kabinokból csatlakoznak be a videóhívásba. A hagyományos kabinos szinkrontolmácsoláshoz képest a távtolmácsolás további kihívásokat jelent: gyakoriak a technológiai nehézségek, valamint a képi információk – például prezentációk – párhuzamos követése is bonyolítja a feladatot. A hallgatók előzetesen felkészülési anyagokat is kapnak, hogy a szimulált tolmácsolási helyzet minél életszerűbb legyen, illetve, hogy gyakorolják, hogyan lehet ezeket az anyagokat hatékonyan előkészíteni és a tolmácsolás közben is használni.

A kurzus lezárásaként kiemelt figyelmet fordítunk a hallgatói visszajelzésekre: az utolsó órán lehetőségük van megosztani tapasztalataikat, javaslataikat, valamint azt is, hogy mely elemeket tartották hasznosnak, és mit hiányoltak a kurzusból. Az észrevételeik mindig értékesek számunkra, és fontos alapot jelentenek a kurzus folyamatos fejlesztéséhez. A kurzus tanmenetét a 2. táblázatban összefoglalva és vizuálisan is jól áttekinthető formában mutatjuk be. A táblázatból látható, hogy az egyes tanórák milyen tematikai fókuszra épülnek, milyen módszerekkel dolgozunk, és mely készségek fejlesztését célozzuk meg az adott alkalommal.

2. táblázat

A „Technológia tolmácsoknak” kurzus felépítése és kompetenciafejlesztési céljai

Alkalom	Téma	Alkalmazott módszer	Fejlesztett kompetenciák
1.	Elméleti bevezetés a tolmácsolásban használt technológiai eszközökbe	Előadás, közös megbeszélés	Digitális műveltség, technológiai tudatosság
2.	Szoftver alapú CAI-eszközök gyakorlati bemutatása	Hallgatói kiselőadások, szoftverdemó	Prezentációs készségek, technológiahasználat
3.	Telefonos tolmácsolás	Szimulációs gyakorlatok, szituációk elemzése, önreflexió	Rugalmasság, problémamegoldás, kreativitás
4.–5.	Tablettel támogatott tolmácsolás – elmélet és gyakorlat	Előadás, az eszköz használata a gyakorlatban	Jegyzeteléstechika, digitális készségek
6.	Mesterséges intelligencia tolmácsolási célú alkalmazása	Promptírás, terminológia-keresés, egyéni kísérletezés	MI-tudatosság, kritikus gondolkodás, önálló tanulás
7.–9.	Bevezetés a szinkrontolmácsolásba	Kabinos tolmácsolás, shadowing, relé, páros munka	Szinkrontolmácsolási készségek, stresszkezelés, kooperáció
10.	Távtolmácsolás és visszajelzések	Szimulációs gyakorlat, csoportos megbeszélés, kérdőív	Digitális problémamegoldás, tanulási tudatosság

5.3. Kutatási lehetőségek

A kurzus mindezekén kívül nemcsak oktatási, hanem kutatási célokra is lehetőséget kínál. Jó példa erre a 2023 novemberében készített esettanulmány, amelyben a kurzus hallgatóinak bevonásával azt vizsgáltuk, hogyan alkalmazható a Juremy terminológiai kereső tolmácsolási célokra (Tóth, Palotai-Torzsás és Móricz 2025). A projekt nemcsak értékes kutatási adatokkal szolgált, hanem a hallgatók számára is hasznos tapasztalatot jelentett. Emellett a kurzus során lehetőség nyílik a technológiához való attitűdök megfigyelésére is: nyomon követhetjük, hogyan viszonyulnak a hallgatók egyes technológiai megoldásokhoz, például a tablethasználathoz vagy egy-egy szoftverhez. Ezt a folyamatot a rendszeres hallgatói visszajelzések és önreflexiók is segítik.

A kontrollált oktatási környezet lehetővé tesz longitudinális vizsgálatokat is, például megfigyelhető az is, hogy a különböző technológiai eszközök használata miként befolyásolja a tolmácsolási teljesítményt, a kognitív terhelést vagy akár a szakmai önbizalmat. Emellett összehasonlító vizsgálatokra is lehetőség nyílik, például a pa-

píralapú és a digitális jegyzetelés hatékonyságának elemzésére, vagy annak feltérképezésére, hogy a mesterséges intelligencia miként változtatja meg a tolmácsolási eseményre való felkészülés stratégiáit. A kurzus keretében gyűjtött adatok nemcsak az oktatási program továbbfejlesztését segítik, hanem hozzájárulhatnak a technológia és a nyelvi közvetítés kapcsolatának mélyebb megértéséhez is. Minden kutatási célú adatgyűjtés kizárólag önkéntes alapon történik, előzetes tájékoztatást követően, az adatvédelemre vonatkozó összes előírás betartásával.

6. A kurzus célja és a hallgatói kompetenciák

A kompetenciák kérdése fontos a szeminárium vonatkozásában: egyrészt a hallgatók számos kompetenciáját fejleszti, másrészt a technológiai változásokkal együtt az oktatói kompetencia is folyamatos változáson megy keresztül. A HeDiCom-modell (Tondeur et al. 2023) szerinti négy dimenzióból – amelyek a tanítási gyakorlat módszerei, a hallgatók felkészítése a digitális eszközök gyakorlati használatára, a tanári digitális kompetenciák és azok folyamatos fejlesztése – mindegyik érvényesül a szemináriumi munka során, ahogyan az az 5.1. fejezetben felvázolt ciklusból kiderül.

A kurzus legfontosabb célkitűzése, hogy a tolmács szakirányon tanuló hallgatók rendelkezzenek olyan technológiai ismeretekkel, amelyek egy gyakorló tolmács mindennapjaiban szükségesek, illetve megkönnyítik a munkát. A hallgatók az órákon, illetve otthon maguk is kipróbálják a technológiai eszközöket. Az órák során azonban nemcsak a közvetlen hallgatói kompetenciák (a kurzus részeként elsajátított tananyag) fejlődnek. Kialakul pl. az ún. célszoftverek (kifejezetten egy feladatra tervezett programok) iránti fogékonyság, ahogy az ismeretlen eszközök feltérképezésének módszere is. Mindkét szempont jelentősége abban rejlik, hogy napjaink számítástechnikai rendszerei gyakran integrált módon működnek, tehát egy nagyobb, közismertebb eszköz funkcióbővítéseként (pl. egy okostelefon alkalmazása), míg a tolmácsoknak céleszközöket is kell használni (akár analógokat is, pl. bizonyos tolmácsberendezéseket). A szemináriumokon egyes eszközök használatát tolmácsolási gyakorlatokba ágyaztuk, többek között olyanokba (pl. telefonos tolmácsolás), amelyek általában nem részei a kötelező szemináriumi tanmeneteknek. Az általános kompetenciák tekintetében fejlődik a hallgatók digitális műveltsége, technológiai tudatossága, MI-tudatossága és problémamegoldó képessége is (lásd 2. táblázat). Összességében tehát fontos, hogy a gyakran bölcsész szakokról érkező hallgatók is magukévá tegyék a szükséges készségeket, így fontos tudásra téve szert a későbbi munkaerőpiaci elvárásokkal kapcsolatban is. Megjegyzendő, hogy az órán nemcsak digitáliskompetencia-fejlesztésre kerül sor, hanem a hallgatók tolmácsolási készségei is erősödnek a tolmácsgyakorlatok által (pl. telefonos tolmácsolás, szinkrontolmácsolási gyakorlat); a digitális eszközök használatában rejlő többletkapacitás-igényt (Gile 2009) megtanulják beépíteni a munkamódszerükbe.

Az oktatók évről-évre megújuló digitális alapeszközkeszlettel indítják a félévet és fejlesztik a hallgatókat, azonban az egyes szoftveres eszközökről szóló hallgatói előadások többször olyan változásokra hívják fel a figyelmet, amelyek esetenként még nagyon frissek és az oktatók számára is új információkat jelentenek. Ezek a változások jellegüktől függően beépülnek a 5.1. pontban ismertetett ciklusba.

7. Kihívások és korlátok

Az egyetemi keretek között minden tantárgy oktatásának megvannak a maga korlátai, a technológiai tárgyaké azonban eltérhetnek a tolmácsolás tanmenetének más tanegységeinél tapasztalható kihívásoktól. A szakirodalom is említi ilyeneket (pl. Wang et al. 2023), ezért az alábbiakban bemutatjuk az általános és az ELTE-n szerzett tapasztalatokat is. Az egyik legsúlyosabb korlát az intézményi eszközkeszlet hiánya. Míg az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsolás Tanszéke szerencsés helyzetben van, hiszen rendelkezik felszerelt tolmácsolókabinokkal és hat darab e-ink táblagéppel, valamint együttműködések révén hozzáférést biztosít hallgatóinak a Juremy és a Boothmate felületeihez is, ez sok más képzőhelyen nem valósulhat meg. A tanulmányban bemutatott eszközök és szoftverek ráadásul csak a jéghegy csúcsa, hiszen vannak intézmények, ahol még az alapvető technikai felszereltség is hiányzik.

A hallgatók anyagi lehetőségei szintén korlátozottak, így sem saját eszköz vásárlása, sem fizetős szoftverek használata nem várható el tőlük (Tóth 2025). Mivel a tanszék sem rendelkezik előfizetéssel és ezáltal teljes hozzáféréssel minden releváns szoftverhez, gyakran csak shareware-verziók használatára van mód, amelyek korlátozott funkciókat biztosítanak. Ráadásul ezek elérhetősége és funkciói is folyamatosan változnak, így nem mindig tudjuk ugyanazokat az eszközöket ugyanolyan részletességgel bemutatni. Ez azonban nem mindig probléma, hiszen a gyakorlati munkában a felhasználók többsége sem használja egy szoftver összes funkcióját.

Ezzel összefüggésben áll a tananyag folyamatos frissítése, ami szintén nagy kihívás az oktatók számára. A tolmácsolásban alkalmazott technológiai megoldások és szoftverek gyors ütemben fejlődnek, így az oktatóknak is lépést kell tartaniuk ezekkel a változásokkal. A tantervet minden félévben ennek megfelelően módosítjuk, frissítjük, hogy mindig a legaktuálisabb eszközöket és módszereket mutathassuk be a hallgatóknak.

Általános tapasztalat az is, hogy sok intézményben az oktatók technológiai kompetenciái hiányosak, ami akadályozhatja az új technológiai megoldások bevezetését és oktatását. A hallgatókat ugyanis nagymértékben befolyásolja az, hogy tanáraik mennyire nyitottak az új technológiák felé. Ennek érdekében a tanszék rendszeresen szervez workshopokat oktatói számára, ahol megismerkedhetnek a rendelkezésre álló digitális eszközökkel és azok oktatásban való alkalmazásának lehetőségeivel, például a táblagépek használatával.

Végül, kiemelten fontos az intézményi hozzáállás: ahol a felsőoktatási intézmény támogatja a digitális technológiák használatát, ott a hallgatók is nyitottabbak lesznek az új módszerekre. A Fordító- és Tolmácsképző tanszéken például a tolmács szakirányos hallgatók a záróvizsgán használhatnak akár táblagépet is a jegyzeteléshez. Fontos azonban megjegyezni, hogy más CAI-eszközöket, például digitális szótárakat, internetes böngészőket vagy hangfelvevő alkalmazást tilos igénybe venniük. Ezzel szemben más intézményekben, ahol a táblagéphasználat nem megengedett, a hallgatók a kipróbálás után jellemzően nem élnek tovább a digitális jegyzetelés lehetőségével (Wang et. al 2023).

8. Jövőbeli tervek

A „Technológia tolmácsoknak” című kurzus eddig szabadon választható tantárgyként szerepelt a mesterszakos tantervben, azonban a hallgatói visszajelzések, a technológiai fejlődés üteme, valamint a technológiai megoldások iránti egyre növekvő érdeklődés hatására a tanszék a kurzust kötelezővé tette a másodéves tolmács szakirányos mesterszakos hallgatók számára. A tantervmódosítás a 2026/2027-es tanév őszi félévétől lép érvénybe.

A kurzus tartalmát a jövőben is folyamatosan fejlesztjük, minden félév tapasztalatai és a hallgatók visszajelzései alapján. Célunk, hogy a tananyag minél gyakorlatiasabb és naprakészebb legyen, valamint egyre szélesebb eszköztárat tudjunk bemutatni a CAI-eszközökből és technológiai megoldásokból. A tanszék továbbra is elkötelezett a technológiai fejlesztések támogatása mellett. Ennek eredményeként a jövőben újabb szoftveres és fizikai eszközök beszerzése is várható. Például tervben van egy tour guide felszerelés megvásárlása, amely lehetővé tenné, hogy a hallgatók a tolmácsolás ezen formáját is kipróbálják a kurzus alatt.

A kurzus további jövőbeli célja, hogy minél tovább erősítse a tolmácsszakképzett hallgatók technológiai felkészültségét, és olyan eszközismeretet nyújtson számukra, amely közvetlenül hozzájárul szakmai versenyképességükhöz a folyamatosan változó piaci környezetben. Az órák során felgyülemelő tapasztalatok nemcsak az itt bemutatott szeminárium továbbfejlesztésében hasznosak, hanem az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének legtöbb tolmácsóráját is fejleszthetik; ezért fontos, hogy ezeket pl. workshopok keretében a többi tolmácsoktató is megismerhesse. A jövőre nézve ilyen eseményeket is tervezünk, illetve felmerül – igény esetén – az ismeretek meghirdetett szakmai továbbképzések keretein belül történő továbbadása is.

Összességében azonban erre a kurzusra különösen igaz, hogy rendszeresen át kell tekinteni a szeminárium tartalmát, reagálni kell a külső (a tolmácsspiacon, a gyakorlatban tapasztalt) változásokra, tendenciákra, valamint a hallgatói elvárások, szükségletek (pl. létszámváltozások, saját eszközök használata) esetleges módosulására is. Ez

jelentős rugalmasságot és kísérletező kedvet követel meg a tanszéktől, az oktatóktól, illetve a jövőbeli hallgatóktól is.

9. Összegzés

A tanulmány bemutatta az ELTE Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén 2023-ban elindított „Technológia tolmácsoknak” című kurzusát, részletesen kitérve a tanmenet elméleti hátterére, a kurzus felépítésére és módszertanára, valamint az oktatás során szerzett tapasztalatokra. A kurzus létrejöttének szükségességét egy 2025-ben készült kérdőíves kutatás is alátámasztja (Tóth 2025), amely szerint bár a tolmácsoktatók, hallgatók és gyakorló tolmácsok is felismerik a technológiai kompetenciák fontosságát, ismereteik gyakran csupán alapvető szoftverek használatára korlátozódnak. Az immár három éve elindított kurzus egyben válasz volt a hallgatói visszajelzésekben folyamatosan felmerülő technológiai kompetencia-fejlesztési igényekre is.

A kurzus nemzetközi viszonylatban is innovatívnak számít, számos más intézményben nem áll rendelkezésre dedikált kurzus a tolmácsoláshoz kapcsolódó technológiai eszközök oktatására. A hallgatók a program során megismerkednek a szoftveralapú CAI-eszközökkel, a tablettes jegyzeteléssel, a mesterséges intelligencia tolmácsolási célú alkalmazásával, valamint a távtolmácsolás és a szinkrontolmácsolás alapjaival is. A kurzus tartalma folyamatosan igazodik a technológiai változásokhoz és a hallgatói visszajelzésekhez, így garantálva, hogy a résztvevők mindig naprakész, a munkaerőpiacon is hasznosítható tudást sajátítsanak el.

A kurzus eddigi tapasztalatai azt mutatják, hogy a modern technológiai megoldások sikerrel integrálhatók a tolmácsképzésbe, és folyamatosan dolgozunk azon, hogy ezt még hatékonyabbá tegyük. Bízunk benne, hogy a tanulmányban bemutatottak alapot és inspirációt nyújthatnak más intézmények számára is hasonló képzési modellek létrehozásához.

Irodalom

- Chan, S. (ed.) 2014. *The Routledge Encyclopedia of Translation Technology*. New York/London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315749129>
- Cronin, M. 2010. The Translation Crowd. *Tradumática* Vol. 8. Online issue. <https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.100>
- Eszenyi R., Bednárová, G. K., Robin E. 2023. Artificial intelligence, machine translation & cyborg translators: a clash of utopian and dystopian visions. *Orbis Linguarum* Vol. 21. No. 2. 102–113. <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v21i2.13>
- Fantinuoli, C. 2018. Interpreting and technology: The upcoming technological turn. In: Claudio Fantinuoli (ed.) *Interpreting and technology*. Berlin: Language Science Press. 1–12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1493289>

- Gile, D. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/btl.8>
- Goldsmith, J. 2023. Tablet Interpreting: A Decade of Research and Practice. In: Corpas Pastor, G. és Defrancq, B. (eds) *Interpreting Technologies – Current and Future Trends*. Amsterdam John Benjamins. 27–45. <https://doi.org/10.1075/ivitra.37.02.gol>
- Guo, M., Han, L., Teixeira Anacleto, M. 2023. Computer-assisted interpreting tools: status quo and future trends. *Theory and Practice in Language Studies* Vol. 13. No. 1. 89–99. <https://doi.org/10.17507/tpls.1301.11>
- Horváth I. 2015. *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. http://www.eltereader.hu/media/2017/01/Horvath_Modern-ford_READER.pdf
- Móricz, K. 2017. Kérdőíves felmérés a magyar konferenciatorlmácsok eszközhasználatáról. *Fordítástudomány* 19. évf. 1. szám 45–59. <http://hdl.handle.net/10831/62023>
- O’Hagan, M. 2013. The Impact of New Technologies on Translation Studies: A Technological Turn?. In: Millán-Valera, C., Batrina, F. (eds) *The Routledge Handbook of Translation Studies*. 503–518. New York/London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203102893.ch37>
- Pöschhacker, F. (ed.) 2015. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. New York/London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315678467>
- Robin E., Gabányi R. R., Tóth B. F. 2025. Thriving in the language industry Career path survey of translator and interpreter graduates. *Across Languages and Cultures* Előzetes online közlés. <https://doi.org/10.1556/084.2025.01102>
- Robin E., Tóth B. F., Gabányi R. R. 2025. Képzés és gyakorlat: fordítók és tolmácsok a nyelvi közvetítői iparban. *Fordítástudomány* 27. évf. 2. szám. 41–70. <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.2.3>
- Schofield, L., Zhou, X. 2025. Rethinking the Integration of AI in Higher Education Teaching and Learning. *Intelligent Technologies in Education*. Előzetes online közlés. <file:///C:/Users/user/Documents/Let%C3%B6lt%C3%A9sek/Final+Manuscript.pdf>
- Seresi M. 2016. *Távtohmácsolás és távoktatás a tohmácsképzésben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. <http://hdl.handle.net/10831/62030>
- Seresi M., Lános P. L. 2022. A kognitív terhelés változása online távtohmácsolási platformok használatakor. In: Szoták Sz., Lehoczi-Samardzic A. (szerk.) *Nyelvi közvetítés a Kárpát-medencében a pandémia idején*. Osijek: Glotta. 160–168. https://www.researchgate.net/publication/374865793_A_kognitiv_terheles_valtozasa_online_tavtolmácsolasi_platformok_hasznalatakor
- Szlávik, Sz. 2023. Az utószekesztési kompetencia (PE) fejlesztésének lehetőségei. *Modern Nyelvoktatás* Vol. 29. No. 1–2. 35–48. <https://doi.org/10.51139/monye.2023.1-2.35.48>
- Tian, S., Yang, W. 2024. Modeling the use behavior of interpreting technology for student interpreters: An extension of the UTAUT model. *Education and Information Technologies* Vol. 29. 10499–10528. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-12225-2>
- Tondeur, J., Howard, S., Van Zanten, M., Gorissen, P., Van der Neut, I., Uerz, D., Kral, M. 2023. The HeDiCom framework: Higher Education teachers’ digital competencies for the future. *Education Technology Research Development* Vol. 71. 33–53. <https://doi.org/10.1007/s11423-023-10193-5>
- Tóth B. F. 2025. Tablettel támogatott tohmácsolás és technológiai kompetenciafejlesztés a tohmácsképzésben. Elhangzott: *XXVIII. Tavasz Szél Konferencia*. 2025. június 21. Budapest: DOSZ.

- Tóth B. F., Palotai-Torzsás T., Móricz K. 2025. A Juremy terminológiai kereső használata tolmácsolási célokra – Esettanulmány az ELTE mesterszakos hallgatóinak bevonásával. *Modern Nyelvoktatás* 31. évf. 1–2. szám. 116–124. <https://doi.org/10.51139/monye.2025.1-2.116.124>
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., Davis, F. D. 2003. User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly* Vol. 27. No. 3. 425–478. <https://doi.org/10.2307/30036540>
- Venkatesh, V., Thong, J. Y., Xu, X. 2012. Consumer acceptance and use of information technology: extending the unified theory of acceptance and use of technology. *MIS Quarterly* Vol. 36. No. 1. 157–178. <https://doi.org/10.2307/41410412>
- Wan, H., Yuan, X. 2022. Perceptions of Computer-assisted Interpreting Tools in Interpreter Education in China’s Mainland: Preliminary Findings of a Survey. *International Journal of Chinese and English Translation & Interpreting* Vol. 3. No. 1. 1–28. <https://doi.org/10.56395/ijceti.v1i1.8>
- Wang, X., Wang, C. 2019. Can computer-assisted interpreting tools assist interpreting? *Translators. International Journal of Translation and Interpreting* Vol. 3. 109–139. <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10086937>
- Wang, Y., Tian, Y., Jiang, Y., Yu, Z. 2023. The acceptance of tablet for note-taking in consecutive interpreting in a classroom context: The student’s perspectives. *Forum for Linguistic Studies* Vol. 5. No. 2. Online edition. <https://doi.org/10.59400/fls.v5i2.1862>

ENGLISH SUMMARIES OF PAPERS IN HUNGARIAN

Kinga KLAUDY

Fateful Coincidences: How does Someone Become a Translation Studies Scholar?

Abstract: In the 1970s, Translation Studies (TS) in Hungary had not yet emerged as an academic discipline. Translation was often the subject of scholarly essays and lectures, but there was no systematic research, no data collection, analysis, or conclusions about translation as a real-world phenomenon. Against this backdrop, my own path to becoming a translation scholar was not deliberately planned but instead unfolded through a series of eight coincidences that ultimately shaped my career.

The first coincidence was when my thesis supervisor invited me to translate for Gondolat Publishing House. Shortly afterward, a university professor who sat in on one of my classes at the language school where I was teaching asked me if I was interested in doing research in contrastive linguistics. I was. A third significant event occurred while I was working as a librarian at the Central Chemical Research Institute of the Hungarian Academy of Sciences, where I had the chance to observe how scientists pursued rigorous, evidence-based research. Later, I joined the editorial staff of the Hungarian Academy of Sciences' information bulletin on research and development, which further exposed me to the culture of scientific inquiry.

A fifth pivotal moment occurred when, at the Language Institute of Karl Marx University of Economics, I was assigned to summarize Revzin and Rozenzweig's book on translation theory. This was my first true encounter with translation as a scholarly discipline. The sixth turning point came when my colleague, Gyula Ferenczy informally asked me to review his forthcoming Russian grammar book. I thoroughly revised it, which he gratefully accepted, noting my reliability. The seventh fateful coincidence happened during the internal defence of a colleague's dissertation. Gyula Ferenczy, who had just been tasked with establishing the Department of Translation and Interpreting at Eötvös Loránd University, took appreciative note of some of my comments and invited me to join the new department as a lecturer. And finally, the eighth and most important coincidence came on September 21, 1973, when two significant events that would shape my career as a translation scholar coincided: the official opening of the new department and my marriage to István Bart, a literary translator. Our lifelong partnership gave me direct insights into translation competence, which I later sought to describe in linguistic terms.

My research, too, was shaped by similar contingencies. While teaching Russian-to-Hungarian translation, I noticed that my students' translations, though grammati-

cally correct, often sounded foreign. I then chanced upon an article by Ferenc Papp, which described my observation as the concept of quasi-correctness, meaning that translated texts differ from non-translated ones in their choice of grammatical structures and lexical items. I later adopted the term and tested it using a corpus of Russian originals, their Hungarian translations, and native Hungarian texts, demonstrating systematic differences in thematic organization.

A second avenue of research opened up before me after the political transition, when a sharp drop in demand for Russian translations led me to expand my research to include English, German, and French. To my surprise, I found that these Indo-European languages behaved similarly when contrasted with Hungarian. I called these differences “dynamic contrasts” and described the system of transfer operations translators use to overcome them. Finally, chance also played a role in my third major research result, the “asymmetry hypothesis.” After completing a conference paper claiming that explication and implicitation were symmetrical operations—that is, if there is explication from English to Hungarian translation, there will be implicitation in the reverse direction—I began to wonder if this was really the case. Subsequently, a bidirectional corpus study showed that translators often explicate even when it is unnecessary, while missing chances for implicitation. This asymmetry has since been tested across different language pairs.

In sum, my academic career demonstrates how accidents and coincidences, far from being trivial, can decisively shape both personal trajectories and the development of Translation Studies in Hungary.

Keywords: translation studies, fateful coincidences, quasi-correctness, dynamic contrasts, asymmetry hypothesis

Réka ESZENYI, Renáta LAKOS, Borbála BÁNYAI

Accessible Communication across Spoken Languages, Sign Language, and Graphic Recording through Six Case Studies

Abstract: In this study, we examine the challenges of accessible communication from the perspectives of three fields: interlingual mediation, disability studies, and graphic representation. In the present analysis, *accessibility* is understood as a state or principle that ensures all individuals—regardless of sensory, cognitive, linguistic, or cultural differences—can independently and safely access, use, and interpret a given environment, service, or communication channel. *Communication accessibility* further means that the process of communication—comprising the sender, the medium, and the recipient—is organised in such a way that information is perceptible, interpretable, and can be responded to by all parties involved, including those with visual, auditory, or cognitive impairments, and that the necessary personal and material/technical resources are available.

Starting from the concept of accessibility, we identify the actors in various communicative situations and, using real-life case studies, analyse the elements that may

arise as barriers within these situations. The study investigates six cases. The first two draw attention to mediation between languages, where the foreign language itself constitutes the barrier. The first case analyses the obstacles encountered during an interpreted presentation at an academic conference, while the second, based on the study by Nagy and Réthelyi (2023), presents examples of accessibility in a historical humanitarian child-relief action. The third and fourth cases involve communicative situations in which participants with disabilities possess only limited competence in the language they use, creating an additional layer of difficulty. The authors emphasise that this is not universally applicable: individuals considered to have disabilities do not form a homogeneous group in terms of linguistic skills and abilities. In the described situations—a court hearing and a medical consultation—communication is guided by persons with high levels of occupational prestige and linguistic competence.

The final two cases demonstrate the barrier-reducing potential of graphic recording in addressing complex problems. One case (Leonard et al. 2017) describes the use of graphic facilitation during a meeting aimed at improving services at a children's hospital, which enabled participants to visualise areas in need of development within the system. In the other case (Espiner and Guild 2012), we focus on future planning for young people with disabilities and present the graphic facilitation of a successful career-planning process. Drawing on the lessons of these cases, we summarise the extent to which accessibility can be successfully achieved, how communication barriers can be effectively dismantled, and what responsibilities the actors in these situations bear—or, conversely, from which responsibilities they may be exempt.

Keywords: communication accessibility, interpreting, graphic recording, persons with disabilities, empowerment

Balázs BAKÓ

Asylum Interpreting in Hungary: Insights from the Academic Literature

Abstract: The arrival of refugees fleeing the war in Ukraine has posed—and continues to pose—major challenges for both Hungary and the European Union. These challenges include language barriers, which have made the organization of interpreting services and interpreter training more important than ever. In response to these challenges, the European Union has adopted a new migration and asylum pact in 2024, aimed, among other goals, at ensuring a more uniform approach among Member States. To this end, several asylum-related legal instruments that had previously been adopted in the form of directives were recast as regulations, thereby eliminating the need for transposition by Member States. For example, Regulation (EU) 2024/1348 laying down procedural rules for international protection is, from 12 June 2026, directly applicable in the Member States and makes it mandatory to provide either an interpreter or a cultural mediator during the personal interview of applicants for international protection.

In light of these developments, it is worth reviewing both the international and Hungarian academic literature on asylum interpreting in order to identify possible shortcomings in the regulation by examining and comparing the content of the concepts used in interpreting studies, legislation, and legal practice. Such an analysis may also enable the formulation of proposals aimed at ensuring better protection of the rights of refugees, interpreters, and other participants in the procedure, as well as at enhancing the effectiveness of communication. Another objective of this study is to define asylum interpreting and situate it within the typology of interpreting, based on a review of the legal and Interpreting Studies literature, as well as the relevant legal framework. Empirical research on asylum interpreting is discussed only insofar as it helps clarify legal and typological concepts and definitions.

The article first briefly outlines the most important international, European Union, and domestic rules applicable to persons granted or applying for international protection, including the relevant provisions concerning the right to use one's own language. The article then presents the literature on asylum interpreting and, on this basis, introduces a *sui generis* definition of asylum interpreting. Utilizing the multi-dimensional theoretical framework put forth by Pöchhacker (2004) and taking into consideration the refugee emergency situations mentioned by Todorova (2020) and the different roles required thereof, this definition can be summarized as follows: Asylum interpreting is a form of community interpreting provided to persons who have been granted or are seeking international protection. It takes place in various institutional settings (such as administrative authorities, immigration authorities, the police, courts, healthcare institutions, educational institutions, refugee camps, etc.) and may be carried out either on a voluntary basis (without remuneration) or in an official capacity (for payment), by trained, semi-trained or untrained interpreters or cultural mediators, either with both parties present or without the simultaneous presence of the parties.

A few questions may arise in relation to the definition, for there are borderline cases whose classification is difficult, such as interpreting at railway stations. Defining a railway station as an institution may be contentious; however, railway stations also have an owner (in Hungary, typically the state), an operator, staff, etc., and therefore interpreting events taking place in these settings can also be classified under the above definition. This also has the advantage that the definition is sufficiently broad and flexible for the purposes of further empirical research, for example in the examination of phenomena belonging to the above-mentioned problem dimensions, or in situations involving shuttle interpreting as described by Todorova (2020), as well as in accommodating the role of the cultural mediator introduced in recent EU regulations. The inclusion of this latter role or profession should also be considered by the legislator upon establishing a national register for interpreters and by training institutions/academia.

Keywords: Ukrainian refugees, asylum interpreting, community interpreting, public service interpreting, dialogue interpreting

Boglárka Fanni TÓTH, Kristóf András MÓRICZ **Technological Competence in Interpreter Training**

Abstract: The rapid development of technology has had a significant impact on the field of language mediation, however, interpreting research and interpreter training still devote relatively limited attention to computer-assisted interpreting (CAI) tools and other digital solutions used in interpreting practice. While translator training has already integrated machine translation, post-editing and CAT tools into its curricula, the systematic teaching of interpreting technologies remains less established. This study presents the details of the “Technology for Interpreters” pilot course, launched in 2023 at the Department of Translation and Interpreting, Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University. The course was created in response to student feedback and to the growing need to develop the technological competences of second-year master’s students specialising in interpreting.

The paper first outlines the theoretical and empirical background behind the creation of the course. It discusses the concept of computer-assisted interpreting, drawing attention to the lack of a unified definition and to the distinction between narrower and broader interpretations of CAI tools. In this study, CAI tools are understood in a broad sense, including not only dedicated interpreting software, but also any digital or technological solution that may support interpreters’ work. The paper also refers to recent questionnaire-based research showing that although interpreting students, interpreter trainers and practising interpreters generally recognise the importance of technological competence, their practical knowledge of CAI tools is often limited to general-purpose digital tools, such as document management software, online dictionaries, machine translation systems and videoconferencing platforms.

The study then provides a detailed account of the structure, content and methodology of the “Technology for Interpreters” course. The curriculum covers software-based CAI tools, telephone interpreting, LCD and e-ink tablet-assisted interpreting, AI-based tools, the basics of simultaneous interpreting, interpreting equipment and remote interpreting. The course combines theoretical introductions with practical exercises, such as presentations prepared by the students, simulations of real interpreting situations and self-reflection and group discussion. The study also presents the pedagogical framework used for selecting and integrating technological tools into the course. This framework is based on the definition of learning objectives, the selection of relevant tools, the design of appropriate learning activities, and the continuous monitoring and updating of course content. Since interpreting technologies develop rapidly, the course requires constant revision and a flexible teaching approach. In addition to its educational value, the course also offers research opportunities for trainers. It provides a controlled environment for examining students’ attitudes towards technology, the impact of digital tools on interpreting performance, cognitive load and professional self-confidence, as well as the differences between paper-based and digital note-taking. These findings and experiences, together with continuous student

feedback, are regularly incorporated into the curriculum in order to further refine and improve the course content and teaching methodology.

Finally, the paper discusses the main challenges and limitations of implementing such a course, including limited institutional resources, students' financial constraints, the need for continuous teacher training and the importance of institutional support. The course itself demonstrates that interpreting technologies can be meaningfully integrated into interpreter training and may serve as a model for similar initiatives at other institutions.

Keywords: technology, interpreting, technological competence, CAI tools, interpreting equipment, artificial intelligence in interpreting, interpreter training

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel)

A folyóirat webhelye: <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud>

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

ÚTMUTATÓ SZERZŐINKNEK

A FOLYÓIRAT CÉLJA

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű lektorált folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Tanszéke alapított 1999-ben. A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a nyelvi közvetítést a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat különböző részterületeinek rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a **tolmácsolás** kutatásának, a **terminológiai** kutatásoknak és a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó konferenciákat és publikációkat, ezekről hosszabb elemző beszámolókat közöl.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** élén független szakértőkből álló Szerkesztőbizottság és Tanácsadó testület áll. A szerkesztők szakterületük elismert képviselői, és a fordítástudomány különböző területeit, valamint a különböző fordítóképző intézményeket képviselik. A Szerkesztőbizottság és a Tanácsadó testület tagjainak névsora a folyóirat honlapján megtalálható.

KAPCSOLAT

A szerkesztőség címe:

Klaudy Kinga, DSc. professzor emeritus, főszerkesztő

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

1088 Budapest, Múzeum krt. 4. F épület I. emelet 9–11.

Telefon: (+36 1) 411 6500/5894

Honlap: <https://languages.elte.hu>

A MEGJELENÉS IDEJE

A folyóirat évente kétszer júniusban és decemberben jelenik meg. A kéziratok leadási határideje a tavaszi számhoz február 15., az őszi számhoz október 15.

MILYEN KÉZIRATOKAT VÁRUNK?

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű cikkeket közöl 500 szavas angol nyelvű összefoglalóval. A **Summaries in English** rovat a folyóirat végén található. **Tanulmányok:** Elsősorban olyan kéziratok benyújtását várjuk, amelyek a szerző saját adatain alapuló eredeti empirikus kutatást tartalmaznak, és szerzőjük korábban nem publikálta őket. Az empirikus kutatásokon kívül a fordítástudomány valamely részterületének fejlődését áttekintő tanulmányokat is elfogadunk, különösen akkor, ha a szerző saját elméleti következtetéseket is megfogalmaz, és a további kutatási irányokat is kijelöli. Érdeklődésre tarthatnak számot a fordítástudomány valamely interdiszciplináris kapcsolatát áttekintő tanulmányok is, szintén kitekintéssel az interdiszciplináris megközelítés kutatómódszertani előnyeire. A tanulmányok esetében követelmény, hogy önálló kutatómunkára épüljenek, a szerző saját eredményei világosan különüljenek el a hivatkozott szerzőkétől. **Recenziók:** A recenziók a recenzens saját gondolatai mellett tartalmazzanak kritikai mozzanatot is, és tartsák szem előtt a könyv várható olvasótáborának szempontjait. A recenziók címében a könyv pontos adatai szerepeljenek: kiadás helye, kiadó, a kiadás éve, összoldalszám és ISBN szám. **Konferenciabeszámolók:** A konferenciabeszámolók címében is pontosan kérjük megadni a konferencia adatait: rendezőjét, helyét és idejét. A folyóiratnak ezen kívül van még két alkalmi rovata: a **Krónika** és a **Levelezés**.

A KÉZIRATOK BENYÚJTÁSA

A kéziratokat a főszerkesztő e-mail címére kérjük küldeni: klaudy.kinga@btk.elte.hu.

A KÉZIRATOK ELBÍRÁLÁSA

A beérkezett cikkeket először a Szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába, és megfelelnek-e a fenti követelményeknek. Ezután következik a kettős anonim szakmai bírálati folyamat, amelyben két szakmai bíráló kapja meg a szerző neve nélkül a kéziratot, akik elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják.

A KÉZIRATOK TERJEDELME

A tanulmányok hossza ideálisan 5000-7000 szó, a recenzióké és konferenciabeszámolóké 1500-2000 szó.

ABSZTRAKT ÉS KULCSSZAVAK

Minden tanulmányhoz 250 szó hosszúságú kivonatot kérünk magyar nyelven és 500 szó hosszúságú absztraktot angol nyelven, valamint 5 kulcsszót szintén angol és magyar nyelven. A tanulmány címét kérjük angolul is megadni. Az absztrakt ne csak a probléma felvetését tartalmazza, és azt, hogy miről szól a tanulmány, hanem világosan fogalmazza meg az elért kutatási eredményeket, vagy az áttekintésből levonható következtetéseket.

A NYELVI PÉLDÁK KEZELÉSE

A nyelvi példákat a szövegben belül kurziváljuk. Ha megadjuk a jelentésüket, azt szimpla macskakörömben tesszük. Az elkülönített nyelvi példákat számozzuk. Az eredeti (1), a fordítások (1b), (1c), és a szövegben így, azaz számokkal hivatkozunk rájuk. Az elkülönített nyelvi példákat nem tesszük idézőjelbe. Az elkülönített nyelvi példákat nem kurziváljuk. Az elkülönített nyelvi példákban belüli kiemelt részeket kurziváljuk vagy kivastagítjuk, aláhúzást csak végső esetben alkalmazunk. Az elkülönített nyelvi példákat indentáljuk, alatta és fölötte egy sort kihagyunk. Az elkülönített nyelvi példák végén jelöljük meg a szerzőt és az oldalszámot, a fordítót és az oldalszámot, vagy a korpusz nevét és a szöveg sorszámát.

IDÉZÉS

A szövegben belüli 40 szónál rövidebb idézet idézőjelbe kerüljön, a végén szerepeljen a szerző neve, az évszám és az oldalszám. Ha az idézet 40 szónál hosszabb, különítsük el a folyó szövegtől: előtte és utána egy sort hagyjunk ki, és balról indentáljuk. Az elkülönített idézetnél nincs szükség idézőjelre, de a végén legyen ott a szerző, az évszám és az oldalszám. Ha az idézetet fordításban közöljük, szerepeljen a fordító neve is.

ÁBRÁK, TÁBLÁZATOK

Az ábrákat és táblázatokat folyamatosan számozzuk (1. ábra, 1. táblázat), és lássuk el önálló címmel. A címet és a számot az ábra vagy táblázat FÖLÖTT KÖZÉPEN helyezzük el.

LÁBJEGYZET

Általában kerüljük a lábjegyzeteket. A hivatkozott művek adatai az irodalomjegyzékbe kerüljenek, a gondolatokat pedig illesszük bele a tanulmány szövegébe. Az alábbi két esetben használható lábjegyzet: (1) Ha a tanulmány címéhez kívánunk megjegyzést fűzni (pl. hol hangzott el előadás formájában) (2) Ha a tanulmány szerzője saját fordításában ad meg valamely idézetet, az eredetit közölheti lábjegyzetben.

VÉGJEGYZET

A tanulmány tartalmi részéhez kapcsolódó megjegyzéseket ne lábjegyzetben, hanem **szövegvégi** jegyzetben közöljük. A szövegben felső indexszel folyamatosan számozzuk a megjegyzéseket kívánó helyeket, és a tanulmány végén **Jegyzetek** címszó alatt fejtjük ki megjegyzéseinket részletesen.

A NYELVI ADATOK FORRÁSÁNAK MEGJELÖLÉSE

A szépirodalmi művekből vett részletekre és fordításukra való hivatkozások az **Irodalom** alatt külön jegyzékben szerepeljenek **Források** címszó alatt.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

Az internetes hivatkozások a szövegben belül szintén névvel és évszámmal és lehetőség szerint oldalszámmal történjenek. Az internetes hivatkozások linkjét ne írjuk bele a tanulmány szövegébe. Az internetes hivatkozásokat csak akkor soroljuk be az irodalomjegyzékbe, ha tudományos műről van szó, és van szerzője. Mindig pontosan nézzünk utána a szerzőnek, címnek és évszámnak, és csak utána jöjjön a link. A hivatkozások végére kérjük a tanulmány DOI azonosítóját

is (ha van már), de ne álljon előtte, hogy DOI, csak ennyi: <https://doi.org/...> A szerzőhöz nem köthető hivatkozások és a nem tudományos hivatkozások pl. interjúk, újságcikkek, rendeletek, hivatalos dokumentumok szerepeljenek külön **Internetes hivatkozások** címszó alatt.

IRODALOMJEGYZÉK

Alapszabály, hogy egyetlen név se szerepeljen a szövegben, amely nem szerepel az irodalomjegyzékben, és fordítva: egyetlen név se szerepeljen az irodalomjegyzékben, amely nem szerepel a szövegben. A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** a Name and Date hivatkozási rendszert követi, tehát nincs számozás, a hivatkozott szerzők ABC sorrendben követik egymást, ha azonos szerző több művére hivatkozunk, akkor a legkorábbival kezdjük. Ha azonos évben két vagy több műve jelent meg a hivatkozott szerzőnek: 2021a, 2021b, 2021c jelölést alkalmazunk a szövegben és az irodalomjegyzékben is. Ha a műnek már van DOI azonosítója, azt is fel kell tüntetni. A társszerzős művek mindig követik a szerző önállóan írt műveit az évszámtól függetlenül.

Hivatkozás monográfiára

Nord, Ch. 1997. *Translating as a Purposeful Activity – Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome. <https://doi.org/10.4324/9781351189354>

Hivatkozás folyóiratcikkre

(Ügyeljünk arra, hogy a folyóirat címét kell kurziválni)

Olohan, M., Salama-Carr, M. 2011. Translating Science. *The Translator* Vol. 17. No. 2. 179–188. <https://doi.org/10.1080/13556509.2011.10799485>

Götz A. 2015. Magyar és angol absztraktok retorikai szerkezetének elemzése. *Fordítástudomány* 17. évf. 2. szám. 88–116.

Hivatkozás tanulmánykötetre

Dróth J. (szerk.) *Fordítási és szaknyelvi gyakorlatok távoktatásban*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem.

Hivatkozás tanulmánykötetben megjelent tanulmányra

(Ügyeljünk arra, hogy a tanulmánykötet címét kell kurziválni)

Fischbach, H. 1993. Translation, the Great Pollinator of Science. A Brief Flashback on Medical Translation. In: Wright, S. E., Wright L. D. (eds) *Scientific and Technical Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 89–100. <https://doi.org/10.1075/ata.vi.08fis>

Hivatkozás konferenciakötetben megjelent tanulmányra

Ustaszewski, M., Stauder, A. 2017. TransBank: Metadata as the Missing Link between NLP and Traditional Translation Studies. In: Temnikova, I., Orasan, C., Corpas Pastor, G., Vogel, S. (eds) *Proceedings of the Workshop Human-Informed Translation and Interpreting Technology*. Shoumen: Association for Computational Linguistics. 29–35.

Hivatkozás elhangzott (nem megjelent) konferencia-előadásra

Klaudy, K. 2001. The asymmetry hypothesis. Testing the asymmetric relationship between explicitations and implicitations. Paper presented at the Third International Congress of the European Society for Translation Studies, Claims, Changes and Challenges in Translation Studies, Copenhagen, Denmark. (30 August–1 September, 2001). https://www.researchgate.net/publication/277326602_The_Asymmetry_Hypothesis_Testing_the_Asymmetric_Relationship_between_Explicitations_and_Implicitations

Hivatkozás doktori értekezésekre

Sereg J. 2020. A szinkronnyelv befogadói értékelése és hatása az anyanyelvi nyelvhasználatra. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK: Fordítástudományi Doktori Program. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.063>

Külföldi doktori értekezés hivatkozása: Unpublished PhD Thesis (Város: Egyetem)

Hivatkozás interneten elérhető (szerző nélküli) dokumentumokra

ELTE BTK. 2019. *Tudományometriai szempontok az oktatói-kutatói előmeneteli stratégiához*. https://www.btk.elte.hu/dstore/document/1338/BTK_el%C5%91meneteli_strat%C3%A9gia_20191028.pdf (letöltve: 2021. 09. 03.)

ELÉRHETŐSÉG

A folyóirat az első számtól kezdve (1999. 1) elérhető online formában a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári és Kommunikációs Intézetének (MTA KIK) folyóirat-szerkesztő rendszerében <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>. A 2019. 2. számtól kezdve a folyóirat csak online formában jelenik meg. Korábbi nyomtatott számokból könyvtárak, intézmények és magánszemélyek számára az esetleg hiányzó példányokat díjmentesen pótolni tudjuk. Tanszéki előadó: Bertalan Zoltánné ELTE BTK FTT – 1088 Budapest, Múzeum krt. 4. F épület I. emelet 3–4., E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu.

ETIKAI ZÁRADÉK

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY mélyen elkötelezett az etikus tudományos publikálás mellett. A publikációs folyamat minden egyes szakaszában a legszigorúbb előírásokat alkalmazzuk, összhangban a [Committee on Publication Ethics](https://publicationethics.org) (COPE) kiadókra vonatkozó magatartási kódexével: <https://publicationethics.org>

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

2026. 28. évfolyam, Különszám – Special Issue

E számunk munkatársai / Contributors to this Issue:

Bakó Balázs	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Bakti Mária	Szegedi Tudományegyetem
Bányai Borbála	Eötvös Loránd Tudományegyetem
Eszenyi Réka	Eötvös Loránd Tudományegyetem
Fazakas Noémi	Sapientia Hungarian University of Transylvania
Jurigová, Romana	Constantine the Philosopher University in Nitra
Klaudy Kinga:	Eötvös Loránd Tudományegyetem
Krause Alexandra	Centre for Translation Studies, University of Vienna
Lakos Renáta	Eötvös Loránd Tudományegyetem
Lesznyák Márta	Szegedi Tudományegyetem
Móricz Kristóf András	Eötvös Loránd Tudományegyetem
Perez, Emilia	Constantine the Philosopher University in Nitra
Sárosi-Márdírosz Krisztina	Sapientia Hungarian University of Transylvania
Sermann Eszter	Szegedi Tudományegyetem
Tóth Boglárka Fanni	Eötvös Loránd Tudományegyetem
Van Egdom Gys-Walt	Utrecht University
Zabalbeascoa, Patrick	Universitat Pompeu Fabra

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)
ISSN 2732 1924 (online)